

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

ULUS-DEVLETEN KÜRESELLEŞMEYE DEVLETİN
OTORİTERLEŞMESİ

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
SERTAN ÇINAR
1341250028

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Ramazan GÜNLÜ

Ocak, 2020
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

ULUS-DEVLETEN KÜRESELLEŞMEYE DEVLETİN OTORİTERLEŞMESİ

SERTAN ÇINAR
1341250028

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Doktora
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 31.06.2020
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 16/01/2020

Tez Danışmanı: PROF. DR. RAMAZAN GÜNLÜ
Jüri Üyesi: PROF. DR. TURGAY UZUN
Jüri Üyesi: DOÇ. DR. PINAR YÜRÜR
Jüri Üyesi: DOÇ. DR. HALİM EMRE ZEREN
Jüri Üyesi: DR. ÖĞR. Ü. AHMET NAZMI ÜSTE

Enstitü Müdürü : DOÇ. DR. ALİ BAYRAKDAROĞLU

OCAK, 2020
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 04/12/2019 tarih ve 918/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **39.** maddesine göre, KAMU YÖNETİMİ Anabilim Dalı **Doktora Programı** öğrencisi SERTAN ÇINAR'ın "ULUS-DEVLETEN KÜRESELLEŞMEYE DEVLETİN OTORİTERLEŞMESİ" adlı tezini incelemiş ve aday 16/01/2020 tarihinde saat 15:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 15:00'da 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine OYBİRLİĞİ ile karar verildi.

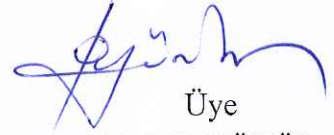
Tez Danışmanı

PROF. DR. RAMAZAN GÜNLÜ

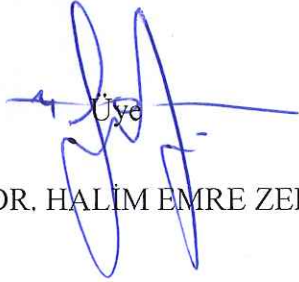
Üye

PROF. DR. TURGAY UZUN

Üye

DOÇ. DR. PINAR YÜRÜR

Üye

DOÇ. DR. HALİM EMRE ZEREN

Üye

DR. ÖĞR. Ü. AHMET NAZMİ ÜSTE

YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum “**Ulus-devletten Küreselleşmeye Devletin Otoriterleşmesi**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

31.10./2020

Sertan ÇINAR

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : ÇINAR

Adı : Sertan

Kayıt No: 10323827

TEZİN ADI

Türkçe : Ulus-devletten Küreselleşmeye Devletin Otoriterleşmesi

Y. Dil :

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

O

X

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar:

Tarih :...../...../.....

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : GÜNLÜ, Ramazan

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 329

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Kamu Yönetimi
2. Siyasal Bilimler
3. Uluslararası İlişkiler

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER:

1. Kolombiya
2. Türkiye
3. Ulus-devlet
4. Küreselleşme
5. Otoriterleşme
6. Sezarizm

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER:

1. Colombia
2. Turkey
3. Nation-state
4. Globalization
5. Authoritarianism
6. Caesarizm

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

X

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

O

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir

O

Yazarın İmzası :

Tarih : 31/01/2020

ÖZET

Meşru şiddet tekeline sahip olan devletler her zaman otoriter bir yapıya sahip olmuşlardır. Burjuvazinin aristokratlara ve mutlakiyetçi rejimlere karşı giriştiği mücadelenin sonucunda ortaya çıkan hukuk devleti burjuvazinin çıkarları çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak, aşırı kar güdüsü ve alt sınıfların gözardı edilmesiyle liberalizmin girdiği kriz bu sınıflara belli haklar tanıyan sosyal refah devletinin ortaya çıkması için bir embriyo işlevi görmüştür. Mutlakiyetçi rejimlere karşı ulus-devleti destekleyen sermaye sınıfı, küreselleşme çağında bu yapıyı alt sınıf çıkarlarını savunan örgütlenmelerle birlikte kendi sınıf çıkarlarının önünde bir engel olarak görmüştür. Bu süreçle birlikte, hem ulus-devletin fren ve denge mekanizmaları hem de sendikal hareketler küresel sermaye tarafından hedef alınmıştır. Bu süreç ulus-devlet yapılarının küresel sermayenin ve ABD başta olmak üzere merkez devletlerin çıkarları doğrultusunda dönüştürülmesiyle sonuçlanmıştır. Alt sınıfların oyun dışı kalmasıyla ortaya çıkan neoliberal devlet egemen sınıf içindeki fraksiyonların mücadele alanına dönüşmüştür. Çalışmamız küresel sermayenin nüfuzuna giren ulus-devletin bu mecrasını kutsal devlet, sezarizm, bonapartizm, Nicos Poulantzas'ın otoriter devletçilik, Carl Schmitt'in karar, istisna ve olağanüstü hal kavramlarıyla açıklamaya odaklanmıştır. Türkiye'deki Otoriterleşme İslamcılaşıma ve neoliberalizmin ürettiği gerilimler bağlamında incelenmiştir. Kolombiya'daki otoriterleşme ise büyük toprak sahiplerinin temsilcisi konumundaki devletle sömürge döneminden bu yana devam eden toprak sorununun bir sonucu olarak ortaya çıkan gerilla grupları arasında yapılan barış anlaşmasının sonuçları üzerinden ele alınmıştır. Çalışmamızda, ulusal ve uluslararası kurumların yayınladığı raporlar, bilimsel yayınlar, basında çıkan haberler ve köşe yazıları analiz edilerek bir çerçeve oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kolombiya, Türkiye, Ulus-devlet, Küreselleşme, Otoriterleşme, Sezarizm.

ABSTRACT

States with legitimate monopoly of violence have always had an authoritarian structure. As a result of the struggle of the bourgeoisie against the aristocrats and the absolutist regimes, the rule of law was formed within the framework of the interests of the bourgeoisie. However, the crisis of liberalism with excessive profit motives and the ignorance of the lower classes served as an embryo for the emergence of a social welfare state that granted certain rights to these classes. The capital class, which supported the nation-state against the absolutist regimes, has seen this structure as an obstacle to its own class interests together with the organizations defending the interests of the lower class in the age of globalization. With this process, both the checks and balances mechanisms of the nation-state and trade union movements have been targeted by global capital. This process resulted in the transformation of nation-state structures in the interests of global capital and the central states, especially the USA. The neoliberal state, which emerged with the exclusion of the lower classes, has become a field of struggle for the factions within the dominant class. Our study focuses on explaining this medium of the nation-state, which enters into the influence of global capital, with the concepts of holy state, Caesarism, Bonapartism, Nicos Poulantzas authoritarian statism, Carl Schmitt's decision, exception and state of emergency. Authoritarianism in Turkey has been investigated within the context of Islamization and tensions produced by neoliberalism. Authoritarianism in Colombia has been dealt with through the results of the peace agreement between the state, which is the representative of the major landowners, and the guerrilla groups that have emerged as a result of land issue that has continued since the colonial period. In our study, a framework was formed by analyzing the reports published by national and international institutions, scientific publications, press reports and columns.

Keywords: Colombia, Turkey, Nation-state, Globalization, Authoritarianism, Caesarism.

ÖNSÖZ

Tezimiz devletin ulus-devletten küreselleşmeye otoriterleşmesini Kolombiya ve Türkiye örnekleri üzerinden açıklamaya odaklanmıştır. Çalışmamızda, en önemli kısıtlılık Kolombiya konusundaki birincil kaynaklara ulaşma konusunda yaşandı. Bu sorunu aşmak için İngilizce ve Türkçe dillerinde yazılan raporlar, bilimsel çalışmalar ve basında çıkan köşe yazıları ve haberlere başvurduk. Başta çevre ülkeler olmak üzere otoriterleşmenin küresel düzeyde bir olgu olması belli genellemeler yapma konusunda bize yardımcı olan unsur oldu.

Tezin olgunlaşmasının her aşamasında desteğini ve sohbetini benden esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Ramazan GÜNLÜ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tez çalışmam boyunca yaptığımız Tez İzleme Komitesi (TİK) toplantılarında sundukları fikirler ve zihin açıcı soruları ve yorumlarından dolayı Prof. Dr. Turgay UZUN ve Prof. Dr. Cem DİŞBUDAK'a ayrı ayrı teşekkür ederim. Tez savunma jürimde bulunarak, tezimin son şeklini almasında katkıları olan değerli hocalarım Doç. Dr. Pınar YÜRÜR, Doç. Dr. Halim Emre ZEREN'e'a ve Dr. Öğretim Üyesi A. Nazmi ÜSTE'ye de teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, doktora eğitimim boyunca tıkanığım her noktada bana cesaret veren ve yardımlarını esirgemeyen değerli dostum Dr. Zafer KOCA'ya minnetlerimi sunmak isterim. Son olarak, doktora öğrenimim süresince zamanlarından çaldığım değerli eşim TÜLİN'e, anneme ve babama da teşekkürlerimi sunmak isterim. Bu çalışmamı sevgili çocuklarım ÖMER ve MERYEM'e armağan etmek istiyorum.

Sertan ÇINAR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET BİÇİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE BİR SİYASAL REJİM SORUNSALI OLARAK HUKUK DEVLETİ

1.1. Devletin Kökeninden Modern Devlete ve Küreselleşmeye	6
1.1.1. Devletin kökeni ve gelişimi	8
1.1.2. Polis, respublica, regnum	11
1.1.3. Kilise ve devlet.....	12
1.1.4. Kralların tanrısal hakkından kutsal devlete geçiş	15
1.1.5. Egemenlik, ulus-devlet ve uluslararası ilişkiler	16
1.1.6. Devlet egemenliğinin sınırlandırılmasına tarihsel bir bakış.....	21
1.1.7. Devletin merkezi bir güç haline gelmesi.....	23
1.1.8. Westphalia düzeni: milli devletten ulus-devlete	26
1.1.9. Sınıf, ulus ve demokrasi.....	41
1.1.10. İkinci enternasyonal, savaş ve sınıftan ulusa geçiş	45
1.1.11. Liberalizmin çöküşünün devletin dönüşümüne olan etkisi.....	47
1.2. Soğuk Savaş Dönemi: Ulus-Devlet Küreselleşmeyle Karşı Karşıya	49
1.2.1. Devletin dönüşümünde bir zirve olarak sosyal refah devleti	51
1.2.2. Güneyde bağımsızlık hareketleri, milliyetçilik ve devlet oluşumu.....	61
1.2.3. Ulus-devlette hukuk ve hukukun üstünlüğü.....	65
1.2.4. Üretim ilişkilerinin ulus-devletin dönüşümündeki rolü	67
1.2.5. Ulus-devlet ve küreselleşme	71
1.2.6. Ulus-devletin çok uluslu şirketler karşısındaki durumu.....	79
1.3. Hukuk Devleti Anlayışının Tarihsel Kökenleri.....	83
1.3.1. Hukuk devletinin gelişiminde doğal hukuk etkisi.....	84
1.3.2. Hukuk devletinin kapitalizmle ilişkisi	88
1.3.3. Rechtsstaat.....	90
1.3.4. Fransız kamu hukukunun devlete etkisi	92

1.3.5.	Hukuk devleti anlayışları arasındaki farklar	94
1.4.	İktidarın Sınırlandırılması ve Anayasal Devlet	96
1.4.1.	Aydınlanma ve anayasacılık	98
1.4.2.	Toplum sözleşmesi: Locke ve Rousseau.....	99
1.4.3.	Devletin biçimsel ayrışması: Montesquieu ve erkler ayrımı.....	103
1.4.4.	Biçimcilik ve hukuki pozitivizm.....	105
1.4.5.	Roma sözleşmesi: Anayasa ve hukuk devleti	107
1.5.	Hukuk Devletinden Refah Devletine	112

İKİNCİ BÖLÜM

SÜREKLİ KRİZ OLARAK DEVLET: DEMOKRASİ, PASİF DEVRİM VE DESPOTİZM

2.1.	Kurum ve Aygıt Olarak Devlet	115
2.2.	Despotizm, Totalitarizm ve Devletin Katılaşması	117
2.2.1.	Totalitarizm: kavramsal bir inceleme.....	117
2.2.2.	Totalitarizm sonrası devletin katılaşma-sıvılaşma diyalektiği.....	121
2.3.	Diktatörlük, Demokrasi ve Muhalefet.....	122
2.3.1.	Rejimler ve İhtilaf	122
2.3.2.	Demokrasi ve otoriterleşme	126
2.3.3.	Popülist otoriterleşme	127
2.4.	Hukuk Devleti, Plebisiter Rejim, Parlamenter Rejim Krizi	129
2.4.1.	Halk egemenliğinden demokrasiye plebisiter rejim.....	130
2.4.2.	Parlamenter demokrasinin krizi: Carl Schmitt.....	134
2.5.	Pasif devrim, Devletin Kutsallaştırılması ve Donması	137
2.5.1.	Devletin yüceltilmesi: Macchiavelli, Hobbes ve Hegel.....	138
2.5.2.	Devletin donması: kutsallaştırma girişimi	140
2.5.3.	Pasif Devrimde İleri ve Geri İşlev: Sezarizm ve Bonapartizm	143
2.6.	Devletin Yeni Mecrası.....	149
2.6.1.	Refah devletinin krizi ve neoliberal devlet	150
2.6.2.	Neoliberalizm, küreselleşme ve yönetim	154
2.7.	Otoriterleşme Sorunsalı	158
2.7.1.	Karar, istisna ve olağanüstü halin olağanlaşması.....	158
2.7.2.	Poulantzas ve olağanüstü devlet biçimleri	160

2.7.3.	Otoriterleşme, devletin ideolojik aygıtları: aydınlar ve medya.....	163
2.8.	Hukuk Devletin Sonu: Küreselleşme Çağında Otoriterleşme.....	167
2.8.1.	Hukuk devletinin hukuk eliyle yok edilmesi	167
2.8.2.	Siyasal rejim, güçler ilişkisi ve çatışma	169
2.8.3.	Siyasal rejim tipleri ve otoriterleşme	170
2.8.4.	Ulus-Devlet, Küreselleşme ve Otoriterleşme.....	174

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUS-DEVLETEN KÜRESELLEŞMEYE OTORİTERLEŞME: KOLOMBİYA VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ

3.1.	Kolombiya’da Liberalizm, Terör, Otoriterleşme	179
3.1.1.	Kolombiya’da sınıfsal yapı	181
3.1.2.	Liberal-muhafazakâr çatışması ve “La Violencia”	183
3.1.3.	Toprak sorunu	186
3.2.	Yasadışı Sermaye ve Sınıflar Arası İlişkiler	190
3.2.1.	Uyuşturucunun Kolombiya ekonomisi için içerdiği anlam	190
3.2.2.	Uyuşturucu kartelleri, paramiliter örgütler ve gerilla grupları.....	192
3.2.3.	Kolombiya’da neoliberalizm ve emek sınıfı	196
3.3.	Kolombiya’da Barış Anlaşması ve Otoriterleşme.....	198
3.3.1.	ABD dış politikası ve uyuşturucuya karşı savaş	198
3.3.2.	Küresel şirketler için bir paravan olarak barış görüşmeleri	201
3.3.3.	Kolombiya’da rejimin askerileşmesi.....	207
3.4.	Türkiye’de İslamcılığın ve Milliyetçiliğin Katalizörü: Antikomünizm	211
3.4.1.	Yeşil kuşaktan “düşman ABD’ye”: Radikal İslam	211
3.4.2.	Türkiye’de muhafazakârlığın anti-komünist bir hareket olarak kurulması	214
3.4.3.	Anti-komünist düzlemde gelişen İslamcı ve milliyetçi siyaset.....	216
3.4.4.	İslamcı-milliyetçi ideolojinin toplumda örgütlenmesi	219
3.5.	Türkiye’de İlmli İslam ve Cemaatleşme	223
3.5.1.	Türkiye’de İslamcı rejimin inşasında tarikat ve cemaatler	223
3.5.2.	İlmli İslam: radikal İslam’ın panzehiri.....	225
3.5.3.	AKP’nin ılımlı İslamcı söylem ve pratiği: muhafazakâr demokrasi..	228
3.5.4.	İlmli İslam, Fetullah Gülen ve CIA	233

3.5.5. Legal görünümlü illegal örgüt.....	239
3.6. Türkiye’de Neoliberalizm, İslamcı Siyaset ve Otoriterleşme	241
3.6.1. İktidar blokundaki çatlak ve olağanüstü hal.....	244
3.6.2. Muhafazakâr demokrasiden muhafazakâr milliyetçiliğe	250
3.6.3. AKP, neoliberalizm ve otoriterleşme	253
3.6.4. Otoriter popülizme geçişte tarihsel bir dönemeç: 2010 Anayasa değişikliği referandumu	256
3.6.5. Yargı bağımsızlığının sonu ve gücün yürütmede toplanması	257
3.6.6. Güç ve İslamcılık: kaba otoriterizm	261
3.6.7. Sürekli pasif devrim kısı kacında Türk siyaseti	263
3.7. Değerlendirme ve Analiz.....	265
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	274
KAYNAKÇA.....	284

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (European Court of Human Rights)
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
akt.	aktaran
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AUC	Kolombiya Birleşik Öz Savunma Kuvvetleri (Autodefensas Unidas de Colombia)
AYM	Anayasa Mahkemesi
BACRIM	Suç Örgütleri (Bandas Criminales)
bkz.	bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi (Greater Middle East Initiative)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DDY	Doğrudan Dış Yatırım
DEA	Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi (Drug Enforcement Administration)
DİHA	Dicle Haber Ajansı
DP	Demokrat Parti
DRI	Kırsal Kalkınma Programı (Kırsal Kalkınma Programında (Desarrollo Rural Integrado)
DSP	Demokratik Sol Parti
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü

ELN	Ulusal Kurtuluş Ordusu (Ejército de Liberación Nacional)
EPL	Halk Kurtuluş Ordusu (Ejército Popular de Liberación)
FARC-EP	Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia- Ejército del Pueblo)
FBI	Federal Soruşturma Bürosunda (Federal Bureau of Investigation)
FETÖ	Fetullahçı Terör Örgütü
FP	Fazilet Partisi
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
HSK	Hakimler ve Savcılar Kurulu
HSYK	Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
HRW	İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch)
ICC	Uluslararası Ticaret Odası (International Chamber of Commerce)
ITUC	Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu
ICSID	Yatırım Uyuşmazlıkları İçin Uluslararası Merkez ((International Centre for Settlement of Investment Disputes)
IMF	Uluslararası Para Fonu
KHK	Kanun Hükmünde Kararnameleri
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
LASO	Latin Amerika Güvenlik Operasyonu (Latin American Security Operation)
MAD	Karşılıklı Kesin Yıkım (Mutually Assured Destruction)
MBK	Milli Birlik Komitesi
MENA	Ortadoğu ve Kuzey Afrika
MGK	Milli Güvenlik Kurulu

MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Millî İstihbarat Teşkilâtı
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
MTTB	Milli Türk Talebe Birliği
MUSIAD	Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development)
OHAL	Olağanüstü Hal
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan)
RAND	Araştırma ve Geliştirme (Research and Development)
RTÜK	Radyo Televizyon Üst Kurulu
RP	Refah Partisi
SPD	Alman Sosyal Demokrat Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği-Sovyetler Birliği
SOA	School of Americas
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
STR	Silahsızlanma, Terhis ve Yeniden Entegrasyon
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSIAD	Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
UAŞ	Ulus-aşırı Şirketler

UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Court)
YBP	Yargıda Birlik Platformu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyılda aristokrasiye ve mutlakiyetçi rejimlere karşı birlikte mücadele eden burjuvazinin önderliğindeki uzlaşmanın ürünü olan ulus-devlet küreselleşme çağında onu oluşturan temellerin çöküşüyle karşı karşıya gelmiştir. Bu kapsamda bir Soğuk Savaş ürünü olan sosyal refah devleti, krizin krizi olarak hedef tahtasına konulmuştur. Yeni birikim modeli, krizi, üretimin ulus-devletin sınırlarını aşacak şekilde küreselleşmesi ve devlet aygıtının işlevlerinde bir dönüşüm ile küresel alana taşımıştır. Daha önceleri liman şehirleriyle sınırlı kalan kapitalizm ülkelerin iç bölgelerine kadar genişleme fırsatı bularak krizini aşabilmiştir. Sermaye bunu ülke yönetimlerinin parlamentolarına ve yönetimlerine sızarak gerçekleştirmiştir. Son tahlilde, ülkelerin yönetimleri yargı bağımsızlığının zayıflatıldığı, muhalefetin baskı altına alındığı, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı aşamada, yargı ve yasamayı kontrol ederek gücü yoğunlaştırmıştır. Devlet gücünün dengeden yoğunlaşmasına ve güçler dengesinin temellerini yitirmesine yol açan süreç, “küreselleşme” adı altında toplanan parametrelerin somut bir görünümü olmuştur. Hukuk devletinin zafiyeti ekonomik krizlere çözüm olarak ülke kaynaklarının küresel şirketlere sunulmasını ve ülkenin emek kontrolünü yitirmesini getirerek devlet gücünün otoriterleşmesine yol açmıştır. Her alanda baş gösteren sorunlara yönelik çözüm birini bastırırken diğerinin ortaya çıktığı bir köstebek oyunundaki görüntüyü vermektedir.

Sahip olduğu meşru şiddet tekeliyle devlet tarihsel seyri içinde farklı otoriter biçimler almıştır. Bu onun sınıfsal karakterinden kaynaklanmaktadır. Otoriterleşme pratikleri iktidar ilişkileri ve üretim ilişkileri çerçevesinde açıklanmalıdır. Otoriterizmin geçmişte Soğuk Savaşın antikomünizm ekseninde bir iç düşman yaratarak aldığı şekil, küreselleşme çağında hedefine yine alt sınıfları koyarak egemen sınıf fraksiyonları arasındaki bir çatışma olarak cereyan etmektedir. Devlet yönetimini ele geçirmek isteyen fraksiyonlar küresel sermaye gruplarını yanına alarak birbirleriyle çatışmaya girmektedirler. Küresel düzlemde yaşanan bu dönüşümler arasında büyük benzerlikler vardır. Sonuç olarak Türkiye ve Kolombiya başta olmak üzere yarı çevre ülkelerde sürekli bir olağanüstü hal rejimi hâkim olmaktadır. Devletin her zaman otoriter bir görünüme sahip olduğu çevre/yarı çevre ülkelerde küresel konjonktür devletin otoriterleşme biçiminde belirleyicidir. Toplumun her kesiminde, sınıflar arası ve sınıf içi çatışmaların belirleyici olduğu

siyasal konjonktürde, siyasal kültürün de desteklediği bu döngü otoriterleşme ile sonuçlanmaktadır. Soğuk Savaş döneminde, bloklar arasında, orduların öncülüğünde gerçekleştirilen otoriterleşme, 11 Eylül saldırılarından sonra, Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) başlayarak bir iç düşmana karşı çıkarılan Terörle Mücadele Yasaları kapsamında, küresel boyutlara taşınarak gerçekleşmiştir.

Bu çalışmanın amacı devletin otoriterleşmesi olgusunu ortaya koymak ve otoriterleşmeyi rejimin dayandığı iktidar (hakim sınıf) bloku çerçevesinde açıklamaktır. Bu çerçevede, Kolombiya ve Türkiye'deki rejim bloku ve dinamiklerinin ortaya konması ve otoriterleşmenin dayandığı temel ve otoriterleşme parametrelerinin değerlendirilmesi yoluyla devletin otoriterleşmesi olgusu açıklanmıştır.

Ulus-devletten küreselleşmeye devletin geçirdiği otoriter dönüşümler çerçevesinde şu sorulara cevaplar aranmıştır: Geçmişin despot yönetimleri ve totaliter yönetimleriyle küreselleşme çağı otoriterleşme pratikleri arasında ne gibi benzerlikler ve farklılaşmalar vardır? Otoriterleşme coğrafi olarak farklılık göstermekte midir? Otoriterleşme ulus-devlet döneminden bu yana değişiklik göstermiş midir? Kolombiya ve Türkiye'de otoriterleşme nasıl bir sınıfsal karaktere bürünmüştür? Bu ülkelerdeki sınıf içi ve sınıflararası çatışmaların otoriterleşmeye etkisi ne olmuştur?

Bu çerçevede çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ulus-devletin gelişim aşamaları ulus, demokrasi ve egemenlik gibi kavramlar kavramsal bir çerçevede incelenerek, tarihsel süreçler ve toplumsal/sınıfsal mücadelelerin şekil verdiği bir olgu olarak ele alındıktan sonra, hukuk devleti tarihsel kökenleriyle birlikte, John Locke, Rousseau ve Montesquieu gibi teorisyenlerden faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu bölümde farklı hukuk devleti anlayışlarına yer verilmiş, devlet gücünü sınırlandıran hukukun üstünlüğü kavramıyla yasaların uygulanması anlamındaki kanun devleti arasında ayırım yapılmıştır. İkinci bölümde ise halk egemenliği, demokrasi ve yönetim gibi "katılımcı" illüzyonu yaratan kavramların devletin otoriterleşmesindeki rolüne odaklanılmıştır. Kapitalist gelişim süreçleri içinde muhalif ideolojilerin içerilmesi olarak pasif devrim kavramı, hegemonya krizlerinde devreye giren Sezarizm ve Bonapartizm gibi çözümler devlet içi

m¼cadelelerin neden olduğu g¼ç yoğunlaşmasının g¼r¼n¼mleri olarak betimlenmiştir. Kutsal devlet kavramı Hobbes, Hegel ve Macchiavelli gibi kuramcıların tezleriyle açıklandıktan sonra sosyal refah devletinin kriziyle birlikte ortaya çıkan sınıf hakimiyetinin yeniden kurulmasına hizmet eden neoliberal devlet ve devletin yeni mecrası açıklanmıştır. K¼reselleřme ile birlikte devlet yapılarına n¼fuz eden sermaye aynı zamanda ulus-devletin altını oymuştur. Kapitalizmin k¼resel planda gerçekleştirdiği genişleme merkez ve evre/yarı evre arasında eşişsiz bir ilişki kurarak ikincilerin aleyhinde bir d¼nya sisteminin oluşmasıyla sonuçlanmıştır. evre/yarı çevrede ekonomik b¼y¼me hedeflerini tutturabilmek için sermaye fraksiyonlarıyla işbirliği içine giren devlet onun temsilcilerinin yasama ve y¼r¼tme kademeleri içinde etkin rol almasına izin vermiştir. Bu siyaset de sermaye içi fraksiyonların iktidar m¼cadelesinin kızışmasıyla sonuçlanmıştır. Toplumsal hareketlerin zayıflatılması ve baskı altına alınmasıyla başlayan bu s¼re bir hegemonya krizine neden olsa da ¼zellikle 2000’lerden sonra ter¼r saldırılarının neden olduğu ¼fkenin sonucu kimlik ekseninde gelişen pop¼list sağ toplumsal rızayı yeniden oluşturmayı hedeflemiştir. ¼¼nc¼ b¼l¼m ise otoriterleşmeyi Carl Schmitt’in karar ve istisna kavramlarıyla açıklayıp dost-d¼řman kategorilendirmesi çerçevesinde anayasaların devredışı bırakılması ve s¼rekli olaęan¼řt¼ hal rejimlerine odaklanmıştır. Sermaye, siyasi parti, medya ve aydınlardan oluşan ittifaklar iktidar için m¼cadele eden bloklar oluşturarak otoriter y¼ntemlere başvururlar. Poulantzas’ın otoriter devletçilik olarak adlandırdığı bu d¼neme demokratik y¼ntemlere dayanmaktadır. Rejim içi çatışmalar ve ittifaklar neticesinde ortaya çıkan devlet içindeki g¼ç yoğunlaşmasında neoliberalizm ve onun ideolojik ayağı olan yeni sağ belirleyici olmuştur.

Kolombiya’daki otoriterleşme sınıfsal yapı, İşpanyol s¼m¼rgecilięinden bu yana devam eden toprak sorunu, gerilla grupları ve onun toplumsal tabanının talepleri, yeni sermaye sınıfı olarak uyurşturucu kartelleri, paramiliter ¼rg¼tler ve devletin baskı aygıtlarının bu akt¼rlerle ilişkileri çerçevesinde ele alınmıştır. ABD ve onun k¼resel şirketlerinin çıkarları Kolombiya’nın savrulacağı mecranın belirleyicisi durumundadır. Çalışmanın bu b¼l¼m¼nde Kolombiya devletinin aldığı otoriter biçimler “La Violencia (İç savaş)” d¼neminden itibaren ele alınmıştır. B¼y¼k toprak sahipleri ve ABD’nin çıkarlarının kesişmesinin, çatışma ve barış diyalektiği arasında

biçimlenen bu yönelimlerde nasıl bir rol oynadığı ve Kolombiya ekonomi politiğinin etkileri ekseninde bir sorgulama yapılmıştır. Jeopolitik konumu itibarıyla Türkiye'ye benzerlik gösteren Kolombiya'da İspanyol sömürge yönetiminden miras kalan Katolizm toplumsal rızanın oluşturulmasında önemli bir işleve sahipken toprak sorunu sınıflar arasındaki çatışmanın özünü oluşturmaktadır. Soğuk savaş döneminde gerilla gruplarıyla büyük toprak sahiplerinin temsilcisi devlet aygıtı arasındaki çatışma sınıf mücadelesinin eksenini oluşturmuştur. Barış anlaşmasına giden süreçte uyuşturucudan elde edilen gelirlerin paylaşılması çerçevesinde şekillenen çatışmada bütün toplumsal sınıflar ve devlet aygıtının legal ve illegal unsurları yer almıştır. Alt sınıfların toprak reformu talebi muhtemel bir Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri-Halk Ordusu (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia, FARC-EP)¹ yönetiminin kendi sınıfsal çıkarlarına zarar vereceğini öngören büyük toprak sahiplerinin temsilcisi konumundaki devlet tarafından göz ardı edilmiştir. Bu çerçevede devlet, Amerikan devletinin desteğiyle oluşturulan paramiliter örgütler, devletin güvenlik aygıtları ve uyuşturucu çeteleri tarafından sendikalar, basın ve sivil toplum kuruluşları üzerinde baskıya dayalı bir mekanizma olarak otoriterleşen bir aygıt işlevi görmüştür. Otoriterleşmede terörle mücadele meşruiyet sağlayıcı bir işlev görmüştür. Bu çalışmada Kolombiya'daki çok aktörlü siyasal alanda kesişen ve çatışan çıkarlar bağlamında egemen sınıfların temsilcisi olan devlet aygıtının küresel ve yerel dinamikler çerçevesinde aldığı otoriter biçimler incelenmiştir.

Türkiye'de egemen sınıf çıkarlarının korunmasına dönük olarak Batı bloku içinde yer alma kararı önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Soğuk savaş döneminde Kolombiya gibi antikomünizm çerçevesinde biçimlenen otoriter yapı, rejim içi ittifak ve çatışmalarda belirleyici olsa da İstanbul semayesi, ulus-devlet bürokrasisi, ordu ve yargıdan oluşan merkez iktidarını neoliberal yeniden konumlanışlara kadar koruyabilmiştir. Ancak, kırdan kente göçlerle birlikte merkezde İslamcılık ve milliyetçiliğin güç kazanması neoliberal uygulamaların ihtiyaç duyduğu toplumsal rızanın yönlendirilebileceği bir siyasal alanın ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Komünizmle mücadele konusunda Amerikan politikalarıyla ortak paydada buluşan İslamcılık laiklik eksenindeki tartışmalarla devletin karşısında, sermayenin yanında bir konumlanış elde etmiştir. Böylece, İslamcı-milliyetçi ideoloji kapitalizm

¹ Bundan sonra FARC olarak kullanılacaktır.

tarafından massedilerek, Poulantzas'ın da bahsettiği gibi, muhalif pozisyondan sistemin merkezine kayarak devleti ele geçirmiştir. Bu çalışmada, önce iktidar blokunu oluşturan neoliberalizm ve küreselleşmenin taşıyıcıları olan Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) ve Adalet ve Kalkınma Partisinin (AKP) ulus-devlet yapılarına birlikte yaptıkları saldırılar ve daha sonra blok içi çatışma sonucunda siyasal alanın daralmasıyla ortaya çıkan olağanüstüleşme yönelimi otoriterleşmenin izleği olarak ele alınmıştır.

Devletin izlediği mecra konusunda, Türkiye'nin kendisi gibi bir yarı-çevre devleti olan Kolombiya'yla benzerlikleri bulunmaktadır. Buna göre, teorik ve tarihsel arka planın ortaya çıkardığı perspektif içinde otoriterleşme olgusunun hem Türkiye hem de Kolombiya'daki somut görünümleri ve temel etkenleri ortaya konularak, ulus-devletten küreselleşmeye olan değişim bağlamında ele alınmıştır. Bu değerlendirme sürecinden hareketle Amerikan devletinin pratikleri ve Amerikan (ve diğer) küresel şirketlerin menfaatlerinin ülke içindeki sermaye ve ideolojik gruplar tarafından nasıl korunduğu, bu çerçevede, ekonomik ve siyasi krizler sonrasında otoriterleşmenin aldığı biçimler açıklanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET BİÇİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE BİR SİYASAL REJİM SORUNSALI OLARAK HUKUK DEVLETİ

1.1. Devletin Kökeninden Modern Devlete ve Küreselleşmeye

Devlet kavramı günümüzdeki anlamıyla ilk olarak 15. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamıştır. Kelimenin kökü zaman içinde “status” kelimesine dönüşen Latince “stare” kelimesidir. Daha sonra Macchiavelli belli bir toprak parçası ve topluluk üzerinde etkili olan bir otoriteyi tanımlamak için “stato” kelimesini kullanmıştır. Türkçeye Arapçadan geçen terim 16. yüzyılda Fransa’da III. Henri döneminde “estat” kelimesiyle modern anlamına kavuşmuştur (Akal, 2005: 38).

Sosyal bilimler alanındaki diğer birçok terim gibi devlet tanımı üzerinde de farklı tanım ve yaklaşımlar mevcuttur. Bunun nedeni devletin ne olduğu konusunda yaşanan fikir ayrılıklarıdır. Bu yaklaşımlardan ilki devletin belli bir sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir yapı olarak değerlendirildiği ve zaman içinde ona gerek kalmayacağını savunan Marksist yaklaşımdır. İkincisi ise devleti aşkın bir değer olarak yüceltip onu bir yeryüzü tanrısına benzetenler ve onun başlı başına bir amaç olduğunu savunanlardır. Hegel devleti sivil toplumu oluşturan tek tek bireylerin üstünde bulunan ve bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir hukuki düzen olarak tanımlamıştır. Max Weber (2006: 36) de devleti belirli bir coğrafya üzerinde şiddet tekeli meşru biçimde elinde bulunduran insan topluluğu olarak tanımlamıştır. Diğer bir görüşe göre ise devlet huzuru ve düzeni sağlayan bir araçtır. Onlar devletin seçkinlerin ve yönetici sınıfların yanı sıra toplumun da katkısıyla meydana gelen (Heywood, 2013:51) bir topluluk olduğunu savunurlar. Platon’a göre birey devlet için vardır. Kişi kendini devletin çıkarları için feda etmelidir. Bireycilik bencillikle eşdeğerdir. Ortaklaşmacı bir yaşam öngören Platon’a göre bireye ait ne mal ne kadın ne de çocuk vardır. Hepsi ortaktır. Lidere mutlak itaat esastır. Toplum ömrünü toptan bir seferberlik içinde ve askerlik disiplini içinde geçirmelidir. Bu, bütünün korunması için gereklidir (Popper, 2004:118-123). Platon’daki devlet anlayışı, devletin kişilerle özdeş ya da kişilerden soyutlanması konusunun önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıktığını göstermesi bakımından önemli bir girişim olarak görülebilir. Demokritos’a göre, devlet karmaşıklaşan toplumsal ilişkilerin sonucunda oluşmuştur. Devlet

insanların ihtiyaçlarının karşılanması için kurdukları bir işbölümüdür. Herakleitos daha akıllı olduğunu varsaydığı aristokratların yönetme hakkını elinde bulundurduğunu savunmuştur (Şenel, 1996: 127).

İdeolojilerin de dünyaya bakış açılarına göre şekillenmiş devlet anlayışları vardır. Liberallere göre devlet, rekabet ve mücadelenin hâkim olduğu bir dünyada düzeni sağlamak üzere tarafsız bir hakemdir. Klasik liberaller, devletin “gerekli bir kötülük” olduğunu savunurken, modern liberaller ise fırsat eşitliğinin önünü açan, özgürlükleri güvence altına alan bir devlet tahayyül etmektedirler. Neoliberaler devlet müdahaleciliğini ayak bağı olarak görmektedirler. Muhafazakârlar ise düzen ve otoriteyi tesis edebilen güçlü bir devleti savunurlar. Marksistler devletin sınıfsız topluma geçişle birlikte kendiliğinden ortadan kalkacağını savunurken, sosyal demokratlar ve bir kısım sosyalistler devlet müdahaleciliğinden yanadırlar. Devletin baskıcı ve zorba olduğunu düşünen anarşistler, devletin bir an önce ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Feministler devleti ataerkil devletin ve ataerkil iktidarın bir aracı olarak görüp mesafeli bir duruş sergilerler. Dini fundamentalistler için devlet dini otorite ve hikmetin siyasi bir manifestosudur (Heywood, 2013: 194).

Hukukçular da devleti unsurlarıyla birlikte tanımlamaktadır. Devlet “etkili olarak yürürlükte olan hukuki normlar” sistemidir. Kelsen devletin insan topluluklarının bir araya gelerek oluşturduğu bir yapı olduğu fikrinin aksine bireylerin onun otoritesine tabi olduğu bir düzen olduğu görüşünü ortaya atmıştır (Aydemir, 2004). Fransız kamu hukuku yaklaşımına göre devlet milletin hukuki kişilik kazanmış şeklidir. Deskriptif tanıma göre devletin üç ana unsuru vardır: ülke, insan topluluğu ve iktidar. Bunlara dördüncü bir unsur olarak hukuki ve siyasal bir düzen de eklenebilir. Sonuç olarak devleti “belli bir ülke üzerinde yerleşik, zorlayıcı yetkiye sahip üstün bir iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun yarattığı bir siyasi yapı” olarak tanımlayabiliriz.

Bu tanıma ek olarak, devletin unsurlarını bir kenara koyan soyut yaklaşım; devletin gözle görülemeyen, elle tutulamayan bir kavram olduğunu savunmaktadır. Bu görüş devletin sadece bir düşünce ürünü olduğunu dile getirmektedir. Devletin insanlar onu düşündüğü için var olduğunu dile getiren Burdeau’ya (akt. Kapani, 2004: 38) göre,

insanların devleti yaratmalarındaki amaç diğer insanlara itaat etmek istememeleridir. Siyasal bir toplumun çatısı olarak görülen devlet, iktidarın dayanağıdır. Siyasal bir simgedir ve bütünleştirici bir özelliğe sahiptir. Yöneticiler iktidarı kullanırken devlet adına hareket ederler. Burada dikkat edilmesi gereken husus iktidarı kullananlarla soyut bir varlık olarak devletin ayrı düşünülmesi gerektiğidir. Devletin soyut ve hayal edilmiş niteliği ile devleti yöneten somut kişilerden nasıl ayırt edileceği ve bu kişilerin devletin işleyişindeki etkisi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkar.

Devlet fikrinin oluşturulması iktidarın kişisellikten sıyrılıp kurumsallığa geçişini belirler. Bu evrim sonucunda artık insanlar bir hükümdara değil fakat onların fiziki varlıklarının üstünde ve ötesinde soyut bir varlığa itaat edeceklerdir. İnsanlar insanlara itaat etme durumunda kalmamak için devleti icat etmişlerdir. Böylece devlet, iktidarın dayanağı ve siyasal toplumun çatısı olarak düşünülmüştür (Kapani, 2004: 35-48).

Devletin görevleri arasında toplumda düzeni sağlamak amacıyla yasal düzenlemeler yapmak, dışarıdan gelecek tehditlere karşı ordular kurmak ve bağımsız mahkemeler kurmak bulunmaktadır. Zaman içinde devlet farklı görünümlere sahip olsa da sınıfsal karakterini koruduğu sıklıkla dile getirilmiştir. Sömürülen sınıfların ürettiği artık değerın devlet aygıtının elinde bulunan meşru şiddet tekeli marifetiyle mülk sahibi sınıflara transferi söz konusudur. Bu görüşe göre, belirli bir dönemde geçerli olan üretim ilişkileri devletin siyasal rejimini belirler. İlkçağların köle düzeni, feodal dönem ve kapitalist devlet düzenindeki devletlerin yapıları farklılık gösterse de bu yapıların ortak özelliği mülk sahibi sınıfların tahakkümüdür.

1.1.1. Devletin kökeni ve gelişimi

Devletin kökenini insanın tabiatla ve diğer insanlarla kurduğu ilişkilerde aramak mümkündür. Toplumun gereksinimleri ilk zamanlarda aile ve kabile gibi geleneksel yapılarla giderilirken zaman içinde karmaşılaşan toplum yapısı nedeniyle devlete ihtiyaç duyulmuştur. Devletin ortaya çıkmasından önce üretim biçimleri ve mülkiyet üzerinde ortaklaşmacı bir düzen vardı.

Devletsiz toplumlarda yasa ile uygulama birbirinden ayrılmamış, yani siyasal iktidar farklılaşmamıştır. Bu toplumlarda sınıfsal ayrımlar da henüz ortaya çıkmamıştır. Bir diğer deyişle, toplum üretim ilişkilerine bağlı olarak yöneten-yönetilen şeklinde

ayrışmamıştır. Yasayı söyleyen de onu denetleyen de toplumun kendisidir. Bunun sebebi bu denetimi yapacak üstün bir gücün olmamasıdır. Bir öndere rastlanmayan bu toplum tipinde herkes kendisinin yöneticisi ve yargıcısıdır. Önderin rolü barışın korunması için sahip olduğu sözden ibarettir (Akal, 2005: 127).

Devletsiz toplumdan devlete geçişin nedenleri konusunda iki farklı görüş vardır. Bunlardan ilki bu geçişi kaçınılmaz bir dönüşüm olarak gören evrimci görüştür. İkincisi ise, Terray'ın (2011: 95-108) de belirttiği gibi, birbirinden bağımsız iki farklı surecin birlikte etkisidir. Bunlardan ilki bir soya mensup toplumun diğerlerini yok etmesi ya da başka yörelere sürmesidir. Diğer ise, tüccarlarla, yöneten-yönetilen olarak farklılaşmış toplumların karşılaşması sonucunda devletin ortaya çıkmasıdır.

Devlet, toplum içinde bir grubun kutsallığın temsilcisi olarak Yasa'yı söylemesi ve farklılaşmasıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. Gauchet'e (2011: 33-67) göre bu bölünme bu grubun tabandakilere yabancılaşmasına neden olmuştur. Devletin oluşumunun bu ilk aşamalarında kutsallığa sahip olan önder "güç"süz bir ayrıcalığa sahiptir. Yönetici, Tanrının yasalarını topluma iletmekle yükümlüdür. Birliğin ve huzurun temsilcisi olan kral uzlaşmazlıkları çözüme kavuşturan hakemdir. Bunun ötesinde bir yetkiye sahip değildir (Akal, 1991: 97-100). Ancak, zaman içinde kral, savaşçıya ait olan uygulama gücünü ele geçirerek hem kılıç hem de yasayı söyleme hakkını elde etmiş ve iktidarı tamamen ele geçirmiştir. Kutsallığın temsilcisi olarak krala ölümsüzlük isnat edilmesiyle birlikte dini iktidarla siyasi iktidar arasında bir mücadele başlamıştır.

Devleti ortaya çıkaran tezlerden birisi de toplumsal sözleşme teorileridir. Bu kuramın ilk çağlardaki temsilcisi olan Epikür insanların bencilliklerinden dolayı kendi çıkarlarının peşinde koşmalarının toplumda çatışmayı körüklediğini belirtmiştir. Bu nedenle mutluluğu hedefleyen insanlar güvensiz bir ortamın neden olduğu kaygılardan kaçınmak istediği için, başkalarının haklarına saygı göstermek kendi haklarının korunmasının da bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla birey aradığı güvenli ortamı başkalarıyla yapacağı bu anlaşma üzerinden sağlayacaktır. Bu anlaşmaya uymamanın bedeli olarak devletin ve hukukun vereceği cezanın neden olacağı korku sayesinde toplumsal düzen muhafaza edilebilecek ve çatışmanın neden olduğu güvensiz ortam bertaraf edilebilecektir (Sabine ve Thorson, 1973:132-135).

Cicero doğa durumunda yaşayan insanların mutlu bir yaşam sürdüklerini, toplumsal yaşamı düzenlemek için gerekli olan yasalar ve devlete ihtiyaç duyulmadığını belirtmiştir. İnsanlar, aralarında erdemli olanların sözlerine gönüllü olarak itaat ediyorlardı. Zaman içinde özel mülkiyet edinme hevesi ve zanaatların ortaya çıkması sonucunda insanlar başkaları üzerinde tahakküm ve egemenlik kurma düşüncesine kapıldılar. Böylece insanları zulme karşı korumak için, yasalara ve devlet gibi bir yapılanmaya ihtiyaç duyuldu (Şenel, 1996: 201).

Polybius'a göre ise devletin oluşumunda akıl yürütme becerisine sahip bir grup insanın tasarladığı ahlaki standartlar etkili olmuştur. İlk yönetim biçimi tek bir kişinin kaba yönetimine dayanan tiranlıktır. Polybius teorisinin devamında Aristoteles ve Platon'unkine benzer bir şekilde, yönetim biçimlerinin zaman içinde belli doğal yasalara uygun bir biçimde değişime uğradığını belirtmiştir (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 30).

Macchiavelli de birçok Antik Yunan düşünürü gibi insanların ilk zamanlarda dağınık bir biçimde yaşadıklarını ve kalabalıklaştıkça bir araya gelip toplumsal yaşamın başladığını savunmuştur. İnsanlar toplumsal yaşamın getirdiği tehditlerin yanısıra dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı daha iyi korunmak için aralarından birini yönetici seçip ona itaat etmeye başlamışlardır. Ortak kanaatlere ve algılara sahip olan insanlar bu kralın önderliğinde yasalar çıkartmışlardır. Bu kral aralarında en adil ve akıllı olan kişiydi (Şenel, 1996:310). Cumhuriyet dönemi Roma'sına hayranlık duyan Macchiavelli, adaletin tesis edilebilmesini insan yapısı olan sosyal bir düzenin kurulmasına bağlamıştır. Bu düzen gayrimeşru çabalar yoluyla kurulur.

Mutlakiyetçi Hobbes'a göre, sözleşme vasıtasıyla devreye giren bağımlılıkla birlikte bütünsel topluma geçilir. Bireyler bu topluma sadece "gücü" dahil edebilir. Bunun sonucunda oluşacak sosyal düzen ya da kademelenme bilinçli ya da bilinçsiz olarak üretilecektir. Hobbes'un hareket noktası olan birey, siyaset öncesi dönemde olumsuz ve sefil bir hayat sürer. Aklın yolunu seçen, hayatını sürdürmek ve huzura kavuşmak isteyen insan, böylece, toplum hayatına geçer ve elindeki iktidarı Leviathan lehine terk eder. Böylece devlete bağlı olan birey iyi bir hayata kavuşmuş olur (Dumont, 2011: 141-174). Hegel (2003: 163) "Devletin tarihi insanların tarihiyle başlamıştır" diyerek devletin insanlar tarafından ortaya çıkarılmasını tarih açısından bir dönüm

noktası kabul etmiştir. Çünkü bu sayede bireylerin öznel ihtiyaçlarının ötesine geçilerek devlet ve kurumları üzerinden bir tarihsel anlatı mümkün olabilmektedir.

Rothbard (2004: 269) da devletin bir toplumsal sözleşmeyle değil fetih ve sömürüyle doğduğunu iddia etmiştir. Nock (1928:143) devletin suç tekelini elinde bulundurduğunu ve bunu elinden geldiğince sert bir şekilde uyguladığını ifade etmiştir. O, kişisel cinayetleri yasaklarken diğer taraftan devasa ölçekte bir cinayet organize eder. Kişisel hırsızlığı yasaklar; ancak, kendisi yurttaşı olsun ya da olmasın herkesin malının üzerine çöker. Devletlerin yağma ve dolayısıyla suç işlenerek ortaya çıktığını ve bunu yaparken de amaçlarının kendilerini korumak ve varlıklarını devam ettirmek olduğu görüşündedir. Sicilya mafyasını inceleyen Dickie (2007: 21-22) ise organize suçun devletleşmedeki etkisi üzerinde durmuştur.

1.1.2. Polis, respublica, regnum

Devlet kelimesi tarih boyunca farklı aşamalardan geçmiştir. Westphalia barışından önce Ortaçağ'da devlet benzeri yapılara “respublica, regnum, civitas, dominium, imperium, potestas, status, royqume veya realm” gibi isimler verilmiştir.

Antik Yunan polisinde bireyi önceleyen eğitim ve ahlak organı olarak devlet doğal haklar kavramıyla demokratik fikirlerin gelişimine katkı sağlarken (Narlı, 1998:128) başında da bilge krallar ya da filozofların olması gerektiği dile getirilerek (Gökberk, 1996: 67) yönetimin mutlak otoriteye sahip olması gerektiği savunulmuştur. Bu yapı ancak herkesin kendine uygun bir işle meşgul olması, sınıfların üstlerine düşeni yaparak örgütlenmeleri, üretim göreviyle iştigal eden halkın devlet yönetiminden dışlanmasıyla sağlanmıştır (Platon, 1998:102).

Aristoteles şehir devletleri, anayasaları, örgütlenmeleri ve siyasal rejimleri incelediği *Politika* adlı eserinde aile, köy ve şehir (polis/devlet) birliklerinin doğal topluluklar olduğunu savunmuştur. Ona göre polis/devlet aile ve bireylerden üstündür. Çünkü bütün parçalardan önce gelir. Polis iyi yaşamı hedefleyen iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluktur. Aristocu düşüncede yurttaşlık, katılıma dayalıdır. Nihai amaç olan mutluluk erdemle, erdem ise uyum ve denge ile elde edilir (Aristoteles, 2000). Aristoteles (2000: 35-38) ideal anayasa olarak gördüğü *politeia*'nın halk ile seçkinleri dengelediği, adaleti koruyup ülkeyi iç savaş tehdidinden koruduğu

kanaatindedir. Onun düşüncesinde fakirlerin ve zenginlerin aşırılıklarına karşı orta sınıflar dengeyi sağlayacaktır (Aristoteles, 2000: 127-128).

Yurttaşlık erdemi Antik Yunan ve Roma cumhuriyetlerinin özünü oluşturmuştur (Tunçel, 2010: 111). İlk zamanlarda Roma’da “respublica” kavramı devlet, meşru yönetim ya da politik toplum anlamlarında kullanılmıştır. İster monarşi, ister aristokrasi ister demokrasi olsun hepsi respublica olarak adlandırılmıştır (Bobbio ve Viroli, 2003: 9). Respublica ortak iyiyi hedefleyen ve yasalara göre iş gören bir yönetim modeliydi. Keyfilik ve yozlaşma respublica’nın altını oyan kötülüklerdi (Bobbio ve Viroli, 2003: 12). Bu dönemde yaşamış birçok düşünür aynı zamanda aşırılıklara karşı makul olanı koruyan ölçülü ve dengeli bir siyasi yönetimi öngören karma anayasaya atıfta bulunmuştur. Karma anayasa düşüncesinin temelinde tiranlık ve halk iktidarı korkusu vardır (Finley, 2003: 16-17). Bu seçkinci bakış açısı bir taraftan hâkim sınıfların çıkarını korurken diğer taraftan da cumhuriyetin ideolojik içerik ihtiyacını karşılamıştır.

1.1.3. Kilise ve devlet

İsa’nın getirdiği yeni din Roma İmparatorluğunun ideolojik temeli olan politeizmi redderek mevcut iktidar yapısına meydan okumuştur. İsa “*Tanrı’nın hakkı Tanrıya, kayserin hakkını kaysere veriniz*” (Matta 22:21) diyerek sekülerleşmenin temellerini atmış ve Romalı yöneticilerin kutsal hakkına meydan okumuştur (Besnard vd, 1983:10-11).

İmparatorluğun yönetilemeyecek kadar büyümesi ve Barbar akınları sonucunda kırsaldan merkezlere doğru yoğunlaşan göç sonucunda yükselen değer olarak ortaya çıkan Hristiyanlığın eşitlikçi talepleri olan kitlelere cazip gelmesi sistemi içerden sarstı. Bu talepler egemen sınıfları rahatsız edince devlet Hristiyanlık üzerindeki baskıları kaldırıp onu devlet dini ilan etti. O zamana kadar gizli bir örgütlenmeye sahip olan Hristiyanlık paralel bir yönetsel örgütleniş olarak yeryüzüne çıktı. İlk zamanlardaki bu yoğun baskıdan dolayı Paulus’un yöneticiye itaat ilkesini Hristiyanlığa sokması eşitlikçi görüşlerin de Hristiyanlığa girmesine neden oldu. Kilise örgütlenmesi ise iktidarın kovuşturmalarından kurtulmak ve varlığını sürdürmek için havarilerin ve İsa’nın takipçilerinin bir disipline duydukları gereksinim sonucunda ortaya çıktı. Böylece kilise hiyerarşik bir yapıya dönüştü.

Zaman içinde güçlenen kilise imparatorluğun etkisinden kurtulmaya çalıştı. Papalık dünyevi iktidar karşısında üstün konuma geldi. Bunda barbar akınları sırasında en iyi örgütlenmiş kurumun kilise olmasının payı büyüktür. Ancak zaman içinde papalığın saygınlığı azaldı. Çeşitli dönemlerde kiliseye karşı köylü ayaklanmaları meydana geldi.

Hristiyanlığın önemli kuramcılarından Saint Augustine'e göre cennetten kovulan insan siyasal bir düzen kurmalıdır. Siyaseti zorunlu bir kötülük olarak tanımlayan Augustine devletin hem günahı koruyucu hem de günahın bir parçası olduğunu savunmuştur. Birbirinin zıddı olmasına rağmen Tanrı devleti ve dünyevi devlet iç içe geçmişlerdir (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 129). Kilise dünyevi kurumları kontrol altına alırken düzeni tesis etmekle görevli olan hükümdarın otoritesi ise Tanrı'dan gelmiştir.

Ortaçağ Avrupa'sında iktidar kilise ve feodal senyörlükler arasında paylaşılmıştır. Prieune (1983: 14) Ortaçağdaki iktidar yapısını kamusal otoriteyi miras haklarının bir parçası olarak kabul eden toprağın belli bir parçasını sahiplenerek bağımsızlaşmış otorite dağılımı olarak tanımlamıştır. Bu teolojik ve aşkın bir güce dayandırılan meşruiyet algısının sınırlandırılması söz konusu değildi. Bireyse devletin bekasına hizmet eden bir araçtan başka bir şey değildi (Arsel, 1964: 14).

En yüksek otoritenin yasama gücünü elinde bulundurduğu savını Roma hukukundan alan Kilise böylece papaya sonsuz bir otorite bahşetmiştir. Papa ve imparator arasında yaşanan rekabet papanın iktidar taleplerinin yoğunluğundan kaynaklanmaktaydı. Padova'lı Marsilius "*Barışın Koruyucusu*" isimli eserinde Kilisenin yetkisinin gönüllülük esasıyla sınırlı olduğunu ve halkı temsil eden bir iktidar sisteminin kurulması gerektiğini savunmuştur. Bu görüşün bir ifadesi de Konstanz'da toplanan Konsil (1414) olmuştur; Konsil, papanın otoritesinin yapıcı olduğu sürece halka dayandığını ifade etmiştir. Ancak Konsil zaman içinde Kilisenin güdümüne girmekten kendini kurtaramamıştır (Dumont, 2011:141-174).

Augustine'in iki devlet düşüncesine karşı çıkan Padova'lı Marsilius ise dindışı bir siyasi iktidar anlayışını ortaya koyarak siyasetin dini otoriteden özerkliğini savunmuştur. Ona göre insanlar ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendiliğinden bir araya gelmişlerdir. Toplum onu oluşturan parçaların uyumlu birliğiyle var olmuştur.

Hükümdar, toplumsal bütünlüğün devamını sağlayan yasanın yaratıcısı değil, uygulayıcısıdır. Ona göre sivil yasanın kaynağı toplumdur; dolayısıyla yasa tamamıyla dindışıdır (Mairet, 2011: 215-242).

Hristiyanlıktaki sekülerleşme ve iktidarın dünyevileşmesi eğilimi Aquinolu Tomasso ile devam etmiştir. Tomasso genel olarak akılla imanı birleştirmek istemiştir. Aklın algılayamadığı şeyler olduğunu ve bunların imanın alanına girdiğini savunmuştur. Ona göre evrensel tanrısal akıl (ebedi yasa) insan aklının üzerindedir. Bu aklın bir uzantısı olan doğal yasa ise insanları doğaya uygun akıllı bir yaşama yöneltir. İnsanların akılla değil imanla kavradığı yasanın adı ise kutsal yasadır (vahiy). Ölçüsü akıl olan insan yasası ise insanların doğal yasadaki akıl yoluyla çıkardıkları yasadır. Hristiyanlık inancı toplumun günahlardan uzaklaştırılıp doğru yola yönlendirilmesi gerektiğini savunurken, Tomasso, Aristo gibi, siyasi topluluğun ortak yarar doğrultusunda yönetilmesi gerektiğini savunmuştur. Onun siyaset kuramında iktidarın tanrısal yasalarla sınırlandırıldığını görürüz. Kral toplumu adaletle ve toplumun genel çıkarını gözeterek yönetmekle yükümlüdür. Zorba ve kişisel çıkarını gözetken yönetici tirandır. Böyle bir yönetici kilise tarafından iktidardan indirilebilir. Halkın, aristokrasinin ve kralın ortak yönetiminden yana bir tavır sergileyen Tomasso'ya göre en iyi yönetim monarşidir, çünkü evreni de tek bir tanrı yönetmektedir (Şenel, 1996: 256-259).

Antik siyaset kuramıyla Hristiyanlık inancının bir sentezini yapmak isteyen Tomasso kişisel çıkarın ortak yararı sekteye uğratabileceğini savunmuştur. Dolayısıyla, yöneticinin görevi toplumsal yaşamın temini ve bütünlüğün sağlanması için ortak yararı gözetmektir. Otoritenin güçlü olması toplumsal çatışmayı önleyecektir. Siyasi iktidarın çıkardığı yasaların Tanrı'nın inayetine ulaşmaya yardımcı olacağını savunurken bu yasalara itaatsizliği ve isyanı hoş karşılamaz. Çünkü dünyevi iktidar Tanrı tarafından kurulmuştur. Yasanın olmadığı yerde düzen sağlanamaz. Yasalar siyasi iktidarı sınırlandıran değil, huzur ve istikrarı temin eden bir araçtır. Onun kuramının temeli kendi iyiliğimiz için başkaları tarafından yönetilmektir. Bu da bireyin özgürlüğü anlamına gelmektedir (Özenç, 2014: 105-117).

1.1.4. Kralların tanrısallık hakkından kutsal devlete geçiş

Kralların tanrısallık hakkı, Fransız İhtilali'ne kadar, yaklaşık 4000 yıl boyunca imparatorluklar çağının belirleyici ideolojisi olmuştur. Babiller'den itibaren hemen hemen tüm antik medeniyetlerde yöneticiye tanrısallık bir güç ve yetki verilmesi yaygın bir uygulamadır (Gündüz, 1998: 17). Bu dönemde yönetici ya kendisi tanrıdır ya da kendisine/soyuna tanrısallık bir ilişki/nitelik atfetmektedir. İlk olarak Babil'de ortaya çıktığı düşünölen tanrısallık hak düşöncesi neredeyse tüm yerkörede hâkim ideoloji olmuştur. Eski Türklerde ise sadece kağana değil aynı zamanda devlete de bir tanrısallık atfedilmiştir.

Tarihte ilk kentlerin ortaya çıktığı Sümerler döneminde yönetici hem ordu komutanı hem de dini liderdi. Babil'de ise her şehri yöneten bir ilah seçiliyordu (Doğrul, 1958: 36). Bu durum zamanla tanrılar arasında bir hiyerarşinin oluşmasına neden olmuştur. Tanrılaşan krallar hesap verme sorumluluğuna sahip olmayan despot yöneticilere dönuşmüşlerdir. Antik Yunan'da da tanrıların koyduğu kutsal ve değişmeyen yasalar (thesmoi) ve sonradan tanrıların insanlar arasındaki temsilcilerinin yaptıkları yasalar (nomoi) vardı. Bu yasalara karşı gelmek tanrılara itaatsizlik anlamı taşımıştır. Roma İmparatorluğunda ise kral Tanrı'dan aldığı güç ile tebaası üzerinde karar yetkisine sahipti (Ağaoğulları vd, 1994: 12-13). Yöneticiler kendilerine bir tanrısallık atfedip yönetilenler üzerinde egemenlik kurmuşlardı. Roma hukukunun oluşumunda kutsal yasa haline gelen dinsel törenlerin (hem politeizm hem de Hristiyanlık) Roma hukukunun temelini oluşturduğu söylenebilir (Çelik, 1999: 4-5). Roma İmparatorluğunda gerek paganizm gerekse Hristiyanlık sonrası dönemde resmi dini törenler yöneticiye tanrısallık bir güç kazandırmıştır.

Bizans döneminde de imparatorun meşruiyetinin temelinde yine tanrısallık vardır. Krala tanrısallık gücün bir parçası olduğu için itaat edilmiştir (Barker, 1982: 15-16). Krallara verilen tanrısallık ya da tanrıyla ilişkilendirme düşöncesi, İşlam'da hilafet düzeniyle vücut bulmuştur. İşlam siyasal düzeninde halifelik ilk defa Emevi hükömdarları döneminde Roma ile olan rekabetleri bağlamında kullanılmaya başlamıştır. Bundan sonraki dönemlerde halife “Allah'ın yeryüzündeki gölgesi” (zillulahi fi'l-ard) olarak anılmaya başlamıştır. Osmanlılar da kralların tanrısallık hakkı düşöncesini Bizans, İşlam ve Türk siyasal geleneklerinin yanı sıra İran devlet

geleneğinin (Lewis, 1993: 12-13) de bir sentezini oluşturarak devralmışlardır. Bu düşüncede Çin gibi uzak bölgelerde de krallara tanrısal bir kimlik ve yetki verilmiştir.

Figgis'e göre kralların kutsal hakkının kökeni kilise ve papanın sahip olduğu kutsal hakta yatmaktadır (Dumont, 2011: 141-174). I. James 1598 tarihli eseri "Özgür Monarşilerin Gerçek Yasası"nda feodal lordların baskılarından bağımsız bir monarkın mutlak iktidarını savunmuştur. Kralların yönetmediği bir toplumu başıboş bir yığın olarak gören düşünür kralların toplumu yönetme hakkını dolaysız bir şekilde Tanrıdan aldığını savunmuştur. Kral bu hakkı yaptığı fetihlerden almıştır. Ayrıca kral tebaasına değil Tanrıya karşı sorumludur (Şenel, 1996: 331).

De Vareilles-Sommières tanrısal hak öğretisini "tabiatüstü tanrısal hak" ve "dolaylı tanrısal hak" olmak üzere ikiye ayırmıştır. Birincisinde iktidarın kaynağı halk değil Tanrı'dan gelir ve kral hesabını halka değil Tanrı'ya verir. Halka karşı ödevleri değil hakları vardır. Bu düşünce onun papanın üstünlüğünden kurtulup kiliseden bağımsız bir iktidara sahip olmasını meşrulaştırmıştır. Dolaylı tanrısal hak, tanrısal değil, insanların oluşturduğu yasalara bağlı ve sınırlandırılmış bir iktidar anlayışıyla uyumludur. Dolaylı tanrısal hak öğretisi siyasi iktidarda tanrısal bir yön olduğu konusundaki kurgulamayı ulusal egemenlik öğretisine geçirmiştir. Ulusal egemenlikte Tanrı'nın değil milletin tanrısal hakkı vardır (Duguit, 2011:379-402).

Krallara verilen tanrısal yetkiler ve kimlikler günümüzde devlete kutsallık atfeden teorilere kaynaklık etmektedir. Bunu Hegel'in anlayışında net bir şekilde görebiliriz. Kişiliksizleşmiş devlet Tanrı ve tanrı-krallın yerini almıştır. Hegel (2011) devleti nihai amaç olarak değerlendirmiştir. Ona göre mutlak ruhun tecellisi olarak devlet evrensel bir cevherdir ve kutsaldır.

1.1.5. Egemenlik, ulus-devlet ve uluslararası ilişkiler

Mutlakiyetçi devletin ortaya çıkış sürecinde ideolojik bir temel oluşturan egemenlik düşüncesi Ortaçağ ekonomik ve siyasi düzeninin çözülmesinde kilit rol oynamıştır. Egemenlik düşüncesinin izleri devleti kişilerin ve mülkiyetin korunması için gücün organize edilmesi olarak gören Macchiavelli'ye kadar sürülebilir. Jean Bodin de yeni filizlenmekte olan Burjuva sınıfının gereksinimlerine koşut olarak geliştirdiği tezinde devlet iktidarını mutlak ve sürekli olarak tanımlamıştır.

Ortaçağ'ın kral ve kilise arasında parçalanmış iktidar yapısını reddeden Macchiavelli tek bir iktidar ve meşruiyet olması gerektiğini savunarak modern devletin egemenlik temellerini atmıştır. Macchiavelli'ye göre iktidar, korkunun esas olduğu bir güç mekanizmasıdır. Uyruklardan beklenen de iktidara boyun eğmeleridir. Hukuk da iktidarın gücünün topluma dayatılmasının bir aracı olarak tasarlanmıştır. Egemen halk ve iktidarın bütünlüğü ve birliğinin teminatıdır. Bu yüce amacın önündeki her türlü engel kaldırılmalı ve ezilmelidir. Halk varlığını egemene borçludur. O hiçbir zaman yanılmayan ve toplumu bir amaç etrafında birleştiren üstün güçtür (Macchiavelli, 1994: 69). Birey ve toplum bu hedef doğrultusunda araçsallaştırılmıştır. Egemenliğin meşruiyeti “ortak iyi” kavramıyla açıklanır. Ortak iyi egemenin bedeninde vücut bulur. Ortak iyi onun kişisel çıkarı ile özdeşleşmiştir (Cassier, 1984: 148).

Zaman içinde mülkiyet ve diğer kişiler arası sorunların çözümünde krallara bağlı mahkemeler ön plana çıkmaya başlayınca bazı anlaşmazlıklara çözüm getiremeyen Lortlar kendilerine bağlı toplumsal sınıflarla aralarındaki sorunların çözülmesinde bu mahkemelere başvurmaya başladı. Üst mahkeme olarak işlev görmeye başlayan bu mahkemeler krallığın gücünü ve yetkilerini artırırken lortların konumlarını zayıflatmıştır. Diğer taraftan, ateşli silahların yaygınlaşması sonucunda ordular bir emir-komuta zinciri içinde profesyonelleşti. Bu da devletlerin maliyelerine ek yükler getirdi. Bu nedenle iktidarlar planlı bir mali yönetim uygulama gereği hissettiler. Uygulamaya konan merkantilist politikalar merkezi yönetimlerin kaynaklarını artırmayı amaçlamaktaydı. Bu ortamda gelişen kapitalist üretim ilişkileri vergilendirmeler, askeri ve siyasi alandaki tekelleşme ve gelişen bürokrasiyle birlikte “özerk” iktidarın merkezileşmesinde ve modern devletin kurulmasında kilit rol oynamıştır (Özenç, 2014: 119-123)

Kapitalizmin gelişimi sürecinde mutlakiyetçi devletler de egemen birer ulus-devlete dönüşmüşlerdir. Bu süreçte insanı, teoloji ve geleneksel otoritelerin boyunduruğundan kurtaran sermaye bir taraftan bireyi oluşturarak özgürleştirirken diğer taraftan onu sermaye ilişkilerinin ve kapitalist devlet sisteminin boyunduruğu altına almıştır. Kilisenin hegemonyası ve feodal esaretten kurtulan birey, egemenlik kuramıyla zincirlerini din dışı devlete teslim etmiştir. Bir başka deyişle egemenlik

kuramıyla Tanrı ve kilise saf dışı bırakılırken yeni Tanrı olarak devlet yükselmiştir (Mairet, 2011: 215-242).

Bodin, egemenlik terimini devletin bütün kontrolünü ve en yüksek buyurma gücünü elinde bulunduran kişiler için kullanmıştır. Egemen güç mutlak, sınırsız ve sürekli. Devlet işlerini yürüten ve devletin gücüne sahip olan egemenliğin de sahibidir. Devletin bir niteliği olarak ortaya çıkan egemenlik devlete içkindir, bölünemez ya da bir başkasına devredilemez. Bodin, hükümdarı Tanrı mertebesine yükselterek egemenin gücünün kendisinden menkul olduğunu iddia etmiştir. Egemen, yasayı koyan ve uygulama yetkisine sahip yegâne güç olarak başka bir meşruluğa ihtiyaç duymaz (Mairet, 2011: 215-242). O, devleti ailelerin ortak çıkarlarının egemen bir güçle doğruluk üzere yönetilmesi olarak tanımlamıştır (Bodin, 1969: 93). Meşruiyet, ailelerin ortak iyiliği ve çıkarına dayanmaktadır. Macchiavelli’de olduğu gibi, ortak çıkarı belirleyen egemenin kendisinden başka birisi değildir. Egemen, Bodin’le birlikte kurumsallaşmıştır. Artık egemenin iktidarı kralın ya da hükümdarın fani hayatıyla sınırlı değildir. Bununla birlikte, iktidar meşruiyetini hala dinin kutsal ve mutlak gücünden almaktadır (Ağaoğulları vd, 1994: 56).

Bodin’den esinlenen Hobbes (1993: 94) da egemenin gücünün mutlaklığına, bölünmezliğine, sınırsızlığına ve devredilemez olduğuna vurgu yapmıştır. Ona göre insan doğasında var olan “rekabet, güvensizlik ve şan-şeref tutkusu” insanlar arasındaki çatışmaların temelinde yatan nedenlerdir. İnsanlar arasındaki eşitsizlik güvensizliğe ve çatışmalara neden olur. Bu kargaşa ve savaştan kurtulmanın, barış ve huzura ermenin tek yolu insanların yönetme yetkisini kendilerinden üstün bir varlığa devretmelerinden geçmektedir. Böylece egemen bir devlet ve Civitas (siyasi toplum/bütün) ortaya çıkar. Egemen de bu siyasi bütünün kişiliğini (ölümlü tanrı) ve kimliğini üstünde taşıyan kişidir. Hobbes da Bodin gibi yasa yapma hakkını egemen devlete vermiştir. Ancak egemen güç hiçbir toplumsal yasaya tabii değildir (Mısır, 2013a: 55-67). Barışı, güvenliği ve kamu düzenini sağlayamayan bir egemen hesabını doğa yasasını yaratan Tanrı’ya vermekle yükümlüdür. Neyin iyi neyin kötü olduğuna, kimin ne konuşacağına ya da konuşmayacağına ve hangi düşüncelerin öğretileceğine egemen karar verecektir. O yargılayacak, o denetleyecek, ödül ve cezaları o dağıtacaktır. Uyruklara düşen itiraz etmeden sadece itaat etmektir. Çünkü egemenin yokluğu kaos, kargaşa ve savaş anlamına gelecektir. Bu, bir tarafın

haklarının verildiği diğer tarafın ise sadece görevlerinin olduğu bir anlaşmadır. Tek tek bireylerin aklından daha üstün olan bu mantık kurucu iktidarın mutlak aklıdır.

Hugo Grotius (2011:235) ise egemenlik sorununu egemen devleti tanımlamaktan ziyade burjuva toplum ilişkilerini tanımlamak açısından ele almıştır. Grotius iktidarı hukukla doğrulamayı hedeflemiştir. Özel mülkiyeti bir doğal hak olarak tanımlayan Grotius'a göre, sahip olunan bir şey olarak egemenlik devletin sivil mülkiyetidir.

Baruch Spinoza (2007: 16) da doğal hakka vurgu yaparak insanın doğa üzerinde gücü mertebesinde hakka sahip olduğunu savunmuştur. Spinoza da Hobbes gibi insanların doğal haklarını bir sözleşme vasıtasıyla bir egemene devretmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Böylece haklar bir güç ilişkisine indirgenmiş olur. Egemen genel irade yoluyla yasa koyup kaldırma ve onları uygulama, savaşa ve barışa karar verme yetkisine sahiptir. Çünkü iktidar bir kamu hakkıdır.

Rousseau'nun toplum üzerindeki en üstün iktidar olan egemenlik kuramına katkısı devlet egemenliğinin kaynağının halk olduğunu ve onun halkın genel iradesi olarak çıktığını eklemesidir. Eğer insan genel iradeyi saymazsa devletin (genel irade) onu yurttaş olmaya zorlama hakkı vardır. Yurttaşları özgürleştiren ve onları birer yurttaş ve birey haline getiren genel irade hiçbir zaman bozulmaz, değişmez ve her zaman tertemiz kalır. İradenin genel olmasını sağlayan onun genel olması değil ortak yararı gözetmesidir. Onun toplum sözleşmesi, doğanın insan organları üzerinde mutlak bir yetki bahşetmesi gibi siyasi bütüne de üyeleri üzerinde benzer bir yetki verir. Genel iradenin yönetimi altındaki bu yetkinin adı egemenliktir. Rousseau; Bodin ve Hobbes'a benzer şekilde yasa yapma yetkisini genel iradeye verir. Egemen yalnızca yasalar çerçevesinde iş görür. Bundan dolayı, egemenlik hiçbir zaman başkasına devredilemez (Mısır, 2013a: 60). Sieyès, Rousseau'nun egemenlik kuramını ulusal egemenliğe dönüştürmüştür. Böylece modern devletlerin anayasalarında yer alan ulusal egemenlik kavramı kaynağını ulustan almıştır.

Egemenlik kavramı siyaset teorisinde iç ve dış egemenlik olarak ikiye ayrılmıştır. İç egemenlik ülkesel sınırlar içinde belli bir insan topluluğu üzerinde yasa koyma tekeli olarak tanımlanırken dış egemenlik, söz konusu topluluğu diğer toplumlar karşısında temsil etme hakkı olarak tanımlanmıştır. Uluslararası ilişkilerde dış egemenliğe sahip her bir devlet kapitalist devletlerarası sistemin bir öznesidir. Modern anlamda

Avrupa olarak tanımlanan şey ve uluslararası ilişkiler mutlakiyetçi devlet ve ardından ulus-devletle devam eden gelişmeyle ortaya çıkmıştır. Daha önceki devlet formlarında böyle bir kavramdan bahsetmek mümkün değildir (Giddens, 2008: 120-123).

Fransız devriminin getirdiği bir kavram olarak ulusal egemenlik kralların tanrısallık hakkını dünyevi bir tanrısallıkla yöneticilere aktardı. Bir bilinç ve iradeyle donatılmış bir kişilik olarak ulus egemenliğinin sahibidir. Devlet bu irade tarafından temsil edilen bir hükümetle somut bir görünüme sahip olur. Bir diğer deyişle devlet örgütlenmiş ve temsil edilmiş ulusun kendisidir. Egemenliğini ulusun üzerinde kullanma yetkisine sahip olan devlet, bu durumda, ulusun her bir ferdinin özerkliği ile bir çatışma içine girmiş olur. Bu, buyurucu güce sahip devletle özerk bireyler arasında gerçekleşen hiyerarşik bir ilişkidir. (Duguit, 2011: 395-397).

Ancak iki devlet arasındaki ilişki devletin kendi yurttaşıyla olan ilişkisinden farklılık gösterir. Klasik egemenlik kuramında devletler özgür, eşit ve sınırlanmamıştır. Uluslararası sistemde eşit devletlerin bulunmasından kaynaklanan anarşi durumundan dolayı hiçbir devlet diğerinin niyetinden emin olamaz. Bundan dolayı devletler potansiyel olarak düşmandır. Bu sebeple devletler arasında yasa koyucu ve bu yasayı uygulama yetkisine sahip bir üst otoritenin yokluğunda savaş ve barış yapma hakkı devletlere aittir. Devletler bu hakları kullanırken egemenlik kuramına dayanırlar. Bu kapsamda kararcı egemenlik² görüşüne göre savaş hakkına sahip olan devletler, uyruklarına vatan için ölmeyi emretme hakkını da kendilerinde görmektedirler. Duguit'e göre egemenlik kuralına bağlı bir devlet anlayışı uluslararası hukuk sorunu çözümsüz kılmaktadır. Fransız kamu hukuku egemenlik sorununa, uluslararası anlaşmalar temelinde, her şey aynı kaldığı sürece, imzacı devletlerin bu taahhütlerini çiğnemesi durumunda egemen kişiliğe saldırı açıklaması getirmiştir. Bu çerçevede ortaya konan hukuk devletlerin egemenliğini koruyacaktır. Jellinek de devletin kendi yarattığı hukuka tabi olması örneğinden yola çıkarak bir uluslararası anlaşma olmasa dahi bir çeşit toplumsal sözleşmeyle ortaya konabilecek

² Kararcı egemenlik düşüncesi Samuel Von Prufendorf ve Georg W. F. Hegel'e dayanmaktadır. Kararcı görüşün klasik devlet kuramı insan, ülke ve egemenlik unsurlarından oluşur. Devlet olağanüstü hallerde ve kriz durumunda karar verebilen üstün güçtür.

uluslararası kamu hukukunun egemenliğin tanımıyla çatışmayacağını dile getirmiştir (Duguit, 2011: 398-399).

1.1.6. Devlet egemenliğinin sınırlandırılmasına tarihsel bir bakış

İç egemenliğin devletin sınırları belli bir toprak parçası üzerinde kendinden başka bir iktidar odağına müsaade etmemesi anlamına geldiğini yukarıda belirtmiştik. Bu bağlamda devlet otoritesi ve gücü devletin kamu ve özel alana müdahalesini onaylayan bir anlayışı öngörmektedir. Bu anlayışın temsilcileri olarak Macchiavelli, Bodin ve Hobbes gibi düşünürler yukarıda zikredilmiştir. Bu sınırsız ve mutlak gücü savunan düşünürlerin karşısında bireysel hakları savunan ve devlet iktidarının sınırlandırılması gerektiğini savunan düşünürler vardır.

Egemenliğin sınırlandırılması konusunu işleyen ilk düşünürlerden Althusius'a (1995: 1-5) göre devlet egemenliğinin kaynağı sözleşmeyle bir araya gelen insanlara dayanmaktadır. Bundan dolayı, o, egemenin topluluğun haklarını gözetmesi gerektiğini savunmuştur. O, Bodin gibi egemenliğin bölünemez ve devredilemez olduğunu düşünse de mutlak monarşiye karşı çıkmıştır. Çünkü egemenliğin bir kişiye devredilmesi doğal yasaya aykırıdır. Dolayısıyla egemenlik halka aittir ve bu temsil halk tarafından oluşturulan bir parlamentoyla gerçekleştirilir. Ayrıca Bodin ve Hobbes'u egemeni yasaların üstüne çıkardığı için eleştiren Althusius, egemenliğin kullanımını kutsal doğal hukukla sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Bunun tam tersi tiranlıktır. Ayrıca hükümdar toplum tarafından çıkarılan bazı yasalarla sınırlandırılabilceği gibi kötü yönetim karşısında toplumun direnme ve onu yerinden etme hakkı da vardır. Egemen hiçbir kayıt altında temsil ettiği toplumdaki üstün olamaz. Egemen elindeki yetkiyi toplum yararına kullanmakla yükümlüdür.

John Locke'un devleti Hobbes'ununki gibi mutlak bir egemenliğe sahip değildir. Egemenin konumu halkın amaçlarının gerçekleştirilmesinde bir araç olmaktan öteye geçemez. Egemen, Hobbes'ta olduğu gibi yasa yapmakla değil var olan doğa yasalarını uygulamakla görevlidir. Egemeni sınırlandıran bu yasalardır (Ebenstein, 1996: 183). İnsanlar duydukları güven dolayısıyla özgürlüklerinden vazgeçerek yönetme hakkını egemene bırakmışlardır. Egemenlik mutlak olmadığı için geri alınabilir (Dunn, 2001: 145-160). Siyasal toplum ve siyasal güç bir sözleşmenin sonucu olduğu için egemen meşruiyetini toplumun rızasına dayandırmak zorundadır.

Siyasal gücün amacı mülkiyet hakkını korumaktır. Aksi halde siyasi otoritenin meşruiyeti ortadan kalkacaktır. Diğer taraftan yönetilenlerin rızası siyasi otoritenin sınırlandırılmasında yeterli değildir. Bu amaçla erkler yasama, yürütme ve federatif güçler olarak ayrılmalıdır.

Liberalizmin temellerini atan Locke, bireyi ön plana çıkararak devletin rolünü daraltmıştır. Onun egemenlik anlayışı devleti toplumsal ve iktisadi yaşama müdahale etmeyen gece bekçisi devlet rolüne indirgemıştır. Şayet yönetim hukuk dışına çıkıyor ve adaletsiz uygulamalara başvuruyorsa halkın direnme hakkı doğar. Bu hak küçük gruplar tarafından manipüle edilmemelidir. Bu hak kötü yönetim ve baskıdan zarar gören çoğunluk tarafından kullanılmalıdır (Ebenstein, 1996: 186-187).

Monarşilerin savaş yanlısı olduğunu savunan Voltaire de Montesquieu'yu izleyerek halkın katılımıyla oluşturulan demokratik cumhuriyetlerin barışın oluşturulması ve korunmasında önemli bir rol oynayabileceğini savunmuştur. Locke'un öğretilerinin çoğunu kabul eden Voltaire bireysel özgürlüklerin geliştirilmesi, kilise ve devlet egemenliğinin sınırlandırılması gerektiğini belirtmiştir (Aydınlı ve Ayhan, 2004: 80).

Ünlü Alman düşünür Immanuel Kant da bireysel özgürlüklerin anayasa tarafından garanti altına alınması gerektiğini savunmuştur. Kant, mutlakiyetçi yönetimlerin bireysel özgürlükleri gözetmediğini savunmuştur. Bu yöneticilerde kendi iradelerini toplumun talepleri olarak lanse ederek sorunların çözümünde savaşa başvurma eğiliminin güçlü olduğunu savunmuştur (Owen, 1994: 87-125). O, yürütme erkinin yasama erkinden güçlü bir şekilde ayrılması gerektiğini savunmuştur. Jeremy Bentham ve John Stuart Mill (faydacılar) demokratik idealler çerçevesinde devletin bireysel hak ve özgürlüklere özen göstermesi gerektiğini savunmuştur. Bentham doğal haklar olarak tanımlanan demokratik haklara vurgu yaparak toplumun çıkarının onu oluşturan bireylerin çıkarının toplamından müteşekkil olduğunu ve dolayısıyla devletin/egemenin bu hakları çiğnememesi gerektiğini savunmuştur. Laissez-faire bireyciliğini savunan Mill ise inanç, birleşme, beğeni özgürlüklerinin yanı sıra rekabet özgürlüğünü de savunmuştur. Bireyin özgürlüğünün sınırı diğer bireylerin özgürlükleridir. Bir diğer deyişle egemen bireysel özgürlükler çerçevesinde sınırlandırılmıştır (Sahakian, 1995: 195-200).

Sonuç olarak Macchivelli, Bodin, Hobbes ve Rousseau tarafından temsil edilen mutlak egemenlik anlayışında güçler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü gibi egemenliği sınırlandıran olgular reddedilmiştir. Bu düşüncede halk egemenliğin kaynağı, egemen ise onun kullanıcısıdır. Locke ve diğerlerinin düşüncesinde ise halk egemenliğin hem kaynağı hem de kullanıcısıdır. Bu görünümünden ilk düşüncenin otoriter yönetim anlayışının ideolojik temelini oluşturduğu sonucu çıkarılabilir. Yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrıldığı ve birbirini kontrol ettiği güçler ayrılığı ilkesi egemenin sınırlandırılmasında ve yönetilenlerin korunmasında önemlidir (Çetin, 2002: 1-16).

1.1.7. Devletin merkezi bir güç haline gelmesi

12. ve 13. yüzyılda “patria” kavramının dünyevileşmesi ulusal bir krallığın ilk işaretlerini taşımaya başladı. Bu krallığın savunulması için de ihtiyaç duyacağı kutsal yardımı kilise sağladı. Bu bağlamda, haçlı seferleri Hristiyanlığın kutsal mekânlarındaki kiliselerin ve Hristiyanların savunulması olarak resmedildi. Bu topraklar için iyi olan diğer Hristiyan diyarları için de iyiydi. Haçlı seferleri 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyevileşti. 13. yüzyıldan itibaren Fransa kendisini “patria” ilan edip Kiliseyi vergiye bağlayacak kadar güçlenmişti. Hristiyanlık’taki kardeşlik kavramı son kertede vatan için ölmeyi ve dövüşmeyi dini ve ahlaki açıdan meşrulaştırarak müeyyideye bağladı. Bu anlayışın yerini vatan ve kralın korunması için yürütülen savaş aldı. Fransızlar kiliseyi koruduğu ve adaleti yaydığı için Fransa’ya bir kutsallık atfetti. Kral için kendini feda etmek bir ödüldü. Fransız krallığına karşı yapılan bir savaş barışa, adalete ve Kiliseye karşı yapılmış kabul ediliyordu.

Mülkiyet ve diğer kişiler arası sorunların çözümünde krallara bağlı mahkemelerin ön plana çıkmasıyla birlikte Lortlar kendilerine bağlı toplumsal sınıflarla aralarındaki sorunların çözülmesinde bu mahkemelere başvurmaya başladı. Bir üst mahkeme olarak çalışmaya başlayan bu mahkemeler krallığın gücünü ve yetkilerini artırırken lortların konumlarını zayıflattı. Diğer taraftan, ateşli silahların yaygınlaşması sonucunda ordular bir emir-komuta zinciri içinde profesyonelleşti. Bu da devletlerin maliyelerine ek yükler getirdi. Bu nedenle iktidarlar planlı bir mali yönetim uygulama gereği hissettiler. Uygulamaya konan merkantilist politikalar merkezi

yönetimlerin kaynaklarını artırmayı amaçlamaktaydı. Bu ortamda gelişen kapitalist üretim ilişkileri iktidarın merkezileşmesine vergilendirmeler, askeri ve siyasi alandaki tekelleşme ve gelişen bürokrasiyle birlikte “özerk” modern devletin kurulmasında kilit rol oynadı (Özenç, 2014: 119-123). Bu süreçte güvenliğin sağlanması amacıyla şehirliler merkezîyetçi krallıkları desteklediler. Böylece üretici güçlerin desteğine muhtaç olan devletler kuruldu. Devletler de yurttaşların ekonomik faaliyetlerini kısıtlamaktan kaçındılar (Mardin, 1990: 9-12).

Vatan sevgisiyle Tanrı sevgisini özdeşleştiren Papa Urbanus ortak çıkarı kendi çıkarının üstünde görmeyi vatanseverlik olarak tanımlamıştır. Dante’nin düşüncesinde devletin iyiliğini savunmak hukuka yönelmektir. Remigo’ya göre insanlar vatanlarını kendilerinden ve ailelerinden daha fazla sevmek durumundadırlar. Cicero vatanın kendisine kendi hayatından daha yakın olduğunu savunurken, Gandli Henri vatan için ölmeyi kutsamıştır (Kantorovicz, 2011: 109-128).

Devletin merkezi bir otorite olarak ortaya çıkışını açıklama konusunda güç yoğunlaşmasını temel alan tarihsel sosyoloji teorileri en etkili olanlarıdır. Elias devletin merkezileşmesine dönük olarak üç aşamadan bahsetmiştir (Berkkurt, 2012: 46-47). İlk dönemlerde Avrupa’daki krallar daha fazla savaşabilmek için şiddet araçları ve vergi toplama araçları üzerindeki denetimlerini artırmışlardır. Bu amaçla muhtemel iktidar odakları olarak görülen soyluların tasfiyesi, kontrol altına alınması ve aralarında bir denge kurulması büyük önem arz etmiştir. İkinci aşamada ise devletin iç barışı savaş ve çatışma yoluyla tesis edilmesidir (barışın tahakkümü). Böylece güç mutlakîyetçi devlette yoğunlaşmıştır. Ancak yine de iktidarın merkezinde yer alan monarkın tek başına iktidarından bahsetmek mümkün değildir. Burada Elias güç sahiplerinin karşılıklı bağımlılık ilkesine bağlı bir çıkar birliğinden bahsetmiştir. İlle de eşit bir ilişki içinde olması beklenmeyen bu şebeke (dini, bürokratik, hukuki ya da iktisadi güç odaklarının dengede olduğu yapı) devlet kararlarında büyük etki sahibidir. Giddens’e göre oluşmakta olan merkezi devletlerin birbirleri arasındaki savaşlar uluslararası sistemi yaratmıştır. Bu sistemde siyasal otoritenin hayatta kalması devlet olmasına ve bu askeri vasıtaları kullanmasına bağlıdır.

Ortaçağ'da hakim olan yönetim anlayışı derebeylik sistemine dayanan mülk devleti anlayışıdır. Bu dönemde iktidar feodal lordlar, krallar ve kilise arasında paylaşılmıştır. Yöneticiler aynı zamanda ülkenin topraklarının ve tebaasının da sahibiydi. Kamu gücünü elinde bulunduran bu sınıflar mülklerini miras yoluyla aktarabilmekteydiler. Bu sınıflar ayrı ayrı mahkemelere sahiptiler. Bazı lordların eşitler arasında birinci olarak geniş topraklarda merkezi bir iktidar kurmalarıyla birlikte mülk devletinin yerini polis devleti almıştır. Buradaki “polis” kavramı kolluk gücünden çok kamu düzeni anlamında kullanılmıştır. Polis devletinde yöneticiler Tanrı ve kendilerinin koyduğu kurallar dışında hiçbir hukuk kuralıyla bağlı değildirler. Tamamıyla keyfi yönetime yol açabilecek yetkilerle donatılmış, kralı denetleyecek bir yargı sistemi polis devleti sisteminde bulunmaz. Yönetimde bulunan kişiler arasında uygulanan belli kurallar olmasına rağmen yönetici yönetilenlere karşı herhangi bir yükümlülüğe sahip değildir (Gözübüyük, 1996).

Coğrafi keşiflerin hız kazanması ve teknikteki ilerlemelerle birlikte merkezi otoritelerin gücü artmaya başladı. İngiltere’de parlamento, Fransa’da kral güç kazandı. VII. Henri döneminde Katolik kilisesinden ayrılan İngiliz kilisesi krallığın kontrolü altına girdi. Yine de kral kilise ve parlamentonun kararlarına uymak durumundaydı. Thomas Hobbes tam da bu dönemde yaşayıp kuramını kaleme aldı. İngiliz iç savaşının yoğun etkisini gördüğümüz kuramında, onun güçlü ve otoriter bir yönetimin sözcülüğünü yaptığını söyleyebiliriz. Barış ve istikrarın özlemini duyan Hobbes’a göre kaos ve kargaşanın nedeni eşitliktir. Egemen, barış ve insanların güvenliğinin sağlanmasında neyin gerekli olduğuna kendisi karar verir (Özkazanç, 2016: 139-170).

Bodin’de kralların tanrısal hakkı kuramı yerini onun ataerkil aileye dayandırdığı egemenlik kuramına bıraktı. Devlet güvenliği, barışı, yurttaşların mutluluğunu ve ekonomik refahını hedeflemelidir. Zor yoluyla bir araya gelen insanların oluşturduğu “baba” devlet bu zoru hukukla ikame etmiştir. Toplumsal düzenin bir garantisi olan bu iktidar en yüksek buyurma gücüne sahiptir ve sahip olduğu bu egemenliği başka hiç kimseyle paylaşmaz. Yasaları koyan da kendisi olduğu için onun bu yasalara uyması abesle iştir. Toplum buna razı olmazsa anarşi durumunda ortaya çıkacak olan kargaşaya tahammül etmek zorunda kalacaktır. Sadece Tanrı’ya karşı sorumlu olan egemeni ancak doğa yasası sınırlandırabilir. Doğa yasası Tanrı’nın en tepede

olduğu eşitsizlikçi hiyerarşik düzendir. Ancak mülk, kralın egemenlik alanının dışındadır (Şenel, 1996: 311-317).

1.1.8. Westphalia düzeni: milli devletten ulus-devlete

Ulus-devletlerin ortaya çıkmasına yardımcı olan olay Otuz Yıl Savaşlarını sona erdiren Westphalia anlaşmasıdır. Westphalia modeli 1648'den 1945'e kadar modern uluslararası ilişkiler sisteminin temel taşı olmuştur. Bu düzen dünyanın egemen devletlerden oluştuğu görüşüne dayanır. Papalık gibi devlet üstü otoriteler etkisini yitirmiş, Kutsal Roma İmparatorluğu dağılmıştır. Bundan sonra artık Avrupa, kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarının peşinden giden, ittifaklar kuran ve bozan, güç dengesi kurallarına göre durum değiştiren, elçi gönderip kabul eden bağımsız ve özgür devletlerden oluşacaktır. Ulusal orduların kurulması ve ulusal bürokrasinin kurulması ulus-devletlerin ortaya çıkmasında önemli kilometre taşlarıdır.

Westphalia düzeni parçalı ve çok egemenli feodal Ortaçağ Avrupa'sına toprak bütünlüğü, sınırların dokunulmazlığı, egemen eşitlik ve içişlerine karışmama gibi ilkeleri getirmiştir. Dolayısıyla, Westphalia Düzeni ülkesel olarak örgütlenmiş, içeride meşru şiddet tekeline sahip ve kendinden üstün bir otorite tanımayan, dışarıda ise diğer devletlerle eşit bir statüye sahip devletler düzenine verilen addır. İlk merkezi devletler kilise ve feodal yapılar gibi birçok otoriteyle mücadele içinde gelişen kurallara göre merkezileşmesini tamamlamış ve egemenliklerini kabul ettirmişlerdir (Giddens, 2008: 343). 1648'den itibaren devlet milli birlik ve bütünlüğün tek temsilcisi hem de toplumsal sözleşmeden kaynaklanan iktidarın tek sahibidir. Ulus ve devletin özdeşleşmesi milli egemenliğin sunduğu meşruiyetle gerçekleşmiştir (Aydın, 2018: 233).

16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ticari faaliyetlerin gelişmesi ve artması iktidarın merkezileşmesi ve sınırların netleşmesini gerektirdi. Bu noktada kent devletleri merkezileşmiş monarşilerin ticaret burjuvazilerine sunduğu olanakları sunmakta yetersiz kaldılar. Avrupa'daki küçük yerel lortluklar birer birer yeni oluşan monarşilere katılmaya başladı. Bu süreç içinde bu katılımlar devletler arasında büyük savaşların yaşanmasına da neden oldu. Tilly (2001: 137-168) bu durumu Avrupa'da devletin savaşı, savaşın da devleti yarattığı bir dönem olarak anlatmıştır. Bir diğer deyişle, ekonomik etkinlik ve savaşıma yeteneği modern devletin hakim siyasi form

olarak ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Ordulara sahip lortlar ve monarklar, ödedikleri vergilerle devlete finansal kaynaklar sağlayan burjuvaziye parlamentolar kanalıyla yönetime katılma hakkı sununca bu ortaklığın sağladığı güvenlik ekonomiye istikrar getirmiştir. Teknolojik gelişmeler orduları güçlendirmiş ve merkezi otoritelerin köylü ayaklanmalarını bastırmasını kolaylaştırmıştır. Modern devletin ticarileşmesi ve kentleşmesiyle hakim olduğu topraklar üzerindeki gelirlerini korumak için takip mekanizmaları kurarak kamusal hayatı bir düzene sokmuştur. Devletin bürokratik yapısının gelişmesiyle birlikte kamu hizmetleri sunması onun meşru şiddet tekeline sahip olmasını olanaklı kıldı. Bundan sonra devletler kitlelerin rızasına dayanmaya başlamışlardır.

Adam Watson'a (2002: 169) göre Ortaçağ feodal sistemi üç nedenden ötürü modern devlete evrilmiştir. Bunlardan ilk ikisi Avrupa toplumlarını Kilisenin bağlarından ve tek bir Avrupa düşüncesinden koparıp bağımsız ekonomik ve siyasal yapıların ortaya çıkmasına ve insanların bunlara sadakat göstermesine neden olan Rönesans ve Reformdur. Üçüncüsü ise Habsburg hanedanının iktidarını sürdürme gayretlerine Avrupa'daki diğer güçlerin karşı çıkmasıdır. Güç dengesi siyasetine kapı aralayan bu mücadelelerle modern ulus-devlet imparatorluk sisteminin karşısına çıkmıştır.

Rokkan'a (1975: 570-572) göre ulus-devlet dört aşamadan geçtikten sonra günümüzdeki formunu almıştır. İlk aşama geleneksel devletlerin hâkim olduğu 15. yüzyıldan Fransız devrimine kadar geçen süredir. Bu dönemde geleneksel imparatorluklar, feodal lortluklar, zümre düzeni ve mutlakiyetçi devletler hâkimdir. Bundan sonra modern devlet aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada elitler yerellik ve akrabalık bağlarından sıyrılıp iktisadi, siyasi ve kültürel entegrasyon için prensip ve değerler oluşturmuştur. İkinci aşamada kitleler askeri, teknolojik, siyasi kanallar yoluyla yeni kimlik ortaya koymuştur. Ortaya çıkan yeni kimlikle bölünmüş egemenler bir çatışma içine girmiştir. Üçüncü aşamada ise bu yeni kimliğe sahip olan toplum üyeleri tebaa olmaktan çıkıp yurttaş olmuşlardır. Bu geçiş, oy verme hakkı, muhalefetin oluşması ve siyasi partilerin örgütlenmesi gibi reformlarla gerçekleşmiştir. Yurttaşlar yerel bağlarından kurtulup kişisel çıkarlarını gerçekleştirmenin yolunu arayacaktır. Bu arayış zaman zaman egemen güçlerle çatışmaya kadar varacaktır. Son aşamada ise ulus-devletin yönetsel işlevleri

genişleyecektir. Siyasetin ortak karar alma ve uygulama işlevi sayesinde yönetim olgusu ortaya çıkmıştır.

Giddens'e (2008: 11) göre, ulus-devletin Avrupa sisteminden çıkıp evrenselleşmesinde üç etken vardır. Bunlardan ilki endüstriyel güç ve askeri gücün bir araya gelmesidir. Diğer devletlerin saldırganlığına bir çözüm olarak tasarlanan endüstrileşme savaştan ayrı düşünülmemiştir. İkinci faktör ise modern ekonominin ihtiyaç duyduğu kaynaklara erişimin yayılma ve genişlemeyle mümkün olabilmesidir. Son faktör ise 19. yüzyılda Napolyon savaşlarıyla ve sonrasındaki barış dönemiyle devam eden ve nihayet iki dünya savaşıyla şekillenen dönemdir.

Fransız devriminin eşitlik, özgürlük ve kardeşlik sloganları, fetihçi bir Fransız ulusu düşüncesinin oluşumuna kaynaklık etmiştir. Bu durum daha sonra Avrupa'nın geri kalanında tepkisel bir biçimde yeni ulus-devletlerin oluşumuna neden olmuştur. 1789 sonrasında, Avrupa'da yöneticiler ulusal dil ve eğitim sistemleriyle ortak bir kültürel miras yaratarak nüfuslarını homojenleştirmeye çalıştılar. Yöneticiler yurttaşlarından ulus adına daha fazla fedakarlıkta bulunmalarını istediler. Homojen bir nüfus yaratma gayesiyle "normatif endoktrinasyon" programlarını hayata geçirilmesi ulusal toplulukların kültürel olarak birbirinden farklılaşmasını da beraberinde getirdi. Bu, kapitalizmin ve sanayileşmenin ihtiyaçlarıyla da örtüşmekteydi. Böylece merkezileşmiş olan milli devletler, ulus-devletlere dönüşmeye başladılar. Kitleler zenginliği dağıtmaya ve kamusal hizmetler sunmaya başlayan devletlere milliyetçilik ve yurttaşlık bağı ile bağlandılar. Sanayi devrimi ve kapitalistleşmenin ürünü olan işçi sınıfının ortaya çıkışı proleterleşen köylü sınıfının sadakatini kazanma konusunda burjuvaziyle aristokrasi arasında bir çatışmaya yol açınca burjuvazi bu anlaşmazlığı, sınıflar arasında yaşanması muhtemel çatışmaları yumuşatan bir faktör olarak milliyetçilik kavramını kullanıma sokarak aşmıştır.

Devletle toplum arasında bir köprü işlevi gören milliyetçilik bu ikisinin aynı siyasal otorite altında homojenleştirerek birbiriyle uyumlu hale getirmeyi hedeflemiştir (Boztemur, 2006: 166). Kendini milliyetçiliğe yaptığı atıf üzerinden tanımlayan ulus-devlet siyasi merkezîyetçiliği ve toplumsal homojenliği standart bir kültür ve eşit yurttaş yaratarak gerçekleştirmiştir (Uğuz ve Saygılı, 2016: 127-147). Bir üst kimliğe sadakat duygusu ve geçmişten gelen ortak kültürü belli sınırlar içinde bir egemenin

himayesinde örgütleyen ulus-devlet böylece siyasi, iktisadi, toplumsal ve felsefi dönüşümlerin önünü açmıştır. Luxemburg (2010: 151-175) ulus-devleti burjuvanın çıkarlarını gerçekleştirme aracı olarak görmüştür. Bu bağlamda ulus-devlet sınıfsal niteliği bakımından önceki devlet biçimlerinden farklı değildir. Yayılmacıdır çünkü burjuva bir iç pazar olarak ulus-devleti oluşturduktan sonra kendine yeni pazarlar arama ihtiyacı içine girmiştir. Yeni pazarlar vatanseverlikten güç alarak yayılmacı savaşın dinamosu oldular.

Devletler kendilerine vatanseverlik bağıyla bağlanan bu yurttaşlardan oluşturduğu ordularla daha da güçlendiler (Tilly, 2001: 93). Böylece kendi ulusları üzerinde hâkimiyet kurabilenler kuramayanlara karşı belli bir üstünlük elde ettiler. Kuramayanlarda ise devrimci hareketlilik başladı (Tilly, 1995: 75-79).

1.1.8.1. Modern devlet düşüncesi: kamu ve özel

Kamusal/özel alan ayrılığı antik Yunanda koine³ (kamusal alan) ve oikos (hane) olarak var olmuştur. Koine/polis hür ve mülk sahibi erkeklerin yönetim alanını temsil ederken, oikos da kadınlar ve çocukların alanı olarak evdir. Koine/polis özgürlüğü, kendini gerçekleştirmenin, kısacası insanın özne oluşunun alanı iken oikos zorunluluğun alanıdır. Hem Antik Yunanda hem de Roma döneminde tiyatro, sokak ve meydanlar kamusal alan olarak nitelenebilir. İlk defa Habermas'ın 1962 tarihinde yazdığı “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü” adlı eserinde kullanılan kavram, Almandan İngilizceye “public sphere” olarak çevrilmiştir. Habermas'ın kavramla kastettiği şey coğrafi ya da mekânsal bir alan değildir (Akşit, 2009: 1-21).

İnsan kendine ait olan bazı güçlerden koparak onları siyasi güçler olarak tanımlar ve kurguladığı bu yapıyı birey ve toplumun dışında ve üstünde bir yapı olarak konumlandırır. Bu, kapitalizmin ve burjuvazinin geliştiği bağlamın ideolojik öncülleridir. Burjuva toplumunda ekonomik faaliyetler ve dini pratikler özel alanın içinde yer alırken, kapitalizm öncesinde böyle bir ayrım yoktur. Siyaset de benzer şekilde özel alanın dışına itilmiştir. Yani, feodal lort askeri ve siyasi nüfuzunu köylülerle girdiği sömürü ilişkisini sürdürmek için seferber ederken, üretim araçlarını

³ Özgür yurttaşların kullandığı “polis”in bir alanı olarak kabul edilir. (Bkz. Hannah Arendt, İnsanlık Durumu, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.277; Jürgen Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, Çev. T. Bora, M. Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 60)

elinde bulunduran burjuvazi bu tür bir zor kullanımına ihtiyaç duymaz. İşçi meta haline gelen emeğini kendi rızasıyla satar (Uslu, 2013: 137-152).

Ortaçağ'da yönetsel, yargısal, askeri ve mali faaliyetler Kilise ve loncalar eliyle yürütülüyordu. Meşru şiddet tekeline sahip mutlakiyetçi devletin tarih sahnesine çıkmasıyla bu faaliyetler devletin alanına girmiştir. Mutlakiyetçi devletin karşısındaki özel alanda ise kralın otoritesini uygulayabileceği tebaa yer almaktadır. Diğer bir deyişle, modern devlet kamusal alanı icat ederek aynı zamanda özel alanın sahibi olan toplumu da yaratmıştır (Melton, 2011: 15-16). Bir diğer gelişme ise kapitalizmin devletle toplum arasındaki bağı koparmasıdır. Ticari kapitalizmin aynı zamanda ülkeler ve farklı coğrafyalar arasındaki iletişim ağını güçlendirip genişletmesi sonucunda ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik bütünleşme toplumun bağımsızlığını güçlendirmiştir. Bu olgu, 19. Yüzyılda devlet-toplum karşıtlığının zirveye ulaşmasıyla somut bir biçim kazanmıştır. Üretimin alanının piyasaya doğru kayması evin giderek daha da özel bir alan olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ev artık devlet ve emek dünyasından özerk (mülkiyetin sağladığı bir özerklik) bir konumdur. Bir başka deyişle, ev hem mahremiyetin hem de devletin ve emek süreçlerinin getirdiği mecburiyetlere karşı sığınılacak bir limandır (Falay, 2014: 51-70). Bu limandan dışlananlar ise mülksüzlerdir. Bu da toplumsal gerilimin fitilini ateşlemiştir. Bu dışlama burjuva kamusal alanın evrensellik iddialarıyla çelişmiştir.

Ortaçağ kamusal alanı doğrudan bir yöneticinin olduğu temsili bir konumdur. Yani bireylerin özgürce konuşup eylemde bulunabildikleri bir kamusal alan söz konusu değildir. 18. Yüzyılın sonundan itibaren yöneticilerin hane masraflarının ayrılmasıyla kamusal-özel alan ayrımı ortaya çıkmıştır. Kamusal otoritenin kurumları olarak ordu, bürokrasi ve bir kısım hukuki organlar prens ve sarayından bağımsız hale gelmiştir. Soylular kamusal otorite organlarını, parlamento ve hukuki kurumları oluşturmuşlardır. Tüccarlar ve değişik mesleklerle iştigal eden bireyler de kentsel korporasyonlar ve bölgesel örgütler kanalıyla devletten bağımsız özel bir alan yaratmışlardır (Habermas, 2004: 97-98). Burjuva toplumunun ortaya çıkışıyla feodalitedeki temsili kamusal alan yerini kamusal otoriteye bırakmıştır. Kamusal alan yaşanan toplumsal gelişmelerle dönüşümlere uğramıştır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren kamusal otorite özel alanı kaplayacak şekilde genişlemiştir.

Böylece toplum giderek devletleşmeye, kendini dayatan devlet de toplumsallaşmaya başlamıştır (Habermas, 2003: 260-261).

Habermas burjuva kamusal alanı olarak nitelendirdiği uzamın sınıfsal çıkarları maskeleyişini savunmuştur. Çünkü 18. ve 19. yüzyılda kamusal alan gazetelere, romanlara ve diğer ürünlere düzenli olarak erişebilecek kadar varlıklı ve eğitilmiş kişilerin işgali altındadır. Habermas'ın adlandırmasıyla burjuva kamusal alan iki temel gelişmenin ürünüdür. Bunlardan ilki ulus-devletle birlikte ve ondan ayrı bir süreç olarak toplumun ortaya çıkmasıdır. Modern devlet kamu iktidarının alanı iken toplum da kişisel çıkar ve etkinlik alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Habermas'a (2004: 95) göre özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma ortamı kamusal alanı oluşturmaktadır. İletişimsel eylem siyasal söz söyleme anlamında kamusal alanda önemli bir yer tutmaktadır. Buna göre kamusal alan yurttaşların bir araya gelerek iletişime geçtiği konuşma-tartışma alanıdır. Bu alandaki iletişimin yayılması kitle iletişim araçları vasıtasıyla olmuştur.

Hannah Arendt (2011: 92-95) bu iki alana bir de toplumsal alanı eklemiştir. Ona göre toplumsal alan modern dönemde ortaya çıkmıştır. Toplumsal alan kamusal ve özel alanın ortasında konumlanmıştır. Toplumsal olan kamusala veya özele sızarak insanları davranışa kilitler. Toplumsal alanla siyasal alan arasındaki mesafe modern dünyada antik dönemdekine göre daha azdır. İnsan kamusal ve toplumsal alanda var olursa kendini ve yaşamını zenginleştirir. Arendt (2011: 92) kamusal alanda sınıfsal bir ayrımın yapılmadığını ve kamu alanında gözükken her şeyin herkes tarafından duyulabilir ve görülebilir olduğunu savunur. Arendt'in (2011: 99) kamusal alanı ölümsüzlüğün mümkün olduğu bir alanı temsil eder. İnsanların özgürce kendini ifade ettiği bu alan çoğulluğu ve farklılıkları içinde barındırır (Arendt, 2011:102). Richard Sennett (2013: 125) özel alandaki eylemlerin kamusal alanı ortaya çıkarabileceğini ve kamusal alanın sürdürülmesine yardımcı olabileceğini savunmuştur.

Sennett (2013: 16-18) geç modern döneme odaklanarak kamusal alanın özel alanla karıştığını ve hatta kamusal alanın artık ölü bir alana dönüştüğünü savunmaktadır. Kişiler artık sadece kendi dünyalarıyla ilgilenerek kendileri ve yakınlarındakilerin dışında kalan yabancılarla kamusal alanda pek bir araya gelmemektedir. Böylece bozulan kentler güvenli bir mekân olmaktan çıkmaktadır. Bazı düşünürler kamusal-

özel ayrımının sınıfsal ayrımların yanı sıra kadınların toplumsal yaşamdan soyutlanmalarını meşrulaştırmak için kullanıldığını savunmuştur (Fraser, 1990: 56-80).

1.1.8.2. Burjuvazi, endüstrinin gelişmesi ve bürokrasi

Kapitalist sistemin kar odaklı olması, tasarrufların en üst düzeyde değerlendirilmesi, üretim ve denetimin akılcı bir şekilde yapılması bürokratik örgütlenmeyi gerekli kılmıştır (Aron, 1973: 42-43). Rasyonelleşmeyi Batının kapitalist gelişiminin temelini yerleştiren Weber için bürokratik örgütlenme modern kapitalizme hizmet etmektedir. Sürekli bir kar arayışında olan kapitalist işletme bunu kör bir anlayışla değil rasyonel bir yaklaşımla ele alır. Aksi takdirde bu işletmeler yok olur. (Weber 1985: 15). Kapitalist işletme ev ve işyerini birbirinden ayırıp rasyonel bir defter tutma davranışı geliştirerek (Weber, 1985: 19) maliyet hesabını kapsayan bir mantık yerleştirir.

Modern kapitalizm Hristiyanlığın reforma tabi tutulması sonucunda Protestanlığın ortaya çıkmasıyla gelişmiştir. Bu sürecin sonunda ibadet yerine geçen bir meslekte düzenli ve disiplinli çalışma anlayışı eskinin irrasyonel kazanç yollarının yerini almıştır (Weber, 1927: 356). Weber endüstri kapitalizmi ile bürokrasi arasında bir bağlantı olduğuna işaret etmiştir. Weber (2008: 255) yönetimin rasyonelleşmesini otorite kaynağının geleneksellikten yasallığa geçmesi olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla, otorite geleneksel liderden (peygamber, cemaat ya da tarikat lideri) öngörülebilir olan yasal alana kaymıştır. Bu alanda bütün görevler rasyonel olarak kişisel olmayan bağlılığı öngörmüştür. Bu anlayışta rasyonelliğin yönetimdeki izdüşümü olan bürokrasi ise belli hedeflere ulaşmak için kullanılan bir araca dönüşmüştür. Bürokrasi kendisine sahip olan yönetici açısından topluma ve doğaya hakim olmanın anahtarıdır.

Liberal görüş bürokrasiyi serbest piyasaya devlet müdahalesinin kısıtlanması çerçevesinde bir yaklaşım sergilemiştir. John Stuart Mill (akt. Aydın, 2017: 51-52) bürokrasiyi verimsizlik, israf, profesyonelleşme ve denetim kavramları çerçevesinde ele alarak bürokrasinin genişlemesinin yetenekli insanların devlet kadrolarında istihdam edilmesine neden olacağını ve onların hükümetteki partilerin “çanak yalayıcısına” dönüştüreceğini belirtmiştir.

Marksist yaklaşımlar bürokrasiyi kendi başına bir aktör olarak görmekten ziyade sınıf mücadelesi kapsamında ele almışlardır. Marks'a göre bürokrasi, hâkim sınıf burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden bir gruptur. Bürokrasi varlığını toplumun sınıflara bölünmesine borçludur. Tek amacı statükoyu korumak olan bürokrasinin ömrü hâkim sınıf fraksiyonunun ömrüyle sınırlıdır (Sarpyener, 1980: 145-155). Kapitalizmle koşut bir gelişme seyrine sahip olan bürokrasi burjuva iktidarının temsilcisi olarak kristalize olmaktadır. Çünkü devlet kamu yararını gözetmekten ziyade bir sınıfın ya da fraksiyonun temsilcisi olarak sınıf çıkarlarının gerçekleştirilmesi üzerine odaklanmıştır. Komünist Manifestoda bürokrasi burjuvazinin genel işlerini idare eden bir komite olarak tanımlanmıştır (Marks ve Engels, 1997: 44-45).

Bürokrasiyi yönetici sınıfla devlet arasındaki nesnel ilişki biçimi olarak tanımlayan Poulantzas'a göre bürokrasi hakim sınıflardan bağımsız hareket edemez. Devlet aygıtının üyeleri olarak bürokrasi farklı toplumsal sınıf ya da fraksiyonlardan gelse de bir içsel birliğe sahiptir. Miliband ise bürokrasinin toplumun genel çıkarını temsil ettiği yönündeki liberal görüşe karşı çıkarak bürokrasi ile hakim sınıfların devlete katıldığını belirtmiştir. Bürokratları aile ve mülkiyet ilişkileri kapsamında değerlendiren Miliband'e göre bürokrasi hakim sınıf çıkarlarından bağımsız hareket edemez. Bu durumu bürokratların kişisel çıkarlarına bağlayan Miliband'e karşı çıkan Poulantzas ise bunu kapitalist üretim tarzıyla ilişkilendirmiştir (Demir ve Göymen, 2017: 48-49). Bürokrasinin gelişimi kapitalizmle ilişkilendirilse de Rizzi'ye göre bürokrasi kapitalizmin bir işlevi değil (sonuçta kapitalizmle gelişmiş bir niteliğe sahip olmakla birlikte sosyalist toplumdaki varlığı) işbölümü ve uzmanlaşmanın bir fonksiyonudur (Sarpyener, 1980: 145-155).

Bürokrasi ile toplumsal tabakalar arasındaki ilişkinin belirleyicisi olan gelişmeler, endüstriyel gelişme ve kır küçük burjuvazisinden gelen memurların yönetimde belirli bir güç ve işlev kazanmasıdır. Bu zümre köylülerin denetim biçimleri üzerinde belli roller üstlenirler. Din burada işlevsel bir role sahiptir. Köylülerin örgütlenmesi ya da özerk bir siyasal faaliyet içine girmesi engellenir. İktidar blokunu oluşturan ideoloji

ile bürokrasinin özgöl iradesi yönetici sınıfın çıkarlarıyla örtüştüğünde merkezileşme hız kazanır ve askeri güç ortaya çıkar (Gönlü, 2014b: 48).

1.1.8.3. Mutlakiyetçi devlet, toplum ve birey

Papaya karşı kazanılan bağımsızlık, egemenlik düşüncesinde bir dönüşümün ve siyasi iktidar kaynağının yeniden kavramlaştırılmasının önünü açtı. Kutsalın kimliği değişmiş ancak kutsallık anlayışı aynı kalmıştır. Artık Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ve gölgesi olan kral devletin sahibiydi. Kralın mülkü olarak devlet de kutsallaşmaya başlamıştır (Greenfeld, 1992: 112). Bu çerçevede vatana hizmet ve vatan için ölmek de siyasi bir anlam ve değer kazanmıştır (Erözden, 1997: 52).

Fransa'da kralın kutsallığı Richelieu döneminde devletin kutsallığına evrilmiştir. Richelieu kralın mutlak otoritesini inşa etmek ve tüm değer ve iyinin kaynağı olarak dünyevi bir devlet inşa etmeyi hedefliyordu. Bürokrasinin ülkenin diğer bölgelerine yayılmasıyla birlikte kutsallık kralın şahsından bakanlara kadar genişledi. Devlet kralla birlikte yeni bir sadakat objesi olarak ortaya çıktı (Greenfeld, 1992: 118).

Piyananın genişlemesiyle eşzamanlı bir gelişme gösteren mutlakiyetçi devletin en büyük özelliğı kural koyması ve koyduğu kurallara uyması için bireylere yaptırım uygulayabilmesidir. Şaylan (2003: 39-42) mutlakiyetçi devletin üç işlevinin olduğunu belirtmiştir. İlk olarak kanun ve düzeni sağlama işlevine sahip olan mutlakiyetçi devletin ikinci işlevi birinci işlevi yerine getirmek, meşru şiddet tekeli ele almak ve diğer devletlerle rekabet edebilmek için bir kamu finansmanı oluşturmaktır. Yine kamu finansmanının sağlanması için bürokrasiye gereksinim duyar. Mutlakiyetçi devletin son işlevi ise ekonomi politikası olarak merkantilizmin uygulamaya konmasıdır. Bu sayede kendi tüccarının gücünü artırmak için içeride ve dışarıda her türlü koruyucu ekonomik ve askeri önlemleri almaktır.

Devleti kilisenin üstünde bir otorite konumuna yükselten Hobbes mutlakiyetçi devletin kurucuları arasında yer almaktadır. Hobbes'a göre aslolan bireydir, toplum bir kurgudan öteye gitmez. İnsan topluma yaşamını sürdürmek için ihtiyaç duyar. Bunun altında yatan sebep güvenlik ihtiyacıdır. İnsanların sürekli bir korku içinde yaşamalarına sebep olan bu durum onların bir araya gelerek doğa yasaları üzerinde birleşip toplumu kurmalarına neden olmuştur (Sarica, 1973:83). Hobbes'un kuramında mutlak iktidar kilise ve Tanrı'ya değil bireylerin çıkarlarına

dayanmaktadır. İnsanlar kendi aralarında yaptıkları kurgusal bir toplumsal sözleşmeyle tüm haklarını bir egemene devretmişler böylece uygar topluma geçilmiştir. Hobbes egemenliğin mutlak olmasını iç savaş korkusuna bağlamaktadır. Bir başka deyişle, güçlü bir iktidar huzurun ve iç barışın teminatıdır. Diğer taraftan düzenin korunması için insanların anlaşmış olması yeterli değildir. Hobbes'ta devlet sınırlandırılmaz. Tebaa yönetme hakkını egemene devrettiği için onun tüm emirlerine itaat etmekle yükümlüdür. Sözleşmeden kaynaklanan hiçbir hakka sahip olmayan uyrukların direnme hakkı da yoktur. Egemen yasama, yürütme, yargı, savaş/barış yapma ve cezalandırma yetkisini elinde tutmaktadır. Parlamentolar birbirleriyle çıkar ilişkisine giren ve sınıfsal aidiyetleri olan insanlardan oluşacağı için kargaşaya neden olabilirler. Bireyler ancak egemenlik haklarını bir Leviathan'a devrettiklerinde özgür olurlar ve huzura ererler. Böylece güçlü bir egemen, canlarına ve mallarına zarar getirebilecek olan kargaşa ve kaostan onları uzak tutacaktır.

1.1.8.4. Devrimler, karşı devrimler ve sınıfsal mücadeleler

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde devrim “Herhangi bir alanda hızlı, kökten ve esaslı değişim” olarak tanımlanmaktadır. Merriam Webster (2018) sözlüğünde devrimin tanımı şu şekilde yapılmıştır: Siyasal bir düzende çoğu zaman şiddet içererek gerçekleşen ve yeni bir yönetimin iktidara geldiği kökten değişim. Oxford (2018) sözlüklerindeki tanım da şu şekildedir: Bir hükümet ya da sosyal düzenin, güç kullanılarak yerinden edilmesi ve yerine başka bir düzenin getirilmesi. Batıda yukarıda tarif edildiği şekliyle ilk devrim Felemenk ayaklanmasıdır (1566). Bu isyan içinde ekonomik sıkıntılar, devrimci ittifaklar, toplumsal sorunlar ve din adamlarının rolleri gibi unsurları barındırıyordu (Hart, 2003: 30-51). Daha sonra sırasıyla İngiliz Devrimi (1649), Amerikan devrimleri (1763-1791), Fransız Devrimi (1789-1799), 1848 devrimleri ve Bolşevik Devrimi (1917) vuku bulmuştur (Selbin, 1997: 123-136).

Marks devrimi sınıfsal bir mücadele çerçevesinde ele alırken, Gurr (1971: 11) organize bir şiddet olarak tasvir etmiştir. Devrimin şiddet yönüne vurgu yapan bir diğer düşünür de Huntington'dır (2002: 39-40). Skocpol (2004: 25-26) ise tanımında şiddet unsurunu kullanmamıştır: “Tabandan gelen hareketle bir toplumun sosyal ve siyasal yapısının ani biçimde değişmesi”. Tilly (1995: 26-27) devrimi “İki farklı

grubun devletin yönetimini ele geçirmek üzere yaptıkları mücadelede toplumun önemli bir kesiminin desteğini alan grubun üstün gelmesi” olarak tanımlamıştır. Sorokin (1925: 369) devrimin temel nedeni olarak hükümetin topluma uyguladığı baskının katlanılamaz boyutlara erişmesini göstermiştir. Sorokin’e göre ekonomik sorunlar devrimin ortaya çıkmasına yardımcı olan etmenler arasında yer almaktadır.

Devrimlerin gerçekleşme sürecini açıklamaya odaklanan altı yaklaşım vardır. Doğal tarihçiler devrimlerin başından sonuna kadar nasıl bir gelişim izlediğini araştırmışlardır. Öncelikli olarak aydınların mevcut rejime olan desteğinin kesildiğini, yönetimin durumu kurtarabilmek için reformlar yaptığını, eski rejimin çöküşünü başlatan ağır bir krizin başladığını, devrim gerçekleştikten sonra devrimciler arasında ayrılıkların çıkmaya başladığını, önce ılımlıların ardından radikallerin yönetimi ele geçirdiğini, bu aşamada devrimin neden olduğu düzensizliklerden dolayı radikallerin terör uygulamalarının başladığını belirtmişlerdir. Devrimden sonra ise bir lider çıkıp ılımlı yönetimi yeniden tesis eder. Sosyal sistem teorisi/işlevselci teori ise toplumsal sistemin gereksinimleri karşılanamaması durumunda devrimin gerçekleşeceğine vurgu yapmaktadır (Greene, 1990: 189). İki nedenden dolayı devrim gerçekleşir. İlk olarak adaletsiz bir toplumsal düzenin neden olduğu eşitsizlik ve baskılar; ikincisi ise kifayetsiz liderlerin neden olduğu otorite kaybıdır. Bu durumda yöneticilerin kuvvete başvurusu meşru değildir (Güngör, 2006: 264). Ordunun mevcut düzeni korumaktan vazgeçmesi ve isyan etmesi ise hızlandırıcı etmen olarak ortaya çıkmaktadır (Johnson, 1966: 109).

Modernleşme teorisine göre değişime zorlanan toplumlarda modernleşmeye bağlı olarak devrim potansiyeli ortaya çıkar (Greene, 1990: 189-190). Bunun en önemli nedenleri arasında toplumsal sınıf ve zümreler arasındaki eşitsizliğin artması, modernleşmenin emperyalizmle özdeşleştirilmesi, yukarıdan başlatılan modernleşme girişimlerinde ve siyasi temsil ve katılım taleplerinin iktidar tarafından görmezden gelinmesi ya da bastırılmasıdır. Oyuncu merkezli devrim teorisi de devrimi kimin ya da hangi grupların neden gerçekleştirdiğine odaklanmıştır. Yapısal teori ise devrime uluslararası sistemi de dahil ederek daha geniş bir bakış açısı getirmiştir (Halliday, 1999: 161-292). Bu yaklaşım jeopolitik rekabete ve kapitalist dünya ekonomisine odaklanmıştır. Kapitalist sanayileşme ve devletin merkezileşmesi devrimlerin gelişmesinde etkili olmuştur. Burada işçi sınıfından ziyade yukarıda bahsedilen iki

gelişmenin tabanda neden olduğu korku vardır (Güngör, 2006: 195). Marksist yaklaşım ise devrimleri sınıf mücadelesi kapsamında ele almıştır. Kapitalizmin aşırı gelişmesi, işçilerin sınıf bilinci arttığında, ekonomik krizlerin burjuvazi ve proletarya arasındaki gerilimi artırdığı durumlarda ve gelir düzeyleri çok alt seviyelere indiğinde sosyalist devrim gerçekleşir.

Devrim durumunda toplum çekişme halindeki iki blok arasında bölünür. Devrim sırasında yöneticiler normal zamanlarda davrandıkları gibi davranamadıkları için bloklar arasındaki ayrım bulanıklaşır. Çatışmaya girmemiş taraflarında dâhil olmasıyla birlikte devlet iktidarı ciddi bir tehditle karşı karşıya kalır. Bu durum toplumun ortak çıkarının riske girmesine neden olarak toplumun seferber olması için motivasyon sağlar. Tilly (1995: 27) egemenliğin birden çok odağa dağılmasından hegemonyanın yeniden kurulmasına kadar geçen sürece devrim adını vermiştir.

Fransız Devrimi, toplumsal birliği sağlamak için kendine has istenci ve eylem becerisine sahip organik bir bütün oluşturmuştur. Bu anlayış, devleti bu bütün ile özdeşleştirerek, bireyi devlete bağımlı kılar. Kendi özel istenciyle yarattığı devlet karşısında kendini yurttaşa dönüştüren birey devlet istencine (genel istenç) itaat etme yükümlülüğü altına girer. Devrimin ortaya çıkardığı devlet bir halk ya da ulus egemenliği mitosuyla daha da güçlenmiş, etkinliği daha da artmış olan Leviathan'dır. Ulusun birliği adına devletin kapsamının genişletilmesi süreci Jakobenler döneminde tamamlanmış ve insanın yeniden yaratılması projesiyle birey kamusal alan içinde eritilmiştir. Bu, insanlar arasındaki farklılıkların sıfırlanması ve yurttaşın yarattığı devlete tamamen bağımlı hale gelmesi demektir. Birlik tutkusu, devlet dışında bağımsız bir sivil toplum gelişmesini engeller ve yurttaşa dönüşen insan, varlığını devlete borçlu olur. Ortaya çıkan koruyucu ve muazzam iktidar, insanları daima bir çocukluk durumunda tutmaya çalışır. Böylece, her gün bireyin, özgür istencini kullanmasını biraz daha seyrekleştirir ve daha faydasız duruma getirir; istenci daha dar bir çerçeveye ile sınırlar ve gittikçe bireyi bütün olanaklarından yoksun bırakır.

Devrimin gerçekleştiği bir ülkede devrimin getirdiği önlemlere ve personele karşı bir tepki gelişmişse buna karşı devrim denir. Karşı devrim, devrim sürecinin doğal bir uzantısı olarak kabul edilebilir. Karşı devrim süreci kimi zaman - özellikle dış aktörlerin de rol aldığı durumlarda - açıktan bir rekabete dönüşerek gerçekleşirken

kimi zaman da devrim sürecinin ve devrimde rol alan aktörlerin dönüşmesi sonucunda gerçekleşir. İlkine Nikaragua (Gill, 1989: 328-330) ve Mısır devrimleri örnek olarak verilebilir. İkincisine ise Fransız devriminde rol alan Jakoben liderlerin sonradan ulusal birlik adına toplumu baskı altına alması ve ülkeyi bir süre terörle yönetmesi gösterilebilir.

1789-1799 Fransız devriminden bu yana devrimci hükümetleri kontrol eden herkes kendi iç düşmanlarını “karşı devrimci” olarak adlandırmışlardır. Bir başka deyişle, devrimci liderlerin kendi devrimci programlarını engelleyen kim varsa karşı devrimci olarak tanımlanmıştır. Tilly (1998: 119-120) karşı devrimin gerçekleşmesinin iki duruma bağlı olduğunu savunmuştur: İlk olarak, devrimci grup ya dar bir sosyal tabana dayanmaktadır ya da çok fazla düşmanı vardır. İkincisi ise devrimci grubu oluşturanlar arasında çıkar ve iktidar çatışmasının baş göstermesidir. Bu durumda koalisyon üyelerinden bazıları karşı devrimci olurlar. Tilly, karşı devrim sürecinde başrolleri içerideki aktörlerin oynadığını savunmuştur. Ülke içindeki bazı gruplar (bunların içinde genellikle rejimin eski aktörleri de vardır) bir ittifak içinde iktidar mücadelesine girerler. Bu koalisyona farklı ülkelerden destek gelebilir. 20. yüzyıldaki devrimlerde genellikle böyle olmuştur. Karşı devrimlerin ortak özelliği ani ve beklenmedik şekilde gerçekleşmesidir. Bu yöntemlerin başında askeri darbeler yer almaktadır (Meisel, 1966: 21).

1.1.8.5. Burjuva devrimlerinde sınıfsal mücadeleler

İngiliz Devrimi, mutlak iktidar peşindeki hükümdarların ve onu destekleyen beylerle piskoposların devrini sona erdirerek, yerine eşrafla tüccarların hâkim olduğu parlamenter bir meclisin kontrol ettiği anayasal monarşiyi getirdi. İngiliz “burjuva devrimi” ticari çiftçiliğin, deniz aşırı ticaretin ve imparatorluk inşasının hızla yayılmasını mümkün kılmıştır.

Ticaret ve piyasa temelli ilişkiler himaye, imtiyaz ve nüfuz ağlarını parçalarken, parasal mübadele miras alınmış unvan ve mülkü temel alan kazanılmış hakların yerini alıyordu. Dolayısıyla, Kilise, kralların iddia ettikleri tanrısal hakkı ve makam avcılarının sınıfının siyasi egemenliği yeni ortaya çıkan düşünürlere akıl dışı gelmeye başladı.

Devrim radikal talepleri destekleyecek kitle eylemini gerektirir. Çoğunun kaderi mevcut ekonomik sisteme ve bu sistemden elde ettikleri kârlara bağlı olan zenginlerin korkacak çok şeyi vardır. İngiltere’de yükselen mücadele dalgası, 1838-48 Çartist eylemlerinde doruğa ulaştı. Ancak hareketin yükselme noktaları, ekonomik gerilemelerle çakışıyordu. İstihdamın ve ücretlerin yükseldiği zamanlarda gösteriler de azalıyordu. Tam manasıyla gericiliğin (yani kralların, piskoposların ve unvanlı toprak sahiplerinin hüküm sürdüğü bir dünyaya geri dönüşün) önünde aşılmaz iki engel vardı: Birincisi günlük ticaret ve sömürge ticareti sayesinde zenginleşen tüccarlar, kilise topraklarını satın alan kapitalist çiftçiler, feodal yüklerden kurtulmuş köylülerden oluşan yeni mülk sahibi sınıfların kuvvetiydi. İkincisi vergi gelirlerini artırma, altyapıyı iyileştirme, modern sanayileri geliştirme ve artan nüfusu destekleyecek refah artışını sağlama konularında devletler üzerindeki baskıydı (Faulkner, 2014).

Amerikan devriminde ise “doğal hakları” için mücadele eden sıradan insanlar mücadeledeki rolleri sayesinde güçlenmiştir. Menfaatlerine aykırı vergilerin tehdidi altındaki Amerikalılar, karar verme hakkı talep ediyordu. Halk Britanya vergilerini uygulanamaz kılan “temsil yoksa vergi de yok” sloganıyla kitlesel bir direniş hareketi etrafında birleşti. Ama “seçkinlerin devrimi” çok geçmeden yerini “orta sınıfların devrimine” bıraktı. 1776 Bağımsızlık Bildirgesi, bütün insanların eşit yaratıldığını, elinden alınamayacak haklarının olduğunu ve yaşama, hürriyet, mutluluk arayışının bu haklar arasında yer aldığını teyit etmişti. Ama 1788 Anayasası, radikal demokrasiyi ve ahlaki ekonomiyi değil, mülkiyetin, serbest piyasaların ve zengin seçkinlerin yönetimini kutsal olarak kabul etti. Böylece Amerikan burjuva devrimi yarım kalmış oldu (Faulkner, 2014).

Fransa’nın Yedi Yıl Savaşlarında İngiltere’ye yenilmesi Fransız toplumundaki krizin dışsal ifadesiydi. Fikirlerde devrim ise içsel ifadesiydi. Fransa’nın feodal-mutlakiyetçi *ancien régime*’i (eski rejim), 1789-94 Devrimi ile devrilmesinden çok önce düşünsel açıdan çözülmüştü. Fransa’da kapitalizm ve burjuvazinin gelişmesi, monarşiyi devirip topluma yeni bir biçim verebilecek toplumsal güçler yarattı. Mutlak monarşi bu toplumsal güçlerin (genç zanaatkârlar, küçük tüccarlar ve emekçiler) müdahalesi sayesinde yıkıldı. Ağırlıklı olarak kırsaldan gelen askerlerle

halkın kaynaşması sonucunda şehirlerin izinden giden köylü, devrimde belirleyici oldu.

Çözümü olmayan üç çelişki, 1789-92 anayasal monarşisini yıkmıştı. Birincisi, devrime derin bir nefret besleyen asillerle ruhban kesimin çoğunluğu, onu geriye döndürmeye niyetliydi. Karşı-devrim gerçek ve güncel bir tehlikeydi. İkincisi, halkın 1789 olaylarıyla artan beklentileri hayal kırıklığıyla sonlanmıştı. Siyasi güçlenme ve toplumsal reform umutları suya düşmüştü. Üçüncüsü, rejim içindeki artan kopuşların önünü almak amacıyla siyasi güçler arasında kurulan ittifak, Devrimin yabancı düşmanlarına savaş açmaya karar vermişti. Komite, zorunlu askerlik, savaş sanayilerinin millileştirilmesi ve artan oranlı vergilendirme politikalarıyla bir topyekûn savaş ekonomisi kurmuştu. Jakobenler karşı-devrimi yıldırmak için “terör” politikasını benimsedi. Çünkü terör, iki etkenin ürünüydü. Birincisi, karşı-devrim son derece güçlü ve her an hissedilen bir tehditti. İkinci etken, Jakobenler, karşı sınıf güçlerinin nazik bir dengede tutulduğu özgül bir tarihsel anda ortaya çıkmış özgül bir sınıfı pek temsil etmiyorlardı. Burjuvazinin çoğunluğu (eski kralcılar, anayasal monarşi taraftarları ve ılımlı cumhuriyetçiler), karşı-devrimin safına geçmişti. Jakoben diktatörlüğü yalnızca aşırı radikal bir azınlık destekliyordu. Onların hareketi, çelişkilerle dolu bir sınıf ittifakıydı. Jakobenler, burjuvazinin küçük ve radikal bir kesimini temsil ediyordu. Çoğu devrimci eylemci gerçekte burjuva değildi; avukatlarla diğer profesyonellerden oluşan şehirli orta sınıfa ya da zanaatkârla küçük tüccarlardan oluşan şehirli küçük burjuvaziye mensuplardı.

Çalışan insanların halk hareketinin ileri taşıdığı Fransız Devrimi, geniş kapsamlı demokrasi ve toplumsal reform umutlarına esin kaynağı olmuştu. Ama Thermidor darbesinden sonra halkın radikal kesimleri giderek zayıfladı. Öte yandan ücretli emekçiler, kendi siyasi kimliğiyle açıkça tanımlanmış bir toplumsal sınıfı meydana getirmiyordu. Küçük atölyelerde çalışan bu sınıfın özlemi küçük bir mülk sahibi olup kendi hesabına çalışmaktı. Dolayısıyla, devrimci kalabalıkları oluşturan *sans-culottes*, küçük mülk sahipleri ile ücretli emekçilerin karışımıydı. Yoksul köylüler ve ücretli kır emekçileri de, “feodalizm” ile mücadelede görece varlıklı köylülerin ardından gidiyorlardı. O dönemde Fransız Devrimi ile Napolyon ordularını bu kadar güçlü kılan şey, köylerin kazanımlarını şatolara karşı savunan köylü askerlerden oluşması gerçeğiydi. Ama Fransız Devrimi’nin vaadi bir türlü gerçekleşemedi çünkü

kendini özel mülkiyetin savunmasına adanmış bir burjuva devriminden öteye geçememişti (Faulkner, 2014).

1815 ve sonrası Fransız yazarları devrimin bir hayal kırıklığı olduğunu savunmuşlardır. Onlar insanın sosyal bir varlık olduğunu ve toplumun birey temelli bir yapıya indirgenemeyeceğini savunmuşlardır. Gelenekler ve holizm baskın çıkmaya başlamıştı. Saint Simon ve taraftarlarına göre devrim ve liberalizm gibi öğeler yıkıcıydı. Onlar din ve duygunun sosyal gövdenin yeniden oluşturulmasında önemli olduğu üzerinde durdular. Sınai bir ortaklık olan devleti kademelendirmek gerekiyordu. Lamennais ise “kayıtsızlık üzerine deneme” adlı eserinde kolektif varlığı yüceltiyordu (Dumont, 2011).

1848 devrimlerinin dinamiği 1789’unkine benziyordu. Kitleler halinde harekete geçen zanaatkârlar, küçük tüccarlar ve emekçiler, *ancien régime*’in polis ve askerlerini sokaklardan çekilmeye zorlamıştı. Kitleleri harekete geçiren, yaygın sıkıntıların tetiklediği sosyal reform talepleri idi. 1789’da köylüler feodal harçlar ödediklerinden devrim kırsal kesime yayılmıştı. 1848’de feodalizm zaten tasfiye edilmiş olduğundan köylerde sükûnet hâkimdi. Köylü askerler de ilk önce devrimcileri vurup öldürdüler, ardından Louis Bonapart’a oy verdiler.

Avrupa’nın diğer bölgelerinde de benzer şeyler yaşandı. Karşı-devrimci kırsal kesim, devrimci şehirleri ezmekte kullanıldı. Büyük Fransız Devrimi, yeterli büyüklükteydi ama tek yaptığı yeni tür bir sömürücü toplum yaratmak oldu. Eksik olan, *evrensel* menfaatleri olan bir devrimci sınıftı. Devrimci burjuvazi iktidarı kendisi için istiyordu.

Güney Amerika’daki devrim hareketlerinde ise büyük malikânelerin (*latifundia*) muhafazakâr sahipleri topraklarının mülkiyetini ellerinde tuttular. Bağımsızlığını yeni kazanan devletlerde kontrolü bölgesel oligarşiler üstlendi. Köylüleri yoksulluktan kurtarmak için toprak reformu yapılması oligarşinin karşı hamleleriyle sonuçsuz bırakıldı (Faulkner, 2014).

1.1.9. Sınıf, ulus ve demokrasi

Ulus kavramı tarih dışı ya da tarihsel olmak üzere iki şekilde incelenebilir. Tarih dışı olarak incelendiğinde ulusun ebedi olduğu, tarih ve mekân bakımından evrensel olduğu düşünülmelidir. Ulus daha çok etnisite, soy ve ırk üzerinden

tanımlanmaktadır. Tarihsel olduğu varsayıldığında kapitalizmle ilişkilendirilerek tarihsel veya geçici bir kategori olarak belirir (Erözden, 1997: 60-78). Genel kabul gören görüş ulusun tarihselliğidir. Kapitalizmin bir kategorisi olarak ulus burjuvazi tarafından ulus-devletin meşruiyet kaynağı olarak tasarlanmıştır. Kapitalizmin daha geniş pazarlara ve hammaddeye ihtiyaç duyması feodalizmin sınırlarını aşarak ulus-devleti yaratmıştır. Bunun sonucunda geçmişten gelen etno-santrik tutum ve davranışlar ulusçuluğu ve sonrasında daha da ileri giderek ırkçılığı yaratmıştır (Şenel, 1984: 52).

Toplumlar yaşamın üretimi ve yeniden üretim çerçevesinde örgütlenirler. Bu örgütlenmede sınıfların konumları ve yaratılan değerlerden aldıkları paylar o sınıfların güçleriyle orantılıdır. Bu güç dengesi o toplumun siyasal düzenini belirler. Siyasal düzen de sınıfların konumlarını ve paylaşımındaki yerlerini kurumsallaştırır. Demokrasi de her şeyden önce bir siyasal düzendir. İktidarı elinde bulunduranlar, egemen güçler demokrasiyi tanımlarken genellikle "halk egemenliği, eşitlik, özgürlük" gibi formel özellikleri göz önüne alırlar. Oysa bu özellikler, konuyu toplumun sosyo-ekonomik koşullarından ve fiili durumundan soyut olarak ele almaktır. Her demokrasi toplumun siyasi düzeninin bir şekli olarak özü itibarıyla üretiminin hükmü altındadır ve o toplumun üretim ilişkileri tarafından belirlenir. Her egemenlik sisteminin kendisine özgü bir yönetim biçimi vardır. Nasıl ki feodal yapılar ile uyumlu sistemler monarşik rejimleri oluşturmuşsa, kapitalizmle uyumlu siyasal örgütlenmeler de Batı'da demokrasi olarak gelişmiştir. Yakın çağlarda demokrasi ekonomik gelişmenin ve sanayileşmenin sonucunda, burjuvazinin feodal düzenin egemenleri olan soylulara ve kiliseye karşı mücadelesi ile ortaya çıkmıştır. Bu demokrasi burjuva demokrasisi olarak anılmakta ve başlangıcında çocukların günde on sekiz saat çalıştırıldıkları, işten ayrılanların hapis cezasıyla cezalandırıldıkları, genel oy hakkı olmayan bir demokrasidir.

Lenin'e (1998: 51-52) göre, ulusların doğuşu feodal sistemin çözülmesi ve kapitalizmle aynı döneme denk gelmiştir. Ulusal hareketlerin temeli ticari üretimin zaferi idi. İç pazarın burjuvazi tarafından ele geçirilmesinin önündeki engellerin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bu konudaki en büyük engel dilin aynı devlet içerisinde tekleştirilmesi meselesi idi. Dil birliğini sağlayarak kapitalizmi rahatlatmak olan şey de ulusal devletlerin kurulmasıydı. Stalin (1976: 22) de

burjuvazinin milliyetçiliği pazarda öğrendiğini ve diğer ulusların burjuvazileriyle girdiği yarıştan muzaffer olarak çıkmak istediğini ifade etmiştir.

Kapitalizmde ulus burjuvazinin baskı aracıdır. Egemen sınıf olarak burjuvazi ayrıcalıklarını korumayı ve artırmayı düşünür. Kendi talepleri sanki tüm ulusun istekleriymiş gibi bir algı yaratır. Ulus-devletin içindeki toplumsal sınıflar daha ziyade devlet yapısına bir bağlılık hissiyle bağlanırlar. Bunun altında yatan sebep devletlerarası rekabetin sınıf mücadelelerini ve sınıf bilincini gölgelemesidir. Kendini toplumdaki çelişkilerden soyutlayan devlet toplumu ve onu oluşturan bireyleri temsil ettiği fikrini dayatarak gerçekte eşit olmayan sömüren ve sömürülen insanları siyasal yaşamda eşitmiş gibi gösterir. Kapitalist sömürünün sürmesinde kullanılan eşitlik ve özgürlük gibi burjuva demokrasisinin temel kavramları, içinde çelişkiler barındıran toplumla devlet arasındaki ilişkiyi sağlar.

İşçi sınıfı burjuva iktidarının kuruluş aşamalarında slogan haline getirilen “özgürlük ve eşitlik” gibi ideallerin kendileri açısından çok bir anlam ifade etmediğini sonraki siyasi mücadeleleri vasıtasıyla öğrenmiştir. Burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki bu eşitsizlik burjuvazinin sınıf egemenliğinin en gelişmiş biçimi olarak kendini göstermiştir. Sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması ile ortaya çıkan tekellerin egemenliği döneminde, burjuva demokrasisinin ezilen işçi sınıfı üzerindeki hegemonyası daha da artmıştır. Böylece her şeye egemen olan tekeller demokrasiyi de tekellerine almışlardır. Lenin’e (1998: 26) göre, gelişmesinin ilk aşamasında ulus-devleti yaratan kapitalizm gelişmesinin tekelci aşamasında da ulusal pazar kendisine yetmediği için ulusal sınırları kaldırarak sermayenin uluslararası birliğini kurmaya meyletmıştır.

1848 devrimiyle birlikte tek dereceli genel oy hakkının kurumsallaşması burjuvazinin sınıf egemenliğini tahkim etmiştir. Ancak bunun sonucunda ortaya çıkan siyasal katılım diğer toplumsal grupların ve sınıfların burjuvayla eşitlenmesini de beraberinde getirmiştir. Yine de, bu durum burjuvazinin yönetici sınıf olmasını sağlamıştır. Parlamentolar burjuvazinin sınıf hakimiyetinin vurgulandığı ve sınıf birliğinin sağlandığı mecralara dönüşmüşlerdir. Parlamenter demokrasi, burjuvazinin sınıf içindeki çatışmaları aştığı ve genel sınıf çıkarını bazı fraksiyonların çıkarlarının

önüne geçirdiği kertedir. Böylece burjuvazinin çıkarlarının tüm ulusun çıkarıyla uyumlu olduğu illüzyonu ortaya çıkar (Savran, 2019).

Marks'a göre işçi sınıfı açısından ileri doğru atılmış bir adım olan burjuva demokrasisinin aynı zamanda içinde çelişkiler barındırır. "Genel oy" hakkıyla siyasal ayrıcalıklar kaldırılıp toplumun tüm üyelerine siyasal eşitlik sağlandığında toplumun bütün sınıfları siyasal mücadele alanına katılırlar. Dolayısıyla, burjuvazinin egemenliğinin en uygun kılıfı olan demokrasi aynı zamanda bu sınıfı siyasi garantilerden yoksun kılar. Başka bir deyişle, parlamenter demokrasi burjuvazinin koşulsuz siyasi egemenliği önünde bir engeldir. Dolayısıyla kapitalizm ile demokrasi arasındaki ilişki hem bir uyumu hem de bir çatışmayı bağrında taşır (Savran, 2019).

1860'lara gelindiğinde, işçi sınıfı önceki yılların deneylerini de özümseyerek gelişmiş, dünya çapındaki politik gelişmelere yanıt verme ihtiyacını hissederek güçlü bir birleşik mücadele arzusunu dile getirmeye başlamıştı. Almanya'da sanayi üretiminin gelişmesi, işçi derneklerinin örgütlenmesine ve yeniden canlanmasına neden olmuş, Fransa'da III. Napolyon'un iktidarı altında işçi sınıfı sayısal olarak hızla yükselişe geçmiş ve 1857-1858 krizine karşı grev hareketleri yaygınlaşmıştı.

Parlamento dışında ortaya çıkan işçi örgütlenmeleri toplumsal ve ekonomik alanda iyileştirmelere, sendikaların güçlenmesine ve siyasi partilerin de bu kesimlerin taleplerine kayıtsız kalamamasına yol açtı. Bu dönemde ortaya çıkan sosyal demokrasi ilk başlarda Marksizm'den esinlenmiştir. Toplumsal taban olarak işçilere dayanan sosyal demokrasi zaman içinde toplumun diğer kesimlerinin taleplerini de dikkate alarak daha kapsayıcı bir siyasal düşünce biçimi haline gelmiştir. Genel oy hakkı gibi giderek yaygınlaşan siyasal haklar ve işçilerin ekonomik kazanımları sosyal demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu durum işçi sınıfının kapitalist sistemle daha fazla bütünleşmesine yardımcı olmuştur.

Bernstein sosyal demokrasinin tabanını oluşturan işçi sınıfının küçük burjuvaziyle de bir işbirliği yapması gerektiği fikrini savunarak parlâmenter, demokratik ve evrimsel bir gelişim sürecini desteklemiştir. Yapılacak ekonomik ve demokratik reformların kapitalist sistemi dönüştüreceğini iddia etmiştir. Amacı kapitalizmi yıkmaktan ziyade onu rehabilite etmektir. Demokrasi korunmalıdır. Zira demokrasi sınıf egemenliğini ortadan kaldıracak bir mekanizmadır. Demokrasi sınıflar arasındaki eşitsizliklerin

ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilir. Proletarya diktatörlüğünün reddiyle başlayan söz konusu süreç burjuvaziye karşı verilen mücadelenin de reddi şeklini almıştır. Sosyal demokrasi işçi sınıfı ve burjuvazi arasında bir uzlaşma geliştirmeye çalışmıştır (Kalemci, 1998).

1.1.10. İkinci enternasyonal, savaş ve sınıftan ulusa geçiş

19. yüzyıl devletler sisteminde emeğin bir yerden diğerine hareket etmesinin önünde vize/pasaport veya gümrük kapıları gibi engeller bulunmuyordu. Bu da, sermayenin kitleleri grev kırıcı olarak transferine olanak sağlamaktaydı. Bu minvalde, Birinci Enternasyonal işçilerin ulus kimliğini aşan bir örgütlenme ihtiyacını karşılamak amacını taşımıştır.

Engels, 19. yüzyıl boyunca gerçekleşen sosyalist devrim girişimlerinde burjuvazinin delirmiş bir şekilde ve ölçsüz bir saldırganlıkla intikam almaya kalkıştığını belirtmiştir. Burjuvazinin desteklediği Louis Bonaparte'ın 1851'deki darbesinden sonra Fransa önemli ölçüde sanayileşmiş ve bunun sonucunda da işçi sınıfının sayısında ciddi bir artış olmuştur. Buna paralel olarak işçi sınıfı örgütlenmelerinde de artış gözlemlenmiştir (Kızılok, 2007). Birinci Enternasyonal emek cephesindeki bu gelişmeler ve uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmeler sonucunda 28 Eylül 1864 tarihinde toplandı. Bu toplantının temel hedefi Emperyalist Rusya'ya karşı ulusal kurtuluş mücadelesi veren Polonya'ya destek vermektir. Diğer taraftan işçi sınıfının egemen sınıflara karşı mücadelesinde dünya genelinde yaşanan bir dizi gelişme de bu toplantıda ele alınmıştır. Toplantı işçi sınıfının uluslararası dayanışmasına, sendikal mücadelesine ve ekonomik kurtuluşuna dikkat çekmiştir. Toplantının bir diğer önemli sonucu da emeğin sermayeye galebe çalmasının ancak işçi sınıfının siyasi iktidarı ele geçirmesiyle mümkün olabileceği fikridir.

Diğer taraftan, enternasyonalin üyeleri Bonaparte rejiminin ağır baskılarına maruz kaldı. İşçi sınıfının artan gücü ve burjuvazinin rejime olan desteğini kesmesi Bonaparte'ı zor durumda bıraktı. Savaşı krizden çıkış için bir çözüm olarak gören Bonaparte'ın ağır yenilgisi sonucunda burjuvazi önderliğinde “milli savunma hükümeti” kuruldu. Hükümetin işçi örgütlerine karşı takındığı tavır sonucunda işçiler örgütlenerek yerel yönetimleri ele geçirmeye başladılar. Paris'te merkezi yönetime karşı gösterilen direncin sonucunda işçi örgütleri yönetimi ele geçirdiler (Kızılok,

2007). Ancak, Prusya orduları ve burjuva yönetiminin iki ateşi arasında kalan Paris komününde alınan yenilgi Enternasyonal'in gerilemesinin başlangıcı oldu. Enternasyonal, komüne verdiği destekten dolayı Avrupa devletleri tarafından "şer odağı" olarak görüldü (Karakaş, 2011).

Sermayenin 1870'lerde merkezileşmesi ve yoğunlaşmasıyla birlikte tekeller ortaya çıktı. Ulus-devletlerin yaygınlaşmasıyla da sömürgeler bağımsızlık mücadelesine girişti. Sanayi üretimindeki artışla birlikte işçi sınıfının sayısında büyük artışın yanında işçi sınıfı kendi arasında çeşitli iş kollarına ayrıldı. Kapitalizmin 19. yüzyılda girdiği derin krizlerin ardından devletler arasında siyasi rekabetin yanı sıra askeri rekabet de arttı.

Bu dönemde Fransız sosyalistleri tarafından işçi sınıfının çalışma koşullarının düzenlenmesi için uluslararası eylem başlatma kararı alındı. 1889'da toplanan Uluslararası İşçi Kongresinde İkinci Enternasyonal kuruldu. Farklı ülkelerden işçi partileri İkinci Enternasyonalin kuruluşunda rol aldı. 1893 Zürih Kongresi Marksistlerle anarşistlerin yollarının tamamen ayrıldığı bir kongre oldu. Paris komününden sonra farklı fraksiyonlar arasında yaşanan bir dizi tartışma sonucunda, Enternasyonal komünü destekleme kararı alınca Marksizm'in, Bakunin gibi devletin hemen ortadan kaldırılması gerektiğini düşünen anarşizmin teorisyenleriyle yolları ayrıldı. 1900'de Paris'te toplanan Sosyalist Kongre'de işçi sınıfının burjuvaziyle aynı hükümette yer alıp almayacağı tartışıldı. Bir sosyalistin (Millerand) böyle bir hükümette bakan olması kararı birleşik parti örgütünün onayıyla alınırsa meşru olabileceği fikri benimsendi. Bu durum İkinci Enternasyonal içindeki reform taraftarlarına güç verdi. Amsterdam Kongresi (1904) burjuvaziyle ilişki içine girilmesini onaylamasa da İngiliz sosyalist John Burns, Liberal Parti'nin kabinesinde görev alarak bu kararı tanımadı.

Alman Sosyalist İşçi Partisi 1874'ten itibaren oy oranlarını giderek artırdı. Daha sonra Sosyal Demokrat Partisi (SPD) adını alan partide aslında Kautsky ve Rosa Luxemburg gibi önemli teorisyenler vardı. SPD'de hakim olan fikir sosyalizmin işçi sınıfının kendisi tarafından değil partinin önderliğinde kurulabileceğiydi. 1903 seçimlerinde partide Marksizm'in güncel koşullara göre revize edilmesini savunan revizyonist görüş giderek ağırlık kazanmaya başladı. Artık parti kurmayları ve

üyelerinin birçoğuna göre seçimlerde kazanılan zaferler ve parlamentoda çıkarılacak yasalar sosyalizme geçişi kolaylaştırabilirdi. 1907’de tekrar toplanan İkinci Enternasyonal gündemine yaklaşan savaşta takınılacak tutumu aldı. Savaşta sosyalistler kendi devletlerini mi destekleyecekti? İkinci Enternasyonal o güne kadar barışçı bir yol izlemişti. Kongrede savaşın önlenmesi için girişimlerde bulunulması kararı alındı. Ancak genel grev ya da kendi devletlerinin yenilgisini desteklemek gibi bir karar alınmadı. Ayrıca sömürgelerle ilgili bölümde de Enternasyonalde bir fikir ayrılığı yaşandı. Sosyalistlerin kendi sömürge politikaları mı olmalıydı yoksa sosyalist hükümetler mi sömürgeleri yönetecekti? Kopenhag Kongresinde de (1910) savaşa karşı bir genel grev kararı alınmadı. 1914’te Viyana’da yapılması planlanan kongre savaş başladığı için yapılamadı. Almanya’da SPD bir milletvekili dışında savaş lehinde oy kullandı. Sonuçta, İkinci Enternasyonal savaşla birlikte tarihe karıştı. Uluslararası işçi hareketi bir daha asla bir araya gelmemek üzere sosyal demokrasi ve devrimci sosyalizm olarak ikiye bölündü. İkinci enternasyonal büyük tekellerin çıkarlarını ulusal çıkarlar olarak sunmuştur. Sınıf çıkarlarını gizleyen ulus-devletin iskeleti bürokraside somutlaştı. Bu, Avrupa sisteminin yeni modeli oldu (Günlü, 2014b: 41).

1.1.11. Liberalizmin çöküşünün devletin dönüşümüne olan etkisi

1930’lara gelinceye kadar hakim olan görüş liberalizmin zaferi yönündeydi. Sermaye ve hükümetler I. Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomisinin eski günlerine döneceğini bekliyorlardı. Ancak, dünya ekonomisini küresel düzeyde giderek artan enflasyon ve işsizliğin yanı sıra düşen üretim oranları gibi çok ciddi sorunlar bekliyordu. Sanayi devriminden 1929’daki ekonomik krize (Büyük Buhran) kadar dünya ekonomisi sürekli ve eşitsiz bir büyüme eğilimindeydi. Krizden önce hakim olan düşünce böyle bir dalgalanma olsa bile dünya ekonomisinin büyümeye devam edeceği görüşüydü. İki savaş arasında dünya ekonomisi çöktü. Yine de yaşanan kriz dünya ekonomisinin büyümesini yavaşlatsa da engellemedi. Ancak, ekonominin küreselleşmesi ve bütünleşmesi iki savaş arasındaki yıllarda durdu. 1927-33 yılları arasında uluslararası borçlanmada %90 oranında bir düşüş yaşandı. Bu da dünya ekonomisi için çok ciddi sorunların işaretlerindendi. Büyük Britanya başta olmak üzere kendi paralarını ve ulusal ekonomilerini koruyabilmek için önlemler almaya başlayan birtakım devletler serbest ticaretten vazgeçip korumacı ekonomi

politikalarına yöneldi. Bu dönemde hükümetler krizin ekonomik sonuçlarının yanı sıra toplumsal sonuçlarından da endişe ediyorlardı. Kitlese işsizlik siyasal ve toplumsal olarak patlayıcı olduğı için demokratik kapitalizmin uygulandığı ülkelerde “tam istihdam” modeli benimsendi. Krizden etkilenmeyen tek ülkenin Sovyetler Birliğı (SSCB) olması Batılı iktisatçıların dikkatini bu ülkenin ekonomisine yöneltmesine neden oldu. Böylece, Sovyet sisteminin planlı ekonomi modeli de Batı’da birçok ülkenin sisteminde kendine yer bulmaya başladı. John Maynard Keynes’e göre Alman ekonomisinin restorasyonu yapılmadığı sürece Avrupa istikrara kavuşamayacaktı. Fransızların Almanya’yı kendi güvenlikleri için zayıf tutma girişimleri fayda yerine zarar getirecekti. Japonya ve Almanya’da saldırgan yönetimlerin iktidara gelmesi Büyük Buhranın en önemli sonucu oldu. 1930’larda dünyanın birçok yerinde sağın artan gücü uluslararası işçi hareketinin görülmemiş şekilde zayıflamasından da kaynaklandı. 1930’ların başlarında Avrupa’nın birçok yerinde sendikalar, sosyal demokrat ve işçi partileri ya kapatıldı ya da üye sayılarında çok ciddi azalmalar oldu. Buhran, sömürgelerde ise anti-emperyalizmin dikkat çekici bir şekilde yükselişine neden oldu. Krizin bu şekilde küreselleşerek yayılması 19. yüzyıl liberalizminin de sonunu getirdi (Hobsbawm, 1996: 105-131).

Birinci Dünya Savaşından sonra, radikal sağ toplumsal devrim ve işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesine bir tepki olarak yükseldi. Buhran sonrasında totaliter rejimlerinin ortak özellikleri toplumsal devrime karşı olmaları, ilkesel olmaktan çok pragmatik nedenlerle otoriter olmaları ve liberal siyasal kurumlara olan düşmanlıklarıydı. Bu rejimler aynı zamanda polis ve orduyu güçlendirme eğilimindeydiler. Çünkü sağın iktidara gelmesi bu güçlerin desteğine bağlıydı. Bu rejimlerin birçoğı yabancı devletlere karşı duyulan öfke ve kaybedilen savaşlar gibi nedenlerle ulusalcıydılar. Bu kategoride sınıflar kabul edilse de toplumda oynadıkları rollerle belli bir hiyerarşi içinde örgütlenmeleri öngörülüyordu. Kökenleri 19. yüzyılda toplumun kapitalizm tarafından dönüştürülmesi ve kitlese göçle birlikte ortaya çıkan yabancı düşmanlığında yatan faşizm modernite ve ilerlemeyi resmen benimsemese de ideolojisi için teknoloji kullanımını yararlı gördü. Zafer vadeden faşizm sağın geleneksel fraksiyonlarını da bir araya toplayarak ona dinamizm getirdi. İngiltere ve Fransa gibi düzenin iyi işlediğı yerlerde faşizme ihtiyaç duyulmadı (Hobsbawm, 1996: 132-168).

Büyük Buhran klasik liberallerin devletin ekonominin işleyişine müdahale etmemesi gerektiği yönündeki görüşlerin tartışmaya açılmasına neden olmuştur. Keynes ile birlikte bu görüş terk edilmiş ve devletin yapısında büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Böylece 19. yüzyılın jandarma devlet anlayışı yerini müdahaleci sosyal refah devletine bırakmıştır. Ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle sosyal patlama riski de artacaktır. Bu yüzden devlet ekonomik istikrarı sağlayacak tedbirleri almak zorundadır. Bu modelle işlevleri değişen devlet yukarıda sayılan görevlerinin yanı sıra toplumsal ve ekonomik sorunları da gündemine almıştır (Türk, 2003: 1-15).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yayılan sosyal devlet anlayışında başlıca kaygı ekonomik bakımdan güçsüz sınıf ve kitleleri korumak ve sosyal adalet ilkesini geliştirmek olmuştur. Bu harcamaların finansmanı da vergi gelirleri vasıtasıyla olmuştur (Ghai, 1995: 48). Ancak devletin piyasaya her fırsatta müdahalesi ve bunun bütçeye getirdiği ek yükler bütçe açıklarının süreklilik kazanmasına neden olmuştur. 1970'lerden sonra devlet bu nedenlerle sorunların kaynağı haline gelmiştir (Demir, 1996: 215; Aktan, 2003: 52). Bundan sonraki süreçte devletin ekonomideki rolü, büyüklüğü ve kamu hizmetlerinin nasıl daha etkili bir şekilde sunulabileceğine dair tartışmalar artmıştır. Müdahaleci sosyal refah devletinin başarısızlığı sonrasında liberalizm tekrar gündeme gelmiştir.

1.2. Soğuk Savaş Dönemi: Ulus-Devlet Küreselleşmeyle Karşı Karşıya

İki savaş arası döneme çok kutuplu bir uluslararası sistem hakimdi. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'daki güçler bir yıkıma uğradılar. Geriye sadece ABD ve SSCB kaldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında ekonomisi büyüyen ABD'de hakim olan görüş Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) vasıtasıyla saldırgan milliyetçiliğin kontrol altında tutulabileceği düşüncesi idi. ABD, sahip olduğu ekonomik gücü bu kuruluşlarda kontrolü ele geçirmek için kullandı. Bu güç diğer devletler üzerinde bir baskı oluştuyordu.

Sander (2012: 224) Soğuk Savaş'ı "İkinci Dünya Savaşından sonra, savaştan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan

sürdürüldüğü belirli bir tarihsel dönem” olarak tanımlamıştır. Bu döneme iki kutup arasında diplomasinin değil güç rekabetinin başat rolü oynadığı bir uluslararası sistem hakim olmuştur. İki kıta devleti olarak ABD ve SSCB yakın bölgelerdeki devletlere hakim olarak buraların denetimlerini ellerinde tutmak istemişlerdir.

Soğuk Savaş’ın 1945-50 yılları arasında yaşanan gelişmelerle ortaya çıktığı düşüncesi yaygın bir kanıdır. 1946’da Winston Churchill’in yaptığı “demir perde” açıklaması Soğuk Savaşın başlangıcı olarak kabul edilebilir. 1989’da Berlin Duvarının yıkılması ise bu dönemi sona erdirmiştir (Garthoff, 1998: 56-70). Faşizme karşı yapılan ittifakın sona ermesi ile birlikte ABD ve SSCB arasında jeopolitik ve diplomatik bir çekişme baş göstermiştir. Geleneksel görüş, Soğuk Savaş’ın saldırgan ve yayılmacı Sovyet politikalarına bir tepki olarak geliştiğini savunurken revizyonist düşünürler ABD saldırganlığına vurgu yapmaktadır (Saull, 2008: 68-69). Terim olarak “Soğuk Savaş” ilk defa George Orwell tarafından “henüz ilan edilmemiş bir savaş halini” tasvir etmek amacıyla kullanılmıştır (Westad, 2010: 1-19). Bu dönemi “uzun barış” dönemi olarak adlandıran Gaddis (1997: 21-38) soğuk savaşı dünyanın iki kutba bölünmesi, kapitalizm-komünizm veya demokrasi-otoriteriyenizm arasında ideolojik çekişme, Üçüncü Dünya üzerinde hakimiyet kurma mücadelesi, gizli servislerin rekabeti⁴, insanlığın sonunu getirebilecek bir nükleer savaş tehdidi gibi terimlerle açıklamıştır. Üçüncü Dünyada hakim olan görüş ise kutuplaşmanın özellikle 1960’lara kadar her iki devletin emperyalist çıkarlarına hizmet ettiğidir (Hermann ve Lebow, 2004: 1-38).

SSCB nükleer silah üretmeye başladıktan sonra iki süper güç savaşı birbirlerine karşı bir siyaset aracı olarak kullanmaktan vazgeçtiler. Çünkü bu karşılıklı yıkım anlamına geliyordu (MAD). Hobsbawm’a (1996:272-274) göre, soğuk savaş ideoloji olmasa da gelişebilirdi. Çünkü Amerikalı diplomat George Kennan’a dayandırdığı bu tezinde o komünizmin onların geleneksel olarak sahip oldukları güç siyasetine sadece ideolojik bir destek sağladığını düşünüyordu. Aslında sürdürülen, hegemonya ve küresel üstünlük mücadelesiydi. SSCB’nin aksine gelecekteki bir komünizm tehdidi Amerikan hükümetleri için oy kazanmanın yararlı bir yoluydu. Çünkü bu

⁴ Hobsbawm bu mücadelenin gizli servislerin yürüttüğü kirli bir savaş olduğunu ifade etmiştir. Bkz: Eric Hobsbawm (1996), “Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırıliklar Çağı”, Sarmal Yayınevi, İstanbul, ss. 266-267.

güvensizlik ortamında ABD bir süper güç olarak dünyaya karşı sorumluluklarını yerine getirmeliydi. Böylece içeride Amerikan ulusu bizzat komünizm ideolojisinin karşısında konumlanmış oldu. Bu ateşi demokratik bir zeminde siyaset yapan demagoglar yaktı. Avrupa genelinde ekonomik ve siyasal bir örgütlenme olarak Avrupa Birliği'nin (AB) temelleri atıldı. Üçüncü Dünya olarak adlandırılan devletler de İkinci Dünya Savaşından sonra iç siyasetinde antikomünist, dış siyasette ise tarafsız bir siyaset izlemeye çalıştı. Bu anti-komünizmin küresel bir kontrol siyaseti olarak işlev görmesiydi. Diğer taraftan, soğuk savaşın yapısı antikomünizmin başta ABD olmak üzere birçok yerde emek hareketlerine karşı kullanılmasına fırsat vermiştir. Avrupa ve Japonya'da işçi hareketleri zayıflatılarak, fordizme ve soğuk savaş disiplinine entegre edilmişlerdir. Doğu blokunda ise devletin desteklemediği hareketler bastırılmıştır (Reifer ve Sudler, 2000: 34-35). Küresel güneyde, bağımsızlık sonrası hareketler bürokrasilerde ve devletin üretimde aktif olduğu sektörlerde devlete dayanan bir ücretli sınıfın oluşmasında ve bu sektörün genişlemesinde etkili olmuştur (Wallerstein, 2000: 266).

1.2.1. Devletin dönüşümünde bir zirve olarak sosyal refah devleti

Sanayi devriminden sonra ortaya çıkan sınıflar arasında bir sömürü ilişkisi oluşmuştur. Emeginden başka satacak bir şeyi olmayan proletarya, burjuvazi tarafından düşük ücretlerle uzun süreler çalıştırılmış, hemen hemen hiçbir hakka sahip olamamıştır. Zaman içerisinde sayısı artan işçi sınıfı 19. yüzyıl içinde gerçekleştirdiği eylemlerle devlet ve onun icra komitesi olan burjuvazi karşısında çalışma hayatında birtakım haklara sahip olmuştur. 19. yüzyılın dördüncü çeyreğinde yaşanan uzun bunalımın bu hakların tanınmasında etkisi olmuştur.

Refah devleti teriminin ilk olarak 1941 yılında Başpiskopos Temple tarafından kullanıldığı yaygın bir görüş olsa da bir kısım yazarlar bu terimin ilk defa Alfred Zimmern tarafından kullanıldığını savunmaktadır. Terim 1942 tarihli Beveridge raporuyla yaygınlaşmıştır (Gough, 2003; Greve, 1998: 129).

İlk refah devleti uygulaması olarak 19. Yüzyılın ortalarında İngiltere'deki temel eğitimle ilgili yasal düzenleme gösterilebilir. Ancak, Almanya'daki 1883 tarihli sosyal sigorta uygulaması bir diğer dönüm noktasıdır. Refah devleti uygulamaları daha sonra Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın diğer sanayileşen ülkelerine

yayılmıştır. Bu ülkelerde demokrasinin gelişiminin refah devleti uygulamalarının yaygınlaşmasıyla paralellik gösterdiği kabul edilmektedir. Refah devleti, 1970’lerde sanayileşen Pasifik kuşağı ülkelerinin yanı sıra birçok Uzakdoğu ülkesinde de yaygınlaşmıştır.

Her devletin farklı ekonomik, kültürel ve tarihsel geleneklere sahip olmasından dolayı, refah devletine birçok farklı tanımlama getirilmiştir. Briggs (1961) refah devletini piyasa güçlerinin rolünü azaltmak için kamu gücünün etkinleştirildiği devlet türü olarak tanımlamıştır. O, refah devletinin bireylere ve ailelere asgari düzeyde bir gelir garantisi verme, yaşlılık ve hastalık gibi sosyal risklerin üstesinden gelmelerine yardımcı olma ve sosyal refah hizmeti kanalıyla bütün vatandaşlarına düzgün yaşam koşulları sunma yükümlülükleri olduğunu belirtmiştir (Gough, 2003: 895). Refah devleti vergi ve ücret politikalarıyla adil bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesini hedefleyen, dezavantajlı grupları ve sınıfları koruyan, sosyal güvenlik ve istihdam politikaları uygulayan, toplumun temel ihtiyaçlarının (eğitim, sağlık, konut vs.) karşılanması için politikalar üreten ve çalışma hayatını düzenleyen yasalara sahip devlet anlayışıdır (Serter, 1994: 33). Refah devleti Özbek (2002b: 9) tarafından devlet ve toplum arasındaki özel bir ilişki biçimi olarak tanımlanmıştır. Refah devleti Anayasa Mahkemesinin (AYM) 1985 tarihli kararında "İnsan hak ve hürriyetlerine saygı gösteren, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma yaşamının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler alarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adalete uygun bir biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirleri alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimi uygulayan devlet"⁵ olarak tanımlanmıştır

Refah devletinin görevi temel özgürlüklerle sınırlı değildir. O, insanlar için gerekli temel gereksinimlerin karşılanmasını da kendine görev edinen bir devlet modelidir. Refah devleti müdahaleci, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtan bir devlettir.

⁵ 18.02.1985 gün ve E.84/9, K.85/4 sayılı AYM Kararı.

Tabanda bulunanların ezilmemesi için asgari ücretleri tespit eder, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerini yerine getirir. Vergi ve diğer politikaların yanı sıra transfer harcamalarıyla gelir dengesizliklerinin, dolayısıyla da, toplumsal huzursuzlukların önüne geçmeye çalışır (TUSIAD, 1995: 73-74). Refah devleti, bu amaçla, yasal düzenlemeler yapar ve kurumlar oluşturur. Sosyal refah uygulamaları geçmişte belli kesimlere dönük hayırseverlik duyguları bağlamında ele alınırken refah devleti ile birlikte bu uygulamalar en temel haklardan birisi olarak karşımıza çıkmıştır.

Anayasal düzeyde refah devleti uygulamaları ilk olarak klasik haklarla birlikte bazı sosyal ve ekonomik haklara yer veren 1848 tarihli Fransız Anayasasında yer verilmiştir. 1919 tarihli Weimar Anayasasında eğitim hakkı güvence altına alınmış, sağlık, çalışma ve aile konularında iyileştirmeler yapılmıştır. Bu anayasa aynı zamanda işçi ve işverenin çalışma koşullarını birlikte kararlaştırmasını garanti altına almıştır (Akad ve Dinçkol, 2000: 175).

Refah devleti politikaları sanayileşmiş ve sermaye birikiminin olduğu devletlerde sorunsuz bir şekilde uygulanırken, bu kaynaklara sahip olmayan devletler hızlı bir kalkınma ve sosyal adaleti sağlama hedefleri arasında bocalamışlardır. Diğer bir deyişle ekonomik ve sosyal politikalar birbiriyle ilişkilidir (Sözer, 1994: 8-18).

1.2.1.1. Refah devleti sınıflandırmaları ve kuramsal yaklaşımlar

Geçmişten günümüze refah devleti çalışmaları birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Bu çalışmalar genellikle sanayileşmiş ülkeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu ülkeler refah hizmetleri perspektifinden belirli kriterlere ve farklı refah devleti anlayışlarına göre gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmada ülkelerin ekonomik, kültürel ve siyasi koşullarına bağlı farklılıklar etkili olmuştur. Araştırmacılar refah devletlerinde uygulanan politikaları incelemişler, bunların istatistiki analizini yaparak rejim türlerine göre sınıflandırmışlardır.

Refah devletiyle ilgili ilk çalışma Wilensky ve Lebeaux tarafından 1958'de yapılmıştır (Abrahamson, 1999: 394-415). Bu çalışmada refah devleti kalıntı (residual) ve kurumsal (institutional) olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır (Powell ve Barrientos, 2002: 7-9). Aile ve piyasa refah sağlama görevlerini yerine

getiremediği zaman devlet devreye girer. Kurumsal modelde ise refah sağlama işlevi devlete aittir. Sanayi toplumlarında yaygın olan model budur.

Richard Titmuss da refah devletini üç farklı kategoriye ayırmıştır. Bunlar “kalıntı refah modeli”, “endüstriyel başarı-performans modeli” ve “kurumsal yeniden bölüşümcü model”dir (akt. Pierson, 1998: 174). Kalıntı refah modeli yalnızca yoksullar için minimal bir devlet yardımını öngörürken endüstriyel başarı modeli refah devletinin sunduğu imkânları sigorta kurumlarına aidat ödemeye bağlı kılmaktadır. Bu hizmetlerden faydalanabilmek için aktif olarak çalışmak gereklidir. Kurumsal modelde refah devleti evrensel hakları garanti ederek ve herkese kamu hizmeti sunarak, piyasanın geliri paylaşmasına müdahale etmektedir. Bu modelde amaç eşitlik ve dayanışmayı gerçekleştirmektir (Ebbinghaus ve Manow, 2001: 1-24).

Refah devleti sınıflandırmasında kullanılan bir diğer ayrım da sosyal korumada finansmanı kimin sağladığı ile ilgilidir. Çalışanların sosyal refah hakkını kişinin kendisinin ya da işverenin ödediği modele Bismarck modeli adı verilirken, Beveridge modeli toplumda yaşayan herkesin dahil edildiği genel bir sigorta anlamına gelmektedir. Karma model ise bu ikisinin bir araya getirildiği bir modeldir (Sözer, 1994).

Ann Orloff⁶ ve Jane Lewis de cinsiyete dayalı bir sınıflandırma yapmıştır. Bu tipolojiye göre devletlerin sosyal politikaları eve ekmek getiren erkek ve ev işlerine bakan kadın ayrımcılığına göre şekillenmektedir. Ülkeler güçlü, ılımlı ve zayıf olarak kategorilere ayrılmıştır (Greve, 1998: 19).

Esping-Andersen’e göre üç tür refah devleti vardır: Bunlar liberal refah modeli (ABD, İngiltere), muhafazakâr veya Kıta Avrupası refah modeli (Fransa, Almanya, Belçika) ve sosyal-demokratik veya İskandinav refah modelidir. Esping-Andersen tipolojisine göre, sosyal demokratik refah modelini listenin tepesinde yer verirken, liberal refah modeli listenin dibindedir.

İskandinav modelinde sağlık ve eğitim gibi hizmetler piyasa ilişkilerinden bağımsız olarak ele alınır ve evrensel bir hak talepleri sistemine dayanır. Burada hakim olan

⁶ Daha fazla bilgi için bkz: Ann Orloff, “Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States”, American Sociological Review, sayı:58, 1993.

sosyal demokrat görüş, evrensel-sosyal yararlar ve geniş kamu hizmetlerini öngörmektedir. Bu modelde öne çıkan ilkeler evrensellik, sosyal dayanışma ve eşitliktir. Sosyal yararlar yüksek vergiler üzerinden devlet tarafından sağlanmaktadır (Pringle, 1998: 11). Eşitlik anlayışı gereksinimlerin yüksek düzeyde karşılanmasıyla ulaşılabilecek bir hedeftir (Esping-Andersen, 1990: 27-28). Haklar, statü farklarını korumaktan öte vatandaşların eşitliğine vurgu yapmaktadır. Özel refah düzenlemelerinin minimum düzeyde olduğu bu sistemde devlet geniş sosyal haklar sunmaktadır. Tam istihdam politikaları benimsendiğinden dolayı istihdam oranları yüksek düzeyde seyretmektedir (Stephens, 1996: 34). Güçlü sendikalar gelirin adil bir şekilde dağıtılmasının garantisidir.

Kıta Avrupa'sındaki model ise korporatist bir yapıdır. Bu devletler mesleki ve sosyal gruplara büyük miktarlarda istihdam ve katkıya dayalı sosyal transfer ödemeleri sağlamaktadır. Kökeni itibariyle anti-liberal olduğu kabul edilen muhafazakâr-korporatist refah rejimleri Bismarck Modeli, Alman modeli ya da Hristiyan Demokratik model olarak da bilinmektedir. Piyasa verimliliğinden ziyade hiyerarşik toplumsal düzenin korunmasıyla daha fazla ilgilenmektedir. Geniş sosyal haklar vardır ve özel refah düzenlemeleri yok denecek kadar azdır. Sosyal sorunların giderilmesinde sosyal güvenlik sistemi önemli rol oynar. Bu modelde refah sorumluluğunda aile ve sosyal sigorta önemli bir konuma sahiptir. Bu ülkelerde güçlü bir istihdam garantisi vardır (Esping-Andersen, 2002: 16). Muhafazakârlar, refah devletini ailenin ve dolayısıyla toplumun yozlaşmasının yanı sıra kilise ve gönüllü kuruluşların gerilemesine neden olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir.

Klasik yoksulluk yasalarının bir uzantısı olan liberal model piyasanın neden olabileceği olumsuzluklara tampon olmaya çalışmaktadır. Kalıntı refah devleti anlayışı olarak liberal görüşe göre devlet piyasalara müdahale etmemelidir. Vatandaşlara sunulan asgari düzeydeki yararlar gelir araştırmasına göre verilir. Piyasa ilişkilerinin sosyal haklarla değiştirilmesi konusunda bir isteksizlik vardır. Vatandaşlar kendi refahlarından sorumludur ve piyasa bunun için en uygun mecradır. Devlet son çare olarak görülür ve en düşkün olanlar bu yararlardan faydalanabilirler (Myles ve Quadagno, 2002: 34-57). Sendikalar güçsüz, kamu sektöründeki istihdam düşüktür. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin yüksek olduğu bu sistemde temel sorunlar toplumsal eşitsizlik ve yoksulluktur. “Gece Bekçisi Devlet” olarak

tanımlanabilecek bu modelde devlet piyasalara sınırlı bir düzeyde müdahalede bulunur. Vatandaşlar özel refah piyasalarına katılmaya teşvik edilirken çalışma hayatının dışındaki insanlara ancak bir gelir araştırmasından sonra bu sınırlı imkânlar sunulmaktadır (Esping-Andersen, 2002).

Farklı tipte refah modellerinin ortaya çıkmasının nedeni ulus-devletlerin farklı ekonomik, kültürel ve tarihsel geleneklere sahip olmasıdır. Şimdiye kadar yapılan birçok refah devleti çalışması devletleri yaptıkları harcamaların yapısına ve hacmine göre tasnif etmiştir. Şimdi ise yapacak olduğumuz ayırım, sosyal koruma sisteminin finansmanının kim tarafından yapıldığına dair olacaktır. Bunlar: Bismarck Modeli, Beveridge Modeli ve Karma modelidir. Şimdi sırasıyla bu modelleri ele alalım.

“Kategorisel sistem” olarak da adlandırılan Bismarck modeli Fransa, Almanya ve Türkiye gibi ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Sistem temelde çalışma esasına dayalı sosyal sigorta düzenine dayanmaktadır. Çalışan bireyler sosyal hukuk bağlamında güvence kapsamına alınırlar. Bu sistemin finansmanı yararlananlardan alınan primlerle sağlanmaktadır. Ülkenin bütün nüfusunun sigorta kapsamına alınması söz konusu değildir (Sözer, 1994: 25). Bismarck uygulamaya koyduğu hastalık (1883), iş kazası (1884), yaşlılık ve hastalık (1889) sigortalarıyla bu modele adını vermiştir (Ekin vd, 1999: 32).

Evrensel sistem olarak da adlandırılan Beveridge Sisteminde sosyal güvence çalışma koşuluna bağlı değildir. Bir diğer deyişle, o ülkede yaşayanlar, o ülkenin vatandaşı olmaları nedeniyle sistemin sağladığı sosyal güvenceden faydalanırlar. Bu sistemde finansman vergilerle sağlanmaktadır. Bu sistemin önde gelen temsilcilerinden olan İngiltere’de ilk çıkan yasa 1880 tarihli iş kazalarında işverene tazminat sorumluluğu yükleyen “İşverenlerin Sorumluluğu Yasasıdır” (Ekin vd, 1999: 33-34). 1942’de yayınlanan Beveridge Raporu tam istihdam, ulusal sağlık kurumu ve asgari ücret gibi konularda düzenleme yapmayı öngörmüştür. Keynes’in ekonomik yaklaşımıyla birleşen Beveridge düşüncesi kamuda bir genişleme meydana getirmiştir. Bismarck modeli, çalışanlara gelir desteği sağlanmasıyla daha fazla ilgilenirken, Beveridge modeli de yoksulluğun önlenmesini hedeflemektedir.

Hollanda modeli olarak da adlandırılan Karma sistem ise çalışanlara dönük bir sosyal sigorta sisteminin yanı sıra tüm ulusu kapsayacak evrensel bir ulusal sigorta sistemini

birlikte yürütmektedir (Sözer, 1994: 25). Bu modelde Beveridge tipi halk sigortalarını ya da ulusal sigorta ve yardımları kapsayan karma bir model benimsenmiştir (Clasen ve Oorschot, 2002: 11). İkinci Dünya Savaşından sonra uygulamaya konan bu modelde sosyal refah devletinin girdiği kriz sonrası neoliberal politikaların getirdiği sınırlandırmalarla bir dönüşüm yaşanmıştır.

1.2.1.2. Refah devletinin tarihsel gelişimi

Refah devletinin ortaya çıkışında, sanayileşmenin başlaması ve kapitalist üretim tarzına geçiş gibi ekonomik boyutlu değişimler; kentleşmenin ve ücretli çalışmanın artması gibi sosyal değişimler, işçi sınıfının siyasal bilinç kazanması gibi ideolojik değişimler ve nihayet mutlakiyetçi yönetimlerden demokratik yönetimlere geçiş gibi politik değişimler önemli rol oynamıştır.

Refah devletinin ortaya çıkışıyla ilgili dört tez vardır. Bunlar; sanayileşmenin getirdiği sonuçlar ve ihtiyaçlardan ortaya çıktığını savunan tez, piyasa başarısızlıklarıyla ilişkilendiren yaklaşım; modernleşmenin refah devletini ortaya çıkardığı üzerine odaklanan tez ve sınıfsal mücadeleler; kapitalizmin kendi sorunları ve ekonomik krizlerin sistemi yenilenmeye zorlaması sonucunda refah devletinin ortaya çıktığını iddia eden tezdır (Pierson, 1998: 14-30; Koray, 2003b: 64-74).

Refah devletinin tarihsel gelişimi; antik çağları ve yoksulluk yasalarının çıkartıldığı Sanayi Devrimi öncesi dönem, 19. yüzyıldan itibaren tüm dünyayı değiştiren sanayileşme dönemi (1880-1914), iki savaş arası dönem (1914-1945), II. Dünya savaşı sonrası dönem (1945-1975) ve son olarak da 1975'den günümüze kadar olan refah devletinin krizi olmak üzere beşe ayrılmaktadır.

1880 öncesi dönemde hükümet dışı aktörler (kilise, mesleki birlikler, gönüllü kuruluşlar vb.) muhtaç insanlara hizmet götürme rolünü üstlenmiştir. Zaman içinde dini kuruluşlar arasında da devletin rolü konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Protestan kilisesi, Katolik kilisesine göre, devletin daha aktif olması gerektiğini savunmuştur. Böylece refah devletiyle ilgili farklılıkların temeli de atılmıştır (Greve, 1998: 5). Yine bu dönemde Montesquieu gibi bazı yazarlar devletin sosyal yardımlar konusunda daha aktif olması gerektiğine dair görüşler bildirmişlerdir (Güzel ve Okur, 1990: 16-17).

Devletin ilk olarak sosyal sorunlarla ilgilenmesi, 16. yüzyılda çıkarılan “*Yoksulluk Yasaları*” vasıtasıyla olmuştur. İngiltere’de çıkarılan 1601 tarihli “*Yoksulluk Yasası*” (The Poor Law Act) askerler dışında toplumdaki dezavantajlı gruplara destek veren ilk yasadır. Daha sonra 1834’de temel ilke olarak daha güçlü bir gelir testinin sisteme dâhil edildiği yeni bir yoksulluk yasası yürürlüğe girmiştir. Bu yasayla insanların yoksulluk yardımı almaktan vazgeçirilmesi hedeflenmiştir.

Refah Devleti 1870’lerden itibaren şekillenmeye başlamıştır. Getirmiş olduğu sosyal sigorta uygulamasıyla Bismarck bu konuda öncülük etmiştir. Bu tarihlerden sonra refah devleti uygulamaları dünyanın diğer sanayileşmiş ülkelerine doğru yayılmaya başlamıştır. İngiltere’de 1908’de hastalık ve işsizliğe sosyal güvence uygulaması ve Beveridge Raporu önemli kilometre taşlarıdır. ABD’de ise refah uygulamaları 1929’daki Büyük Buhran’dan sonra uygulanmaya başlamıştır. Keynes devletin yeni iş yaratmada ve ekonomiyi harekete geçirmede bir araç olarak kullanılabileceğini belirterek refah devletinin en büyük teorisyeni olmuştur.

Dünya savaşları reformlara ket vursa da, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem refah devletinin altın yılları olmuştur (Greve, 1998: 7). Komünizm tehdidi ve merkezi planlı rejimlerin sağladığı başarılar kapitalist ülkeleri farklı arayışlara yönlendirmiştir. Soğuk Savaş’ın etkisiyle Batı bloğuna yakınlaşmış olan devletleri kaçırmamak için piyasa ve sermaye hareketleri denetim altına alınmış ve refah devletine geçiş yaşanmıştır (Kazgan, 2002: 30-31).

Refah devletiyle ilgili bir diğer görüş de sınıfsal mücadelelerle ilgili olandır. İşçi sınıfının 19. yüzyıldan itibaren güçlenmesi, işçi hareketlerinin sosyalizme kaymasını engellemeyi zorunlu kılmıştır. Sosyal demokratik Keynezyen refah devleti bu şekilde işçi hareketlerini kontrol altında tutabilmiştir (Özbek, 2002a). Refah devleti iki çıkar grubu arasında hakemlik görevini üstlenerek hem toplumun güçsüz kesimleri koruma altına alınmış hem de sermayenin talepleri doğrultusunda ekonomik büyüme ve toplumsal uzlaşa gerçekleştirmeye çalışmıştır (Koray, 2003a).

Refah devletinin ortaya çıkmasının sosyalizm ve kapitalizm arasında bir üçüncü yol arayışı ile ilişkili olduğu da değerlendirilebilir. Burada amaç kapitalizme son vermek değil, demokrasi vasıtasıyla kapitalizmi sınırlandırma, denetleme ve refahı tabana yaymaktır (Piyal, 2000: 87-109). Diğer taraftan, kapitalizm kendini yeniden

üretebilmek için refah devletine ihtiyaç duymuştur. Sonuç olarak gerek savaşlar gerekse ekonomik krizler toplum üzerinde çok ciddi etkiler ve izler bırakmıştır. Bunların giderilebilmesi için kamu gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Böylece gece bekçisi liberal devlet anlayışından koruyucu, planlayıcı ve düzenleyici yönleri giderek artan sosyal refah devleti anlayışına geçilmiştir. Buna paralel olarak bu programlara bütçeden ayrılan pay da giderek artmıştır (Serter, 1994: 38).

Akademik dünyada refah devletiyle alakalı farklı görüşler vardır. Birincisi refah devletinin sınıf mücadelesi sonucunda elde edilen bir taviz olduğudur. İkincisi ise refah devletinin eşit vatandaşlık ve tam istihdam yolunda atılmış önemli bir adım olduğudur. Bunların yanı sıra refah devletinin kurumsallaşmasının sosyal demokrasinin ve emeğin bir zaferi olduğu; ya da kapitalizmin yeni bir sosyal ve politik görünümüne büründüğüne dair görüşler de mevcuttur (Özdemir, 2007: 190). Bu görüşe göre, işçi sınıfının devrimci azmi sosyal demokrasi ve refah devleti uygulamalarıyla sekteye uğratılmıştır (Pierson, 1998: 2). Bu tür sonuçları açıklayıcı teori ve argümanlar, hareket noktası aldıkları bir kerteriz noktasını izlemektedir. Bununla birlikte refah devleti olgusunun az gelişmiş dünyada popülizm ile birlikte var olması modern dünyada politika gündeminin ana meselesi olmuştur. Bu gelişmeler devlet biçiminin Batı'da ve Sovyetik Bloкта ve yarı-çevre ülkelerde dönüşümünü ve refah devleti krizi üzerine şekillenen yeni politik mücadelenin temeli olmuştur. Bugün hala bu gelişmelerin ürünü olan sosyal güvenlik, ömür boyu gelir garantisi, eğitim politikanın manivelasını ve kriterini oluşturan kerteriz noktası olarak önemini korumaktadır.

1.2.1.3. John M. Keynes

Refah devletinin ortaya çıkışına öncülük eden Keynes kapitalizmin sosyal reformunu sağlayan ve onu kurtaran kişi olarak anılmaktadır. Keynes durgunluğun çözümünün ücretler ve kamu harcamalarındaki azalma ile aşılabileceği yolundaki görüşten (neo-klasik teori) farklı bir anlayış geliştirmiştir. O işsizlik sorununun devletin iş yaratmak amacıyla yapacağı yatırımlarla ve yeterli seviyede işsizlik ödenekleriyle aşılabileceğini iddia etmiştir (Townsend, 2002: 2-3). Böylece tam istihdam hedefine ulaşılabilir. Keynes'in devlet müdahalesine ihtiyaç duymasının nedeni daha adil ve eşitlikçi bir toplumu hedeflemesiydi. Bunu gerçekleştirmek için devletin vergi

politikası, bayındırlık işleri, para politikası vb. gibi araçlar kullanılmalıdır (Koray, 2003a: 73).

Keynezyen talep yönetimi sayesinde yüksek büyüme oranları yakalanmış, tam istihdam konusunda ciddi mesafe kaydedilmiş, ücret ve çalışma koşullarında iyileştirmeler yapılmıştır. Böylece bütün bunları gerçekleştirme sorumluluğunu üzerine alan refah devletine finansal kaynaklar sağlanmış, sağlık ve eğitim gibi konularda ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. 1980’lerde refah devletine bütçeden ayrılan pay yüksek miktarlara gelmiştir (Özşuca, 2003: 228).

Piyasa etkinliğini sosyal adaletle ilişkilendiren Keynes için sosyal demokrasi, önemli bir yere sahiptir. Çünkü sosyal demokrasi ekonomik yaşam üzerinde bir siyasi kontrol sistemi getirmiştir. Onun bu müdahaleci görüşleri zaman içinde devlete verilen rol ve işlevlerin artmasına destek veren görüşlerin kabul görmesine neden olmuştur (Aktan, 2002: 1-22). 1945-75 yılları arasında altın çağlarını yaşayan müdahaleci Keynezyen Refah Devleti piyasa aksaklıklarına çözüm bulma konusunda çok ileri adımlar atmıştır (Pierson, 2000: 192). Bu model, Soğuk Savaş yıllarında toplumda uzlaşmanın lokomotifini olmuştur (Özbek, 2002b: 30). Bu yıllar, refah devletine karşı görüşlerin mayalandığı, örgütlendiği ve harekete geçtiği hazırlıkların da yılları olmuştur.

1.2.1.4. Refah devletinin altın yılları ve çöküş

1929 Buhranı ve ardından İkinci Dünya Savaşının piyasaları darmadağın etmesiyle birlikte birçok ülkede ulusal paranın serbest bir şekilde konvertibilitesi yok olmuş, sermaye transferleri sıkı kontrole tabi tutulmuş ve iç finans piyasaları katı bir şekilde düzenlenmiştir. Ekonomik faaliyet, uluslararası rekabete karşı koruma altına alınmıştır (Pierson, 2000: 192). Ulus-devletlerin kendi ekonomik sınırlarını ve ulus-ötesi ekonomik ilişkilerini kontrol edebildiği bu yıllarda “sanayi toplumlarının büyük dönüşümü” (Polanyi, 2003) başlamıştır. Bu dönemde ulus-devletler sınırları üzerindeki kontrol gücünün yanı sıra ulusal çapta kurallar da koyabilmiştir. Bu sayede kamu hizmetleri ve transferleri yoluyla gelir yeniden dağıtılmaya başlanmıştır. Batı blokunda yer alan bütün kapitalist demokrasiler tam istihdam, sosyal güvenlik ve toplumsal eşitlik yolunda önemli adımlar atmışlardır. Diğer taraftan refah devleti uygulamalarını yaygınlaştıran bu devletler kapitalist ulusal

ekonomilerini de riske sokmamışlardır (Scharpf, 1999: 2-3). Bu dönemde aile yapısında bir dönüşüm yaşanmış, kadın istihdamında artışlar sağlanmış, genel istihdamla birlikte işsizlikte artışlar olmuş, vergilerin yanı sıra kamu harcamaları da artmış ve sonuç olarak mali açıklar sürekli hale gelmiştir (Lazar ve Stoyko, 1998). Vatandaşlar ise refah devletinin kurumsallaşmasıyla birlikte bu hizmetleri birer hak olarak telakki etmeye başlamış ve böylece devletten beklentileri artmıştır.

Sosyal harcamaların (sağlık, sosyal güvenlik, eğitim, işsizlik sigortası ve aile yardımları vb.) artması refah devletinin krizinin habercisi olmuştur. Kapitalist demokrasilerde toplam devlet harcamalarının gayrisafi milli hasılaya (GSMH) oranı 1960'lardan 1980'lere kadar düzgün bir şekilde artsa da 1970'lerdeki petrol krizi ile anormal yükselişlerin olduğu görülür (Garret ve Mitchell, 2001: 160). Tam istihdam politikası çerçevesinde kamuda birçok kişi istihdam edilmiştir. Burada üretimin artırılması değil işsizliğin azaltılması hedeflendiği için işgücü talebi ve buna paralel olarak da istihdam düzeyleri gerilemiştir (Nunes, 1996: 434-444). Çevre ve yarı-çevre ülkelerinde devletin ekonomiye müdahalesi iktidarların oylarını artırmak için kamu iktisadi teşekküllerindeki (KİT) istihdamı şişirmesine ve kamu maliyesinin ciddi krizlere girmesine neden olmuştur. Gelişmiş devletlerin sahip olduğu kaynaklardan yoksun olan bu devletler neoliberal bir ekonomi programı karşılığında kaynak temini için IMF ve Dünya Bankasının kapısını çalmak zorunda kalmıştır.

1.2.2. Güneyde bağımsızlık hareketleri, milliyetçilik ve devlet oluşumu

İkinci Dünya Savaşı bittiğinde emperyalist güçler ellerindeki sömürgeleri koruma mücadelesi içine girdiler. Birçok sömürge eski kıtanın sömürge imparatorluklarına karşı bağımsızlık mücadelesi başladı. Bu hareketlerden en fazla etkilenen devlet İngiltere oldu. Sömürgelerde yükselen milliyetçi dalga yerli burjuvaziyle orta sınıfın zenginleşmesi, şehirlerde yaşayan işçi sınıfının büyümesi ve siyasi-sendikal örgütlerin güçlenmesinin birer yansımasıydı. Milliyetçi gerillalara karşı yapılan bu savaşların maliyetinden dolayı emperyalist çıkarları korumanın daha az maliyetli yolları aranmaya başladı (Faulkner, 2014: 243-244).

Chatterjee (akt. Loomba, 2000: 217) sömürgelerde anti-kolonyal milliyetçiliğin anti-kolonyal mücadeleden çok önce dünyayı, dinsel ve kültürel alanı ekonomi ve siyasetin oluşturduğu maddi alandan ayırarak kolonyal alan içinde oluşmaya

başladığını ifade etmiştir. Bu alan korunması gereken ulusal kültürün alanıdır. Bu, Batılı becerilerin taklidiyle mümkün olabilir. Loomba (2000: 24) merkezin kolonilerdeki tahakkümünün post-kolonyal çağda da devam ettiğini ve emperyalizmin kolonyalizm olmadan devam edebileceğini vurgulamıştır. Bu ülkeler biçimsel olarak bağımsız olsalar da ekonomik ve kültürel anlamda bağımlılıkları devam etmektedir.

Frank (akt. Loomba, 2000: 155) da kapitalizmin kolonyalizmin koruması altında her yere nüfuz etme imkanına sahip olduğu tespitinde bulunmuştur. Kolonyalizm sonrasında da emperyalizm dünyayı metropol ve uydu ülkeler olarak bölmüş ve böylece ikinciler dünya ekonomik sistemine dahil edilmişlerdir. Bu da eşitsiz bir mübadele sistemi yaratarak sömürü düzeninin devamını sağlamıştır.

Üçüncü dünyadaki bağımsızlık hareketlerinin liderleri genel olarak kendilerini sosyalist olarak tanımlamışlardır. Bunun nedeni SSCB'nin bu bölgelerde henüz sömürgeci bir geçmişe sahip olmamasıydı. Bu ülkeler için tehdit kapitalizmden öte pre-kapitalizm, yerel çıkarlar ve ABD emperyalizmiydi. Devrimlerin gerçekleştirilmesi gerilla savaşları yoluyla mümkün görülüyordu. Bu ülkelerde antikomünist rejimler iktidarda olsalar da gerilla hareketlerinin komünist karakteri sermaye sınıfı ve iktidar bloklarının korkularının kaynağını oluşturmuştur (Hobsbawm, 1996; Kennedy, 1990: 460).

SSCB'nin yıkılması ve blokların dağılmasıyla birlikte “Küresel Güney” olarak adlandırmaya başlayan (Araz, 2015) “Batı dışı Dünya’da” milliyetçilik devlet kurma süreçlerinin en belirleyici ideolojisi olmuştur. Wallerstein (2014: 101-102) da zayıf devletlerde devlet kurulurken faydalanılan temel ideolojinin milliyetçilik olduğunu iddia etmiştir.

Loomba (2000: 233) post-kolonyal devletlerin küresel şirketlerin çıkarlarına uygun bir yönetim sergilerken, iç politikada kendi iktidarını korumak ve sürdürmek için milliyetçi bir söyleme başvurduğunu belirtmiştir. Bu ülkelerde uygulamaya konan demokratik sistem geniş çaplı yozlaşmalara kaynaklık etmiştir. Bunun temel nedeni siyasal süreçlerden halkın tamamen dışlanarak siyasi rekabetin siyasi elitler arasında meydana gelen kural dışı bir yarışa dönüşmesidir. Bu gruplar kendi tekel çıkarlarını

her şeyin üstünde tutmuşlar; bu da orduların yönetime el koyması gibi krizlere neden olmuştur (Özkazanç, 2014: 165).

Latin Amerika'da creole'lar⁷ milliyetçilik fikrini Avrupalı toplumlardan çok daha önce benimsemişlerdir. Anderson (1995: 74) kolonilerde toprak sahibi üst sınıfı oluşturan creole'ların milliyetçilik fikrini emperyal yönetim içinde ilerleme olanaklarından yoksun oldukları için benimsediklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla Amerikan milliyetçiliği fikri İspanyol olmanın ötesine geçmiştir (Anderson, 1995: 79-80). Böylece aynı etnik kökenden gelseler de bu konum yitimi onların anavatanından koparak özgül bir milliyetçilik anlayışı geliştirmelerine neden olmuştur.

Latin Amerika başta olmak üzere, dünyanın diğer başka yerlerinde bağımsızlığın silahlı mücadeleyle kazanıldığı yerlere göre farklılıklar göstermiştir. Hemen hemen tamamı 1929 buhranından ciddi şekilde etkilenen Latin Amerika'daki ülkelerde ekonomik sorunlar ve toplumsal kargaşalar otoriter rejimlerin kurulmasına yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra ABD kıtaya gerek casusluk faaliyetleri ve askeri darbeler gerekse ticari ve ekonomik olarak gizli ve açık müdahalelerde bulunmaya başlamıştır. Kolombiya başta olmak üzere halkın desteği olsun olmasın kıtadaki sağ rejimler ABD'nin desteğini alsa da sürekli hale gelen ekonomik krizler toplumsal ve ekonomik yapılara etki etmiştir (Grant, 1985: 123). Türkiye ve Kolombiya gibi Batı ekseninde yer alan devletlerde istihbarat örgütleri ve devlete hizmet ettiği varsayılan karşı-terör gruplarının işkence ve cinayetleri yaygındı (Hobsbawm, 1996). Paramiliter örgütler devlet içi iktidar mücadeleleri çerçevesinde anti-komünist ve milliyetçi bir ideoloji ekseninde düşman olarak tanımlanan bir gruba ya da sınıfa karşı devlet elitlerinin çıkarlarını koruyan illegal yapılanmalardı. Devletin baskı aygıtları (polis, yargı, istihbarat örgütleri vs.) çoğu zaman bu gruplarla işbirliği içinde eylemler gerçekleştirerek yerel burjuvaziyle legal ve illegal çıkar ilişkisi içine girmiştir.

1800'lerin sonlarından itibaren sömürgeleştirilen Afrika toplumlarının birçoğu 1900'lerin ortalarından itibaren bağımsızlıklarını ilan ettiler. Birçok açıdan bu devletimsi yapılar eski sömürgecilerine bağımlı olarak yaşamaya devam etti. Buralarda sömürgecilik sonrası güç ve iktidar yapıları ve kurumlarında köklü

⁷ Avrupa kökenli Amerikalılar.

değişiklikler olmadan siyasi güç el değiştirmiştir. Yönetimin meşrulaştırılması ve kitlelerin sadakatinin sağlanması için iktidarın şekli/özü, eğitim ve din yeniden düzenlenmiştir.

Sömürgeciliğin yarattığı bağımlı ekonomi yüzünden Afrika'ya bir hammadde ve emek deposu olarak bakılması Afrika milliyetçiliğinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bir diğer önemli boyut ise ABD'nin sömürgeler konusunda İngiltere'ye karşı bir duruş sergilemesidir. Wilson ilkeleri kabul edildikten sonra, ABD'de sömürgelerin bağımsızlık mücadelelerini destekleyen hareketler başlamıştır (Kendhammer, 2007: 52-53). Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sırasında sömürgeci devletlerin bu ülkelerdeki tüm dış ticarete el koymaları küçük üretici sınıfları rahatsız etmiştir. Buralarda daha önce üretilmeyen ürünlerin savaş sırasında üretilmesi aslında üretim olanaklarının daha geniş olduğunun anlaşılmasına neden olmuştur. Bu durum yerel güçlerin sömürgecilere karşı koymasına yol açtı. Oran (1980: 64), Afrika milliyetçiliğinin üç temel ayrımından bahsetmektedir: İlkinde milliyetçilik yabancı sömürüye karşı geliştirilen her türlü tepkiyi de kapsayan ve kabilelerin kilit rol oynadığı bir harekettir. İkinci olarak, Nkrumah ve Toure gibi liderlerin oluşturmaya çalıştığı homojen ve bütüncül yapıdır (Pan-Afrikanizm). Son olarak sömürgeci devletlerin çizdiği yapay sınırlar içinde kalan ulusal devleti merkez alan bir sadakatle oluşan bir milliyetçilik türüdür.

Sömürge karşıtı hareketlerle beslenen Afrika milliyetçiliği, Afrika'nın sahip olduğu değerlere karşı korumacı bir tutum sergileyerek ulusal kurtuluş hareketlerine doğru evrilmiştir. Burada milliyetçiliğin yayılmasındaki en önemli grup Batı'da eğitim görmüş olan orta sınıftır (Emerson, 1965: 189). Anti-emperyalist bir niteliğe sahip olan bu aydınlar yoksul bir tabandan geldikleri için sermaye ile sorunlu bir ilişkileri vardır (Ataöv, 1977: 562-563).

Hindistan'da İngilizlere karşı başlatılan ilk direniş hareketlerinde milliyetçi hareket Hintli toprak sahipleri ve kapitalistlerin etkisi altındaydı. 1885'te kurulan Hint Ulusal Kongresinin burjuva-milliyetçi yapısı sınıf mücadelesini gölgeleyip farklı etnik ve dinsel gruplar arasındaki ayrılıkları körüklemiştir. İngiltere'nin yeni ve bağımsız bir Müslüman devletinin kurulmasını desteklemesi, Hindularla Müslümanlar arasında bir şiddet dalgasını serbest bırakmış ve ülkeyi ikiye bölmüştür. Bu politika ile

muhalefet bölünüp etkisizleştirilmiş ve yandaş yöneticiler desteklenerek yönetimlerin yabancı sermayenin yanında yer alması sağlanmıştır (Faulkner, 2014: 243).

Ortadoğu'da ise 1954'de Mısır'da iktidara gelen Cemal Abdül Nasır sosyalist bloka yakın politikalar benimsemiştir. İzlediği milliyetçi politikalar sayesinde hem ülke içinde hem de Arap dünyasında önemli bir desteğe sahip olmuştur. Cemal Abdül Nasır'ın büyük etkisinin görüldüğü sosyalist Arap milliyetçiliği Batı ile sorunlu ilişkilere sahipken (Daviş, 2004: 127; Güler, 2011: 136; Hourani, 2012: 464) Sahra altı ülkelerinde bu tavır görülmemiştir. Kuzey Afrika'da bağımsızlık silahlı mücadeleler sonrasında elde edilirken sahra altında silahlı mücadeleler daha çok ülke içindeki iktidar mücadeleleri çerçevesinde cereyan etmiştir (Roberts, 1999: 469).

Güney Asya'da bağımsızlığına yeni kavuşan devletler de diğerleri gibi çağdaş devletlerin işleyişi için gerekli olan toplumsal yapı ve vasıflı insan gücünden yoksundurlar. Bu ülkeler azınlık sorunları ve Soğuk Savaşın etkilerine maruz kalmışlardır. Endonezya'da ekonomik başarısızlıklar ve Malezya ile yaşanan çatışmaların yanı sıra otoriter bir yönetim kuran Sukarno'nun komünistlerle işbirliği yaptığı düşüncesi ordunun darbe yapmasına neden olmuştur. HindîÇin⁸ Soğuk Savaş'ın yıkıcı etkilerini en çok yaşayan bölge olmuştur (Acar, 1991: 132).

Sonuç olarak, sosyalist ve kapitalist kamplara bölünen küresel güneyde, antikomünizm ve sosyalist milliyetçilik belirleyici ideolojiler olmuştur. Sömürgecilik bitse de bu ülkelerin yönetimleri sömürge yönetimleriyle yakın ilişki içinde olan yerel seçkinlere bırakılmıştır. Bu ülkelerde sömürge geçmişinin etkileri sosyalizmin hakim ideoloji olmasının ardındaki nedendir. Antikomünizm de Batı bloku içinde yer alarak onun nimetlerinden faydalanmak isteyen yönetici sınıfların benimsediği ideoloji olmuştur. Geç kapitalistleşmeden dolayı her iki kanatta da ordular sıklıkla yönetime el koymuşlardır. Merkez ülkeleri oluşturan Batı blokuyla bu ülkeler arasında, kapitalizmin eşitsiz gelişiminden dolayı bir bağımlılık ilişkisi oluşmuştur.

1.2.3. Ulus-devlette hukuk ve hukukun üstünlüğü

Hukuk, toplumsal ilişkileri düzenleyen ve oluşturulan normlara uyulmaması durumunda, baskı ve zor mekanizmalarını devreye sokan bir araç olarak

⁸ Çinhindi ya da Hindîçin, Güneydoğu Asya'da, kabaca **Hindistan**'ın doğusu ve **Çin**'in güneyinde kalan bölge. Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.turkcebilgi.com/hindi%C3%A7in>

tanımlanmıştır. Bu düzenin kökenleri çok gerilere kadar götürülebilir. Bir başka deyişle bu anlamda bir hukuk düzeni ulus-devletle ortaya çıkan değil ondan daha önce de kurgulanan bir düzeni ifade eder. Modern öncesinin hukuk kuramında hukuk ya da yasa siyasi iktidarı sınırlandırmaktan ziyade egemen sınıfın çıkarlarını ve keyfi uygulamalarını meşrulaştırmanın yanı sıra bunlardan kaynaklanan toplumsal tepkileri önlemeye dönük bir işleve sahiptir (Özenç, 2014: 171-173). Bu değerlendirmeyi evrenselleştirmek mümkündür. Ulus-devlet parlamentoları tarafından oluşturulan yargı sistemi de sınıf hegemonyasını garanti altına almaya ve hukuku iktidar bloğunun uygulamalarına uygun hale getirmeye dönük bir çabadır.

Ulus-devlet ve kapitalizmin ortaya çıkış sürecinde karmaşıklaşan ekonomik ve ticari ilişkiler geleneksel sözel hukuk sisteminin toplumsal sorunların çözümünde yetersiz kalmasına yol açmıştır. Bu ihtiyaç soyut ve genel bir karaktere sahip hukuk mekanizması ve normlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küçük feodal yapıların sahip olduğu farklı hukuksal yapılar kapitalist sistemin pazar arayışında, sermaye ve malların dolaşımının önünde birer engel olarak belirmiştir. Kapitalizmle beraber kendi kabına sığmayan yeni bir toplumsal sınıf olarak ortaya çıkan burjuvazinin kendi ihtiyaçlarına uygun bir siyasal ve hukuksal yapıya ihtiyaç duyması eski hukuksal ve siyasi yapının terk edilerek ülke çapında geçerli olacak bir hukuk mekanizmasının hayata geçirilmesine neden olmuştur. Bu toplumsal sınıf oluşturulacak yeni sistemin genel, öngörülebilir, güvenli ve kesinlik taşıyan bir özelliğe sahip olmasını istemiştir. Sonuç olarak bu bütünlük kapitalizm, ulus-devlet ve yeni bir hukuk düzeni ile at başı giderek sağlanmıştır.

Siyasi iktidarın keyfilğini önlemek için erklere ayrılmasının yanı sıra keyfilik potansiyelinin önüne geçmek için hukuki normlarla bağlanması gerekir. Jhering ve Jellinek'e göre devlet kendi yarattığı hukuka gönüllü bir şekilde uymalı ve kendini sınırlamalıdır. Ancak bu şekilde keyfi davranışların önüne geçilecek ve yasanın eşitliği ve meşruluğu sağlanabilecektir. Ancak devlet egemenliği kavramı bizi devletin kendini sınırlamada nasıl ve ne ölçüde istekli olduğu sorununa götürür. Hairou'ya göre bu iki yolla gerçekleşir. Birincisinde devlet kendi dışında bir irade ve hukuki düzen tarafından sınırlandırılırken, ikincisinde devlet en baştan teşekkül ediş tarzı itibarıyla kendini sınırlandırma fonksiyonuna sahiptir. Bu durumda devletin

kendi koyduğu bu kuralları aşması tüm düzenin altüst olması anlamına gelir (Acaray, 2017).

Yöneticilerin kendilerini bağlayan hukuka uymamaları durumunda yaptırım uygulayacak mekanizmaların kurulması elzemdir. Bu çerçevede yargı bağımsızlığı önem kazanmaktadır. Gönenç (2007: 155) bir anayasanın siyasi iktidara meşruiyet sağlayabilmesi için o toplumda hukuki-rasyonel otorite tipinin hakim olması gerektiğini savunmaktadır. Anayasa yargısı yürütmenin keyfilikliğini denetleme ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Çıkarılan kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir yapı olarak anayasa yargısı normlar hiyerarşisinin en tepesinde konumlandırılarak temel hak ve özgürlüklerin garantisi olmalıdır. Ayrıca, başta anayasa yargısı olmak üzere yargı sisteminin yapılandırması demokratik esaslara uygun olarak siyasi partilerin oranlı katılımıyla meşru hale gelir. Ancak, bu durum siyasi partiler açısından hesap verilebilir bir mekanizma ortaya koyarken yargıçlar açısından böyle bir durum söz konusu değildir. Bu da, yargıçlar devleti gibi bir durumun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

1.2.4. Üretim ilişkilerinin ulus-devletin dönüşümündeki rolü

Ücretli iş gücü, kapitalizmin işlerliği açısından çok önemlidir. Ücretli işgücü birçok toplumsal ve siyasal sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. İnsanın toprakla ve üretim araçlarıyla olan bağı koparılmış, işçi birikim süreçlerinin dışına itilmiş ve onun işle olan bağı emekle sınırlandırılmıştır. Weber (1985: 43) serflik, kölelik ve akrabalık gibi geleneksel ilişkilerin sona ermesiyle ortaya çıkan özgür emek gücüne işaret etmiştir. Ortaçağ'da kapitalizmin gelişmemesi bu tür bir emek gücünün yokluğuyla ilişkilidir. Polanyi (2003: 136) de özgür iş gücünün ortaya çıkmasının ve emeği metalaştırmasının insan doğasına aykırı olduğunu ifade etmiştir. Polanyi'ye göre bu süreç devrimci bir şiddetle ortaya çıkmıştır. Böylece, kapitalizm kendi siyasal ve toplumsal düzenini yaratmıştır.

Kapitalizm, ulus-devletin ortaya çıkmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmelerin üretimi artırması, merkantilizm ve emperyalizmle bir araya gelmesi burjuvaziye güç kazandırmıştır. Ürettiği malları satıp karını maksimize etmek isteyen burjuvazinin yeni pazarlara ihtiyaç duyması hammadde, emek gücü ve daha büyük pazarlar gibi ihtiyaçlarını karşılayabilecek iktisadi, siyasi

ve toplumsal bir yapı için arayış içine girmesine neden olmuştur. Böylece kapitalizm siyasal sistemi ve bir bütün olarak dünyayı dönüştüren dinamikleri harekete geçirmiştir. Kapitalizmin ilk aşamalarında kırsaldan kente göç eden kitleler burjuvazinin emek gücünü oluştururken, sonraki aşamalarda ucuz (hatta bedava) emek gücüne olan ihtiyaç, sömürge faaliyetleriyle karşılanmaya başlamıştır. Bu süreçte mevcut siyasi yapının bu ihtiyaçları karşılayamayacağının farkına varan burjuvazi yeni bir siyasi yapı arayışına girmiştir. Burjuvazinin ortaya çıkacak yeni yapıdan beklentileri üretim ve pazarlama süreçlerinin güvence altına alınmasıydı. Ayrıca bu süreçler güvenli ve istikrarlı bir ortamda yürütülmeliydi. Bunun için güçlü bir askeri güce ihtiyaç vardı. Bu oluşumun adı da ulus-devlettir. Kilise, feodal yapılar, aristokrasi ve imparatorluklar bu ihtiyaçları karşılamaktan oldukça uzaktılar. Bu süreç burjuvazinin gelişim süreçleri açısından Anglosakson ülkelerde aşamalı olarak gerçekleşirken kıta Avrupa’ında devrimci bir nitelikte gerçekleşmiştir. Bu da her iki bölgede farklı ulus-devlet tiplerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Bakan ve Tuncel, 2012).

Febvre (1994) kapitalizmin ortaya çıkışı ve modern devletlerin tarih sahnesine çıkmasının birbiriyle çakıştığını savunmuştur. 1830-40’lar iktisadi sistemin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasının yanı sıra yönetsel işlevlerin de arttığı yıllar olmuştur. Marks’a (2000) göre kapitalizmin ilk aşamalarında devletin işlevi sermaye birikiminin sağlanması için, köylülerin çitleme hareketleriyle yerlerinden edilmesiyle, sermayeye ucuz iş gücünün sağlanması ve devletin işçi sınıfını kontrol altına alacak ve ücretleri düşük tutacak yasal düzenlemelerdir. Özel’e (2002) göre bu dönemde Avrupa’da devlet ve pazar kurma aynı anlama gelen olgulardır. Wallerstein (1992) da kapitalistlerin devlet mekanizmalarını kendi çıkarlarına uygun şekilde kullanma becerilerine dikkat çekmiştir.

Kapitalizmin küresel bir ekonomi olduğunun ilk farkına varanlardan olan Marks’a (2000: 84) göre dış pazarlarda yer kapmak ve sömürgeler elde ederek bu bölgelerin kaynaklarını kullanmak sermaye birikiminin anahtarlarından biridir. Kapitalizmin hayatta kalması uluslararası ticaretin devamlılığına bağlıdır. Ulus-devlet kapitalizmle girdiği ilişki neticesinde bütün dünyaya yayılmıştır. Bugün dünyada var olan toplumsal ve siyasi eşitsizliklerin temelinde 19. yüzyılda yaşanan bu gelişmeler yatmaktadır (Sunar, 2006: 75-92).

Anicet Le Pors sermaye ve refah devleti arasındaki ilişkiye dikkat çekerek onu “sermayenin koltuk değneği” olmakla eleştirmiştir. Gough ise iş yükünden kaynaklanan masrafları kapitalist şirketlerin değil refah devletinin karşıladığını ve böylece sermayenin yükünün hafifletildiğini iddia etmiştir (Rosanvallon, 2004). Refah devleti işçi sınıfının taleplerini karşılar gibi görünüp sürdürdüğü programlarla onu denetim altında tutmuştur (Gül, 2004: 172-173).

Küreselleşen meta ekonomisi dünyayı kuzey-güney, merkez-çevre gibi ayrımlarla ülke içindeki toplumsal işbölümünü devletler arası bir küresel işbölümüyle birleştirir. Merkez ülkelerde yeni sağın yardımıyla sosyal refah devletinin yerine bir girişimciler toplumu yaratılmaya çalışılmaktadır. Diğer taraftan çevre ülkelerde ise özelleştirme, desentralizasyon, deregülasyon/yönetişim ve yapısal uyum politikaları yeni yoksul orduları yaratmaktadır. Chossudovsky’ye (1999: 73-93) göre ticaret ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve önünün açılması, vergi düzenlemeleri ve tarımsal özelleştirmeler yapısal uyum politikalarını oluşturmaktadır. Bunlar küresel ticaret ve ekonomiyle uyum sağlayabilmesi için her çevre ülkesine uygun olarak dizayn edilmiş politikalardır.

Taylorist üretim ilkelerinin standartlaştırılmış montaj hattına uygulanması fordizmin kitleselleştirilmesini sağladı. Kitlesel üretim/tüketim, merkezi üretim ve dikey hiyerarşi ve iletişim, yukarıdan aşağıya merkezi denetim ve ayrıntılı bir işbölümü içinde yer alan inisiyatifi olmayan işçiler bu üretim modelinin temel özelliklerini oluşturmuşlardır. Merkez ülkelerde bu işgücü beyaz, erkek ve belirgin oranda sendikalaşmış bir emek gücü görünümüne sahipti. Bu dönemde işçilerin yaptığı grev ve eylemler, sendikalı işçi sayısının yüksekliği işçi sınıfının kamusal alana katılımının göstergeleriydi. Fordist üretim modelinde firmalara devlet tarafından finansman sağlanarak üretkenliklerine katkı sağlanıyordu (Topateş, 2016: 21-42).

Kapitalizmin 70’li yıllarda döngüsel kriziyle birlikte sosyal refah devletinin fordist üretim modelinde de bir dönüşüm yaşanmıştır. Sınıflar arasında geçici bir denge rejimine dayanan bu modelde, ekonomik büyüme ve tam istihdam hedeflerinin tutturulamaması sonucunda emeğin örgütlü gücü anlamına gelen sendikalar kamusal alandan dışlanmaya başlamıştır. Bir başka deyişle sosyal refah devletinde var olan sınıflar arası uzlaş (denge) işçi sınıfı aleyhine ortadan kalkmıştır. Fordizm

sonrasında monetarist, vasıflı işçilere gereksinim duyulan, esneklik ve özelleştirme uygulamalarının yaygınlaşmaya başladığı bir döneme geçilmiştir. Bunun nedeni kapitalizmin kendini yeniden üretme ihtiyacıdır (Munck, 2003). Yeni modelin adı postfordizmdir. Bu model küresel işbölümüne ve meta zincirlerine dayalı bir esnek üretim modelidir. İleri kapitalist ülkelerde sermaye finans-kapitalin fonlamasıyla merkezileşmiş ve yoğunlaşmıştır. Büyük şirketler de bu döngünün içine girerek büyük bir dönüşüm başlatmışlardır. Böylece finans-kapital ekonominin başat aktörü konumuna yükselmiştir (Sweezy, 1994:1-11). Mandel (1991: 61-88), yaptığı postfordizm tanımında, sürekli teknolojik devrim, silahlanmaya yapılan harcamalar, ekonomik krizlerin resesyon görünümü altında yumuşatılması, sürekli enflasyon, ekonomik programlama, karı devletin garanti altına alması gibi özellikleri sıralamıştır. Bu yeni ekonomi modeli kimi çevrelerce enformasyon toplumu olarak da adlandırılmıştır. Enformasyon toplumunda emek-sermaye ilişkisinin yerini bilginin aldığı savunulmuştur (Kumar, 1995). Merkez-çevre dikotomisinde ihracata dönük serbest bölgeler, sendikaların güçten düşürülmesi, taşeron çalışma, ulaştırma, bankacılık, finans, sağlık, eğitim, emlak ve alışveriş merkezi gibi sektörlerin büyümesinde enformasyon toplumunun hızlandırıcı etkileri görülmüştür.

Postfordizmin küresel üretim zincirlerinin belirlediği işbölümüne dayanması bilişim ve ulaşım sektöründeki gelişmelerle ilişkilidir. Merkez-çevre ülkeler arasında, aynı ülke içinde az gelişmiş ve gelişmiş bölgeler arasında meta üretim zincirleriyle birleşen hiyerarşik bir üretim ilişkisi vardır. Çevre ülkeler ucuz iş güçleriyle büyük şirketlerin üretim ağlarına katılır. Böylece yapay bir tüketim talebiyle bir tüketim kültürü oluşturularak geniş ve istikrarlı ekonomik pazarlar sistematik bir şekilde yapılandırılır. Ekonomik pazarların devamlılığı ve üretim maliyetlerindeki düşüşlerinin sonucunda sağlanan kar maksimizasyonu yeni üretim ve yönetim modellerinin geliştirilmesini gerekli kılar. Diğer taraftan ortaya çıkan yeni üretim süreçleri işçi sınıfı arasında da tabakalaşmaya yol açar. Merkezdeki çekirdek işgücü nitelikli işçilerden oluşurken, daha az nitelikli kalabalık diğer işgücü piyasada kolaylıkla bulunabilecek işçi grubunu oluşturur.

Sonuç olarak liberalizm, kapitalizmin ilk ortaya çıktığı zamanlardaki feodalite ve dinsel otorite karşısı “siyasal liberalizm” konumunu terk ederek burjuvazinin gereksinimlerini karşılanmasına yönelik bir çaba olarak “ekonomik liberalizme”

evrilmiştir. Büyük Buhranın neden olduğu yıkım sosyal refah devletini ve fordist üretim modelini dayatırken sosyal refah devletinin krizi de üretim süreçlerinin küreselleşmesini ve devlet yapılarının buna göre düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Bundan sonra özelleştirmelerle üretimden çekilen ve bağımsız düzenleyici kurulların ekonomi yönetiminde etkin olduğu minimal devlet modeli hakim olmuştur.

1.2.5. Ulus-devlet ve küreselleşme

Kapitalizm tarih sahnesine çıktığı ilk zamanlarda aristokrasi, kilise ve mutlak monarşilere karşı ulus-devletin yanında saf tutmuştur. Bu dönemde karını artırmak için devlete ihtiyaç duyan sermaye, geldiğimiz noktada ulus-devleti önünde bir engel olarak görmektedir. Küreselleşme çağında ulusal sınırlar, gümrük duvarları ve korumacı iktisadi politikalar sermayenin hücumlarıyla yerle bir olmuştur. Küreselleşme kapitalist sistemin daha fazla kar elde etmek amacıyla yeni pazarlar bulmak üzere ülkelerin sınırlarını aşarak dünya pazarlarının sermayeye açılması ve ulus-devletlerin bu hedefe uygun bir şekilde dönüştürülmesi süreci olarak adlandırılabilir. Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte küreselleşme süreci hız kazanmıştır. Stiglitz (2002: 31) küreselleşmeyi mal, hizmet, bilgi ve insanların sınır ötesi hareketliliğinin önündeki engellerin ulaşım ve iletişim alanındaki maliyetlerin düşürülmesi yoluyla kaldırılması şeklinde tanımlamıştır. Marshall (1999: 449) da küreselleşmenin coğrafi sınırların etkisinin azaldığı ve bunun fark edildiği bir süreç olduğuna vurgu yapmıştır. Küreselleşme genel bir politika demetinin adıdır: Bütün ülkelerin tek bir ekonomi ve finans sistemine eklemelenmesi, ulus-devletin elindeki ekonomik yetkileri yitirerek çok uluslu şirketler karşısında gerilemesi, kamu sektörünün özel sektör tarafından ele geçirilmesi, eğitim ve sağlık gibi temel konular dahil kamu hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi, ulusal pazarların yerini uluslararası pazarların alması, sermaye ve malların önündeki engellerin kaldırılması yönünde (Şen, 2010: 145-161) zorlayıcı politikaları içermiştir.

Wallerstein modern dünya sisteminin en önemli yapısını iktisadi değişim ilişkilerinin hiyerarşik bir biçimde örgütlendiği dünya ekonomisi olarak değerlendirmiştir. Dünya ekonomisinin 16. yüzyıldan itibaren yapısal bir dönüşüme girerek dünya sistemi ile kapitalizmi oluşturması siyaset ve iktisadi yapılar arasındaki ilişkiyi etkilemiş ve dönüştürmüştür. Bu dönüşüm iktisadi aktörlerin siyasi aktörlere bağımlı olduğu bir

yapıyı ortaya çıkarmıştır. Ancak kapitalizmin oluşması bu ilişkide bir değişime neden olmuştur. Siyasi yapılar parçalanarak âdem-i merkeziyetçi bir yapıya kavuşurken iktisadi değişim ilişkileri de küreselleşmeye başlamıştır. Bundan sonraki süreçte dünya ekonomisinin yapısı bütün aktör ve ilişkilerde belirleyici olmuştur. Bu tarihten sonra dünya sistemi merkez ve çevre arasındaki eşitsiz işbölümüne dayanarak çevrenin kaynaklarının merkeze aktarılmasına ve sermayenin orada birikmesine olanak vermiştir. Wallerstein, böyle bir yapının eşitsiz ve hiyerarşik bir yapı oluşturduğunu belirtmiştir (Eralp, 2014: 146). Frank (1995: 79-100) bağımlılığın sürmesinde yerel işbirlikçilerin küresel sermaye ve küresel güç odakları kadar sorumlu olduklarını düşünmektedir.

18. ve 19. yüzyılda kolonilerde kendi polislerini kurarak egemen güç haline gelen devlet toplumsal sermayenin sorunlarını çözebiliyordu. Zaman içinde devlet ve sermaye kolonilerde uyumlu yönetimler kurdular. Son tahlilde ulusaşırı şirketler (UAŞ) ulus-devletin sınırlarını aştılar. Küresel üretim ve dağıtım ağları ulus-devletin gücünü azalttı. Ulusal egemenlik kavramı anlamını yitirdi. Hükümet ve politika ulus aşırı komuta sistemiyle bütünleşti (Hardt ve Negri, 2015: 308-312). Sistemin içinde kalmak sistemin ödülleri ve cezalarına tabi olmak anlamına geldi. Bu da alternatif hareket alanını daralttı.

1930'lardaki ulusallaştırma ve devletleştirme politikaları tek bir pazar öngören küreselleşme koşullarını yaratmıştır. Hitler dönemi topyekûn savaş örgütlenmesi çerçevesinde gelişen endüstrinin özerkliği totaliter rejim döneminde bir liberalleşmeyle sonuçlanmıştır (Günlü, 2014b: 46). Faşizmin yenilgiye uğratılmasından sonra liberal devletçi vizyon ABD hegemonyasının ideolojik temeli olarak işlev görmüştür. Bu dönemde, çevre ülkelerin rolü hammadde sağlamaktır. Sermaye açısından fordist modelle karakterize edilen refah devletinin kurulması muhafazakârlığın potansiyel bir devrim karşısındaki durgunluğuna bir alternatif olarak benimsenmiştir (Derlugian, 2000: 192-193).

Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşının yıkımından sonra IMF, Dünya Bankası, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması⁹ (GATT-General Agreement on

⁹ 1990'lı yıllara kadar uluslararası ticarete ilişkin kurallar 1947'de Bretton Woods sürecinin bir ayağını oluşturan GATT çerçevesinde yürütülmüştür. Bu oluşumun amacı dünya ticaretinin önündeki

Tariffs and Trade) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD- Organization for Economic Cooperation and Development) gibi küresel ekonomiye yön veren kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bunların yanı sıra uluslararası güvenlik ve barışı korumak amacıyla Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO-North Atlantic Treaty Organization), BM, DTÖ gibi ulus-üstü veya uluslararası örgütler kurulmuştur (Uygun, 2003: 250-284). Bu örgütlerin kurulması sonucunda ulus-devletlerin kendi sınırları içinde meydana gelen birtakım toplumsal hareketler üzerindeki etkileri azalmaya başlamıştır (Yıldırım, 2004: 45; Kocacık, 2000: 193; Falk, 2002: 3; Esgin, 2001). Devletler, bu uluslararası ve ulus üstü yapılara gönüllü olarak üye olmuş ve egemenliklerini kendileri sınırlandırmışlardır. Dahası, bu örgütler uluslararası finans, yönetim, küresel ticaret gibi kendilerini ilgilendiren alanlarda uluslararası normlar oluşturmuşlardır (Coleman ve Porter, 2000: 377-398).

Ekonomik gelişmenin yaratıcısı ve destekçisi olan ABD, bunu doğrudan Latin Amerika ve Avrupa'da dış yardımlar aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Avrupa ve Japonya soğuk savaş harcamaları ve Marshall yardımlarıyla sağlanan itilimin sonucunda gerçekleşen ekonomik büyüme sonucunda, Amerikan şirketleriyle rekabet etmeye başlamışlardır. Sovyet blokunda ise ulusal kalkınma modeli çerçevesinde bir ekonomik büyüme benimsenmiştir (Wallerstein, 2000: 264-265).

1950'lerde önemli sektörlerde belli girişimlerin tekelleşmesine karşılık 1960'ların sonlarına doğru rekabetçilerin sayısının artması kapitalizmin krize girmesine neden oldu (Wallerstein, 2000: 266-267). Wallerstein'e (2000: 268-269) göre üretim sektöründe kar oranlarının düşmesinin üç yapısal sonucu olmuştur. İlk olarak üretim maliyetlerinin azaltılması için üretim yerleri çevre ve yarı çevreye kaydırılmıştır. İkinci önemli sonuç yatırımların üretimden finansal alana kaydırılması olmuştur. Üçüncü olarak da ekonomik durgunluk dönemlerinde hükümetlerin askeri harcamalarının artırmasıdır. Bu iki şekilde gerçekleşmiştir: ilki petrol fiyatlarındaki artışın getirdiği karları emecek şekilde üçüncü dünyaya silah satışı ve ABD'nin bizzat silahlanmaya gitmesidir. Bu durum ABD'de istihdamda belli oranda artışa katkı sağlasa da ABD'nin borç stoğunu artırmıştır. Bu yapısal dönüşümler emek gücünün ücretlerinde düşüşlere neden olmuştur (Wallerstein, 2000: 277).

engellerin ortadan kaldırılması olmuştur. 1995 yılı ile birlikte ise bu amaç Dünya Bankası çatısı altında hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Duru, 2006)

1970'lerde başlayan küreselleşme aşırı üretim ve yetersiz talebin neden olduğu krize karşı bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. ABD, hegemonyasını bu ekonomik düzenin sürdürülmesine ve korunmasına dayandırmıştır. ABD'nin tepede olduğu küresel hiyerarşik yapı merkezde teknoloji, hizmetler ve yaratma faaliyetlerinden oluşan egemen faaliyetler; yarı çevrede maliyetler ve teşvikler gibi nedenlerle eski yerlerinden uzaklaşan faaliyetler; çevrede ise elektronik parçalar üreten endüstriler olarak sıralanmıştır. Satoshi İkeda'ya (2000: 57-58) göre, 1945-90 arası üretim sisteminin beş temel özelliği vardır. İlk olarak, dünya ekonomisinin toplam üretimi önceki dönemlere göre çok hızlı artsa da bu artış homojen olmamıştır. İkincisi, malların, sermayenin, hizmetlerin, bilginin ve insanların hareketliliğinin ulusal sınırları aşan bir şekilde artmaya ulaşmasıyla birlikte daha fazla bütünleşme gerçekleşmiştir. Ancak, bu bütünleşme homojen değildir ve hızı her yerde aynı olmamıştır. Üçüncüsü, 1967/73'e kadar olan ilk dönemde, ABD ve şirketlerinin gücü belirleyici olurken, 1990'a kadar olan dönemde, Alman ve Japon şirketlerinin rekabeti ön plana çıkmıştır. Dördüncüsü, GATT çerçevesinde gerçekleştirilen liberalizasyon programlarıyla devletlerin ticarete getirdikleri sınırlandırmalar aşılmıştır. Son olarak, devlet sosyal refah sağlamanın yanında ekonomide düzenleyici roller üstlenmiştir. 1974'ten sonra üretim maliyetlerindeki artış fabrikaların maliyetlerin ucuz olduğu bölgelere kaçışını hızlandırmıştır.

UAŞ'ler dünya ekonomisindeki dönüşümlerin temel failidir. Savaş sonrası dönemin en önemli özelliği mal, hizmet ve sermayenin hareketinin liberalleşmesidir. Bu aşamalar Amerikan şirketlerine avantaj sağlamıştır. Sırasıyla malların Avrupa ülkelerine satışını kolaylaştıran Marshall planı, doğrudan dış yatırımların (DDY) liberalleşmesi, 1970 ve 1980'lerde uluslararası finansal faaliyetlerin liberalleşmesi, 1980'lerden sonra tarımsal ürünlerin ve bilginin ticaretinin liberalleşmesi aşamaları merkez UAŞ'leri öncülüğünde gerçekleşmiştir (İkeda, 2000: 88-89). Diğer taraftan merkez bankalarının bağımsız hareket ederek UAŞ'lerin çıkarları doğrultusunda kararlar almaya başlaması devlet otoritesinin sorgulanmasına neden oldu (Wallerstein, 2000: 278). UAŞ'lerin kapsamı genişledikçe dünya sınai faaliyeti merkezin yanı sıra çevre ve yarı çevrede artmıştır. Merkezde sermaye-yoğun faaliyetler ön plana çıkarken çevre ve yarı çevrede pamuklu dokuma gibi emek-yoğun faaliyetler ön plana çıkmıştır (İkeda, 2000: 76-77).

Petrol fiyatlarındaki artış (1973) pek çok devletin maliyesini sıkıntıya soktu. ABD petrol karşılığında Amerikan silahlarını bu devletlere satarak petro-dolarların ABD'ye geri dönmesini sağladı. Bu şekilde doların değerinin yükselmesi ABD için petrol ve silahların önemini ortaya koydu. Sanayileşmekte olan ülkelere borç olarak verilen bu dolarlar bir borç krizi yaratarak bu devletlerin ABD ve IMF hâkimiyetine girmesine neden oldu. Silah satışı, yedek parça ve bakım gibi nedenler bu devletleri her açıdan ABD'ye bağımlı hale getirdi. Mamul malların ihracatı ithalatçı ülkelerin hane halklarını ihracatçı ülkelere bağımlı hale getirirken hammadde ve yarı mamul mallarının ticareti ile çevre ve yarı çevre ülkeler meta zincirine bağlandılar. DDY ile teşebbüs faaliyetlerinin kapsamı ulusal sınırları aşmıştır (İkeda, 2000: 62-63). UAS şebekeleri merkezde DDY yoluyla genişlerken, çevrede DDY'ye bağımlılık artmıştır (İkeda, 2000: 73).

1970'lerde sabit kur rejiminden vazgeçilerek, ekonomiye devlet müdahalesi minimize edilmiştir. Oynak kur rejimine geçiş sermayenin gücünün ulus-devletinkini aştığının göstergesidir. Bu durumdan ABD muaf değildir. Ulusal sınırların çözülmesi, küresel kontrol toplumunun kurulması, dünya piyasasının gerçekleşmesi, küresel toplumun sermayenin boyunduruğu altına girmesi ve sivil toplumun çözülmesi birbiriyle at başıdır (Hardt ve Negri, 2015: 333-337).

Küreselleşen dünyada ortaya çıkan yeni üretim tarzı tüm teknolojik gelişmeleri belirleyen enformasyonel tarzıdır. Bu sürecin değişik etkileri olmuştur. Üretim maliyetleri düşmüş, tüketici tercihlerinde değişiklikler olmuş, zaman ve mekanın getirdiği sınırlandırmalar ortadan kalkmıştır. Bu alanda ihtiyaçları bireylerin kendilerinden ziyade toplumsal yeniden üretimi gerçekleştiren üreticiler belirlemektedir. Bu tarz, üreticilerin artıktan aldığı payı tüm ekonomik süreçleri uluslararası platforma yayarak ve kapitalizmi yeniden yapılandırarak daha karlı pazarlara girip devlet müdahalesini engellemeyi hedeflemiştir (Davidson, 1999: 84-85). Sonuç olarak, dünya piyasaları bütünleşmeye başlamış, üretim tek bir çatı altında değil, maliyetlerin düşük olduğu yerlere doğru genişlemiş ve parçalanmıştır. Bu süreçte ulus-devletin etkisi azalmış; buna mukabil şirketler güçlenmiştir (Ökmen, 2003; Özel, 2003; Habermas, 2002; Das, 2002: 1-42).

Dünya ekonomisinin genişleme, bütünleşme ve kutuplaşması merkez ve çevre/yarı çevre ülkeleri arasında hammadde/mamul mal ticareti çerçevesinde dünya ekonomilerinin birbirine bağımlı hale gelmesine neden olmuştur (İkeda, 2000: 67). Uluslararası finansal akımların artması dünya sermaye pazarlarının gevşek olarak birbirine bağlanmış ulusal pazarlardan tek bir küresel pazara evrilmesine neden olmuştur (Bosworth'tan akt. İkeda, 2000: 66).

Kapitalizmin yükseliş evresinde ulus-devletin refah sağlamadaki başarısı onun meşruiyetinin kaynağını oluşturmuştu. Ancak, gerileme evresindeki ekonomik bozulma sonucunda devletin gerileyen bu işlevi istikrarın bozulmasına neden oldu (Pelizzon ve Casparis, 2000: 170). Çevre ve yarı çevre devletlerin merkezden aldıkları borçları yine bu ülkelerden mal alarak harcamaları merkez ülke ekonomilerini canlandırırsa da 1980'lerin borç krizine girilmiştir. Borç krizinin şiddetlendirdiği ekonomik durgunluk çevre ve yarı çevrede istikrarın bozulmasına yol açmıştır. Bir taraftan bu ülkelerde demokrasi talepleri dile getirilirken öbür taraftan da IMF'nin yeniden yapılanma çağrıları duyulmaya başlamıştır.

Meşruiyet kaynağının dönüşümü ve küreselleşmenin getirdiği ekonomik, siyasi ve toplumsal sonuçlardan dolayı ulus-devlet küreselleşme sürecinden en fazla etkilenen kurumdur (Esgin, 2001: 185-192). Ulus-devlet bir yükümlülük altına girmeksizin vatandaşlarından her türlü yükümlülüğü yerine getirmelerini isteyebilir. Bunu gerçekleştirmek için şiddet araçlarına da sahiptir. Ancak, ulus-devletle birlikte ortaya çıkan kapitalizm küreselleşme aşamasında onu kurumları ve sınırlarıyla önünde bir engel olarak görmektedir.

Küreselleşme döneminde ulusal milliyetçiliğin yerini mikro-milliyetçilik almış, ulusal kimlikler zayıflarken etnik gruplar ve dini cemaatler güç kazanmış, uluslararası hukuk da ulus-devlet hukukunun üstünde bir konum kazanmıştır (Şen, 2010: 145-161). Küreselleşme; mal, hizmet ve ticaretin çok uluslu şirketler lehinde genişlemesine neden olmuştur (Sancar, 2002). Böylece sermaye büyük bir serbestiyet kazanmış ve üretim alanından bağımsızlaşmıştır. Bu durum aynı zamanda sermayenin ekonomi üzerinden siyasi iktidarları ve diğer siyasi aktörleri kontrol etmesine zemin hazırlamıştır (Şen, 2010: 145-161).

Birçok uluslararası örgütün bünyesinde STK'lar, ulusötesi şirketler, yerel yönetimler ve araştırma kuruluşlarının olması ulus-devletin dünya ekonomisi ve siyaseti üzerindeki etkinliğini paylaşmak zorunda kaldığının göstergesidir. Sözkonusu uluslararası kuruluşlar devletlere özelleştirme, devletlerin küçültülmesi ve etkinliğinin azaltılması, sermayenin önündeki engellerin kaldırılması gibi küreselleşmeye hizmet eden birtakım politikalar uygulamaları konusunda baskı yapmaktadırlar.

Ulus-devletin gerilemesi, toplumun sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşümüne, fordist üretim modelinden post-fordist üretime (esnek) geçişe, postmodernizmin doğuşuna ve küreselleşmiş bir dünya pazarının oluşmasına neden olmuştur. Sonuçta ulusları aşan bir pazar oluşmuş ve devletlerin sınırları önemini yitirmiştir.

Bu kuruluşlar küresel güçlerin diğer devletler üzerinde baskı kurmak ve dünya ticaretine ve yatırımlara yön vermek için kullandıkları birer araç işlevi görmekle (Somel, 2004: 199-200) kalmamış; birçok alanda standartlaşmanın önünü açarak ve farklılıkları yok ederek monokültürü dayatmış, küresel güneyde Batı hegemonyasının kurulması ve sürdürülmesine aracılık etmiştir (İçli, 2001). Küreselleşme çağında bir devletin gücü askeri kapasite ile değil ekonomik ve teknolojik gelişmişlik düzeyi gibi ekonomik veriler aracılığıyla ölçülür hale gelmiştir.

Waltz'a (1999) göre sermayenin bir ülkeye girmesi o ülkedeki istikrar ortamına, ekonomik büyüme potansiyeline, hesap verilebilirlik gibi ilkelerin o ülkede olmasına bağlıdır. Bu kriterleri sağlayan ülkeler sadece liberal demokrasiyle yönetilenlerdir. Bu yüzden güçlü olmanın özlemini çeken bütün ülkelerin liberal demokrasiye geçmesi kaçınılmazdır. Bu ön koşullar, ülkelerin politik kadrolarının vaatleri gerçekleştirmek için işbirliğine "hazır" hale geldikleri bir politik tuzakı kabullenmeleri anlamına gelmiştir.

Ulus-devletin sorumluluğunda olan birçok alan (sağlık, ekonomi, refah, çevre gibi konuların yanı sıra uyuşturucu trafiğinin kontrolü, terör, salgın hastalıklar ve insan hakları gibi sorunlar) uluslararası kuruluşların belirlediği politikalar çerçevesinde ele alınmaya başlamıştır. Özellikle AB gibi ulus üstü yapılar, coğrafi sınırların önemini büyük ölçüde yitirmesine yol açmıştır. Küreselleşme toplumsal bütünleşmeyi

zayıflatarak bireylerin ulusal aidiyetlerinin altını oymuştur. İktidar-yurttaş ilişkisinin yerini yurttaş-uluslararası iktidar ilişkisi almıştır.

Küreselleşme ulus-devleti, onun kurumlarını ve sınırlarını gereksiz ve faydasız bulmaktadır. Bununla birlikte sermayenin ulus-devlete olan ihtiyacı hala devam etmektedir. Ulus-devlet sahip olduğu meşru şiddet tekeliyle ülke sınırları içinde dirlik ve düzeni sağlayıp ürettiği ideolojik paradigmalara dikkatleri emek-sermaye ilişkisi üzerinden uzaklaştırmaktadır. Sıkıştığı durumlarda uyguladığı olağanüstü hal rejimleriyle grevleri yasaklayarak devlet sermayeye nefes aldırılmaktadır. Ayrıca çevre, eğitim kurumları ve sağlık gibi alanları sermayenin sömürüsüne açarak yeni kar alanları yaratmaktadır. Habermas'a (2002: 11-12) göre güçlü bir ulus-devlet çok uluslu şirketler için hayati öneme sahiptir. Çünkü ulus-devlet onların faaliyetlerini sürdürmesine yardımcı olacak, güvenliklerini sağlayacak, tekel oluşturmaları için gerekli ortamı sağlayacaktır. Bu durum şirketlerin daha fazla kar etmesi için vazgeçilmezdir. Buna göre kapitalizm için mevcut devlet yapısının ideolojisi ya da yönetiminin ne kadar demokratik olduğu önemli değildir. Onun için önemli olan oradaki devlet yapısının çok uluslu şirketler için uygun ortamı sağlayıp sağlayamadığıdır. Küreselleşme ile birlikte ulus-devlet kapitalizmi örgütleyen yapı olmaktan çıkmıştır. Oluşan yeni yapıya uyum sağlayamayan devletler IMF ve Dünya Bankası gibi küresel ekonomik aktörler aracılığıyla dönüştürülmektedir.

Habermas'a (2002: 205-206) göre ulus-devletin güç kaybetmesi ve devletin niteliğindeki değişim şu boyutlarda gerçekleşmektedir: İlk boyutta devletin kendi vatandaşları üzerindeki denetiminin zayıflaması vardır. Devlet sahneye yeni çıkan aktörlerin kendi vatandaşları üzerindeki etkisi karşısında yetersiz kalmaktadır. İkinci boyutta devletin karar alma süreçlerindeki meşruiyet kaybıdır. Devlet ya da ulus, kararların alınmasında artık rol oynayamamaktadır. Üçüncü ve son boyutta ise yönetsel ve örgütsel işlevlerdeki yetersizliktir. Nüfus artışı ve toplumun ihtiyaçlarının artması, toplumsal yönetim mekanizmalarının karmaşık bir hal alması, yönetsel konularda yetersizliklere neden olmuştur. Bu noktada küresel sermaye yönetsel işlevleri devralmaktadır.

İşçinin düzenini bozup başka bir yere gitmesinin zor olmasından dolayı da sermayenin devlete olan ihtiyacı devam etmektedir. Ulus-devlet bir taraftan emeğin

tepkilerine karşı küresel sermayenin güvenliğini ve işleyişini sahip olduğu meşru şiddet tekeliyle sağlarken, diğer taraftan onun sağlayacağı faydalara sermayenin her zaman ihtiyacı olacaktır. Bu devlet sermayeye sınırsız özgürlük tanıyarak onun önündeki engelleri kaldıran sermaye yanlısı bir devlet olmalıdır. Bu durum uluslararası ve ulus-üstü yapıların küresel burjuvazinin birer icra komitesi gibi davranması şeklinde yorumlanmaktadır. Eğer ulus-devletler dayatılan politikaları hayata geçirme konusunda isteksiz davranırsa “terör devleti, şer eksen”¹⁰ şeklinde damgalanarak çeşitli yaptırımlar uygulanmakta ve gerekirse askeri müdahalede bulunulmaktadır.

1.2.6. Ulus-devletin çok uluslu şirketler karşısındaki durumu

Sermaye ilerlemesini büyük ölçüde ulus-devletlerin koruyuculuğuna borçlu olsa da küreselleşme sürecinde maliyetlerin düşük olduğu, ekonomik avantajların sunulduğu yerlere doğru hareket etmeye başlamıştır. Uyguladıkları stratejilerle küresel şirketler küresel ticarete yön verme ve sermayenin akacağı mecraları tayin etme ayrıcalığını ellerinde bulundurmaktadırlar. Sermaye aynı zamanda teknoloji transferini de gerçekleştirdiği için ülkelerin güçlerini (ekonomik) de tayin etme konusunda belirleyici hale gelmiştir.

Ticaretin küreselleşmesiyle birlikte başka ülke topraklarında artan özel şirket faaliyetlerinde oluşabilecek ihtilafların çözüme kavuşturulması amacıyla uluslararası uzlaştırma komisyonları ve uluslararası tahkim kurulları oluşturulmuştur. Tahkim kurullarının uzlaşma kurullarından farkı sahip oldukları yaptırım gücüdür. Bir diğer deyişle bu kararların bağlayıcılığı vardır. Tahkim uygulamasının uygulamaya geçirilmesindeki en önemli neden herhangi bir ülkedeki yabancı yatırımcının mallarına el konmasında devletin sorumluluğunun düzenlenmesi konusunda uluslararası hukuka verilen yetkinin artırılmasıdır.

Uluslararası Tahkim Divanı, Uluslararası Ticaret Odası (ICC- International Chamber of Commerce) bünyesinde 1923’te kurulmuştur. Divanın ilgilendiği ihtilafların ihtiva ettiği çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerini yerel mevzuat ve hukuk süreçleriyle ilgili olanlar oluşturmaktadır. Bu konu şirket yatırımlarının

¹⁰ Şer eksen dönemin Amerikan Başkanı George W. Bush’un 11 Eylül saldırılarından sonra İran, Kuzey Kore ve Irak için kullandığı bir terimdir. Daha fazla bilgi için bkz: https://www.conservapedia.com/Axis_of_Evil

zamanın etkin kullanımı açısından öneminden kaynaklanmaktadır. Tahkim bu sorunların çözümünde bir alternatif sunduğu ve hızlı çözümler ürettiğinden dolayı giderek daha fazla tercih edilmektedir. Bu da devletlerin yargı sistemlerinin daha fazla uluslararası hukukun müdahalesine maruz kalması sonucunu doğurmaktadır.

Tahkim, yetkisini tarafların iradesinden aldığı için hakemler her iki tarafın da uzmanlığına, adaletine ve tecrübesine onay verdiği kişilerden oluşur. Bir başka deyişle, taraflar en baştan hakemlerin verecekleri kararlara uyacağını “1958 tarihli Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkındaki BM New York Sözleşmesine” imza atarak taahhüt etmişlerdir. Dolayısıyla bu kararlar taraflar için bağlayıcıdır (Yanatma, 2019). El koyma ve kamulaştırma devletlerin tasarrufuna bırakılsa da “Doğal Kaynaklar Üzerindeki Egemenlik Haklarına Dair 14.12.1962 tarih ve 1803 numaralı kararı” ile kamu yararı ve kamu güvenliği gibi belli şartlara bağlanmıştır.

Dünya Bankası himayesinde 1965 tarihli “Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesine Dair Sözleşmeyle kurulan Yatırım Uyuşmazlıkları İçin Uluslararası Merkez (ICSID)” üyesi her devlet, kararın parasal yükümlülüklerini uygulamakla yükümlüdür. Sözleşmeyi imzalayan hiçbir devletin hakem kararlarını uygulamaktan kaçma lüksü yoktur.

Küreselleşme uluslararası dev şirketler ve onların ulus-devletleri için hayati bir öneme sahiptir. Küresel sermayenin çok uluslu göçükmesi onların anavatanlarına bağlı kuruluşlar olmadığı anlamına gelmez. Hirst ve Thompson’a göre (1998) onlar her zaman kendi ulus-devletleriyle ilişki içindedirler. Küresel sermaye ulus ve ulusal çıkar terimlerinden nefret etse de kendisi aslında böyle merkezi bir yapılanmanın yansımasıdır. Şirketlerin bütün dünyayı sömürebilmeleri merkezi bir yapıya sahip olmalarına bağlıdır. IMF, Dünya Bankası, OECD ve Dünya Ticaret Örgütü gibi yapıların görevi bu düzenin kurulup sürdürülmesidir. Ama onların da üstünde bu kurumları yönlendiren Amerikan ulusal devletinin Maliye ve Hazine Bakanlıkları vardır. Dolayısıyla bu kurumların Amerikan ulus-devletinin çıkarları doğrultusunda politikalar ürettiğini söylersek yanlışmış sayılmayız. Bir başka deyişle, küreselleşme çağı merkezinde ABD, diğer merkez ülkeler ve onlara bağlı ulus ötesi şirketlerin

bulunduğu hiyerarşik bir düzen yaratmaktadır. Çevre ve yarı-çevre ülkeleri birer üretim mekanı, bunların emek sınıfları bu düzenin hizmetine koşulan (sınıf bilincine sahip olmaktan uzak) bir “güruh” olmaktan öte bir anlam ifade etmemektedir. Sonuç olarak, sermaye ulus-devletin tamamen silinip gitmesini değil küresel merkezin icra komiteleri olarak görev yapmalarını istemektedir. Diğer taraftan, küresel sermayenin her ne kadar devlete olan ihtiyacı devam etse de küresel güneyde kendi emrinde faaliyet yürüten daha az etkin devletler istediğı unutulmamalıdır.

Çok uluslu şirketleri uluslararası bir aktöre dönüştüren bu düzenlemeler bu şirketlerin zayıf devletler karşısında elini güçlendirmiştir. Bu şirketler kendi ülkelerinde yapamayacakları birçok şeyi buralarda yapma imkânına sahiptir. Yatırım yaptıkları ülkenin devleti bu şirketlere kolaylıklar sağlamakta, onları yatırıma teşvik etmekte ve birçok usulsüzlüğe göz yummaktadır. Bu ülkeler onların getireceğı sermaye ve teknolojiye muhtaçtırlar. Bu ülkelerde işçi örgütlenmelerinin zayıf olması kendilerine karşı sendikal mücadelelerin zayıf kalmasına hatta hiç olmamasına olanak sağlamaktadır.

Çok uluslu şirketler çevre/yarı çevreyi tehlikeli teknolojileri için birer üs olarak kullanmakta ve bu ülkelerin doğal kaynaklarının yanı sıra emek gücünü de sömürmektedir. İstihdam ve sağlanan ekonomik kazanımlardan dolayı devletler sermayenin rahat hareket etmesini garanti altına alacak düzenlemeler yapmakta, grev hakkı, işçi sağlığı ve çalışma şartlarının ağırlığı gibi konularda çok uluslu şirketlerin lehine esneklik sağlamaktadır.

Çevre ve yarı çevre ülkelerinde yatırım yapan uluslararası şirket de o ülkenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarından, emek gücünden elde etmiş olduğı karları kendi ülkesine transfer etme amacı gütmektedir. Böylece şirket bir taraftan kendi ülkesindeki yüksek maliyetlerden kurtulurken diğer taraftan hem düşük maliyetlerle yüksek karlar elde etme imkanına kavuşmuş hem de o ülkede ve çevre ülkelerde yeni pazarlar bulmuştur. Bu şirketlerin bu ülkelerde yatırım yapmalarının bir başka nedeni de o ülkede kendisiyle rekabet edebilecek şirketlerin olmamasıdır. Böylece şirket kendi ülkesindeki rekabetin karları düşürmesinden kurtulmuştur. Ayrıca, bu devletler yatırım çekmek için bu şirketlere vergi indirimleri gibi ek avantajlar sağlayarak kendi ülke vatandaşlarına ve yerli firmalara sunmadığı avantajları onlara sunmaktadır.

Sonuç olarak küreselleşme çağında daha da karmaşıkleşan devletlerarası ve gerçek/tüzel kişiler ile devletler arasındaki ilişkiler ulus-devletin boyunu aşan bir nitelik kazanmıştır. Ülkelerin birbiriyle ve gerçek/tüzel kişilerle olan ihtilaflarında devletlerin iç yargı sistemleri yetersiz kaldığı için ulus üstü bir yargı sistemine ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum ulus-devletlerin egemenliklerini sınırlayan, onları dönüştüren ve aşan bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Devletlerarası ilişkileri düzenleyen bir üst kurul vasfındaki BM bünyesinde oluşturulan ve devletlerin kendi rızalarıyla uymayı taahhüt edip imza altına aldıkları ulus üstü kurullar ve mahkemeler bu ihtiyaca cevap vermeye dönük çabalardır.

Devletin otoriterleşmesi olgusunu devletin niteliklerini hukuk devleti çerçevesinde inceleme ve değerlendirme yoluyla ortaya koymak önem arz etmektedir. Bu açıdan hukuk devletinin bir siyasal rejim sorunsalı olarak kavramlaştırılması otoriterleşme-demokratikleşme diyalektiğinin açıklanmasını mümkün kılacaktır. Zira pek çok analizde “hukuk devletinin sonu” ya da korporatizm, iktidarın sınırlandırılması ve güçler dengesi, hukuk devleti olgusunu yeniden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Siyasal rejimlerin belli bir hukuku askıya alma ve kısıtlama pratikleri güçler dengesinde belirgin değişmelerin bir sonucu olarak ele alınabileceği gibi, belirli güçlerin tasfiye edilmesi süreci olarak yorumlanabilir. Bu noktada ihtiyaç duyulan şey devletin değişimlerini ve biçimlerini değerlendirebileceğimiz parametrelerin ve matrisin ortaya çıkarılmasıdır. Hukuk devleti, bu açıdan, her zaman başvurulabilecek bir kaynak olarak görülebilir. Hukuk devleti, devletin aldığı biçimi değerlendirmek için bir referans olabilse de, otoriterleşme ve demokratikleşmeyi açıklayabileceğimiz bir kaynak değildir. Devletin iki aşamada ortaya çıkan diyalektiği, onu etkileyen dinamiklerin ve etkenlerin uluslararası ve ulusal bileşenleri çerçevesinde iktisadi ve sosyal değişimlerle birlikte bir matriste ele alınması gerekir. Yukarıda ele alınan boyutlarıyla devletin faaliyetleri ve biçimlerinde meydana gelen değişimler, sosyal devletin ya da refah devletinin genişlemesi, metropoller dışında popülist devletin ortaya çıkması, 1960’lardan beri siyasal teoride devlet olgusunun ele alınmasını ve yeni açıklamalar getirilmesi zorunlu kılmıştı. 1980’lerden sonra meydana gelen gelişmeler ise siyasal teoride devlet sorununun yeni bir boyutta ele alan siyasal değerlendirmelere neden olmuştu. Günümüzde ortaya çıkan gelişmeler, yeni parametreler içinde devlet ve devletin otoriterleşmesi sorununu ele almayı ihtiyaç

haline getirmiştir. Bu kapsamda yeniden hukuk devleti sorunsalına dönüp meydana gelen değişimleri buradan hareketle ele almak devletin otoriterleşmesini açıklamaya yararlı olacaktır.

1.3. Hukuk Devleti Anlayışının Tarihsel Kökenleri

Yasayla yönetim Antik Yunan'da siyasi iktidarın meşruluğunun temelini teşkil etmekteydi. Yasaların üstünlüğü sağlanarak toplumsal düzen ve kamu yararının sağlanması amaçlanmıştır (Özenç, 2014: 49). Sözlü yasaların yazılı hale getirilmesi, umuma açık yerlerde sergilenmesi ve Tanrıya adanması bir taraftan hukuka bir açıklık, meşruiyet ve istikrar getirirken, diğer taraftan topluluğun bir siyasi bütün (demos ya da polis) haline gelmesi işlevini görmüştür. Bu bilinç yasaların otoritesini güçlendiren bir etmendi. Yasalar oluşturulduktan sonra hem yönetenler hem de yönetilenler bu yasaların hizmetkârı olacaktır. Aristo'ya göre, demokratik ve özgür bir ortamda ortaya çıkan demagoglar yasaları çiğneyip bir tiranlık kurabilirler. Bunun engellenmesi için hukukun egemen kılınması gerekmektedir. Aristo'nun kanunlara verdiği bu öncelik hukuk devleti düşüncesinin de ilk örnekleri arasında gösterilebilir (Ağaoğulları, 2004: 348).

Bir ilke olarak hukuk devleti antik Yunan'a kadar götürülebilse de kavram olarak kullanılması 19. yüzyıla denk gelmektedir. O dönemde burjuva toplumsal sınıfının gereksinimleri doğrultusunda biçimlenen hukuk devleti Almanya'da "Rechtsstaat", Fransa'da "état de droit" ve İngiltere'de "rule of law" şeklinde kullanılmıştır. Antik Yunan döneminde gelişen doğal hukuk düşüncesi hukuk devletine kanunlarla yönetim düşüncesinden öte hukukun üstünlüğü kavramıyla katkıda bulunmuştur. Fransa'da kanun doğal hukukun pozitifleşmiş bir görünümü olarak belirlemiştir. Hukuk devletinin sınırlı iktidar anlayışı burjuvazinin kendi sınıfsal çıkarları adına yaşam hakkı ve mülkiyet hakkı gibi doğal hakları yardıma çağırarak aristokrasi ve monarşiye karşı giriştiği mücadelenin özüdür. İngiliz ve Amerikan sisteminde hukuk devleti mülkiyet ve "laissez faire" liberalizmi çerçevesinde ele alınırken (Özcan, 2006: 125), Alman hukuk devleti anlayışı olan rechtsstaat da katı bir hiyerarşik düzene sahip olan ve yurttaşlar karşısında hukuki bir sorumluluğa sahip olmayan idari yapının yetkilerini bireylere karşı kullanmasını önlemeye dönük bir anlayıştır (Kaboğlu'ndan akt. Sır, 2010: 9). Rousseau'nun derin etkisinin olduğu Fransız hukuk

devleti anlayışı da kanunların doğal haklara uygunluğunun anayasal bir denetimle sağlanabileceği düşüncesine odaklanmıştır (Sır, 2010: 11).

Yapıtlarında ‘‘hukuk devleti’’ deyimine ilk kez yer veren Rudolf von Mohl’dür. Hukuk devleti kavramına çeşitli anlamlar veren Stahl ve Bahr gibi Alman hukukçulardan sonra günümüzde geçerli olan hukuk devleti görüşüne en yakın tanımı Rudolf von Gneist ortaya koymuştur. Buna göre hukuk devletinin güvence altına alınması için anayasada kamu hak ile özgürlüklerinin düzenlenmiş olması yeterli değildir. Bunların uygulamada değer kazanabilmesi için her şeyden önce devletin en etkin organı olan idarenin, özel bir yargı sistemince (idari yargı) sıkı bir biçimde denetlenmesi gerekir.

Çalışmamızın bu bölümünde, hukuk devletinin gelişiminde doğal hukuk ve kapitalizmin etkisi, Alman hukuk devleti anlayışı ve Fransız kamu hukukunun devlete olan etkisi ele alınacaktır.

1.3.1. Hukuk devletinin gelişiminde doğal hukuk etkisi

Antik çağdan bu yana egemenin keyfiliğini sınırlama işlevi gören doğal hukukun kaynağı devletin dışındadır. Dönemsel farklılıklara göre kaynağını Tanrı, doğa ya da akıldan almıştır. İnsan hakları beyannameleri gibi metinler zaman içinde tanrısal doğal hukukun dünyevileşmiş ve sekülerleşmiş biçimleridir. Aydınlanma düşüncesiyle birlikte kaynağını Tanrı’dan akla kaydıran doğal hukuk ve doğal haklar doktrini insanın temel haklarını toplumun ve siyasal düzenin kaynağı olarak kodlamıştır. Diğer taraftan, bir meşruluk ideolojisi olarak doğal hukuk çift karakterlidir. Hukuku egemenin iradesine indirgeyen hukuksal pozitivistlere göre egemen iktidarın baskıcı uygulamalarını meşrulaştırma görevi üstlenebilir. Ancak doğal hukuk baskıcı rejimlere karşı vazettiği direnme hakkı ile yeni bir düzenin inşasında rol oynamıştır. Bu, o toplumun siyasal kültürü ve siyasi güç dengelerine bağlıdır (Sancar, 2014: 103-132).

Stoacılar evrensel aklın doğanın yasaları, bireysel akıl ve insanların yarattığı yasalarla uyum içinde olduğunu düşünüyorlardı. Stoacılar evrensel yasaların herkes için geçerli olduğunu öne çıkararak akla dayanan ve çoğu zaman zorbalığa ve baskıcı yasalara direnmeyi salık veren doğal hukukun doğmasına katkıda bulunmuşlardır (Şenel, 1996: 180-184). Stoacılık bireycilik ve hak eşitliği anlayışı üzerinde durarak

hukuk devletinin felsefi temellerini atmıştır (Işıқтаç, 2004: 93). Akıl tüm insanlara aynı yasayı ve hakları bahşetmiştir. Dolayısıyla, herkes haklar bağlamında eşittir. Buradan çıkarılacak sonuç ise eşitliğe dayalı bir evrensel yurttaşlık fikridir (Ağaoğulları, 2004: 419). Stoacılık ortaya koyduğu doğal hukuk düşüncesiyle hukuk devletinin haklar düşüncesinin temellerini atmıştır (Işıқтаç, 2004: 97-98).

Doğal Hukuk öğretisini formüleştirerek, Batının siyasi gelişiminin en önemli kilometre taşlarından birini döşeyen düşünür Cicero'dur. Platon'un da etkisini görebileceğimiz Cicero'da tanrısal bir armağan olan akılsal ruh insanın tanrılarla ortak yanıdır. Akıl insanlarla tanrıları yöneten ilke olmasının yanı sıra doğayı ve evreni de yönetir. Yasaların kaynağı tabiatta, insanın doğasında ve akılda bulunur. Tanrılarla ortak akla sahip olan insan yasanın da sahibidir. Ortaya çıkan evrensel devletin yasaları yazılı yasaların çıkmasından çok uzun zaman önce ortaya çıkmış olan bu "üstün yasalardır". Bu yasalar sınırlandırılmaz ya da etkisizleştirilemez (Şenel, 1996: 196-197).

Cicero'ya göre halk alelade bir kalabalık değildir. Onların ortak noktası adalet ve ortak yarar konusunda bir görüş birliğine sahip olmalarıdır. Jones (2006: 496-498) devletin yasalarının bir doğal hukuka dayanması durumunda etkin bir hukuk düzenini ifade edebileceğini savunmuştur. Tek bir devletin yurttaşları olarak bütün insanlar yasalar önünde eşittir. Halkı birbirine bağlayan hukuktur. Devlet doğal adaleti gerçekleştirmekle yükümlüdür (Işıқтаç, 2004: 96; Güriz, 1985:178). Devletten önce de var olan bu hukuku yazılı yasalarla hayata geçirmek devletin görevidir. Bir birliğin, devlet olabilmesi onun yurttaşları ile olan ilişkisini bu haklar üzerinden kurmuş olmasına bağlıdır. Cicero (1959) bu düşünceleriyle insan haklarına dayalı bir felsefeyi devletin temeline yerleştirerek hukuk devleti düşüncesine dayanak oluşturmuştur (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 51-52).

Ortaçağ siyaset kuramcıları devletin amacının refahın artırılması olduğu konusunda hemfikirdiler. Bu amacın gerçekleştirilmesi için hukukun geliştirilmesine ve adaletin sağlanmasına ihtiyaç vardı. Devletin belli hukuki temeller üzerinde inşa edilip kurulan bu hukuki sistemle sınırlandırılması gerekmektedir. Devlet kökenini kendisinden de önce var olan doğal yasaya borçluydu ve bu hukuk, devlet için bağlayıcıydı. Doğal hukuk, ister dünyevi ister dini olsun, her türlü egemenin ve insan

topluluğunun üstündeydi. Doğal hukuk, Tanrı'nın dünyevi amaçlara ulaşmak için kurduğu bir öğretiydi (Gierke, 2011: 129-137).

Özellikle 12. yüzyıldan itibaren yöneticinin yasalarla bağlı olmadığı düşüncesi hâkim olmaya başladı. Yöneticiler keyfi şekilde yasalarda değişikliğe gidebilirlerdi. Bunlar kral taraftarlarının savunduğu düşüncelerdi. Diğer taraftan cumhuriyet yönetimini savunanlar halkın iradesine dayanan yasaların yöneticinin üstünde konumlandığını, yönetimin şeklinin önemli olmadığını ve yasaların bağlayıcı gücünün toplumun rızasına dayandığını savunmaktaydı. İşte bu noktadan itibaren hukukun üstünlüğü ve erkler ayrılığı düşüncesi gelişmeye başladı. Diğer taraftan yaşam hakkı gibi devredilemez ve vazgeçilmez haklar en baştan doğal hukukun koruması altındaydı ve her bir birey iktidar karşısında kutsal bir konuma sahipti (Gierke, 2011:129-137).

Macchiavelli'ye göre adaletin tesis edilebilmesi insan yapısı olan sosyal bir düzenin kurulabilmesine bağlıdır. Bu düzen ise gayrimeşru çabalar yoluyla kurulur. Hobbes ise tabii yasanın temellerini yine insanın doğasında aramak gerektiğini dile getirmiştir. Doğal yasa en güçlüsü “şiddete maruz kalarak öldürülme korkusu” olan ölüm korkusundan çıkarılmalıdır. Bu korku kendi varlığını koruma arzusu şeklinde ortaya çıkmaktadır. Doğal yasa da bu arzudan çıkar. Böylece temel ahlaki olgu bir ödevden ziyade hak olarak karşımıza çıkacaktır. Sivil toplumun işlevi ve sınırları bu “doğal hakka” göre belirlenecektir. Devletin görevi de bu hakkı korumaktır (Strauss, 2011: 269-320).

Hobbes'un kuramı, sadece yönetilenleri bağlamasından dolayı demokratik olmaktan ziyade hukuki yönetime vurgu yapmaktadır (Copleston, 1998: 49). Egemenin mutlak otoritesi uyrukların doğal hukuka uymasını sağlayacak en etkili ve meşru güçtür. Devletin kurulması doğal hukukun “kanuna” dönüşmesini sağlayacaktır (Hobbes, 1993: 191).

Sınırlı bir iktidar görüşünden yola çıktığı için kendisinden önceki mutlakiyetçi kuramcılardan ayrılan Locke'a göre, devletin görevi sadece güvenliği sağlayıp huzur ortamı oluşturmak değildir. Devlet bireylerin doğuştan gelen haklarını her türlü keyfiliğe karşı korumakla yükümlüdür. Bunları sağlamanın yolu hukukun üstünlüğünü egemen kılmaktır. Bu açıdan bakıldığında Locke anayasalara doğrudan etki eden bir kuram geliştirmiştir. O, devleti doğal haklarla sınırlandırdığı için hukuk

devleti kuramcısı olarak tanımlanabilir (Abadan, 1954: 154; Didier, 2009: 67; Toku, 2003: 32). Locke'un doğal haklar öğretisinde insanlar sırf insan olduklarından ve rasyonel düşünme yeteneğinden dolayı diğer varlıklardan farklılaştıkları için bu varlıklardan fazlasını hak etmektedir. İnsanları farklı kılan şeylerin onları aynı zamanda üstün kılması gerekmektedir (Arnhart, 2004: 238). Bu, aynı zamanda, iktidarın sınırlandırılmasına giden yolu da açmıştır. Doğal haklar toplumsal sözleşmeden önce de vardır. İnsanlar bir sözleşme ile tüm haklarını bir egemene devretmişlerdir. Toplumu oluşturan bireyler sadece ceza ve yargılamayla ilgili haklarını değil aynı zamanda yasama ve yürütmeden oluşan siyasal haklarını da devretmişlerdir. Bu anlaşma devletin oluşturulma sürecinde herkesin herkesle yaptığı bir anlaşmadır. Yönetme hakkının mutlak olmadığı bu toplumlarda doğa yasasından gelen temel haklar olarak yaşam hakkı, özgürlük ve mülkiyet gibi haklar taciz edildiğinde sözleşme bozulmuş olur ve halkın direnme hakkı doğar. Locke anlaşmazlıkları çözecek olan yargıçlardan ve mahkemelerden yoksun oldukları için doğunun despot sultanlıklarını ve çarlıklarını doğa halinde yaşayan toplumlar olarak değerlendirmiştir. Bu toplumlar vatandaş değil köledir (Şenel, 1996: 334-344).

Hugo Grotius (2011: 24-26) da hukuk kurallarınca bağlayıcılığı bulunan devleti özgür insanların oluşturduğu mükemmel bir organ olarak tanımlamıştır. İnsanın doğasında bulunan toplumsallaşma isteği toplumda bulunan diğer insanlarla birlikte barış ve huzur içinde yaşamayı gerekli kılmaktadır. Hukuk kurallarının kaynağı insan doğasıdır (Ağaoğulları vd, 1994: 89). Grotius hukuku "Doğal hukuk" ve "İradeye bağlı hukuk" olmak üzere ikiye ayırmıştır. İkincisi Tanrısal iradeye ve insan iradesine dayanabilir. Diğerlerinden farklı olarak, Grotius, doğal hukuku Tanrısal hukuktan ayırarak seküler bir temelde ele almıştır. Hukuk devleti kavramını uluslararası hukuk bağlamında ele alan Grotius, uluslararası barış, ticaret ve güvenliğin garanti altına alınması için üstün bir hukukun var olması gerekliliğini dile getirmiştir.

Modern çağda merkeziyetçi ve baskıcı monarşilerin ortaya çıkmasıyla birlikte egemenin iktidarını sınırlandırma çabaları da ön plana çıkmaya başladı. Devlet tarafından bahsedilmemiş olup doğal haklar arasında yer alan insan hakları egemenin iktidarını sınırlandırma konusunda önemli rol üstlendi. İnsan hakları doğal hukuku Tanrı'dan alıp dünyevileştirmiştir. Ancak insan hakları doktrininin sadece doğal

hukuk yoluyla kavramlaştırılması onun 200 yılı aşkın bir süredir devam eden toplumsal mücadelelerin rolünün göz ardı edilmesine neden olmamalıdır. Bu mücadelenin tarihteki izleri köle isyanları ve köylü ayaklanmalarına kadar sürülebilir. Diğer bir deyişle insan hakları egemen iktidarın uyguladığı haksızlık ve hukuksuzluklara karşı bir tepki olarak doğmuştur. İnsan haklarının sistematik bir yapı kazanması 1776 tarihli “Virginia Anayasası” ve 1789 tarihli Fransız “İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi” ile olmuştur. Bundan sonra yazılan anayasalarda insan hakları tanınmış ve güvence altına alınmıştır. Böylece, insan hakları modern devletin kurucu ögesi ve başlıca meşruluk ölçütü olarak anayasalarda yer almıştır. 1948 tarihli “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde” insan hakları kavramına dünya çapında geçerlik tanınarak bu kavramın evrenselleşmesi sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan kıyımlar insan hakları konusunda uluslararası bir denetim ihtiyacını gündeme getirmiştir. Böylece, insan hakları devletlerin tasarrufundan çıkıp uluslararasılaşmıştır. Ancak bu normları koyan ve devletlere empoze eden BM’nin de devletler tarafından kurulduğu ve zaman zaman bu ilkeleri devletlerin menfaatine değiştirdiği unutulmamalıdır (Sancar, 2014: 103-132).

İnsan hakları insanların sadece insan olmalarından kaynaklı dokunulamaz, devredilemez ve vazgeçilmez olan hakları içerir. Bu ilke İkinci Dünya Savaşında yaşanan kıyımlar ve trajediler sonrasında uluslararası sistemde siyasal ve hukuksal bir yaptırıma dönüşmüştür (Donnelly, 1995: 19). Bu dönemden itibaren savaşların engellenmesi ve barışın korunması için insan hak ve özgürlüklerinin gözetilmesi gerektiği düşüncesi ön plana çıkmaya başlamıştır. Şimdi kapitalizmin neden bir hukuk sistemine ve hukuk devletine ihtiyacı olduğu konusuna eğilelim.

1.3.2. Hukuk devletin kapitalizmle ilişkisi

Hukuk devleti kavramı 19. yüzyılda burjuva toplumunun mutlak monarşilerin kaba kuvvete dayanan devletine karşı giriştiği mücadeleden doğmuştur. Burjuva hukuk devleti burjuva toplumunun bireysel ve mülkiyet haklarını elde edebilmek ve bunları teminat altına alıp bir meşruiyet kazanabilmek için 18. yüzyıl despot ve bürokrat mutlakiyetçi rejimlerine karşı giriştiği mücadelenin sonucudur (Huber, 1970: 28-30).

Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimiyle birlikte toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması sonucunda hukuksal güvenlik ihtiyacı artmıştır. Bu da ancak

toplumsal ve ekonomik ilişkilerin kanun vasıtasıyla öngörülebilir bir zemine oturtulmasıyla mümkün olabilirdi. Kanunlar soyut ve herkesi bağlayan nitelikte olan hükümler olduğu için burjuvanın ekonomik faaliyetleri güvence altına alınmış ve hesaplanabilir adımlar atabilmişlerdir. Böylece ekonomik ve ticari faaliyetlerini yürütürken herkes eşit imkâna sahip olmuştur (Sancar, 2014: 34-39).

Burjuvanın siyasal görüşlerini sistemleştiren Locke doğal hukuktan kaynaklanan yaşam, mülkiyet ve özgürlük gibi doğal hakların savunucusu bir devleti öngörmüştür (Taşkın, 2016: 19-48). Locke'çu devletin görevi daha önce cebir yoluyla el değiştiren mülkiyeti pozitif yasalarla güvence altına almaktır. Locke burjuva bireysel özgürlüklerinin garanti altına alınması için belli yönetsel düzenlemelerin yapılmasını öngörmüştür. Böylece insanlar kendi haklarını koruma görevini üstlenecek olan yasal kurumların ortaya çıkışıyla doğa halindeki güvensizlikten korunmuşlar ve mülkiyetlerini güvence altına almışlardır (Arnhart, 2004: 348-350).

19. yüzyıl burjuva toplumu hukuk devletini doğal haklardan gelen yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarının devlet tarafından garanti altına alındığı bir devlet düzeni olarak tanımlamıştır (Huber, 1970: 30-31). Bu açıdan erkler ayrılığı, mahkemelerin bağımsızlığı, idarenin kanuniliği, yargısal himaye ve devletin mali sorumluluğu gibi ilkelere dönüşen şekli kanunilik bu hakların korunmasında hukuk devletine bir meşruluk kazandırmıştır. Burjuva toplumu döneminde hakkaniyet düşüncesi ve hukuk devletini bir araya getiren içerik kişinin doğal haklarının korunması ilkesidir. Bu ilkeler bu dönemde liberal hukuk devletinin maddi temellerini oluşturmuşlardır. Liberal hukuk devletinde bireyler arasındaki hukuki eşitlik düşüncesi kişilerin güç ya da güçsüzlüklerini göz önünde bulundurmaz. Liberal hukuk devletinde mülkiyetin korunması ilkesi ve sözleşme özgürlüğü temel bir yaklaşımdır (Gören, 2014: 29).

Hukuk burjuvazinin aristokrasi, monarşi ve kiliseye karşı yürüttüğü eşitlik savaşında ve daha sonra işçi sınıfının burjuvaziye karşı giriştiği hak mücadelesinde önemli işlev görmüştür. Dicey, hiç kimsenin objektif normlarla oluşturulmuş mahkemeler dışında yargılanamayacağını ifade ederek, kapitalist bireylerin yaşamına uygun bir hukuk yaklaşımı getirmiştir. Böylece, Dicey, liberal bir toplumun ortak yaşamında başka bir tanımlama şekline ihtiyaç duyulmaksızın hukuka önemli bir konum atfetmiştir. Böyle bir yapı bireylerin hak ve sorumluluklarının tanımlanmasında

yargıçlara önemli bir rol vererek onları her türlü idari karar alıcının üstünde konumlandırmıştır (Özcan, 2006: 122-124).

1.3.3. Rechtsstaat

Hukuk devletinin gelişim sürecinde Alman Rechtsstaat¹¹ anlayışı önemli yer tutmaktadır. İngilizce karşılığından farklı olarak Alman Rechtsstaat anlayışı “hukuk eliyle devlet yönetimi” anlamına gelmektedir. Bu tanım, 19. yüzyılda ilk kullanılmaya başladığından bu yana önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bismarck dönemi pozitivist yapılanışına kadar Rechtsstaat biçime ilişkin konulara odaklanmıştır. Rechtstaat din ya da gelenekten kaynaklanan bir etik anlayışını aşarak hukukun devlet yönetiminde esas alınmasına kapı aralamıştır.

Weber-Jellinek’in “meşru şiddet tekeline sahip” üstün siyasal kurum tanımı, genel olarak, “devletle ilgili tüm hukuki olguların incelenmesini” (Danelski’den akt. Mısıır, 2013b: 213) kapsayan kamu hukukundaki devlet tanımını oluşturmaktadır. Bu tanımlamalar Alman devlet-hukuk özdeşliği ve bölünemez/devredilemez egemenlik düşüncesinin yansımasıdır.

Rechtsstaat anlayışı 19. yüzyılın sonlarına doğru giderek daha da fazla biçimsel sorunlarla ilgilenmeye başlamıştır. Bu süreçte devlet meşruiyeti, eski aşkın dini ve etik değerlerden sıyrılarak yerini işleyen bir hukuk sistemine bırakmıştır. Tarihinde bir burjuva devrimi deneyimi olamayan Almanya’da zayıf burjuvazi, Prusya monarşisinin askeri zaferleri ile daha da zayıflamıştır. Bu durumda, devletin gücünü sınırlandırmak isteyen burjuvazi de pozitivist Rechtsstaat anlayışına sarılmıştır. Rechtsstaat devleti bir tüzel kişilik olarak resmetmiştir. Bu anlayışa göre, devlet üstün bir konumdadır. Devlet monarkın dileğinden ziyade kurumsal çerçevesi içinde işleyerek, kendini koruma altına almasının bir yöntemi olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, Kantçı biçimsel ve maddi anlayıştan uzaklaşarak yasallık üzerine yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla bu durum hukuk süjeleri açısından daha öngörülebilir bir yönetim düzeni oluşmasını sağlamıştır.

Kant’a göre hak ve ödevlere sahip özgür bireylerin kişisel özgürlüğü, hukuk devletinin güvencesi altında olmalıdır. Hukuki bir rejim adil bir yönetimle

¹¹ Burada Rechtsstaat üzerine yapılan değerlendirme Rosenfeld’den (2014: 30-61) yararlanılarak ele alınmıştır.

mümkündür. Hukukun meşruluğu tüm vatandaşların onu adil ya da doğru olarak görmesine bağlıdır. Hukuk kuralları herkese eşit bir şekilde uygulanmalıdır. Bu yeni durum eski rejimin statü temelli hukukunu ortadan kaldırmıştır.

19. yüzyılın başlarında Kant'ın idealize ettiği rasyonel devlet yönetimi, bireyin haklarının tek ve bütüncül bir hukuk düzeni eliyle korunduğu ve yasama ile bağımsız bir yargının birlikte ve ayrı olarak işlediği bir düzendir. Bu rejim, şayet adilse meşrudur. Bu bağlamda, yönetilenlerin rızası dâhil başka hiçbir şey söz konusu hukuki yapıya bir meşruiyet oluşturmaz. Meşru bir hukuk düzeni devletin tüm vatandaşlarına eşit ve özgür muamele etmesiyle kurulabilir. Dolayısıyla eğer tüm yurttaşlar hukukun eşitlikçi olduğuna dair ortak bir fikre sahip değilse hukuk adil değildir. Kant'ın temel hak olarak kabul ettiği bireysel özerklik hakkı özgürlük, eşitlik ve mülkiyet haklarını içine almaktadır. Böylece özerk birey araç değil amaca dönüşür.

Dar anlamda hukukun üstünlüğüyle uyumlu olan ve Rechstaat'ın temellerini oluşturan Kantçı anlayış devletin yurttaşların hukuk önünde eşitlik, özgürlük, biçimsel eşitlik ve mülkiyet haklarını güvence altına almasını gerektirir. Kantçı Rechstaat biçimsel ve maddi unsurları barındırmaktadır. Biçimsel bakış açısından, yukarıda da bahsedildiği gibi, hukukun tüm bireylere amaç olarak davranmasını öngören bireysel özerkliği kavrayışıdır. Maddi bakış açısı ise eski rejimin aşkın değerlerine karşı hürriyet ve mülkiyete sahip olma konusunda eşitliği yüceltmıştır. Ancak öngörülebilirliği artırdığı düşünülen fakat hukuk normlarının adil olacağına dair bir güvence vermeyen Kant'ın özerklik düşüncesi biçimsel açıdan soyut, maddi açıdan da evrensel değildir.

Kelsen ise her devletin hukuki bir yapı olmasından dolayı bir hukuk devleti olduğunu belirtmiştir. Bu tanıma göre otoriter rejimler de hukuk devleti kategorisinin içine girmektedir. Kelsen devletin tüm işlemlerinin belli bir hiyerarşi içinde temel bir norma bağlı olmasının hukuk devletinin en temel özelliği olduğunu belirtmiştir. Her norm kendinin üstündeki bir diğer normla uyumlu olmak zorundadır. Normlar ancak bu şekilde bir geçerlilik kazanabilir. Ancak, Kelsen hukuk devletini anlamak için bu tanımın ötesine geçilmesi gerektiğini savunmuştur. Getirdiği yasalara bağlı, mahkemelerin bağımsızlığının ve belli temel hak ve özgürlüklerin vurgulandığı bu

tanım demokrasi ve hukuk güvenliğini içermektedir. Asgari düzeyde bir devletin bir hukuk düzeni olarak tanımlanması onun meselenin özü itibariyle bir hukuk devleti olduğu anlamına gelmez. Bir başka deyişle, Kelsen, hukuk devleti kavramıyla siyasi iktidarın hukukla sınırlandırılmasını öngörmüştür (Özenç, 2014: 171-173).

1.3.4. Fransız kamu hukukunun devlete etkisi

Hukuki devlet kuramı Alman devletinin kuruluşunda bir temel olarak görev yapmıştır. Hukuki organ kuramı her ne kadar Almanlar tarafından geliştirilmiş olsa da temelinde devrim sonrası Fransız hukukçularının çalışmaları yatmaktadır (Troper, 2011: 341-356).

Klasik Fransız kamu hukukuna göre devlet milletin hukuki kişilik kazanmış şeklidir. Hukuki kişilik kavramının en önemli işlevi devletin devamlılığının sağlanmasıdır. (Kral öldü, yaşasın yeni kral). Devletin devamlılığı fikri devlet fikriyle beraber oluşmuştur. Daha sonra modern hukukta devletin tüzel kişiliği kavramı geliştirilmiştir. Devleti oluşturan insanlar, hükümetler değişebilir ancak devlet kalır, o süreklidir. Hukuki tüzel kişilik kavramı devlete sürekli bir temel getirmekle kalmamış, yöneticilerin statülerini de belirlemiştir (Kapani, 2004: 35-48).

1875 Fransız Anayasası iktidarın nasıl ve kimler tarafından kullanılacağını tayin etmektedir. İlkelerin amacı iktidarın keyfi kullanımının önüne set çekmektir. Duguit hukuk-devlet özdeşliği üzerinde duran Kelsen'in karşısında konumlanarak devleti hukuka bağlayan bir çizgi geliştirmiştir. Kelsen'in tanımında hukuk devleti otokratik bir nitelikte ve asgari düzeyde bir hukuk güvenliği sunan keyfi bir zorlayıcı hukuki düzendir. Bu görüşte, hukuk devletten bağımsız olarak düşünülemez. Alman kamu hukukundaki devletin hukukla özdeş olduğu görüşü devleti aşkınlaştırmıştır. Duguit'nin kuramı ise devlet merkezli değil kamu hizmeti merkezli bir yaklaşım getirmiştir (Mısır, 2013b: 215-216).

Fransız devrimi egemenlik tacını milletin başına giydirmiştir. Böylece Fransız kamu hukukunda devlet ve ulus özdeş hale gelmiştir (Troper, 2011: 341-356). Rousseau'ya göre, kişi çoğunluğa boyun eğdiğinde (genel irade) özgür olabilir. Alman ekolünde ise egemenliğin kaynağı millet değil sadece devlettir. Millet, devletin bir organı olarak sadece yöneticileri seçmekle, parlamento da yasa çıkarmakla yükümlüdür.

Dolayısıyla Duguit, bu düşünceleriyle Jean Jacques Rousseau'nun Hegel'in devlet felsefesine esin kaynağı olduğunu dile getirmiştir (Mısır, 2013b: 218-221).

Devlet Durkheim'in toplumdaki ortalama bireylerin ortak inanç ve duygularının tümü olarak tanımladığı kolektif bilinçle ilgili bir toplumsal olgudur. Bu bilinç organik dayanışmadan ve toplumsal işbölümünden kendiliğinden doğar. Duguit buna karşı çıkarak devletin toplumun farklı bilinçlerin bir araya gelmesiyle oluştuğunu iddia etmiştir (Mısır, 2013b: 218). Duguit egemenliğin ne prence, ne devletin kendisine ne de millete izafe edilemeyeceğini savunmuştur.

Ezcümle, Duguit egemenlik inancının yıkılması gereken tehlikeli bir inanç olduğunu savunmuştur. Yöneticilerin görevi emretmek değil, kamu hizmetini görme, örgütleme ve düzenlemedir. Devlet, artık egemen bir kudret değil kamu hizmeti yürütmekle görevli bir takım kişilerden oluşan bir kadrodur (Mısır, 2013b: 223). Fransız kamu hukuku açısından devletin toplum karşısındaki konumunu bu şekilde belirledikten sonra Fransız hukuk devleti anlayışını açıklamaya geçebiliriz.

İlk olarak Carré de Malberg'in gündeme getirdiği “etat de droit” Rechtstaat'ın Fransız versiyonu olan “etat legal”i sınırlandırmak için üretilmiştir. Rechtstaat monarkı yetkilerinin tırpanlanması yoluyla sınırlandırırken, etat de droit Fransız halkının demokratik taleplerinin parlamentoda yasalaşmasını amaçlamaktadır. Etat de droit, etat legal üstünde sınırlandırmalar getiren, temel hak ve hürriyetleri kapsayan, devletin de desteklediği bir hukuk rejimidir. Malberg'e göre, etat de droit'ın gerçekleşmesi parlamentonun tam denetimine bağlıdır. Burada Fransızların parlamentoya olan bağlılıklarının yanında Rousseau'nun siyasi felsefesinin izlerine de rastlamak mümkündür. Rousseau'da kamu yararıyla birbiriyle çatışan çıkarlar arasındaki aykırılık demokratik özyönetim yoluyla çözülebilir. Demokrasi tüm toplum için iyi olanın benimsenerek genel iradenin ortaya çıkarılmasını gerektirir. Toplumdaki her bir birey kendi özel çıkarlarının önüne set çekerek genel iradenin yolunu açmalıdır. Bir diğer deyişle, herkes yasalara itaat ederek genel iradeye tabi olmalıdır. Rousseau'ya göre, her birey çatışan özel çıkarlara sahip olması bağlamında burjuva, egemenliğin sahiplerinden birisi olarak ise yurttaştır (aynı zamanda hem yönetici hem de yönetilen) (Rosenfeld, 2014: 47-48).

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) bireyin bütünselcilik karşısındaki en önemli zaferlerinden biridir. Bu bildiriyle özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme gibi temel insan hakları devlet tarafından tanınıp pozitif hukukun içine girmiştir. Ancak bir taraftan doğal hukuk pozitifleştirilirken diğer taraftan yurttaşların oydaşmasıyla kurulan yeni devlet siyasi otoritenin bile ulaşamayacağı şekilde aşkınlaştırılmıştır (Dumont, 2011: 141-174).

1.3.5. Hukuk devleti anlayışları arasındaki farklar

Hukukun üstünlüğü kavramı kullanıldığı siyasal kültürün bağlamına göre değişmektedir. Bunun nedeni her devletin gelişiminin coğrafyasına, sosyo-ekonomik gelişimine göre siyasal geleneklerinin farklılıklar göstermesidir. Bulunduğu ülkenin siyasal kültürüne bağlı olarak her yerde farklı (hukuk) devleti yapıları ortaya çıkmıştır. Burada, Batı'nın siyasal gelişimine yön veren üç büyük siyasal kültürün karşılaştırması yapılacaktır. Bunlar Alman, Fransız ve Anglo-Amerikan modelleridir.

19. yüzyılda ilk defa Almanya'da ortaya çıkan terim aslında eski rejimdeki düşüncelerin etkisi altındadır. Usulünce yapılan yasalarda yürütmenin etkisi yüksektir. Ancak yine de vatandaşların mülkiyet hakkı ve özgürlükler gibi konularla ilgili olarak takınılması gereken tavır konusunda yerel yönetimlerin dengeyi sağladığı görülmektedir. Bu anlayış doğrultusunda yürütmeye yalnızca kamu yararı doğrultusunda yasalar çıkarma yetkisi tanıyan bir anlayış gelişmiştir. Fransa'da ise meclisin genel iradenin temsilcisi olduğu düşüncesinden hareketle onun iradesinin yine sadece kendisi tarafından sınırlanacağı görüşü ağır basmıştır. Duguit yürütmenin yanı sıra yasamaya dönük bir hukukun ortaya çıkarılmasını gerekli görmüştür. Amerikan anayasacılık deneyimi bu konuda öncü olmuştur (Braud, 2011: 359-376).

Fransız hukuk devleti anlayışı Alman ekolünden etkilense de pozitivist Rechtsstaat anlayışından farklı bir yola girmiştir. Fransız hukuk devleti anlayışı devleti hukukla özdeşleştiren Alman ekolünden farklı olarak, devletin hukuk eliyle yönetiminden ziyade “temel hakları garanti altına alan anayasal devlet” olarak tecessüm etmiştir. Rousseau (2012b: 117-119) bir çeşit denge anlamına gelebilecek “tribünlük” işlevini ortaya atarak egemen varlığın hükümetten korunmasını ve toplumla hükümet arasında bir denge kurulmasını hedeflemiştir. Yürütmeyi kontrol altında tutmakla

görevli olan bu işlev 20. ve 21. yüzyıl devlet yapılarında anayasal denetim olarak belirmiştir.

Fransa’da Rousseau’nun etkisinde gelişen hukuk devleti iradelerin temsili şeklinde kristalize olmuştur. Fransız hukuk devleti anlayışı devrimin ilkeleri çerçevesinde olgunlaşsa da askeri darbelerle değişen cumhuriyetlerin hedefleri hukuk devletinin gideceği yönde belirleyici olmuştur. 19. yüzyıl Fransa’sında devrim-karşı devrim diyalektiği içerisinde cereyan eden iktidar mücadeleleri için devrimin ulusal egemenlik ilkesi gibi kavramlar oldukça kullanışlı araçlara dönüşmüşlerdir.

İngiliz ve Fransız devrimlerinin etkisi bu ülkelerde özgürlüklere dayanan bir hukuk devleti anlayışının gelişmesine olanak tanımıştır. Fakat aynı şey Almanya için geçerli değildir. Alman siyaset ve hukuk felsefesinde bu konuyla ilgilenen düşünürler bulunsa da etkili olamamışlardır (Sancar, 2014: 35). Ancak sınıfsal karaktere sahip iktidar mücadeleleri nerede olursa olsun bir karşı-devrim süreciyle siyasal mücadelelerle elde edilen hakları tersine çevirme eğiliminde olmuştur. Bu diyalektik özgürlükçü bir anayasanın bile devrim ilkelerinin ileri sürülerek manipüle edilmesi geleneğinin önünü açmış ve küresel sömürüyü meşrulaştırmıştır.¹² Bundan sonraki değerlendirmeler için bu noktalar önemli yer tutmaktadır.

Korporatif ve organik bir yapının öngörüldüğü Almanya’da hukuk devletinin gelişiminde bürokrasi etkili olmuştur. İlk etapta bürokrasinin prenslerden özerkleşmesi ve idari bürokrasi ile yargı arasındaki mücadele hukuk devletinin gelişiminde belirleyici olmuştur. Bu dönemde Alman hukuk devleti idarenin organizasyonu ve yargısal denetim konularında ön plana çıkarken burjuva toplumlarının özlemleri olarak bireysel özgürlükler ve devlet-sivil toplum ayrılığı düşüncesinden eser yoktur. Yani devlet sivil toplum aracılığıyla dışarıdan bir zorlamayla değil içeriden bir takım siyasi ve hukuksal düzenlemelere tabi tutularak sınırlandırılmıştır. Bu durumda, burjuvazi devletin gözetiminde ve denetiminde büyümüş ve gelişmiştir. Bu durum Alman devlet idealizminin bir açıklaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, mülkiyet ve özgürlüklere ancak yasalarla bir kısıtlama getirilmesi, devlet faaliyetlerinin öngörülebilir olması, devletin tüm

¹² “Özgürlük getirme” ya da “özgürleştirme” başka ülkeleri işgal etmek için bir araca dönüştürülmüştür.

faaliyetlerinin yargısal denetime tabi tutulması Alman hukuk devleti modelinin özünü oluşturmaktadır (Sancar, 2014: 42-44).

Sonuç olarak, Balta ve Kubalı'nın (1960: 1-10) da belirttiği gibi, kıta Avrupası hukuk devleti anlayışıyla Anglo-Amerikan hukuk devleti anlayışı arasında belli farklar vardır. Kavramın ortaya çıktığı Almanya'da hukuk devleti anlayışı idarenin kanuniliği, idarenin yargısal denetimi ve yargıç bağımsızlığı ilkeleri etrafında şekillenirken Anglo-Amerikan modellerinde temel hakların korunması ve kuvvetler ayrılığı gibi ilkeler katı bir anayasa ve idarenin yargısal denetimi ilkeleriyle garanti altına alınmıştır.

1.4. İktidarın Sınırlandırılması ve Anayasal Devlet

İktidarların sınırlandırılması ve belli kurallara bağlanması düşüncesi zaman içinde devlet iktidarını sınırsız ve keyfi bir şekilde kullanan egemenlere karşı geliştirilmiş bir tepkidir. İlk sınırlandırma girişimi devlet içindeki birtakım güç odakları ve toplumsal sınıfların baskıları sonucu gerçekleşmiştir. Bunlara örnek olarak İngiltere'de, Magna Carta ve 17. yüzyıl boyunca imzalanan birtakım anlaşmalar sıralanabilir. Bodin ve Bousset gibi düşünürler devlet egemenliğinin sınırsız olduğu hükmünde ısrarcı olsa da onu tanrısal iradeyle sınırlandırmışlardır (Günel, 1964: 103). Aquinolu Tomasso'ya göre, yöneticinin görevi toplumsal yaşamın temini ve bütünlüğün sağlanması için ortak yararı gözetmektir. Yasalar siyasi iktidarı sınırlandıran değil huzur ve istikrarı temin eden bir araçtır (Özenç, 2014: 105-117). Ona göre evrensel tanrısal akıl (ebedi yasa) insan aklının üzerindedir. İktidar tanrısal yasalarla sınırlandırılmıştır.

Modern devletin tarih sahnesine çıkmasıyla devlete sınırsız ve sorgulanamayan bir egemenlik atfedilse de, meydana gelen iktisadi ve toplumsal gelişmeler devlet iktidarının sonsuz olmadığını ve paylaşılması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Okandan, 1951: 3). Devletin görevi doğal haklardan kaynaklanan sınırlandırmalara uymak ve bu hakları korumaktır. Duguit (akt. Günel, 1964: 103-124) bir iktidarın hukuki ve meşru bir mahiyete sahip olması için objektif hak ilkelerine uyması ve hatta onları teşvik etmesinin zorunlu olduğunu dile getirmiştir. Eğer devlet bu hakları tanımakta tereddüt ederse toplumun itiraz hakkı doğar. 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirisi, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi

insanların temel haklarının ihlal edilmeyeceğini ilan etmiştir. 19. yüzyılda Avrupa'nın diğer ülkelerinin anayasalarında temel hak ve özgürlükler birer birer yer bulmaya başlamıştır.

Avrupa'da ilk anayasalar aristokrasiyle burjuvazi arasındaki sınıfsal çatışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu mücadeleden galip çıkan burjuvazi kralların ve aristokratların iktidarını sınırlayarak egemen sınıf konumuna yükselmiştir. Hukuk devleti liberal çıkarlar doğrultusunda gerçekleşen bu gelişim sürecinde araçsallaştırılmıştır. Bu durum ticari faaliyetlerinde devletin gücünü yanına almak isteyen burjuvazinin “sözleşme” kavramıyla kendini garanti altına almak istemesinin yansımasıdır. Bu anayasalar burjuva teorisyenleri tarafından devletle toplum arasında yapılan bir sözleşme olarak tanımlanmıştır.

Bir siyasal düzen olarak anayasal düzen anayasal metni ve onu yapan, uygulayan ve yorumlayan tüm unsurları içerir. Sınıflar arası ilişkiler, gelişmişlik düzeyi, toplumda hakim olan inanç ve ideolojiler ve gelenekler anayasal düzene biçim verir. Dolayısıyla bir ülkede anayasanın özgürlükçü yapısı o ülkenin siyasal kültürüne ve yapısına bağlıdır. Anayasaların sınıfsal ve ideolojik karakteri onların aslında birer siyasal ve taraflı metin olduğunun da göstergesidir (Sevinç, 2012: 215-225). Hakim fraksiyon kendi söylem ve taleplerinin öncelikle sivil toplumunkilermiş gibi bir algı yaratarak hegemonyasını dayatır. İdeolojik aygıtlar anayasaların sınıfsal karakterini sanki toplumun genelinin talebiymiş gibi bir algı yaratır. Bu durum iktidar blokunun sınıfsal çıkarlarının anayasaların yapımındaki etkisinin ve egemen fraksiyonun nasıl toplumsal meşruiyet vazettiğinin bir göstergesidir (Kaynar, 2014: 285-334).

Anayasaların üç rolü vardır. Bunlardan ilki anayasaların ulusal değerlerin ve fikirlerin ifade edildiği bir platform olmasıdır. Bu fikirler daha çok soyut kavramlardır. İkinci rolü ise hükümetin yapısıyla ilgilidir. Hükümette kurumların ve kişilerin sorumluluklarını belirler. Kuvvetler ayrılığının hakim olduğu anayasalarda sorumluluk ve yetkiler çeşitli kurumlar arasında paylaşılır. Anayasalar son olarak hükümetin yönetim hakkını meşrulaştıran temel metinlerdir (Roskin vd, 1988: 50-52). Çalışmanın bu bölümünde anayasal devletin aydınlanmayla başlayan tarihsel gelişimi Rousseau ve Locke'un toplumsal sözleşme kuramları ve Montesquieu'nun erkler ayrılığı kuramıyla devleti biçimsel olarak ayrıştırması çerçevesinde ele

alınacaktır. Biçimcilik ve hukuki pozitivizm kavramlarını ele alındıktan sonra devletin uluslararası hukukla sınırlandırılmasının en önemli kilometre taşı olarak Roma sözleşmesiyle bu bölümü sonlandırılacaktır.

1.4.1. Aydınlanma ve anayasacılık

Aydınlanmanın devrimci niteliği onun akıl dışı görünen yapı ve uygulamaları eleştirmesinde yatmaktaydı. Bunlar burjuvazinin çıkarlarıyla bir çatışma içerisindeydi. Bir Aydınlanma kavramı olan anayasacılık iktidarların keyfi uygulamalarını sınırlamak ve bireysel özgürlükleri garanti altına almak amacıyla ortaya çıkmıştır (Flanz, 1956: 26-27). Bireyin doğal haklarına en büyük tehdit devlet iktidarından geleceği için onun sınırlandırılması da anayasacılığın özünü oluşturmaktadır (Kaynar, 2014: 285-334).

Rousseau'ya (2012a) göre özgürlük ancak kanunların egemenliği sağlandığında mümkün olabilir. Kamu yararı eşitlik ve özgürlüğün sağlanmasıyla mümkün olabilir. Bağımlılık ilişkisi insanı bir köle yapar ve genel iradenin gerçekleşmesini engeller. Rousseau'ya (2012b: 48-49) göre zor, mevki ve yasalar gerektirdiğinde kullanılmalıdır (Dent, 2010: 239-244). Modern anayasaları antik çağlarda kullanılan genellikle dini bir özelliğe sahip üst metinlerden ayıran temel özellik yaptırım uygulama gücüyle ilgilidir. Anayasalar devletleri tanımlayan, organların, kurum ve kuruluşlarının görev tanımlarını yapan ve onlara bir çerçeve çizen ortak metinlerdir. Anayasaların normlar hiyerarşisinde en tepede olması ve değiştirilmelerinin kolay olmaması devletin işleyişine ve temel organlarına belli bir istikrar kazandırmıştır.

Gözler (2009: 28-29) anayasacılığı “normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde bulunan ve kanunlardan daha zor bir şekilde değiştirilebilen kanunların yapılması gerektiği düşüncesi” olarak tanımlamıştır. Anayasacılık bir sınıf mücadelesi şeklinde başlamıştır. Monarklar ve aristokratlara karşı mücadelelerinde burjuvazi kendi çıkarlarını korumak ve iktidarı sınırlamak amacıyla devletlerin yazılı bir metne göre yönetilmesi gerektiğinin önünü açmıştır. Burjuvazinin bu talepleri anayasacılığın yaygınlaşmasında belirleyici olmuştur. Burjuvazi feodalizm ve kiliseye karşı elde ettiği bütün kazanımların anayasalarda yer almasını sağlayarak siyasal, toplumsal ve hukuksal hegemonyasını kabul ettirmiştir (Sevinç, 2012: 215-225).

Locke’a göre siyasi iktidarı sınırlandıran dört tane kural vardır. Bunlar: ilk olarak iktidarlar ilan edilmiş ve değiştirilemeyen yasalara göre hareket etmelidir ve keyfi kararlar alamaz. İkincisi bu yasaların tek amacı toplumun iyiliği olmalıdır. Üçüncüsü mülkiyet hakkını gözetmesi ve malların kişilerin rızası olmaksızın müsadere edilememesidir. Son olarak yasa yapıcı bu gücünü kimseye devredemez.

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinde ifade edildiği gibi, bireysel hakları güvence altına almak ve erkler ayrılığını tesis etmek liberal anayasaların temel özellikleridir¹³. Teoride temel hak ve hürriyetler başta olmak üzere Anayasa hükümleri yasama ve yürütme dâhil hiçbir erk tarafından ihlal edilemez. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki buna rağmen liberal anayasaların otoriter ve antidemokratik bir yapıya bürünmesini engelleyecek bir engel bulunmamaktadır.

19. yüzyıl boyunca yürürlüğe giren anayasalarda erkler ayrılığı, anayasalar oluşturulduktan sonra hükümetlerin çıkaracağı yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir mahkemenin varlığı gibi konular tartışılmış ve yürürlüğe girmiştir. Ancak anayasa mahkemesinin etkinliğinin derecesi bir yargı devleti tehdidini de ortaya çıkarmıştır. Bu denetimin yapılmaması durumunda ise temel hak ve özgürlüklerin ihlalinin nasıl engelleneceği tartışma konusu olmuştur (Karayalçın, 2003: 193-214).

1.4.2. Toplum sözleşmesi: Locke ve Rousseau

Egemenliğin kaynağının tanrısal olmadığını savunan Locke devletin meşruiyetinin topluluk halinde yaşayan insanların rızasına dayandığını ve insanların doğal olarak hür olduklarını ifade etmiştir (Bouillon, 1998: 10; Sennett, 2005: 65; Copleston, 1998: 138). Zabcı’ya göre Locke’un doğa halinden toplumsal yaşama geçiş sebepleri şunlardır: toplum içinde çıkacak sorunların çözümünde etkin olacak, oluşturulmasında ortak rızanın merkezi rol oynadığı ve herkesin bildiği kuralların yokluğu, uyuşmazlık durumunda bu kanunları uygulayacak bir hâkimin olmaması ve cezaları uygulayacak üstün bir güce duyulan gereksinim (Ağaoğulları vd, 2005: 190).

Locke ortak bir otoritenin olmadığı durumları doğa hali olarak tanımlamıştır. Onun doğa hali tasavvurunda “başkalarına zarar vermeme” kuralı vardır. Bu kuralın

¹³ Bu konu İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinin 16. maddesinde yer almaktadır. Daha fazla bilgi için bkz: http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/magna-carta/fransiz_insan.htm.

kaynağı akıldır. Bu düzende ortak mülkiyet vardır. Fakat kişinin emek harcadığı mallar üzerinde onlara sahip olma hakkı da vardır. Bunun sebebi bu mallar üzerinde iz bırakmasıdır. Dolayısıyla mülkiyet hakkı da diğer tabii haklar gibi dokunulmazdır. Çünkü bunlar sözleşmeden önce var olan haklardır. Kişiler toplumun diğer üyelerinin canlarına ve mallarına zarar vermemelidir. Çünkü herkes Tanrının malıdır. Doğa yasası, Tanrı'nın onlara verdiği sınırlar içinde yaşamalarını ve sağduyulu olmalarını emreder. Diğer taraftan, herhangi bir suçun işlenmesi sonucunda zarar gören kişinin suçluyu cezalandırması toplumda kargaşaya ve iç savaşa yol açacaktır. Çünkü hem davacı hem yargıç olma durumu intikam hissiyle adaletli bir karar verilmesinin önüne geçebilir. Bu yüzden bu görev bağımsız yargıçlara verilmelidir (Şenel, 1996: 338-341).

Doğa halinde herkes herkesle eşit ve özgürdür. Bu özgürlük hali sınırsız da değildir. Doğa halinde insan doğal hukuk dışında kimseye bağlı değildir. Ancak doğa halindeki potansiyel tehdit ve tehlikeler insanların toplumu (devleti) oluşturmalarına neden olmuştur. Devlet kurulduktan sonra bu özgürlük kişinin hukuka bağlanması ve sonuç olarak başka bir kimsenin boyunduruğuna girmemesi olarak tezahür etmiştir. Başkalarının şiddet ve baskısından ancak hukuk aracılığıyla emin olunabilir (Akarsu, 1961: 72-85).

Locke toplumsal sözleşme kuramını aile üzerinden kurmuştur. Yalnız bir yaşam süremeyecek olan insanoğlu karşı cinsle yaptığı sözleşme vasıtasıyla ilk topluluğu kurmuştur. Babanın çocuklar üzerinde bir otoritesi olsa da çocuk belli bir yaştan sonra kendi haklarına kavuşabilir. İktidarın babadan oğula geçmesi, Locke'un aileyle ilgili düşüncesinde diğer mutlakiyetçi düşünürlerden bu şekilde farklılaşır.

Doğal haklarından vazgeçen bireyler kendi rızalarıyla kurulmuş olan yasalara ve onları yürütecek olan kuvvete itaat ederler. Bu siyasi (medeni) toplumu meydana getiren şeydir. İnsanlar devleti kurmaya karar verdiklerinde çoğunluğun yöneteceği bir idari yapı kuracaklardır. Devlet olabilmek, tek bir vücut gibi hareket edebilmek ancak bu şekilde mümkün olacaktır. Bir kişinin buna rıza göstermesinin göstergesi ise devlete ait bir toprak parçası üzerinde bir yerde yaşamasıdır. Mutlakiyetçi yönetimlerde ise kral kararları kendi başına aldığı için doğa halindeki yaşam devam etmektedir.

Rousseau ise, Hobbes gibi, doğal yaşam halindeki insanla siyasi insan arasında bir süreksizlik olduğu ön kabulünden yola çıkar. Başlangıçta bireyci bir perspektifi benimserlerken vardıkları sonuç anti-bireycidir. Her ikisi de birey-insanı kolektif bir bütün içinde eritirler. Rousseau “genel irade” kitle karşısında aşkınlaşırken, Hobbes’un egemeni yönetendir. Bu yüzden Rousseau günümüzde zaman zaman totaliter demokrasinin ve Jakobenizmin sorumlusu olarak addedilmektedir (Dumont, 2011: 141-174).

Özgürlüğe vurgu yapan, yasaya dayalı ve kolektif bir kurama sahip olan Rousseau’nun fikirleri 1789 Fransız ihtilalinin fitilini ateşlemiştir. “*Toplum Sözleşmesi*” isimli eserinde Rousseau siyasal toplumun temelini onu oluşturan insanlar arasında yapılmış olan bir sözleşmeye dayandığını savunmaktadır. Bu sözleşme doğa halinden düzenli toplum hayatına geçişi sağlarken diğer taraftan bu sözleşme vasıtasıyla insanlar iradelerini birleştirmişler; irade, hak ve yetkilerini bu topluluğa devretmişlerdir. İnsanların iradelerinin birleşmesiyle ortaya çıkan genel irade onu oluşturan kişisel iradelerin üstünde olan kolektif bir iradedir. Egemenlik adına milli irade ya da genel irade denen bu üstün iradeye devredilmiştir. Genel irade seçimlerle çoğunluğun oylarıyla belirlenir. Ortaya çıkan sonuç azınlığın da iradesini kapsamaktadır. Genel irade toplumun ortak iyiliğine yönelirken hiçbir zaman yanılmaz (Kapani, 2004).

Rousseau’ya göre tabiat halindeki insanın henüz yetileri gelişmemiş ve cahildir. Bu yüzden kötü ya da faziletli olarak tanımlanamaz. Bununla birlikte uygarlık ilerledikçe eşitsizlik ve ahlaksızlığın artması Rousseau’da kaygıya neden olmuştur. Parlamentolarda oylanan öneriler halkı temsil eden vekillerin iradelerine göre değil oluşan bu üstün iradeye uygun olup olmadığına bakılarak kabul edilir ya da reddedilir (Dumont, 2011: 141-174).

Rousseau’ya göre toplumdaki eşitsizliğin kurumsallaşması süreci, mülkiyet ve kanunlarla sabitlemiştir. Egemen, toplum sözleşmesiyle ortaya çıkan kurallara uyarıya uyruklar da uymakta tereddüt etmeyecektir. Onun toplum sözleşmesi kuramı taraflara kurallara itaat etme sorumluluğu yüklemiştir. Başta egemen olmak üzere kanunlara uyulmaması durumunda sözleşme bozulacaktır. Çünkü yönetici meşruiyetini bu sözleşmeden almaktadır.

Toplumsal düzenin sözleşmeden kaynaklandığı fikri yönetenlerle yönetilenlerin eşitliğini kabul etmek demektir. Toplumun yönetene itaati sözleşmeyle meşruiyet kazanmaktadır. Çünkü yöneten bu konuda sözleşmeyle halktan onay almıştır. Yönetilenler sözleşmeyle tüm haklarını ve özgürlüklerini yönetene devretmemiştir. Çünkü eşit taraflar arasında yapılan bir sözleşme bir bağıllık yemininden başka bir şey değildir.

Medeni bir toplum mülkiyetten kaynaklanan eşitsizlikler barındırmaktadır. Bu sorunun çözümü herkesin yasalar karşısında eşit bir statüye ve haklara sahip olmasında yatmaktadır (Rousseau, 2012b: 3-12; Dent, 2010: 78-80). Kişi yasalara itaat ederek hem kendi iradesine itaat etmekte hem de başkalarına itaat yükümlülüğünden kurtulmaktadır. Böylece birey aynı zamanda özgür kalabilmektedir (Rousseau, 2012b: 14-15). Ayrıca toplum sözleşmesi hak ve hukuk vasıtasıyla bütün insanları eşit bir statüye sokar.

Genel iradeyle oluşan hukuk halkın taleplerinin üstündedir. Bu hukuk ancak üstün bir akılla tespit edilebilir. Genel iradenin öznelere olarak toplum (Dent, 2010: 159-161) her zaman iyiyi ister ancak iyinin ne olduğu konusunda yanılabilir. Özel iradeler genel iradenin üstünde olamaz. Rousseau, toplumun düzenin ve hukukun oluşturulması konusunda halkın yeterli olmadığını ifade ederek aşkinci bir kuram geliştirmiştir. Ona göre adaletin kaynağı, yine de, tanrısalıdır. Ancak insanlar ona ulaşamadıkları için yeryüzü kanunlarını ve devleti oluşturmuşlardır (Rousseau, 2012b: 34).

Doğa halinden siyasal topluma geçişte iki düşünürün de mülkiyet konusunda birbirlerine yaklaştıkları ve uzaklaştıkları noktalar vardır. Locke mülkiyetin korunmasını devletin temel çıkış noktası olarak kabul ederken Rousseau ise mülkiyet anlayışının yerleşmesini kötülüklerin başlangıcı olarak görmüş ve bunun da hukuk kurallarını ve dolayısıyla devleti zorunlu kıldığını belirtmiştir. Rousseau, insanların eşitlik ve özgürlük için kendi iradelerini bir toplumsal sözleşmeyle oluşturdukları genel iradeye devrederken, Locke da, kendi toplumsal sözleşme kuramıyla yaşadığı çağın ihtiyaçlarına uygun bir şekilde mülkiyet de dâhil doğuştan gelen hakların korunması karşılığında iradesini devlete devretmiştir. Rousseau genel iradenin toplumun ortak çıkarını temsil ettiğini savunması çoğulcu değil azınlığı tahakkümüne

alan çoğunlukçu bir demokrasi anlayışının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Buna karşılık Locke liberal bireyci bir anlayışla burjuvazinin sınıfsal çıkarlarına uygun bir şekilde aristokrasi ve monarkın karşısında konumlanarak bireysel özgürlük esasına dayalı bir demokrasi modelini savunmuştur.

1.4.3. Devletin biçimsel ayrışması: Montesquieu ve erkler ayrımı

Anayasal bir devlet olarak örgütlenmiş olan ve erkler ayrılığı ilkesine sahip bir hukuk devletinin amacı hukukun üstünlüğünü egemen kılmak, siyasi iktidarı bir fren ve denge mekanizmasıyla sınırlandırmak ve insan haklarına keyfi müdahaleleri engellemektir (Özkazanç, 2014: 139-170). Bu bağlamda kuvvetler ayrılığı yasama, yürütme ve yargı mekanizmaları arasında bir fren ve denge sistemi yaratılarak yetkilerin bunlar arasında paylaşılması yoluyla bu kuvvetlerin birbirlerini sınırlandırması yoluyla keyfi yönetimin engellenmesi olarak tanımlanabilir.

Locke’a göre, egemenden topluma gelebilecek üç tehdit vardır. Yürütmenin yasamayı ele geçirmesi riski bunlardan ilkinin oluşturmaktadır. Bu durumla en çok olağan üstü hal rejimlerinde meclisin yetkileri yürütmeye devredilerek çıkartılan kanun hükmünde kararnameler örneğinde görebiliriz. Bir diğer tehlike ise yasa yapıcıları ve uygulayıcılarının kendilerini bu yasalarla bağlı hissetmemeleridir. Son olarak da yöneticilerin bu yasaları kendi kişisel çıkarlarına uygun şekilde çıkarmaları tehlikesidir. Toplumun bu tehditlerden korunabilmesi ancak iktidarın yasama ve yürütme şeklinde bölünmesiyle mümkün olabilecektir. Locke en baştan beri ayrı bir erk olarak ortada duran yargıya ek olarak federatif erk adını verdiği, anarşi ve doğa halinin hakim olduğu dış politika alanındaki sorunlarla ilgilenen erki eklemiştir. Çünkü savaş durumunda meclisin hızlı karar alamayacağını öngörmüştür (Şenel, 1996: 344-346).

Kavrama bugünkü anlamını kazandıran Montesquieu ise insanların tutkularına yenik düşebileceğini bunun sonucunda da hukuku çiğneyebileceklerini savunmaktadır. İnsanlar tahammül edebildikleri kurallara ve yasalara itaat ederler. Onların neye itaat edip neye etmeyeceklerinin özgürce tartışıldığı toplumlara da açık ve çoğulcu toplum denir. Bu toplumlar aynı zamanda yanlışlarını fark edip düzeltebilen toplumlardır.

Montesquieu’ya göre doğa kanunlarında, maddenin belli bir kanuna tabi olması gibi, insanların ve toplumların belli kanunlara tabi olması gerekir. Toplumların bu

kanunlara tabiiyeti ne kadar özgür olduklarının göstergesidir. Özgür toplumlar keyfi iktidarlara değil objektif kanunlara tabiidir (Göze, 2000: 174-191; Ebenstein, 1996: 237-242).

Toplumsal birliğin kaynaklarını araştıran Montesquieu üç tür siyasi düzenin varlığına işaret etmiştir. Bunlardan ilki herkesin sınırlı iktidarı anlamına gelen ve eşitlikçi bir düzeni ifade eden cumhuriyettir. Cumhuriyet ortak yararı bireylerin bencil çıkarlarının önünde tutarlar. Durkheim'a göre onlar birliklerini benzeşme üzerine inşa etmişlerdir. İkincisi de tek kişinin sınırlı iktidarı anlamındaki monarşidir. Monarşilerde ayrıcalıklar, farklılıklar ön plana çıkar. Kendi özel çıkarları peşinde koşan bireylerin oluşturduğu toplum genel çıkarı meydana getirir ve bir denge oluşur. Burada meydana gelen çatışmalı ortam çoğulcu bir yapı meydana getirir. Sonuncusu da tek kişinin sınırsız iktidarı anlamındaki despotluktur. Despotlukta itaat korkuya dayalıdır. Despot korkuyu hâkim kıldıkça varlığını ve konumunu güvence altına alır.

Erkler ayrılığı ilkesinin kurucusu olan Montesquieu bir iktidarı bir başka iktidarın durdurabileceğini savunur. Bu da farklı iktidar odaklarının varlığını gerektirir. Böylece başkalarının aşırılıkları sınırlandırılmış olur. En eşitlikçi düzenin despotluk olduğunu savunan düşünür, cumhuriyet ve monarşinin özgürlükçü düzenler olduğunu savunur. Despotlukta toplum itaat ve yoklukta eşitken cumhuriyetin bireyleri egemen ve faal olmada eşittirler. Monarşi ise toplumsal sınıflar tarafından bölünmüş ve birbirini dengeleyen bir toplum olarak adlandırılabilir. Cumhuriyet ve monarşide din bireylerin davranışları için bir ilham kaynağı iken, despotlukta ise korku kaynağıdır (Oktay, 2010: 82-103).

Montesquieu'ya göre bir toplumda siyasal özgürlüklerden söz edebilmek için iktidarın yine iktidar içinden bir takım mekanizmalarla sınırlandırılması gerekir. Böylece devlet kendinden önce var olan bir yasaya değil kendi yarattığı bir yasaya tabi olacaktır. Montesquieu'nun kuramında erkler arasında, sınırları hukuk tarafından belirlenen bir ilişki vardır. Bu ilişkinin erklerin birbirlerini denetlediği ve dengelediği ılımlı bir devlet mekanizması ürettiği söylenebilir. Her devlette kanunları yapan, düzenleyen ve kaldıran yasama yetkisi, söz konusu kanunları uygulayan yürütme yetkisi ve yargı yetkisi olmak üzere üç adet yetki vardır (Montesquieu, 1959: 335-

336). Ancak, Althusser'e (2005: 122) göre, Montesquieu'da yargı yasamaya (soylular meclisi) bağlanarak sınırlandırılmaktadır. Yargının görevi iktidarın denetlenmesi ve sınırlandırılmasından ziyade yasaların uygulanmasında etkin bir güçtür. Soyluların oluşturduğu meclis bu yolla halk meclisi ve yürütme üzerinde bir iktidar bloku oluşturmaktadır. Althusser (2005: 124-127) bu durumda bir erkler ayrımından bahsedilemeyeceğine; aksine iktidarın soylular, kral ve halk arasında dengeli bir şekilde paylaştırılmasından bahsedilebileceğini ifade etmiştir.

1.4.4. Biçimcilik ve hukuki pozitivizm

Temelleri doğal hukuk düşüncesiyle atılan hukuk devleti 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan hukuki tartışmalarla birlikte bir dönüşüme uğramıştır. Bu dönemde kanun devletin koyduğu bir düzen olarak algılanmaya başlamıştır. Kaynağını devlette bulan ahlak ve adaletle olan ilişkisinden koparılmış kanun düşüncesi devlet tarafından konan bir kural, irade ya da emirdir (Pino, 1999: 513-536). Bir başka deyişle, kanunun kaynağı devlettir ve ancak bundan dolayı itaat edilmelidir (Gürbüz, 2004: 36). 19. yüzyıla gelindiğinde hukuk güvenliği ilkesi hukuk devletin belirleyicisi olmaya başlamıştır (Furtun, 1997: 19). Herkese eşit mesafede bulunan kanunlardan oluşan genel ve soyut bir hukuk anlayışının temel hak ve özgürlüklerin korunmasında ve kanun önünde eşitliğin sağlanmasında uygun bir vasıta olacağı öngörülmüştür (Keyman, 1978: 17-55).

Hukukun toplumsal bir olgu olduğunu düşünen Kelsen, Austin, Hart ve Raz gibi pozitivist teorisyenler hukuk kurallarıyla ahlaki kurallar arasında bir ayrım yapmışlardır. Kelsen (Şenses, 2018: 131) kanunların içeriğinin ahlaki yargılardan bağımsız olarak düzenlenmesi ve pozitif hukukun eksiksiz ve tam olarak uygulanması gerektiğini savunmuştur. Ancak yine de hukuk normlarının adil olması gerektiğini savunan bu teorisyenler ahlakın hukuki alandan tamamen dışlanması düşüncesine sahip değillerdir. Bu düşünürlerin kaygısı ahlaki yaklaşımların ideolojik olma riskidir.

Doğal hukukçular hukuku insanlar tarafında oluşturulmasa da onlar tarafından keşfedilen ve ahlaki olarak bağlayıcı hukuk olduğunu düşünmektedir. Bentham ve takipçileri gibi hukuki pozitivistler ise hukukun toplumdaki insanların kararlarıyla çıkarıldığını savunmaktadır (Uygur, 2003: 146). Doğal Hukuk ahlaki temellere

dayalı yol gösterici bir özelliğe sahipken, pozitif hukuk yaptırım içerir ve muhataplarını doğrudan bağlayıcı bir özelliğe sahiptir. Anayasal tanıma yoluyla pozitif hukukun içinde yer bulan insan hakları ya da temel haklar soyut bir norm olmaktan çıkıp bir gerçeklik halini alır. Ancak, Anayasanın bizzat temel hakları engelleme işlevi de söz konusu olabilir.¹⁴ Bu durumlarda Anayasa insan haklarını devletin bekası açısından bir tehdit olarak algılayabilir. Pozitifleşmiş insan haklarının hem garantörü hem de muhatabı olan modern devlet sahip olduğu şiddet tekeliyle hukuku yaratma ve uygulama yetkisini de elinde bulundurur (Sancar, 2014: 40-41).

Pozitif hukuk egemenin meşru zor kullanma gücünün yardımıyla kanunun etkin kılındığı bir hukuk düzenidir. Hukuki pozitivizmin kurucuları İngiltere’de Bentham ve Austin iken Almanya’da bu, tarihçi hukuk okuluna atfedilmiştir. Bu okula göre hukukun kaynağı örf ve adetlerdir (Güriz, 1955: 227-236). Fransa’da ise hukuki pozitivizm bir dizi kanunculuk hareketi sonrasında yerleşmiştir. Bu üç öncü gelenek de egemenin koyduğu kuralın kanun olduğu konusunda birleşmiştir (Işıқтаç, 2004: 220). Austin’e göre hukukun kaynağını egemenin emri, toplumsal olgu boyutunu ise toplumun egemene itaat etme alışkanlığı oluşturmaktadır (Uygur, 2003: 147). Hart’a (2003: 148-149) göre ise bir hukuk sistemi sadece yurttaşlara ödev ve yükümlülüklerin yanı sıra belli haklar ve yetkiler tanımaktadır.

Hukuki pozitivizmde iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan ilki hukukun egemenin iradesi olarak ortaya çıkmasının doğal hukuka ters olmadığı fikridir. Doğal haklardan esinlenen Fransız Devrimi sonrasında doğal hukukun pozitif hukuka dönüştürülmesi düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Bir başka deyişle, Fransa’da kanun doğal hukukun yansıması olarak kabul görmüştür. Böylece, pozitif hukuka kanun koyucu dışında başka bir gücün müdahale etmemesi düşüncesi yaygınlaşmıştır (Güriz, 1985: 305-306).

Bu değişim doğal hukukun pozitif hukuk karşısında gerilemesiyle sonuçlanmıştır. Doğal hukuk pozitif hukuku besleyebileceği sınırlara kadar besleyip sonunda pozitif hukuk tarafından reddedilmiştir. Hukukçu doğal (ahlaki, dinsel ve kültürel) hukukun muğlaklığından kurtulmuş ve hukuki pozitivizm hukuk güvenliğinin güvencesi olmuştur (Keyman, 1978: 29-30).

¹⁴ Türkiye Cumhuriyetinin 1982 Anayasası bu kapsamda değerlendirilebilir.

Kanunilik düşüncesine bağlı olan pozitif hukuk doğal hukuktan üç noktada ayrılmaktadır. Bunlarda ilki sınırları belirlenmiş bir hukuk düzeninin inşasıdır. İkincisi ise normun etkinliğinin sağlanması amacının güdüldüğü zorlayıcılık fikridir. Son olarak öngörülen insan yapılarındaki farklılıktır. Pozitif hukuk kendi çıkarının farkında olan rasyonel birey etrafında şekillenirken doğal hukukun öngördüğü insan erdemlidir (Sır, 2010: 99-100). Siyasi olarak üstün olanların koyduğu pozitif hukuk kişilere ödevler yükler. Kurallara uymayanlara ceza ve yaptırımlar öngörülür.

Sonuç olarak pozitif hukuk egemenin iradesini yansıtır. Bu yüzden kanunun adil olması ya da ahlaki normlara uygunluğunun test edilmesine gerek yoktur (Atalay, 2010: 104-113). Belli bir zamanda geçerli kurallar kümesi olarak pozitif hukuk yerleşik iktidar anlayışının iradesini yansıtmaktadır. Bu düşünceye göre adil olan zaten kanunla düzenlenmiştir. Böyle bir anlayış totalitarizme giden yolun kilometre taşlarıdır (Furtun, 1997: 5-6). Bu düşünce hukukun toplumda düzeni ve huzuru sağlama işlevini ortadan kaldıracaktır (Gürbüz, 2004: 35). Pozitif hukuk bir denge sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle dengeleyici anayasa temel bir sorun olarak hak ve özgürlüklerin korunması için uluslararası bir referans noktasına ihtiyaç duymuştur.

1.4.5. Roma sözleşmesi: Anayasa ve hukuk devleti

Uluslararası normlar adı verilen hukuk kuralları tarihsel süreç içinde ulusların birbirleriyle olan ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Uluslararası hukuk, devletlerin dış egemenliklerini kısıtlayan önemli bir etmendir. Devletler siyasi, iktisadi ya da askeri nedenlerle BM, NATO, AB gibi ulus-üstü ve uluslararası kuruluşlara üye olurlar. Bunun sonucunda bu kuruluşların sözleşmesinde yer alan ilkelere ve alacakları kararlara uyma yükümlülüğü altına girerler. Böylece devletler isteyerek egemenliklerini sınırlandırır (Özgöker, 2006: 6-7). Birinci Dünya Savaşı sonrasında Westphalia düzeni yerini devletler arasındaki ilişkilerin belli kurallara bağlanması ve bu kuralların uygulanıp uygulanmadığını kontrol edecek bir mekanizmanın geliştirilmesi çabalarına bırakmıştır. Bu çabaların sonucunda, İkinci Dünya Savaşından sonra BM kurulmuş; aynı şekilde Avrupa Birliği gibi siyasi ve iktisadi işbirliği çabalarının daha ileriye götürülmesini hedefleyen ulus-üstü oluşumlar ortaya çıkmıştır (Hasgüler ve Uludağ, 2010: 14-15). Ayrıca, dünyayı

savaşın eşiğine getiren uluslararası iktisadi krizlerin önlenmesi için kurulan IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi kuruluşlar da devletlerin egemenliklerini kendi alanlarında kısıtlamaktadır (Başak, 2010: 11).

Özellikle İkinci Dünya Savaşından bu yana insan hakları konusu devletlerin uluslararası arenada meşrulaştırılmasında temel kriterler arasına girmeye başlamıştır. Nürnberg ve Tokyo'daki mahkemeler insanlığa karşı işlenen suçların soruşturulması için daimi bir mahkemenin kurulmasında bir dönüm noktası olmuştur. Bu mahkemeler işlenen suçlara karşı bireysel sorumluluk ilkesini getirmiş ve böylece bu suçları işleyen devlet başkanlarının yargılanmasının yolu açılmıştır.

Bu anlamda en önemli dönüm noktalarından birini oluşturan Roma sözleşmesi devletlerin egemenlik hakkını İkinci Dünya Savaşının dramlarının tekrarlanmaması amacıyla sınırlandıran bir sözleşmedir. Ulus üstü bir yapı olarak AB'nin temellerini atan bu sözleşme¹⁵ iç hukuklarında yurttaşlarına karşı ifade özgürlüğü, adil yargılanma hakkı gibi haklar tanıyarak devletlere temel hak ve özgürlükler konusunda sorumluluklar yüklemiştir. Bu hakları tanıyan sözleşmecî devlet bunların korunmasında garantör konumundadır. Bu haklar ulusal güvenliği tehdit eden durumlarda askıya alınıp, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine bilgi verilerek olağanüstü hal rejimleri uygulanabilir.

Sözleşmenin 1952'de Paris'te kabul edilen ek protokolü devletlerin vergi toplama hakkını saklı tutarken, mülkiyet hakkının kamu yararı dışında ihlal edilemeyeceğini karara bağlamıştır. Sözleşme eğitim hakkını din ve inançlara saygı çerçevesinde garanti altına alınmıştır. Sözleşmecî devletler seçimlerin serbest seçim, gizli oy açık sayım ilkelerine göre yapılmasını taahhüt ettirerek ülke yönetimlerinin demokratik usullere uygun bir şekilde belirlenmesini karara bağlamıştır.

Sözleşme devletlerin yargı sistemlerinin adil yargılama usullerine uygun karar almaları koşuluyla müdahale etmekten imtina ederken getirmiş olduğu bireysel başvuru hakkıyla insan hakkı ihlalleri gerekçesiyle devletlerin yargı sistemlerine müdahalede bulunabilmektedir. Böyle bir durum devletlerin egemenlik tanımlarında bir farklılaşmaya zemin hazırlamıştır. Belli bir toprak parçasında meşru şiddet

¹⁵ Roma Sözleşmesinin ve ek protokollerin tam metnine ulaşmak için bkz. https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/09/01/AIHS_TUR.pdf

tekeline sahip tek örgütlenme olarak devletin üstünde bir yapı, insan hakkı ihlalleri karşısında, devletlerin yargı sistemlerinin verdiği kararları denetleme hakkına sahip olmuştur. Bu durum karşılıklı olarak birbirine ticaret sözleşmeleriyle bağlanan devletlerin ortak bir hukuk sözleşmesiyle birbirlerini yükümlülük altına almaları neticesini doğurmuştur.

Strasburg'da imza altına alınan 4 numaralı protokole göre de bireylerin serbest dolaşım ve istediği ülkede ikamet gibi hakları teslim edilmiştir. Bu hakların ancak "ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık ve ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler olarak ve yasayla öngörülmüş sınırlamalara" tabi tutulabileceği ifade edilmiştir.

Bu sözleşmenin 1983 tarihinde getirilen ek protokolünde ölüm cezasının kaldırılması ve 1984'te getirilen protokolle "*cezai konularda iki dereceli yargılanma hakkı*" gibi düzenlemeler devlet egemenliğinin dönüşümüne örnek olması açısından önemlidir. Eskiden devlet kendi sınırları içerisinde bölünemez, devredilemez ve sınırsız bir egemenlik hakkına sahipken, bu örnekte olduğu gibi, uluslararası yükümlülükler artık devletlerin yargı süreçlerine doğrudan müdahalede bulunabilmektedir.

Sözleşmenin maddeleri sadece sözleşmeci devletleri bağlasa da ortaya çıkan dünya düzeni çerçevesinde mülkiyet hakkı başta olmak üzere bireysel hak ve özgürlükleri koruyan yasaların çıkarılması bu ilkeleri uygulama hedefi olmayan devletleri zorlamıştır. Küreselleşen bir piyasada, bu devletlerin mülkiyet hakkına getirmekten imtina ettikleri güvenceler neticesinde, kimi zaman yaptırımlara maruz kalmışlar çoğu zaman da devletlerin mülkiyet hakkı ve bireysel özgürlüklere getirdikleri kısıtlamalar sermayenin korkmasına zemin hazırlamıştır. Bu da söz konusu devletlerin kapitalist dünya sistemi dışında kalmalarına zemin hazırlamıştır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki, merkez ülkeler post-kolonyalist çağda çevre ve yarı-çevre ülke yönetimlerini kendilerine bağlayarak ya da sömürge yönetimlerinin kalıntılarının öncülüğünde gerçekleşen bağımsızlaşma süreçleri sonucunda ülkeleri uzaktan kumandayla yönetmeye devam etmişler ve kendi şirketlerine tanınan ayrıcalıkların sürdürülmesini sağlamışlardır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve “Paris Şartı” gibi birçok uluslararası anlaşma, devletler açısından zorunlu hale gelmiştir. Bu anlaşmaları imzalayan devletler, vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerini korumayı ve gözetmeyi taahhüt etmiştir. Bunun sonucunda, insan hakları ulus-devletin içişleri olmaktan çıkarak evrensel ve uluslararası bir mesele haline gelmiştir (Bozkurt, 2011: 22). Ayrıca, insan hakları birçok denetim mekanizmasıyla izlemeye alınarak devletlerin egemenliğine sınırlandırmalar getirilmiştir. Bunlar arasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM- European Court of Human Rights) ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM- International Criminal Court) gibi kurumlar vardır. Devletlerin uluslararası sistemin bir parçası olarak kalabilmesi hukuk devleti, demokratik standartlar ve insan hakları gibi ilkelere uymasına bağlanmıştır. Sonuç olarak devletler bu sistemdeki yerlerini koruyabilmek için egemenlik haklarının belli bir ölçüde sınırlandırılmasına izin vermek zorunda kalmaktadırlar. İnsan haklarının evrensel bir boyut kazanmasıyla birlikte insani müdahaleler de uluslararası toplumun gündemini meşgul etmeye başlamıştır (Keskin, 1998: 25).

Yugoslavya’nın dağılması ile başlayan süreçte Bosna Hersek’te yaşananlar üzerine BMGK’nın almış olduğu kararlar söz konusu suçların yargılamanın yapılmasını sağlayacak bir mahkemenin kurulması için hukuki zemin oluşturmuştur.¹⁶ 827 sayılı karar barışın tehdidi, bozulması ve saldırı fiillerinin düzenlendiği BM Anlaşmasının 7. Bölümünü dayanak almıştır. Sonuç olarak 1993 yılı içinde “Eski Yugoslavya Ülkesi Üzerinde 1991 Tarihinden İtibaren Ciddi Hukuk İhlalleri Yapmaktan Sorumlu Kişilerin Yargılanması İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi”nin kurulması karar altına alınmıştır. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin yetkisi 1991 yılından itibaren Yugoslavya sınırları içinde işlenen suçları araştırmakla sınırlandırılmıştır. Görevi gerçek kişilerin yargılanması olan mahkeme statüde belirtilen suçların planlanmasında, icrasında veya azmettirilmesinde yardım etmiş ya da katılmış kişileri sorumlu tutmuştur. Mahkemenin 7/2. maddesinde belirtildiği gibi sıfatı veya görevi ne olursa olsun (devlet başkanı dahil) statüde belirtilen suçların ifasına yukarıda belirtildiği gibi katkıda bulunmuşsa cezai sorumluluğa sahiptir. Uluslar üstü bir statüye sahip olan mahkemenin ulusal mahkemelerle arasında “yarışan yetki”

¹⁶ Karar metinleri için bkz., UN Quarterly, United Nations Security Council, S/RES/713, 764, 780, 808, 827, <http://www.un.org/Docs/sc/>.

vardır.¹⁷ Ancak, böyle bir durumda Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kararlarının bağlayıcılığı vardır (Başak, 2003: 40).

Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi de Ruanda'da ve Ruanda'ya komşu devletlerin topraklarında işlenmiş olan suçları araştırmakla yetkilendirilmiştir. Ruanda'da da yargılamalar insan hakları ihlalleri ve soykırımdan sorumlu kişilerin 1994 yılı içinde işledikleri suçları kapsamıştır. Bu mahkemenin dayanağı da BM anlaşmasının 7. maddesidir.

Bosna ve Ruanda'da insanlığa karşı işlenen suçlar daimi bir uluslararası ceza mahkemesine duyulan ihtiyacı artırmıştır. Devlet egemenliğine birtakım sınırlamalar getiren UCM, Roma'da 17 Temmuz 1998 tarihinde kabul edildikten sonra 1 Temmuz 2002'de yürürlüğe girmiştir. Roma Statüsü ya da Uluslararası Ceza Mahkemesi devlet egemenliğine karşı uluslararası müdahale sürecinin son halkasını oluşturmaktadır.

Sözleşmenin beşinci maddesi mahkemenin yargı alanını “soykırım suçu, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve saldırganlık suçu” olarak sınırlandırmıştır. Daha sonra 6, 7 ve 8. maddelerde bu suçlara dair tanımlama ve açıklamalara yer verilmiştir. Giriş bölümünün altıncı paragrafı yargı yetkisini öncelikli olarak her devletin ulusal yargısına verse de, 10. paragrafta mahkemenin statüsünün ulusal yargılarının tamamlayıcı niteliğine dikkat çekilmiştir. Şayet bir devletin yargısı bahsedilen suçlar kapsamına giren eylemlerin soruşturulması ve kovuşturulmasında isteksiz veya yetersiz kalırsa UCM devreye girecektir.

UCM'nin birinci bölümünde uluslararası toplumu ilgilendiren insanlığa karşı suçların yargılanması yetkisini kullanacak tamamlayıcı nitelikte bir mahkemenin kurulmasını öngörmüştür. Statünün 86 ve 88. maddeleri taraf devletlerin işbirliği çerçevesinde ulusal hukuk sisteminde yer almasının sağlanmasını istemiştir. Statüde bahsedilen suçlarla ilgili ulusal yargı sisteminde bir kovuşturma ve yargılama yapılmışsa UCM tarafından bir yargılama yoluna gidilmeyecektir. UCM bu yetkisini ulusal mahkemelerin isteksizliği ya da yetersizliği durumunda kullanacaktır.

¹⁷ Yarışan yetki kavramı uluslararası ceza hukukunda iki farklı hukuk düzeninin bir kişiyi aynı suçtan dolayı kendi yetki alanı içinde yargılama yetkisine sahip olmasıdır. Bkz: Gökçen Alpkaya, Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

Devletlerin hüküm sürdükleri coğrafi alanda huzur ve düzeni sağlama üstün otorite olarak konulmuş kurallara uymayanlara, toplumsal düzeni bozanlara ve suç işleyenlere yaptırım uygulama ve ceza verme yetkisi vardır. Bu açıdan bakıldığında devlet bir zorunluluktur. Yargılama yetkisi suçun işlendiği ülke devletine aittir. Kendi alanları içinde ortaya çıkan hukuki sorunlara çözüm bulmak devletlerin sorumluluğundadır. UCM yukarıda belirtilen birçok şeyin yanında devletlerin egemenliğini dışarıdan kısıtlayan bir kuruluş olarak ortaya çıkmaktadır.

1.5. Hukuk Devletinden Refah Devletine

Endüstri toplumu burjuva toplumunun oluşturduğu eşitsizliklerden kaynaklanan teknolojik ve iktisadi açıdan gelişmiş ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Sınıflar arasındaki eşitsizlik, gerilim ve çelişkiler endüstri toplumunun ayırt edici özellikleridir. Modern anayasal devlet bu çelişkileri gidermeye dönük bir adım olarak sosyal hukuk devleti kavramını geliştirmiştir. Sosyal devlet uyguladığı sosyal reform programlarıyla sınıflar arasında bir denge, uzlaşma ve bütünleşme kurmayı hedeflemiştir (Gören, 2014: 35).

Hukuk devleti burjuva sınıfının mutlakiyetçi devlete karşı mücadelesinden, sosyal devlet ise endüstri toplumunun devlet için mücadelesinden ortaya çıkmıştır. Hukuk devleti bireylere ait temel hak ve özgürlüklere odaklanırken sosyal devlet alt sınıfların tam istihdamı ve çalışma gücünün korunmasını hedeflemiştir. Dolayısıyla hukuk devleti bireylerin özgürlüğüne ve mülkiyetine karşı devletin müdahalesini sınırlandırmayı hedeflerken sosyal devlet yukarıda zikredilen hedefler doğrultusunda özgürlükleri kısıtlayabilir ve mülkiyet hakkına müdahalede bulunabilir. Hukuk devletinde mülkiyet hakkı özgürlüğün kaynağı, başarının tetikleyicisi, refah ve hümanizmin temeli olduğu için kutsaldır. Ancak sosyal devlet toplumsal eşitlik ve sınıf uzlaşmasının sürdürülmesi için gerekli durumlarda müsadere yoluna gidilmesine izin verir. Hukuk devleti serbest ticarete dayalı bir piyasa mekanizması öngörürken, sosyal devlet iktisadi alanın toplumsal yükümlülüklerinden ve devletin toplumsal alana olan müdahalesinin bir uzantısı olması nedeniyle sınırlamalar getirebilir (Huber, 1970: 46-51).

Hukuk devleti bireysel özgürlükleri önceleyen bir yaklaşıma sahipken sosyal devlet toplumsal mutluluk ve refahla ilgilenmektedir. Sosyal devlet, sosyal adalet ve sosyal

güvenliğin oluşturulması ve bunları garanti altına almakla yükümlü bir devlet formudur (Gören, 2014: 27).

10.12.1948 tarihli BM İnsan hakları bildirisinde ifade edildiği gibi devletin görevi bireyleri maddi değerlerin yanı sıra toplumsal ve siyasal yaşamın manevi değerleriyle de teçhiz etmektir. Bu kapsamda eğitim, kültür ve siyasal katılım konularında özendirici bir yaklaşım içinde olmalıdır. Hukuk devletinin devleti sınırlandıran erkler ayrılığı, yasallık ve hukuksal koruma gibi biçimsel ilkeleri endüstri toplumunun neden olduğu güçlüklerin giderilmesinde yeterli değildir. Ancak sosyal devletin getirdiği koruma mekanizmaları kişisel özgürlüğün teminatıdır (Gören, 2014: 41).

Soysal'a (1987a: 231) göre, sosyal devlet yurttaşların sosyal durumları ve refahıyla ilgilenir ve onlara asgari bir hayat standardı sunmayı hedefler. Özbudun (1993: 103) da sosyal refah devletinin toplumsal barışı ve adaleti tesis etmek ve korumak için toplumsal hayata ve ekonomiye aktif bir şekilde müdahale etmesini meşru gördüğünü ifade etmiştir.

Sosyal devletin hedefi toplumsal sınıfların entegrasyonunun bireylerin özgürlüklerinin korunarak sağlanmasıdır. Bu, sınıf çatışması önlenerek gerçekleştirilir. Bu açıdan ulus-devlet ideolojisi oldukça işlevsel bir vazife görmüştür. Sınıfsal farklılıkların göz ardı edilmesini sağlayacak olan meşru gerekçeler ulus-devlet ideolojisini oluşturan eğitim kurumları, resmi törenler gibi araçlarla tahsis edilmiştir. Diğer taraftan sosyal yükselme, sınıflar arasında var olan gerilime rağmen kurulan sosyal ortaklık ve sosyal var olma gereksinimlerin devlet tarafından giderilmesi sosyal devletin sosyal temas stratejilerini oluşturmaktadır (Huber, 1970: 39-40).

Huber (1970: 34-36) bu zıtlığın şekil değiştirerek sosyal devlet döneminde devlet ve endüstri toplumu arasında gerilime dönüştüğünü ifade etmiştir. Sosyal refah devleti kitlelerin ekonomik, toplumsal ve kültürel ihtiyaçlarına odaklanarak onların lehinde ekonomiye müdahalede bulunan bir sosyal müdahale sistemine sahiptir. Devlet müdahalesizliğine dayanan burjuva toplumunun aksine endüstri toplumu devlet müdahalesine ihtiyaç duymuştur. Geniş anlamda sosyal refah devletinin misyonu sınıflar arasında bir uzlaşa sağlayarak çatışmaları ve gerilimleri azaltmaktır. Hukuk

devleti, devletin tacizlerine karşı temel hak ve özgürlükleri garanti altına almayı hedeflerken, sosyal devlet ise kitlelerin çıkarı doğrultusunda onların yaşam güvenliği, tam istihdam ve çalışma gücünün korunmasına odaklanmıştır. Bir başka deyişle hukuk devleti toplumu devlete karşı korurken sosyal devlet de toplumu devlet aracılığıyla korumaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜREKLİ KRİZ OLARAK DEVLET: DEMOKRASİ, PASİF DEVRİM VE DESPOTİZM

2.1.Kurum ve Aygıt Olarak Devlet

Devlet fikrinin ortaya çıkmasıyla birlikte iktidar kişiselliğın ötesine geçerek kurumsallaşma yoluna girmiştir. Devlet düşüncesinin bu şekilde kristalize olmasından sonra artık toplum kabile şeflerine ya da hükümdara değil bir kurumsal yapı olarak devlete itaat etmeye başlamışlardır. Bundan sonra devlet iktidarın dayanağı ve siyasal toplumun çatısı olarak tasavvur edilmeye başlamıştır. Devlet iktidarını ve onun meşru zor kullanma tekelini elinde bulunduranlar bu gücü çoğu zaman kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır (Kapani, 2004: 37-39).

Devletin örgütlenmesinde tahakküm kadar hegemonyanın da etkisi göz ardı edilemez. Hegemonya, Gramsci'nin devletle toplum arasındaki ilişkileri daha derinlemesine incelemek amacıyla kullandığı bir terimdir. Bu terim kapitalist sistemde hakim sınıfın diğer sınıfların belli kesimleriyle kurduğu ittifaklar ve siyasal uzlaşmalar yoluyla egemenliğini topluma kabul ettirerek hakim konumunu devam ettirebilmesi anlamına gelmektedir. Gramsci, bu uzlaşmaları ve ittifakları işçi sınıfının devrimini engelleme işlevi olarak görmektedir (Vergin, 2014: 86-87). Dolayısıyla hegemonya kavramı egemen sınıfların ideolojisinin yerleşmesinde ve üretilen rıza yoluyla toplum üzerinde bir egemenlik kurmasında ve dolayısıyla devlet aygıtının kontrolünü elinde tutmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Poulantzas tarafından geliştirilen yapısalcı yaklaşım devleti egemen sınıfın elinde bir araç olarak değil toplumsal güç dengelerine göre otonomi kazanan bir ring olarak resmeder. Devlet bir taraftan parçalı olarak devlet aygıtının içinde bulunan hakim sınıfların birliğini sağlamaya çalışırken diğer taraftan bu hegemonyayı kırma girişiminde bulunabilecek diğer sınıfları kontrol altında tutmaya çalışır. Devlet bu işlevini yerine getirirken bütün sınıflara eşit mesafede olduğunun görüntüsünü vermek durumundadır. Poulantzas'a göre devlet bütün sınıfların mücadele içinde olduğu bir zemindir (Özkazanç, 2014: 150).

Devlet aygıtı baskı ve ideolojik aygıtlardan oluşsa da çoğu zaman bunlarla yetinmez. Üretimin toplumsal koşullarının yanı sıra üretim döngüsünün de yeniden üretiminde

rol olarak iktisadi işlevi üzerine alıp üretime bizzat müdahalede bulunabilir. İktisadi işlevin yerine getirilmesinde hem baskı aygıtları (hükümet, bürokrasi) hem de ideolojik aygıtlar (sendikalar) kullanılır. Burada esas olan, devletin bu iktisadi işlevi siyasal rolüyle eşgüdümlü götürmesidir. Ancak, Poulantzas (2012: 355-357) düzeni sağlamak için müdahalede bulunmasına rağmen devletin iktisadi aygıtlarından söz edilemeyeceğini belirtmiştir. Devletin baskı aygıtını “ihtisaslaşmış kollar” olarak da ifade edilebilecek olan ordu, polis ve idare vb. oluşmaktadır. İdeolojik aygıtlar baskı aygıtından daha bağımsız hareket edebilmektedir. Baskı aygıtları devletin öz çekirdeğini oluşturur ve kuvvetli ve sıkı bir iç bütünlüğe sahiptir. Devletin ideolojik ve baskı aygıtlarının görevi ideoloji yaratmak değil var olan ideolojiyi koruyup geliştirmektir. Aygıtlar sınıf mücadelelerinin sonucudur.

Kapitalist bir toplumda devlet iktidarı genellikle Poulantzas’ın (2012: 358-359) “iktidar bloku” olarak adlandırdığı egemen sınıf ve fraksiyonlarının ittifakından oluşur. Ancak, bu problemsiz bir ilişki değildir. Bir sınıf ya da fraksiyon hegemonyayı elinde tutsa da diğerlerinin siyasi gücü iktidar bloku içinde sorunlara neden olabilmektedir. Ancak devletin özünü oluşturan baskı aygıtı egemen sınıfın elindedir. Devlet aygıtının iç bütünlüğü bu egemen sınıfın hegemonyası altında gerçekleştiğinde söz konusu olur.

Araçsalci yaklaşıma göre ise devlet egemen sınıfların kontrolünde bulunan ve onların çıkarlarına hizmet eden bir tahakküm aracından başka bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle, devlet sermayenin emeği sömürmek için kullandığı bir aygıttır. Bürokrasi ve ordu bu tahakkümün sürdürülmesi için gerek duyulan araçlardır. Burjuvazi parlamentoya yerleştirdiği milletvekilleri ya da bürokrasiyle kurdukları kişisel ilişkiler kanalıyla devlet aygıtını kontrolü altında tutar. Devletin temel hedefinin hakim sınıfların ekonomik çıkarlarını güvence altına almak olduğunu savunan Miliband (1970: 149-150) devlet aygıtı içinde yer alan bürokrat, kolluk kuvvetleri ve yargı mensuplarının davranışlarıyla yönetici sınıfların çıkarları arasında doğrudan bir ilişki olduğunu iddia etmiştir. Miliband, bu iddiasını iki nedene dayanarak temellendirmiştir. Birincisi üst düzey devlet görevlilerinin kökeni yönetici sınıfa dayanmaktadır. İkincisi de devlet görevlilerinin ve yönetici sınıfların birbirleriyle kurdukları kişisel bağlardır. Kapitalist sınıfın üyeleri devlet aygıtına ve yönetimine doğrudan ya da dolaylı olarak katılırlar. Mills (1974: 7-11) ise devlet aygıtını

bürokrasi, şirket hiyerarşisi ve ordu hiyerarşisi olmak üzere üç temel grup üzerine inşa etmiştir. Bir başka deyişle devlet seçkinleri ve şirket sahipleri arasındaki ittifak kapitalist devletin işleyişinde belirleyicidir.

Jessop tarafından geliştirilen stratejik-ilişkisel yaklaşıma göre “devlet iktidarı belirli bir konjonktürde karmaşık güçler dengesini yansıtan, biçimsel olarak belirlenmiş bir toplumsal ilişkidir”. Devlet aygıtının almış olduğu yapısal biçim içerisinde sermaye bir takım avantajlara sahip olabilir. Tekil çıkarlar birikim ve hegemonya stratejileri yoluyla devlet içinde örgütlenirse devlet o zaman kapitalizm için işlevselleşebilir. Devlet geçmişteki sınıfsal mücadelelerinin bir ürünüdür ve toplumsal ilişkiler yoluyla dönüştürülmeye açıktır (Özkazanç, 2014: 151).

2.2.Despotizm, Totalitarizm ve Devletin Katılaşması

Devlet elinde bulundurduğu meşru şiddet tekeli, sınıfsal karakteri, kamu düzenini sağlama işlevi ve baskı aygıtlarına sahip olmasından dolayı otoriter bir yapıya sahiptir. Bu nedenle tarihsel olarak ortaya çıkmış olan bütün devlet formları baskıcı bir karaktere sahip olmuşlardır. Ancak, özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan totaliter diktatörlükler sahip oldukları gelişmiş teknoloji sayesinde bu kontrolü toplumun her katmanına ve ülkenin her yerine yayma kabiliyetini elde etmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, bu araçlardan yoksun olan despot yönetimler otoriter yönetimlerini ülkenin her yerine etkili bir şekilde yayamamışlardır. Başkentten uzakta yaşayan kitleler günlük yaşantılarını sürdürmüşlerdir. Fakat totaliter rejimler yönetimleri altındaki insanları yeniden şekillendirmek, dönüştürmek ve hayatın her alanını kontrol altında tutmak istemişlerdir. Bu rejimlerde yönetimi elinde bulunduran parti siyasi, ekonomik, askeri ve yargısal bütün olanakları elinde toplamıştır. (Roskin, 1988: 73-74). Sonuç olarak totalitarizm, 20. yüzyıldan önce örneği olmayan modern zamanlara ait bir kavramdır.

2.2.1. Totalitarizm: kavramsal bir inceleme

Barber (1969: 14) totalitarizm tanımlarını üçe ayırmıştır. Birinci grupta S. Neumann ve F. Neumann gibi totalitarizmi bir diktatörlük olarak tanımlayanlar; ikinci grupta totaliter yönetimden ziyade totaliter toplumlardan bahseden Eckstein ve Apter; son

grupta ise totalitarizm anlayışını ekonomik paradigmlar üzerine temellendiren Hayek ve diğlerleri vardır.

Totalitarizmle ilgili geleneksel ve modernist yaklaşımlardan da söz edilebilir. Geleneksel grupta Talmon ve Popper gibi totalitarizmin kökenlerini geçmişte arayanlar bulunurken, modernist yaklaşıma sahip düşünürler grubunda ise Barber, S. Neumann, F. Neumann, Curtis, Hayek ve Arendt gibi totalitarizmi teknoloji, sanayileşme, kitle üretimi ve iletişimi gibi modern kavramlarla açıklayanlar vardır.

1930'lardan itibaren literatürde hangi tür rejimlerin totaliter olarak tasnif edilebileceğine dair fikirler öne sürölmeye başlanmıştır. SSCB, Nazi Almanya'sı ve Mussolini İtalya'sı totaliter rejimlere örnek olarak sunulurken, Sparta ve Calvin yönetimi altındaki Cenevre de tarihsel olarak totaliter yönetimler kategorisine alınmıştır. Ayrıca "İdeal Devlet" (Platon) ve "Leviathan" (Hobbes) totalitarizmin kavramsal kökenlerini oluşturmaktadırlar (Barber, 1969: 6-7).

Sigmund Neumann (1965) totalitarizm kavramını 1920 ve 1930'ların faşist diktatörlüklerin tanımlanmasında kullanmıştır. Franz Neumann (1966: 233-245) da diktatörlükleri Roma'daki sınırlı diktatörlükler; süre tahdidi olmayan, halkın desteğinden beslenen ve şahıslara bağıllığın ön plana çıktığı Sezarist diktatörlükler ve modern/totaliter diktatörlükler olarak sınıflandırmıştır. Neumann modern/totaliter diktatörlüklere dönüşümün beş aşamada gerçekleştiğini belirtmiştir. İlk aşamada hukukun üstünlüğü ilkesi terkedilip polis devletine geçilir. İkinci aşamada iktidar tek elde toplanır. Üçüncü aşamada, monopolist/tekelci devlet partisi ortaya çıkar. Dördüncü aşama çoğulcu kontrolden totaliter toplumsal kontrole geçilirken son aşamada terör devreye girer. F. Neumann'a göre, totalitarizme giden yolda şu aşamalar önemlidir: a) Liderlik ilkesi; b) Bütün sosyal organizasyonların senkronizasyonu; c) Elit sınıfların oluşturulması d) Bireyin izolasyonu ve atomizasyonu e) Kültürün propagandaya dönüşmesi.

Brzezinski ve Friedrich (1965) totaliter diktatörlükleri modern teknolojiler yardımıyla bütün bir toplumun belli bir ideoloji doğrultusunda yerle bir edilip yeniden inşa edilmesi olarak tanımlamışlardır. Totaliter diktatörlükler, totaliter hedeflerini gerçekleştirmek için modern teknolojilerle desteklenen otokrasilerdir.

Arendt (1962: 305-317) “Totalitarizmin Kökenleri” isimli çalışmasında totaliter yönetimlerin kitlelerin desteğine olan ihtiyacını vurgulamıştır. Bu topluluğu oluşturan kişilerin herhangi bir sendika, ticari kaygısı ya da parti üyeliği söz konusu değildir. Hiçbir sınıfsal ya da politik aidiyeti olmayan bu insanlar daha sonradan bir örgütlenme ihtiyacı duyarak devletin despotlaşmasına ve totalitarizmin ortaya çıkmasına neden olabilirler. Herhangi bir bağıllığı olmayan ve izole bireylerden oluşan totaliter hareketlerin en belirgin özelliği kişilerin koşulsuz, sınırsız ve toptan sadakatini talep etmesidir. Hayes (1940) de totalitarizmin kaynağında toplumsal sınıflar değil kitleler olduğunu belirtmiştir. Kitle desteğine dayanan totaliter diktatörlükler eğitim ve propaganda vasıtasıyla sürdürülürler. Propaganda, gözaltı ve kitlesel imha gibi toplumsal kontrol mekanizmalarına dikkat çeken Benhabib (1996: 69-72) de totalitarizmin teknolojiye duyduğu ihtiyaca değinmiştir.

Totalitarizmin bir diğer unsuru da terördür. Totalitarizm egemen olduğunda içinde propagandanın yerini ideolojik telkin ve şiddet alır (Arendt, 1962: 448-450). Totaliter terör/şiddet bir korku yaratarak fikir birliği oluşturmayı amaçlar. Ortaya çıkan atmosfer fikir birliğinin yanı sıra rejimin gücünün olduğundan fazla görülmesine yarar (Friedrich ve Brzezinski, 1965: 169-170). Heywood (2006) sivil toplumun ve özel alanın yok edilmesini totalitarizme giden yolda önemli bir durak olarak tanımlarken, Arendt (1962: 453) de kamusal alan için benzer bir görüşe sahiptir. Terör, iktidar ele geçirildikten sonra bile başlıca araç olarak kullanılmaya devam eder.

Son olarak, ideoloji totalitarizmin üçüncü unsurunu oluşturmaktadır. Mineau’nun (1999: 99-100) siyasi iktidarın bireysel ve toplumsal yaşam üzerindeki tam denetimi olarak yaptığı totalitarizm tanımı doğruyu ve iyiyi vazeden bir ideoloji ortaya koyar. Böylece ideolojilerinin haklı ve doğru olduğuna inanan totaliter yönetimler onu topluma kabul ettirmek için harekete geçerler. İdeolojinin işlevi insan hayatına kutsal bir görev yüklemek ve onu yeniden kurmaktır. Bu görev bir çeşit ütopyadır. Hayek (2005: 39-89) 20. yüzyıl kolektivist ideolojilerinin (faşizm ve sosyalizm) toplumu kendi hedefleri doğrultusunda örgütlediğini ve onları bireycilikten ve özerk alanlarından uzaklaştırdığını ifade etmiştir. Ayrıca, Hayek sosyal devlete saldırarak ekonomik alanda uygulanan otoriterliğin/planlamacılığın diğer alanlara da sirayet

ederek totalitarizme yol açtığını savunmuştur. Friedrich ve Brzezinski totaliter rejimlerin ortak özelliklerini altı ana maddede toplamıştır (Roskin, 1988: 73-75).

Kapsayıcı bir ideoloji: Resmi ideoloji hayatın bütün alanlarına uygulanan bir temel politikadır. Bu ideoloji ekonomi, toplumsal ve siyasal gelişim kuramlarını kapsar. Alınacak kararlarla ilgili felsefi bir çerçeve sunar. Dünya siyah ve beyazdan ibarettir. Dolayısıyla birey ya devletin yanında ya da karşısındadır. İnsanoğlunun gelecekte bir gün ulaşmayı hedeflediği bir mükemmel toplum portresi çizer. Bütün yurttaşlar resmi ideolojiye tam bir bağlılık içinde olmalıdır.

Tek parti yönetimi: Hukuki ve resmi olarak tek bir partinin varlığına izin verilir. Bu parti ve liderinin öğretileri devletin kaderiyle birbirine bağlıdır. Belli ayrıcalıklara sahip olan parti üyelerinden partiye tam bir sadakatle bağlılık ve destek istenir. Hiyerarşik olarak örgütlenmiş olan parti küçük bir grup tarafından kontrol edilmektedir.

Korkuya dayalı bir yönetim: Bu rejimlerde hem fiziksel hem de psikolojik metotlar kullanan gizli polis sistemin en önemli ögesidir. Bu örgüt yargısal kısıtlamalardan muaftır. Anayasal korunmadan yoksun olan bireyler herhangi bir suçlama yöneltilmeksizin hapishanelerde tutulurlar ve onlara işkence yapılır. Gizli polis sadece bireyleri değil toplumsal sınıflar, dinsel ve ırksal azınlıklar gibi kitleleri de hedef alır. Bir sabah uykudayken polis baskını sonucu tutuklanma korkusu iki amaca hizmet eder. Bunlardan ilki toplum kesimlerinin terörize edilmesi ve bir teslimiyet içinde durumun kabul edilmesinin sağlanmasıdır. İkincisi ise eğitimsiz ve duyarsız vatandaşlara bu kitlelerin devletin güvenliğine karşı bir tehdit oluşturduğu algısının inandırılmasıdır.

İletişim ağlarının tek bir elde toplanması: İktidar radyo televizyon ve internet gibi iletişim kanallarını kontrolü altında toplayarak insanlara resmi ideolojinin temel politikalarını aşlamayı hedefler.

Silahlar üzerinde tam kontrol: Totaliter rejimler silahlı bir kalkışmaya karşı ordu ve silahların üzerinde tam bir kontrol gücüne sahiptirler.

Ekonomi üzerinde kontrol: Totaliter rejimlerde ekonomi üzerinde katı ve merkezi bir kontrol vardır. Bu politika iki amaca hizmet etmektedir. Kaynakların devletin

ihtiyaçları doğrultusunda ağır sanayi ve silah üretimine aktarılması ve merkezi ekonominin bir çeşit siyasal yönetim enstrümanı olarak işlev görmesi (insanların üretimin artırılması hedeflenen bölgelere zorla göç ettirilmesi gibi).

2.2.2. Totalitarizm sonrası devletin katılaşma-sıvılaşma diyalektiği

Günlü (2014a: 10) devlet ile toplum arasında değişken bir ilişki olduğunu ve bu sürekli ilişkinin devletin bir katılaşma ve sıvılaşma diyalektiği içinde ele alınmasını zorunlu kıldığını ifade etmektedir. Ulus-devlet ideoloji ve ekonomik faaliyetlerini belli bir siyasal kültür çerçevesinde yürütmeye ve koordine etmeye odaklanmış olsa da toplumsal güç odaklarında zaman içinde yaşanan değişimler devleti toplumun merkezinden uzaklaştırmaktadır. Bu süreçte toplumsal hareketler ulus-devletin siyasal yapılarında değişikliklere yol açmaktadır.

Rejim bir sınıfın diğerine temsil ettiği gerçekliği dayattığında katılaşarak otoriter ve totaliter bir yapıya bürünür (Günlü, 2014b: 67). Ekonomik liberalizmin ürünü olarak değerlendirilen 1929 buhranının bir sonucu olan totaliter rejimlerin İkinci Dünya Savaşında kapitalist sisteme verdiği zarar, sınıflar arasında uzlaşmaya dayalı, ekonomide devletin müdahalesini onaylayan ve planlı büyümeye dayalı sosyal refah devleti anlayışının gelişmesinde etkisi olmuştur. Sınıflar arasında gerçekleşen bu uzlaşma devleti katılaştıran faktördü. Bu uzlaşma çerçevesinde merkez ülkelerde refah devleti kapitalizmi, çevre ülkelerde ise popülist devlet anlayışı siyasal kurumların görece olarak istikrar kazandığı katılım mekanizmalarını açtı. Krize gösterilen uyum, devletin katılaşması olarak ortaya çıktı. Pozitif katılık sosyal devlet (New Deal) ile sonuçlanırken negatif katılık devletin otoriter biçimleri ve faşizmler ile sonuçlandı.

Bu dönemde elde edilen birçok kazanım demokrasinin bir ideal olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çevrede yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşüm de bağımsız hane ekonomilerinin çözülmesine ve bir mülksüzleşme sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi imkânlarla ulaşmak isteyen kitleler toplumsal altyapının çökmesine neden olmuştur. 1960 ve 1970'lerde yaşanan sermayenin merkezsizleşmesi ve ucuz emek depolarının bulunduğu bölgelere kaçışı işçi sınıfının sosyal ve siyasal gücünde gerilemelere ve hiyerarşinin küresel düzeyde kurularak yeni bir finans-politik kültürün oluşmasına yol açmıştır (Günlü, 2014a: 28-29). Böylece, uzlaşma çerçevesinde ve belli coğrafi

sınırlar içerisinde gerçekleşen devletin katılaşmış kurumsal yapısı çözülerek sivilleşmeye başlamıştır.

2.3.Diktatörlük, Demokrasi ve Muhalefet

Diktatörlük Roma’da sınıflar arası denge ve uzlaşmanın çöktüğü, devletin istikrarının bozulduğu ve iç karışıklıkların olduğu dönemlerde sınırlı bir dönem içinde konsül tarafından tayin edilen bir kişinin yeniden düzeni tesis etmesi amacıyla verilmiş bir hakem yetkisi olarak değerlendirilebilir. Konsül tarafından diktatörlüğe aday olarak gösterilen kişi “ortak iyi” amacı ile meşrulaştırılmıştı. Ancak, iktidarı güç kullanarak ele geçiren Sulla sınırları belirsiz bir iktidara sahip olunca iktidarı yargısız infazlar, bütün bir topluluk üzerinde uygulanan toptan cezalandırmalar, muhaliflerin ezilmesi gibi uygulamalarla sistematik bir teröre dönüştü. Bu tarihsel olgu totaliter rejimler için bir referans niteliğindedir (Nicolet, 2004: 263-278).

Diktatörlüklerin temel özelliği çoğulculuğun ve sivil hakların olmamasının yanı sıra toplum ve muhalefetin iktidar tarafından sıkı bir denetim altında tutulmasıdır. Robert Dahl, diktatörlüğü temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği bir siyasi rejim olarak tanımlamıştır. Demokrasi anayasa ve yasalara dayalı bir siyasal düzendir. Diktatörlük rejimin çıkarlarının ön planda olduğu ve iktidarın gücünü kullanırken anayasa ve yasaların dışına çıktığı bir rejim türüdür (Lidén, 2014: 52). Bu bağlamda diktatörlük, bir kişi ya da grubun iktidarı güç ya da sindirme yöntemlerini kullanarak ele geçirmesi, anayasal sınırları olmayan ve sözde halkın seçtiği bir hükümetin, siyasal hakları ve örgütlü muhalefeti yok ettiği baskıcı ve keyfi bir rejim olarak değerlendirilmiştir. 1940’ların ortalarına kadar diktatörlük demokrasinin zıddı olarak kullanılmış, 1945’ten sonra bu terim yerini “totaliterlik” terimine bırakmıştır. Günümüzde birçok yönetim demokratik ve demokratik olmayan özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

2.3.1. Rejimler ve İhtilaf

Siyasal rejimlerdeki değişimin temelinde değişen emek rejimi yatmaktadır (Akçay, 2018a). Emek rejimi birikim rejimine bağlı olarak değişerek, siyasal rejimi de dönüştürmektedir. Siyasal rejimlerin gelişim süreçleri de sermaye birikim rejimleri ve üretim rejimleriyle paralellik göstermektedirler.

Fabrikalarda ve işyerlerinde zorlamanın hâkim olduğu 19. yüzyıl ilkel kapitalizmi döneminde devlet yönetimleri sermaye birikimini sağlayacak ajanlar olarak burjuvanın yanında despotik eğilimler göstermiştir. İkinci Dünya Savaşına kadar etkili olan bu modelden sonra, rızasını sınıflar arasında sağlanan bir uzlaşa çerçevesinde çalışanların sosyal haklarını vererek ve çalışma koşullarında iyileştirmeler yaparak hegemonik bir rejim inşa eden sosyal refah devlet modeline geçilmiştir. Buraway (akt. Coutrot, 1999: 164-167) üçüncü bir üretim rejimi olarak hegemonik despotizmin ortaya çıkacağı tahmininde bulunmuştur. Bu süreçte sermayenin uluslararası hareketliliği karşısında emek sınıfı kırılğan bir yapıya bürünecektir. Hegemonik despotizm yöneticilerin ve şirket sahiplerinin işçilerden fabrikaların hayatı için belli fedakârlıklar ve tavizler istemesine olanak sağlayacak zemini hazırlamıştır.

Ekonomik gelişimin rekabetçi aşaması devletin burjuva toplumsal sınıfı lehine kararlar alarak meşru şiddet tekeli kullandığı ve alt sınıfların ezilmesine göz yumduğu bir aşamayı oluşturmuştur. Sosyal refah devleti olarak da tanımlanan tekeli aşamada ise vergilendirme ve birikim gibi maliyetler konusunda bir toplumsallaştırma çabaları gözlenmiştir (Arın, 1985: 115). Devlet, birikim ve meşruiyet elde etme işlevlerini toplumsal sınıflar arasında bir çatışmaya sebep olmadan çözmek zorundadır. Meşru zor kullanma tekeli sermaye sınıfı lehinde kullanan devlet meşruiyet sorunuyla yüz yüze kalacaktır. Diğer taraftan da sermaye birikiminin sağlanması için gerekli tedbirleri almayan devlet gelir elde etme konusunda sorun yaşayacaktır (O'Connor, 1973: 6). Devlet bu iki işlevi dengeli bir şekilde yürütmek zorundadır. Ancak, devletin bu süreci kusursuz bir şekilde yürütmesi neredeyse olanaksızdır. Vergi külfetinin bir toplumsal sınıfın üzerine yıkılması toplumda huzursuzluklara neden olabilir. Bu durum devletin otoriterleşmesi denilen sürecin sınır noktasıdır. Her ülke kendi tarihinin kilit siyasal oluş süreçlerini (Lipset, 1986) kerteriz olarak alır. Birikim ve meşruiyet sorunu arasındaki mesafe her zaman ideolojik hegemonya sorununu açığa çıkarır.

Kapitalist düzen bir kere egemen olduktan sonra toplumun büyük çoğunluğu sermaye birikim süreçlerinin gereklerini kendi çıkarları doğrultusunda benimserler. Böylece kapitalizm sadece üretim süreçlerinde değil aynı zamanda ideolojik egemenliği de ele geçirmiş olur. Kapitalist birikim rejiminde yatırım bir taraftan

birikimin genişlemesini sağlarken, diğer taraftan da yeni teknolojileri, ürünleri ve üretim süreçlerini hayata geçirir. Bu süreç dünyanın tamamının kapitalist birikim rejimine tabi kılındığı uluslararası iş bölümünün yapısı içinde şekillenir. Bu yapıda uluslararası planda ve ulusal planda eşitsizlik ya da sömür ilişkisi talep eksikliğiyle kendini gösteren yapısal krizin kaynağını oluşturur.

1800'lerin sonlarında yaşanan kapitalizmin ilk büyük krizi o dönemin birikim modeli olan yaygın birikim rejimini derinden etkilemiştir. Yaygın birikim rejimi sanayileşmenin başından I. Dünya Savaşına kadar olan birikim rejiminin adıdır. Bu dönemden sonra sermaye birikimi nispi artık değer üretimine dayanmaya başlamıştır. Emek sürecinin örgütlenmesinin adı ABD'de 1880-1890 yıllarında ortaya çıkan Taylorizmdir. Özellikle ABD'de iki savaş arası ve kriz aşaması olarak tanımlanmıştır. Taylorist örgütlenme yaygın birikim rejiminde verimin artmasını sağlamıştır. Ancak 1930'larda yaygın birikim rejiminin krizi üretim, bölüşüm ve dolaşım ilişkileri arasındaki çelişkileri derinleştirdi (Arın, 1986: 121-122). Taylorizm aşırı üretime neden olunca, 1929'da kapitalist fazla yatırım ve proletaryanın yeterince tüket(e)memesi krize yol açtı.

ABD dışında kapitalist ülkeler krizi aşmak için bir reform yapmakta yetersiz kaldı. New Deal sosyal devlet bünyesinde insanların yaşam döngülerini belli bir disipline sokan üretimlerini düzenleyen küresel disiplinci devletin doğmasına yol açmıştır (Hardt ve Negri, 2015: 246-253). Bu dönemden itibaren talebi artırmak ve birikim rejimini tekrar rayına oturtmak için ücretlerde artışlar sağlandı, sendikal haklar garanti altına alınmaya başladı. İşçiler bir taraftan fabrikalarda mal üretirken diğer taraftan bu malların müşterisi haline geldi. İşçi sınıfı bu dönemde birçok sosyal hak elde etti. Talebin sağlanacağı yer olarak iç piyasa ön plana çıkmaya başladı. Devletler ithal ikameci politikalar izlemeye başladı. Bu arada uluslararası düzeni sağlaması için müdahaleci kurumlar ortaya çıkmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı biterken New Deal, Bretton Woods sistemiyle birlikte küreselleştirildi. Daha önceleri özel bankaların ve finans kuruluşlarının kontrolünde olan uluslararası para sistemi artık IMF, Dünya Bankası ve ABD Merkez Bankasına geçti. Bu, sosyalist olmayan üçüncü dünya ülkeleri üzerinde yarı-emperyal bir yapının kurulması anlamına geldi (Hardt ve Negri, 2015: 271-276)

Üretim bandı sistemine dayanan fordist birikim rejimi II. Dünya Savaşı sonrasında merkez ülkelerde ekonomik büyümeyi ve refah artışını sağlayan bir proje olmuştur. Bu dönem aynı zamanda üretim ilişkilerinde yaşanan bir dönüşümün de gerçekleştiği yıllardır. Devlet toplumsal sınıflar arasındaki çelişkilerin çözülmesinde ve yumuşatılmasında aktif bir rol oynamıştır. Bu dönemde uluslararası ekonomik ilişkilerin önemi artmaya başlamıştır. ABD merkezli çok uluslu şirketler dünya genelinde güçlenirken, bu, askerler ve sermaye işbirliği çerçevesinde ABD hegemonyasının somut bir görünümü haline gelmiştir. Bu dönemde ulus-devletlerin sınırlarını aşan merkez-çevre ilişkisine bağlı bir dünya sistemi belirginleşmeye başlamıştır. Buna göre ileri ve erken kapitalistleşmiş devletlerden oluşan merkez devletler çevredeki az gelişmiş ülkelerin kaynaklarını kendi ülkelerine aktarmaktadır. Merkez dünya ekonomik sistemini yönetirken çevre pasif bir biçimde bu sisteme eklenmiştir (Wallerstein, 2014: 32).

Merkez ülkelerde artan maliyetler ve azalan kar oranları yüzünden çok uluslu şirketler üretim süreçleri ve çevre gibi konularda devlet denetiminin sermaye lehine olduğu ve emeğin ucuz olduğu ülkelere yönelmiştir. Merkez ülkelerde ileri teknoloji, tasarım ve Ar-Ge faaliyetleri gerçekleştirilirken, eşitsiz mübadele ilişkilerinin yarattığı ödemeler dengesi krizi 1960’lardan sonra ithal ikame modeli çerçevesinde çevre ülkelerin birer montaj üssüne dönüşmesiyle sonuçlandı. Bu ülkelerdeki otoriter rejimler, egemen sınıflar ve yerel sermaye küresel sermayeyle birlikte hareket ederek çok uluslu şirketlerin ülkedeki alt sınıfları sömürmesine göz yummuşlardır. Taylorizm, ilkel birikim rejimi temelinde bu ülkelerin sınıf bilincine sahip olmayan tecrübesiz ve ucuz işgücünün sömürülmesinde belirleyici mekanizma olmuştur. Çalışanlar üzerinde doğrudan ya da dolaylı birçok baskıyla birlikte devletin ve işverenin tarafında olan “sarı sendikalar” kurularak işçiler yüksek sömürüye tabi tutulmuşlardır. Çok uluslu şirketler devlete teknik hizmet sağlayarak yatırımlarda, ekonomi ve diğer politikalarda söz sahibi olmuşlardır. İşçi sınıfı ile yaşanması muhtemel çatışmaları bertaraf etmek devlete bırakılmıştır (Sönmez, 2011). Dünyanın neredeyse tamamında çatışmalar çeşitlilik (etno-politik) karakteri kazanarak, kriminalleştirilerek, toplumsal protesto ve direnişin yönü maskelenmiş, dikkat asıl sorunlardan uzaklaştırılmıştır.

2.3.2. Demokrasi ve otoriterleşme

İktidarı Tanrı'dan ziyade "güç" kavramıyla meşrulaştıran Macchiavelli, ardından egemenliği bölünemez, devredilemez bir hak olarak tanımlayıp dünyevileştiren Bodin'le başlayan temsili demokrasiye geçiş süreci Rousseau'cu genel irade kavramıyla esas şeklini almıştır. Burjuvazinin çıkarlarına koşut olarak iktidar aristokratların elinden alınıp temsili demokrasi aracılığıyla iktidarın yeni sahibi olan burjuvaziye verilmiştir. Feodal sistemin çökmesiyle birlikte, burjuvazinin çıkarlarına en uygun yönetim biçimi olarak temsili demokrasi, ülkelerin büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu açısından en işe yarar sistem olarak görülmeye başlamıştır.

Batılı rejimler kendilerini gerçek demokrasiler olarak adlandıırırlarken kastettikleri şey demokrasinin toplumun ortak iyiliğine ulaşma hedefiyle tutarlı olarak özgürlük ve mutluluğa ulaşmanın bir aracı olduğu düşüncesidir. Komünistler demokrasiyi sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılarak sınıfsız topluma geçiş olarak görürken faşistler bireyin kendi başına var olmasının mümkün olmadığını ve kendini gerçekleştirmesinin en doğru yolunun kendini devletine adanması olduğunu savunmaktadırlar (Roskin vd, 1988: 73). Liberal demokratlar çoğunluğun yönetimi kavramına sınır koymak istemişlerdir. Eğer çoğunluk azınlığı baskı altına alırsa, çoğunluğun iradesi çoğunluğun zulmüne dönüşecektir. İktidar demokratik uygulamaların dışına çıkarsa yurttaşlar iktidarın buyruklarına ve aldığı kararlara uymayı reddedebilir. Ortak yararı gözetmeyen böyle bir iktidarın meşruiyeti artık tartışma konusudur.

Herhangi bir hükümet şeklinin istikrarı siyasi katılımın düzeyiyle siyasi kurumsallaşmanın birbiriyle olan ilişkisine bağlıdır. Siyasi istikrar sağlanacaksa siyasi katılım arttıkça o toplumun kurumlarının karmaşıklığı, özerkliği, uyum sağlayabilme kapasitesi ve tutarlılığının da artması beklenir. Huntington (1968: 78-92) siyasi katılım açısından devletleri üç gruba ayırmıştır. En düşük grupta katılım küçük bir geleneksel aristokratik veya bürokratik bir elit grubunun elindedir. Orta düzeyde katılım ise orta sınıfların siyasete katılması şeklindedir. Yüksek katılım ise elitler, orta sınıf ve nüfusun büyük çoğunluğunun aktif siyasete katılmasıdır.

Demokratik bir süreç sonucunda anti-demokrat görüşlere sahip bir parti iktidara gelebilir. Demokrasi bu durumda kendini yok etme riskiyle karşı karşıya kalacaktır.

Bu durumda takınılacak tavır rejimin kaderiyle özdeş olacaktır. Demokrasinin korunması için geliştirilen halk eğitim programları vasıtasıyla kendi iradesini nasıl oluşturacağı konusunda bilinçlendirilebilir. Pratikte ise bu merkezi bir eğitim programıyla sağlanacağı için iki taraflı bir risk barındırmaktadır. Birincisi eğitmenin kendi görüşünü dayatmaya çalışmasıdır. İkincisi ise demokrasinin gerçekleştirilmesini hedefleyen bir eğitim programının bir diktatörlük propagandasına dönüşmesi riskidir. Schmitt'e (2014: 45) göre, buradan yola çıkılarak demokrasi ve diktatörlük arasında bir özdeşlik kurulabilir.

Demokrasiden tiranlığa geçiş sınıfsal farklardan yararlanıp kendisine bir silahlı güç oluşturan bir demokrat lider tarafından gerçekleştirilebilir. Zaman içinde halk kahraman olarak yücelttiği lidere köle olabilir (Popper, 2014: 69-70). Halk iradesi kendi başına otoriter/totaliter rejimlere geçişi kolaylaştırabilir. Kaynağını halktan alması gereken siyasi iktidar onu oluşturarak otoriterizme giden yolu açabilir. Schmitt'e (2014: 37-49) göre halk eğitilirse bu sonuç engellenebilir. Ancak eğitimin içeriği onu kimin ve hangi ideolojik varsayımlara göre şekillendirildiğine göre değişecektir. Böyle bir eğitim bizi diktatörlüğe götürecektir. Bu durum demokrasinin diktatörlüğün zıddı olmadığını bir göstergesidir. Eğitim kişisel bir iktidarda lider kültüne göre şekillenirken, hukukun üstünlüğünün hâkim olduğu bir hukuk devletinde farklı bir şekil alacaktır. Katı bir ideolojik arka plana sahip bir iktidar kendi ideolojik misyonuna uygun eğitim politikaları oluşturma olanağına sahiptir. Bu da demokrasinin zaman içinde bir manipülasyona dönüşme ihtimalini artıracaktır.

2.3.3. Popülist otoriterleşme

Aristo ve Platon bozulmuş ve pretoryen¹⁸ toplumların sıklıkla despotizm ve bir çete-grubun yönetimleri arasında gidip geldiğini ifade etmiştir. Rapoport (akt. Huntington, 1966: 92) da yerinde bir tespitle bir pretoryen devletin mutlak monarşiyle vahşi demokrasi arasında gidip geldiğini tespit etmiştir. Huntington'a göre komünist SSCB ile demokratik ABD arasındaki fark tartışmanın doğru yönde ilerlemesi için yeterli değildir. Suriye, Endonezya veya Arjantin gibi örnekler

¹⁸ Roma İmparatoelüğü döneminde pretoryen muhafızlar olarak adlandırılan imtiyazlı askeri birlik daha sonra Roma siyasetinde de etkili bir güce dönüşmüştür. Farklı siyasi gruplar ve zümreler arasındaki çıkar çatışmalarında taraf olmaya başlayıp kendi çıkarlarını devletin çıkarlarıyla özdeşleştirmeye başlamışlardır.

vererek bunların seçimler gibi biçimsel demokratik özelliklere sahip olmalarına rağmen demokratik sayılamayacağı ama aynı zamanda SSCB gibi güçlü bir diktatörlük özellikleri de göstermediklerini ifade etmiştir. Bu rejimlerin genel özellikleri askeri cunta, parlamenter rejim, popülist diktatör gibi çok farklı formların tahmin edilemez ve şaşırtıcı bir dizilişte yer değiştirmeleridir.

Eğitim seviyesinin ve gelir düzeyinin düşük olduğu çevre ülkelerde özyönetim ve kendi kaderini tayin gibi bireyci değerlerden ziyade, aile ve işbirliği gibi geleneksel değerler hakim olduğu için demokratik kurum ve değerler tam olarak oturmamıştır. Bunun üzerine, kültürel ve kimliksel olarak parçalı bir yapıya sahip olan bu toplumlarda güçlü bir siyasi parti iktidarı ele geçirerek ülkenin siyasi ve ekonomik büyümesi o partinin liderine bağlı hale gelmiştir (Roskin vd, 1988: 80).

Liberal demokrasilerin bir nişanesi olan serbest ve adil seçimler çoğunlukçu rejimlerin doğuşuna zemin hazırlayabilir. Çoğunlukçu rejimlerde çoğunluğu elinde tutan taraf kendini devletin sahibi olarak konumlandırabilir. Bu açıdan popülist politikalar günlük siyasete hâkim olarak güçlü liderlerin çıkışına zemin hazırlayabilir. Popülist siyasetin çekiciliği onun liberal demokrasilerden farklı olarak mutlak bir zafer vadetmesindedir. Popülist siyaset erkler ayrılığı ve sivil toplum gibi baskı gruplarını bertaraf ederek “milli birliği” teminat altına almayı gözetmektedir. Diktatörlükle demokrasi arasındaki köprünün popülist siyasetçiler tarafından kurulduğu görülmektedir. Literatürde popülizmle ilgili yapılan çalışmalar genellikle popülizmi demokrasinin geleceğiyle ilişkilendirmektedir. Popülizm seçimleri kutsallaştırarak demokratik bir rejimi otoriterleştirme eğiliminin bir ifadesidir.

Mulde (2001: 34-38) siyasi popülizmi, temel siyasi kampanya tekniklerinden farklı olarak, saf toplumun bozulmuş elitlere karşı olduğu katı bir dikotomi üzerine inşa edilmiş siyasi bir tarz olarak tanımlamıştır. Siyasi popülistler politikayı bir taraftan kötülerken diğer taraftan onun yetkinin tekrar halka döndürülmesi için gerekli olduğunu düşünürler. Milliyetçi söylemlerin en sadık destekçisi olan siyasi popülistler uluslararası politikanın ve ekonominin baskılarını kabul etmezler. Diğer taraftan, halk oylaması gibi doğrudan demokrasi formlarını desteklerler. Alternatif politikalar üretmek yerine özellikle öfke ve hınç gibi duyguları ya da hassasiyetleri sömürürler. Popülist hareketler farklı sınıflardan gelen bir kitle özelliği taşıyalar da

alt sınıfların olağan bir şekilde toplumsal entegrasyonunun sağlanamadığı koşullarda (bir işçi sınıfı partisinin olmadığı) gelişir. Çevre ülkelerinde bu mobilizasyon karizmatik bir lider çevresinde toplanmış kitleler vasıtasıyla gerçekleşir.

Ancak, popülist otoriterleşme merkez ülkelerde de görülen bir eğilimdir. Krastev'e (2017: 91-95) göre demokrasi azınlıkların haklarını ve özgürlüklerini savunan değil, çoğunluğun gücünü temsil eden bir rejime dönüşmektedir. Kendini tehdit altında hisseden kişi aynı zamanda içinde yaşadığı ahlaki düzenin bütünlüğünün de bozulduğunu hissederek bu tehdide en iyi cevap vereceğini düşündüğü otoriter lidere yöneliyor. Bu kişiler "bize karşı" bir tehdit hissettiklerinden dolayı muhalefetin ezilmesini, uyum sağlayamayan yabancıların kovulmasını istemektedirler. Foa ve Mounk'a (2016: 6-7) göre, bir siyasi sistem olarak demokrasiye olan ilgi azalmıştır. Birçok insan demokrasinin kamu politikaları üzerinde etki yapabileceği konusunda tereddütler yaşarken, otoriter yönü ağır basan siyasi yapıları ve liderleri alternatif olarak benimsemektedir. Küreselleşen dünyada insanların başka yerlerde yaşananlara bakarak yaptıkları karşılaştırmalar onu, Krastev'in (2017: 96) deyimiyle, bir "küresel karşılaştırmalar diktatörlüğüne" dönüştürmüştür.

2.4.Hukuk Devleti, Plebisiter Rejim, Parlamenter Rejim Krizi

Demokrasinin ve parlamenter sistemin sınıfsal çıkarlara hizmet ettiği düşüncesi başta Schmitt olmak üzere birçok teorisyen tarafından dile getirilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren hukuk devletinin de kendi iktidarını pekiştirmek isteyen burjuvazinin çıkarları doğrultusunda evrildiğini göz önünde bulundursak bu yaklaşımın haklılık payının olduğu ortaya çıkacaktır. Buradan hareketle tarihsel tecrübelerle bakıldığında, plebisitler otoriter rejimlerin kendilerini meşrulaştırmak için kullandığı demokratik bir yöntemdir. Bu yöntem 19. ve 20. yüzyılda birçok otoriter ve totaliter yönetim tarafından başvurulmuştur. Üçüncü dünya ülkelerinin birçoğunda yapılan seçimler ve halk oylamaları birer plebisit niteliğindedir. Bunlar güçlü liderlerin iktidarlarını pekiştirmek, ülke içinde ve uluslararası arenada meşruiyet kazanmak için yapılan göstermelik seçimlerdir.

Çalışmanın bu bölümünde, demokrasilerin ve hukuk devletinin yönetici sınıfların çıkarları doğrultusunda plebisitler vasıtasıyla araçsallaştırılması ve

işlevsizleştirilmesi başta Schmitt olmak üzere birçok teorisyene başvurarak açıklanacaktır.

2.4.1. Halk egemenliğinden demokrasiye plebisiter rejim

Bir toplum sözleşmesiyle oluşan genel irade toplumun ortak iyiliğine yönelirken hiçbir zaman yanılmaz ve her zaman doğrudur (Kapani, 2004). Bu nedenle ona karşı sorumluluklarını yerine getiren vatandaş da eşit ve özgür olacaktır. Böylece, bütün benliklerini ona teslim eden birey o bütünün parçası olacaktır. Halk egemenliği düşüncesinin kurucu teorisyeni olan Rousseau (2012b: 14) genel irade düşüncesini “Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun” şeklinde tanımlamıştır. Rousseau’da egemen bir kral değil, genel iradenin kaynağı olan halktır. Vatandaşların ortak yararı gözetmesi sonucu ortaya çıkan genel irade toplumu oluşturan bireylerin iradelerinin tamamından ayrı ve üstündür. Rousseau’nun (2012b: 99) kuramında eşitlik özgürlüğe giden yoldur. Gerçek anlamda özgürlüğün garanti altına alınması herkesin eşit bir şekilde siyasi birlikteliğin kaderinin tayin edilmesine katılmasıyla mümkündür. Kişisel çıkarların genel iradeye üstün gelmesi cumhuriyeti tehlikeye atacaktır. Yöneticilerin yozlaşmasını engellemek için, yöneticilerin genel iradenin denetimi altında tutulması gerekmektedir (Orhan, 2012: 20).

Ulus-devletin ortaya çıkmasıyla birlikte patrimonyal ve mutlakiyetçi model kan kaybetmeye başlasa da modern ulus kavramı patrimonyal devleti miras alıp yeniden üretmiştir. Bu yapı kısmen kapitalist üretim süreçleri, kısmen de eski rejim tarafından kurulmuştur. Bu sorun ırk, toprak, dilsel ortaklık temelinde kurulan ve kültürel ve birleştirici bir kimliğe sahip olan ulusal kimlikle istikrara kavuşturuldu. Bu, tebaanın yerini disiplinci yurttaş düzeninin aldığı bir döneme işaret eder. Burjuvanın kazandığı siyasi zafer ulusal egemenlik kavramının oturmasında önemli rol oynadı. 19 ve 20. yüzyıllarda ulusun modernleşme ve gelişmede kilit rol alacağı savunulurken, diğer tarafta, ulusun demokratik örgütlenme çabasıyla bir ilişkisi olmadığı, daha ziyade bir çeşit diktatörlük vazettiği Luxemburg tarafından savunulmuştur. Hardt ve Negri’ye (2015: 110-128) göre halk egemenliğinin temelinde devrimci demokratik bir duruş değil bir tahakküm güdüsü yatmaktadır.

Halkın temsili bütün sınıfsal farklılıkları silerek ulusal birlik oluşturmuştur. Böylece burjuva temsil edilerek egemenlik inşa edilmiştir. Sonuç olarak, ulus kavramı toplumsal hayatın hiyerarşik bir hizaya sokulması için manipüle edilmiş bir kavramdan öteye geçememiştir.

Demokrasiyi istikrarsız bir yönetim biçimi olarak niteleyen Rousseau (2012b: 62-64) onun kusurlu olan insanoğluna değil tanrılara özgü bir yönetim biçimi olduğunu ifade etmiştir. O, aynı zamanda demokrasilerin her an bir kaosa ve iç karışıklığa sebep olabilecek potansiyeli de içinde barındırdığını savunmuştur. Rousseau'nun bu görüşlerinin yansıması Napolyon'un monarşi yaratma girişimlerinde görülmüştür. Bu yüzden, bir plebisit yapılmasını isteyen Napolyon halk iradesini kişisel iktidar için kullanan ilk liderdir. Napolyon'a göre devrimin kazanımları ancak bir monarşinin istikrarı ve etkililiğiyle korunabilirdi. Plebisitin sonuçları Napolyon'un iktidarının meşruiyetini sağlamlaştırmasına yardımcı olmuştur (Woloch, 2004: 29-34). Ancak, her ne kadar Bonaparte'ın güçlü iktidarında Fransa huzura ve birliğe kavuşsa da, Bourbon-İngiliz ittifakının kurguları 1789 ruhuna sahip yeni bir hanedanın son verebileceği yönündeki propaganda için meşru bir gerekçe oluşturmuştur (Woloch, 2004: 44). Tocqueville'e göre 1789 ve 1848 devrimlerinden sonra yapılan plebisitler Napolyon Bonaparte ve Louis Napoleon'a meşru bir zemin sağlamıştır. Her ikisi de ilk önce uyguladıkları şiddeti ve daha sonra kurdukları imparatorluğu halkın verdiği bu desteğe dayandırmış, bu yetkiyi ulusun ortak çıkarı için kullandıklarını iddia etmişlerdir. Bu durum halkın kendi oylarıyla seçtiği parlamentonun işlevsizleşmesine yol açmıştır. Tocqueville burada yaptığı analizle demokrasinin tehlikelere açık olduğunu ancak seçmenlerin bu konuda tetikte olmaları gerektiğini savunmuştur (Richter, 2004: 83-102).

Popper (2014: 363, 389) Rousseau'nun "hükümdarın değil halkın; bir kişinin değil, çoğunluğun iradesinin egemen olması gerektiğini" savunarak devrimci bir tutum takındığını ifade etse de, özgürlük ve eşitlik kisvesi altında otoriter düşüncelere sahip olduğunu iddia etmiştir. Constant da Rousseau'nun genel irade ve egemenliği mutlaklaştırarak birey üzerinde bir tahakküm aracına dönüştürdüğünü iddia

etmiştir.¹⁹ Constant, onun özgürlük anlayışının bireysel özgürlüklerin esas olduğu modern toplumlara uygun olmadığını savunmuştur. Kateb'e göre (1961: 520-521) ise genel irade kavramıyla özgürlük ve adaleti amaçlayan Rousseau'nun despot, totaliter ya da bireyci olarak adlandırılması anlamsızdır. Adaletin siyasi uygulaması her vatandaşın haklarının korunmasını gerektirmektedir. Böyle bir toplumda her vatandaşın özgürlüğü ve mülkiyeti garanti altındadır.

Azınlığın iradesinin çoğunluğun iradesine tabi olması demokratik mülahazanın temelini teşkil etmektedir. Bütün yurttaşlar kendi iradesine dayanmayan yasalara da rıza göstermek mecburiyetindedir. Genel irade hiçbir zaman yanılmayacağı için azınlıkta kalanlar yanılmıştır. Schmitt (2014: 42) bu durumu halk iradesinin azınlık iradesiyle özdeşleşip jakoben bir anlayışa yol açabileceğini belirtmiştir. Sonuç olarak, aldatılan toplum oligarşik azınlığın isteklerini kendi istekleriymiş gibi algılayarak azınlığın iktidarı ele geçirmesine sebep olabilir.

Weber (2006: 71-72) de örgütten sorumlu kişilerin (makine) kendi istekleri doğrultusunda partileri yönlendirdiğini, parti yönetimine seçilecek kişileri belirlediğini ve parlamentonun üstüne çıktıklarını ifade etmiştir. Bu plebisitçi demokrasi düzeninde belagatinin iktidar kapısını açacağını umdukları liderin zaferi parti içindeki militanlar, girişimciler ve memurların kişisel çıkar beklentisine girmesine neden olur. Weber'e (2006: 73-79) göre, İngiltere'de uygulamaya konan Caucus sistemiyle seçilen politikacılar parti siyasetinde belirleyici konuma geldiler. Gladstone'un hitabetinin ustalığı, kitlelerin onun siyasetinin ahlaki içeriğine verdiği destek ve ahlaklı kişiliğiyle İngiliz siyasetine plebisitçi bir Sezarizm çizgisini getirdi. Weber (2006: 81-85) bu plebisit makinesine göre beliren siyaset adamı tipini "patron tipi" olarak tanımlamıştır. Patron kar ve zarar hesabı yaparak oy toplamaya kalkışan "sermayeci bir siyaset girişimcisidir". O, meslek sahibi ve ölçülü kişiliği, çabası ve becerikliliğiyle eski siyasetçileri etkileyerek partinin vazgeçilmez bir üyesi olur. Para kaynaklarını denetler, büyük sermaye sahipleri kaynakları onun kontrolüne bırakır.

Plebisitlerde halkın ve onun temsilcilerinin katılımı olmaksızın hazırlanan metinler oylanır. Gözler (2017) plebisiti otoriter yöneticilerin iktidarlarına meşruiyet

¹⁹ Constant'ın Rousseau'nun özgürlük ve zulümle ilgili görüşleri için bkz: M. E. Brint, (1985). Jean-Jacques Rousseau and Benjamin Constant: A Dialogue on Freedom and Tyranny. *The Review of Politics*, 47(3), 323-346. doi:10.1017/S0034670500036901.

kazandırmak için başvurdukları bir halk oylaması olarak değerlendirmiştir. Weber gibi plebisitlerin güç heveslisi sezarist yöneticiler tarafından kullanılan bir araç olduğunu düşünen Gözler'e göre kitleler otoriter bir yöneticinin kendi iktidarını güçlendirmek için getireceği değişiklikleri onaylarlar. Plebisite dönüştürülen halkoylamaları süresince muhalefet tezlerini savunmak için ihtiyaç duyacağı propaganda araçlarından mahrumdur. İktidar tarafından pompalanan kriz ortamının getireceği belirsizlikler ve korkular medya tarafından gündemde tutulur. Muhalefet terör ve yolsuzluk iddiaları gündeme getirilerek itibarsızlaştırılır. Roberts (2015: 685) da plebisitlerin genelde örgütlü bir faaliyet mekanizmasına sahip olmayan kitleleri bir amaç doğrultusunda tepeden yönlendirerek onları otoriter bir siyasi lidere saygı duymaya ittiğini ve onun siyasi manevralarını onaylamaya teşvik ettiğini iddia etmektedir. Bir başka deyişle, plebisitler popülist siyasi liderle dağınık seçmen kitleleri arasında aracısız ve dolaysız bir ilişki kurarlar.

Plebisitlerde kullanılan teknikler şiddet ve korkuyla sınırlı değildir. Kullanılan mobilizasyon ve propaganda teknikleri vasıtasıyla halkta coşku ve hayranlık uyandırılarak halkın egemenliğinden vazgeçmesi sağlanır (Gözler, 2017). Bu coşku kimi zaman bir savaş/askeri operasyon kimi zaman da ülkenin gücünü çok aşan daha büyük küresel siyasi ve ekonomik güçlere dönük kahramanlık söylemleri yoluyla halkın bilinçaltında kalan kompleksler açığa çıkarılarak gerçekleştirilir.

Toplumda oluşan tepkisel duygu ve kanaatlerin üretimi, iktidarın dayandığı tabanla parti teşkilatı arasındaki karşılıklılığı tesis edecek bir menfaat ve dayanışma ağı kurularak lidere sadakat üst seviyeye çıkaracak bir “reaktif otoriter popülizm” (Yılmaz, 2016: 43) siyaseti takip edilecektir. Egemenin iradesinin bir yansıması olarak oluşturulan kanaatler devletin ideolojik aygıtları ve seçimler vasıtasıyla toplumun genelinin kanaati olarak sunulmaktadır. Tehdit ve korkunun şekillendirdiği bu otoriter rejim nihayetinde plebisiter otoriteryanizme evrilir.

Sonuç olarak, plebisitler parti tabanlarının ve dağınık kitlelerin bir korku ve geleceğe dair bir umut gibi belli siyasal amaçların gerçekleştirilmesi doğrultusunda harekete geçirilerek konsolide edilmesinde işlevseldirler. Bu, genellikle uygun bir düşmanın seçilmesi yoluyla gerçekleştirilir. Bu düşman terör örgütü ya da toplumsal grupla ilişkisi olduğu iddia edilen muhaliflerdir. Kitle bayrak, vatan, millet, şehitler ve

devlet gibi ulusal simgeler etrafında konsolide edilerek birlik mesajları verilir. Rakipler ülkeyi parçalamak için bir araya gelmiş terör örgütleri, ülkeyi kaosa sürüklemeye çalışan toplumsal hareketler ve onları destekleyen siyasi partilerdir. Her plebisit ülkenin birliği ve geleceği için hayati öneme sahiptir. Bu bir çeşit sıfır toplamı oyundur. Bir rakibin kaybı diğerinin kazancına eşittir. Lider bu sadakati kendi lehine çevirerek daha fazla güç ve yetki ister. Bu dönüşümün bir diğer amacı da muhalefetin pasifleştirilerek siyasi alanın daraltılmasını içermektedir.

2.4.2. Parlamenter demokrasinin krizi: Carl Schmitt

Carl Schmitt'e göre parlamentarizmin yaşadığı sorunların temelinde kitle demokrasisi yatmaktadır. Rousseau'ya dayanan kitle demokrasisi parlamentonun altını oymaktadır. Modern devletlerin krizi demokratik ya da antidemokratik hiçbir devletin ne kitle demokrasisini ne de insanlık demokrasisini gerçek anlamıyla ortaya koyamamasından kaynaklanmaktadır.

Schmitt'e (2014: 31-33) göre, Rousseau'nun toplum sözleşmesi liberal bir görünüme sahip olsa da, derinlemesine incelendiğinde devletin varlığı toplumun türdeş olmasına bağlıdır. Rousseau'nun toplumsal sözleşme teorisi yöneten ve yönetilen özdeşliğine dayanmaktadır. Rousseau oybirliğine o kadar çok önem atfetmiştir ki yasaların tartışma olmadan ortaya çıkması gerektiğini savunmuştur. Schmitt de iradeler arasındaki bu mutabakatın olduğu bir yerde aslında sözleşmeye ihtiyaç olmadığını vurgulayarak, Rousseau'nun içsel çelişkisini ortaya çıkarmıştır. Yasama organı olarak parlamentonun yürütme karşısında güçlü olması Schmitt'in (2014: 52-53) mantığında bir tezattır. Partiler rakiplerini kendi rasyonel argümanlarının doğru ve adil olduğuna ikna etmek yerine, iktidarı ele geçirerek hükmetmek için çoğunluğu ele geçirmeyi hedeflemektedir. Toplumsal sorunların çözümü ve istikrarın sağlanmasında parlamentodan ümidini kesen Schmitt, çözümü güçlü bir yürütme organının varlığında aramıştır. Weimar cumhuriyeti deneyimlerinden yola çıkan Schmitt (2014: 11) parlamenter faaliyetin eksikliklerini şu şekilde sıralamıştır:

“Parti hâkimiyeti, partilerin sübjektif kişisel- politikaları, “amatörler hükümeti”, süregiden hükümet krizleri, parlamento konuşmalarının amaçsızlığı ve banallığı, parlamenter teamüllerin giderek düşen seviyesi, parlamento tıkanıklığına yol açan yıkıcı yöntemler, dokunulmazlık ve

ayrıcılıkların parlamentarizmi hor gören radikal muhalefet tarafından istismar edilmesi, onursuz işlerin gündelik pratik haline gelmiş olması, parlamentoya devam oranının düşük olması... Nispi temsil ve liste sisteminin seçmenle milletvekili arasındaki bağı kopartması, hizipçiliğin vazgeçilmez bir araç haline gelmesi ve temsil prensibi olarak adlandırılan prensibin anlamsızlaşması; dahası gerçek faaliyetin, genel kurulun kamuya açık görüşmelerinde değil, aksine komitelerde –üstelik mutlaka parlamenter komitelerde de değil- gerçekleşmesi ve önemli kararların hizip liderlerinin ve hatta parlamento dışı komitelerin gizli toplantılarında alınması sureti ile her turlusorumluluğun devredilip ortadan kaldırılmasıyla bütün parlamentsistemin, partilerin ve ekonomik çıkar sahiplerinin hakimiyetini gizleyen kötü bir vitrin haline gelmesi”.

Liberalizm politikanın temeli olarak dost-düşman ayrımının altını oyarak partizanlığın önüne ekonomik rekabeti getirmekte ve siyaseti bertaraf ederek sonsuz bir kar mekanizmasını devreye sokmak istemektedir. Liberalizmdeki bireycilik ve çıkar düşüncesi hukuk devleti düşüncesiyle birleşip demokrasinin içini boşaltmaktadır. Parlamentarizmin Alman liberalleri ve demokratları için siyasi lider seçimi için bir araca dönüşmesi, Schmitt’e (2014: 19) göre, mevcut parlamentonun durumunun bu işlevi bile yerine getirmede yetersiz olduğunun göstergesidir. Diğer taraftan, birçok devlette devlet ihalelerinin ve kamusal işlerin yandaşların ganimet alanına dönüştüğünü ve artık siyasetin elitlerin yaptığı bir iş olmaktan çıkıp ayak takımının doluştuğu bir alana dönüştüğünü savunmuştur.

Schmitt’e (2014: 20) göre, fikirlerin yarıştığı kamusal tartışma ciddi bir şekilde yapıldığı sürece parlamento gerçek işlevini yerine getirmiş olacaktır. Tartışma her iki tarafın birbirlerinin rasyonel argümanları karşısında ikna olma ihtimalini ifade eder. Ayrıca, tartışmayı yapan milletvekillerinin parti bağlarından ve bencil isteklerinden arınmış olmalarını bir ön şart olarak sunmuştur. Ancak, gerçekte parlamentoda çıkarların gerçekleştirilmesi çerçevesinde yapılan müzakereler tartışma kapsamına girmemektedir. Müzakere iki tüccarın vardığı “ticari bir anlaşma”dan öte bir anlam taşımamaktadır (Schmitt, 2014: 21).

“Modern kitle demokrasisinin gelişimi kamusal tartışmayı boş bir formaliteye dönüştürdüğü için, bugün parlamentarizm bu kadar kritik bir konumda bulunmaktadır....partiler, günümüzde tartışma halindeki fikirler olarak değil, sosyal ve ticari güç odakları olarak karşı karşıya gelir, karşılıklı çıkarları ve iktidar şansını hesaplar, bu fiili temel üzerinde uzlaşmaya varır ve koalisyonlar kurarlar. Kitleler, en büyük etkisi, birincil çıkar ve tutkulara yapılan çağrıya dayanan bir propaganda aygıtı aracılığıyla kazanılır. Gerçek tartışmanın ayırt edici niteliğini oluşturan esas argüman yok olmaktadır. Bunun yerine partilerin müzakerelerinde, çıkarların ve iktidar şansının planlı hesaplaması geçmektedir.”(Schmitt, 2014: 22)

Schmitt (2014: 25-27) demokrasinin eşitlere eşit muamele üzerine değil, eşitsizlere eşitsiz muamele üzerine kurulu olduğunu ifade etmiştir. Demokrasinin siyasi gücünün türdeşliğin sağlanması için onu tehdit edenin uzaklaştırılması ya da etkisiz hale getirilmesini sağlamasından kaynaklandığını iddia etmiştir. Kolonilerin belirsiz statüsüne değinen Schmitt onların iç hukuka göre yurtdışı, dış hukuka göre yurtdun bir parçası olduğunu belirtmiştir. İngiliz imparatorluğunun, koloniler de dâhil, her vatandaşına eşit oy hakkı tanınmasının imparatorluğun sonu anlamına gelecektir. Bu yüzden, türdeş bir azınlık olarak beyaz İngilizlere oy hakkı verilirken diğerleri bu haktan mahrum bırakılmışlardır. Bu noktada Schmitt liberal düşünceyle demokratik düşünce arasında bir ayrım yapmaktadır:

“Her yetişkin insan, yalnızca insan olması nedeniyle, eo ipso [kendiliğinden] diğer bütün insanlarla siyasi acıdan eşit haklara sahip olmalıdır. Bu, liberal bir düşüncedir; demokratik değil... Liberal düşünce, şimdiye dek var olmuş, tozsel eşitlik ve türdeşlik tasavvuruna dayanan demokrasi yerine bir insanlık demokrasisini [die Menschheitsdemokratie] koyar.”

İnsanlık demokrasisinin de bugünkü koşullarda gerçekleşmesi mümkün değildir. Çünkü dünya ulusal açıdan türdeş vatandaşlar tarafından oluşturulmuş devletlerden müteşekkildir. Bu devletler herkese eşit yaklaşmayan devletlerdir. Schmitt’e (2014: 28) göre, insanlar arası demokrasiyi gerçekleştirmiş bir demokrasi var olmamıştır.

Salt insan olmanın kaynağını oluşturduğu eşitlik demokrasiye değil liberalizmin belli bir türüne özgüdür. Modern kitle demokrasisi demokrasi ve liberalizmin belirsiz bir kombinasyonuna dayanmaktadır (Schmitt, 2014: 30).

“Demokrasinin zafer alayı” olarak kabul edilen 19. yüzyılda ilerleme ile eş anlamlı bir kavram olarak görülen demokrasiye öyle bir değer atfedilmiştir ki, diğer bütün akımlar çağdışı olarak nitelenmiştir. Ancak Schmitt’e (2014: 37-49) göre, demokrasi de birtakım güç sahiplerine hizmet etmek için elverişli bir araçtan öteye geçmemektedir. Demokrasinin somut hedeflere sahip olduğunu söylemek imkânsızdır. Demokrasi ilerici bir kimliğe bürünebileceği gibi otoriter/totaliter rejimler için kullanışlı bir araca dönüşebilir. Demokrasilerde kitleleri ikna etmek ve propaganda önemlidir. Bu yüzden siyasi gerçekler anlamını yitirir.

“Bir demokrasi, kendisinden taviz vermeksizin militarist veya pasifist, mutlakıyetçi veya liberal, merkeziyetçi veya yerinden yönetimci, ilerici veya gerici ve farklı zamanlarda bunlardan herhangi biri olabilir”
(Schmitt, 2014: 41).

Schmitt demokrasinin önceliğinin toplumsal türdeşliğin sağlanması olduğunu savunmuştur. Mezhep savaşlarının yaşandığı dönemde bir halkın varlığından söz edilemeyeceğini; böyle bir durumda da demokrasinin bir hayalden öteye gidemeyeceğini iddia etmiştir. O, modernliğin homojenliğe olan bir taleple ortaya çıktığını, sınıfsal aidiyetlerden arındırılmış hayali bir topluluk olarak ulusun homojenleştirilmesi belli simgeler aracılığıyla ve ulusçuluk ideolojisi çerçevesinde gerçekleştirileceğini ileri sürmüştür. Bu eksikliklere ek olarak, Schmitt (2014: 12) aydınların duyduğu “cahil hakimiyeti” endişesi ve demokrasi korkusundan da bahseder. Sonuç olarak, modern parlamentarizm onun açısından ahlaki ve düşünsel zeminini kaybetmiş bir aygıttan öte bir şey değildir.

2.5.Pasif devrim, Devletin Kutsallaştırılması ve Donması

Bu bölümde ilk olarak devlete kutsiyet atfeden önemli teorisyenlerin düşüncelerine yer verilecektir. Bu teorisyenlerin neden devlet otoritesini bireysel özgürlüklerin önüne yerleştirdiğini ve devleti kutsal bir amaca dönüştürdüğünü tartışılacaktır. Kabile yönetimlerinden devlete geçişle başlayacak olan ikinci bölümde devletin kutsallaştırılma serüvenini semboller, mitler, milliyetçilik ve grup korkusu gibi

kavramlarla açıklanacaktır. Son aşamada ise egemen sınıfların kendi sınıf hâkimiyetlerini korumalarının ve hegemonya krizlerini kendi lehlerine çözüme kavuşturmanın birer yöntemi olarak ortaya çıkan pasif devrim, sezarizm ve bonapartizm kavramları incelenecektir.

2.5.1. Devletin yüceltilmesi: Macchiavelli, Hobbes ve Hegel

Macchiavelli'ye göre devlet her şeyi kapsar ve diğer bütün her şeyin kaynağı olan en yüksek değerdir. Devleti korumak ve geleceğe taşımak en önemli görevdir. Hükümdar içeride hainlere, dışarıda da düşmanlara karşı tetikte olmalıdır. Onun korunması için seferber edilecek her türlü araç meşru olacaktır. Macchiavelli'nin nihai amacı devletin birliğini ve ulusun güvenliğini sağlamaktır. Onda esas olan, gücün "gerekli" olduğu durumlarda kötüye kullanılmasıdır. Zaman içinde gereklilik durumunda başvurulması gereken kötülük düşüncesi bir amaç halini almıştır. Her türlü durumda izlenmesi gereken yolun ahlaki yönelimler değil, zorunluluklar olduğunu düşünen Macchiavelli meşruiyetin kaynağını gayrimeşruluk olarak ortaya koymuştur (Strauss, 2011: 277). Anarşi ortamında devlet düzenin ve güvenliğin garantörü konumundadır. Hükümdar iyi dostlar edinerek ve silahlanarak içerideki ve dışarıdaki düşmanlara karşı kendini koruyabilir (D'Entrèves, 2011: 200-205).

Macchiavelli'ye göre ilk zamanlarda dağınık bir biçimde yaşayan insanlar kalabalıklaştıkça bir araya gelip toplumsal yaşamı başlattılar. Toplumsal yaşamın getirdiği tehditlerin yanı sıra dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı daha iyi korunmak amacıyla da aralarından birini yönetici seçip ona itaat etmeye başladılar. Ortak kanaatlere ve algılara sahip olan insanlar bu kralın önderliğinde yasalar çıkarttılar. Bu kral aralarında en adil ve akıllı olan kişiydi.

Macchiavelli'nin kuramını zenginleştirip sistemleştiren (Dumont, 2011: 158) Hobbes'da doğa halindeki insanlar güvenlik endişelerinden dolayı iktidar peşinde koşmaktadır. Herkesin eşit olduğu bu doğa durumunda "herkesin herkesle savaşı vardır". Burada ne adalet ne de mülkiyet vardır (Şenel, 1996: 310). Aşkın bir politik aygıtın modern kuruluşunda bireyler arasında bir çatışma öngören Hobbes'un lidere mutlak itaat vazeden bir sözleşme önerisi önemli rol oynamıştır. Bu sözleşmede "çokluğun" bütün özerk gücü egemen iktidara verilmiştir. Ona göre bireylerin tekil iradeleri birleşir ve aşkın egemenin iradesinde temsil edilir. Bodin gibi Hobbes da

egemen adalet dağıtırken uyrukların rızalarına gerek duymaz (Hardt ve Negri, 2015). Sözleşme vasıtasıyla devreye giren bağımlılıkla birlikte bütünsel topluma geçilir. Bunun sonucunda oluşacak sosyal düzen ya da kademelenme bilinçli ya da bilinçsiz olarak üretilecektir. Hobbes'un hareket noktası olan birey siyaset öncesi dönemde olumsuz ve sefil bir hayat sürer. Aklın yolunu seçen, hayatını sürdürmek ve huzura kavuşmak isteyen insan böylece toplum hayatına geçer ve elindeki iktidarı Leviathan lehine terk eder. Böylece devlete bağlı olan birey iyi bir hayata kavuşmuş olur (Dumont, 2011: 161).

Doğa halindeki kaosta doğal hakların nasıl teminat altına alınabileceği üzerine fikir yürüten Hobbes'un otoriter bir yönetim öngörmesinin arkasında aslında bireysel özgürlükleri siyasi otoriteyle bağdaştırma çabaları yatmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için güçlü bir yönetime ihtiyaç vardır. Çünkü sınırlandırılmış bir yönetim düzeni muhafaza etmekte zorlanacaktır. Bu yönetim bizi doğa halinin sınırsız özgürlüğünden alıkoysa da getirdiği düzen bizi başkalarının zorbalıklarından koruyabilecektir. Bu düzende yasaların amacı insanların yardımlaşmasını ve ortak düşmana karşı birlikte hareket etmesini sağlamaktır (Arnhart, 2004: 195-230). İktidarın merkezi bir konuma yükseltildiği Hobbes'un öğretisinde prens sınırlandırılmaz. Devlet en yüksek insani otoritedir. Bu, insanın şiddete maruz kalarak öldürülme korkusuyla (en büyük tutku) kendi varlığını koruma (kutsal hak) dürtüsünün birleştiği noktadır (Strauss, 2011: 278-279).

Egemen meşruiyetini bilgelikten değil sosyal bir anlaşmadan alır. Egemenliğin temel unsuru düzen ve iradedir. Yasalar da ancak otorite sayesinde uygulanabilirler. Kendini koruma arzusu ancak barışın var edilmesi ve korunmasıyla mümkün kılınabilir. Tüm sosyal sözleşmeler egemene tabii olduğunda bir anlam kazanır (Strauss, 2011: 281-282). Uyruğun egemene itaat etmeme özgürlüğü vardır. Ancak bu durum doğa haline dönüş anlamına gelmektedir. Doğa haline dönüş bir tiranın yönetiminden daha kötüdür. Uyruklarına karşı herhangi bir ödevi olmayan egemen doğa yasasını çiğnemesi durumunda yalnızca Tanrıya hesap verecektir (Şenel, 1996: 334-344).

Hegel de benzer şekilde devleti bütün siyasi faaliyetlerin nihai amacı olarak niteleyerek onu aşkınlaştırmıştır. Böylece devlet kendini korumak için dışsal bir

motivasyona ihtiyaç duymaz. Hegel'e göre devlet her türlü ahlaki sorumluluktan muaftır. Devletin kendini korumaktan başka ne bireyler ne de toplum nezdinde bir sorumluluğu yoktur. Anarşi yaratmak gibi devlete karşı işlenen suçlar en ağır biçimde cezalandırılmalıdır (Sancar, 2014: 47-51). Hobbes'u takip eden Hegel "modern insanlığın özgürlüğü ancak tahakküm sonucunda mümkün hale gelebilir" diyerek temellendirdiği çokluğun içkin amacını aşkın bir devlete dönüştürür. Bu içkinlik bir çeşit ilahi düzene tabidir ve amaç araçtan üstündür. Süreçler devre dışı bırakılıp sonuç kutsanmıştır (Hardt ve Negri, 2015: 100). Hegelci düşüncede devlet gücünü bireylerin tikel çıkarlarının birliğinden, yani devlet karşısındaki hakların ve görevlerin birliğinden alır (Hardt ve Negri, 2015: 101-105)

Hegel yasaya itaat eden iradenin kendisine itaat etmiş olacağı için özgür olduğunu düşünmüştür. İnsanların hırslarını dizginleyen ve kontrol altına alıp sınırlandıran yasalar bireysel özgürlükleri sınırlandırmaktan ziyade güvence altına almaktadır. Fiziksel dürtülerinin kölesi olmuş kişilerin özgür oldukları düşünülemez. Aklın yansıması olan yasalara bağlı olan insanlar özgürdür. Yani, devletin hukuku sayesinde insanlar özgür olabilirler. Sonuçta bireysel özgürlük sosyal bir ödev dönüşür. Devlet amaç, yurttaşlar da bu amaca ulaşmadaki araçlardır. İhtiyaç duyulan şey bireysel özgürlükle siyasal otoritenin birleştirilmesidir. O, modern devletin sivil toplumun bireysel çıkarlarının ifade edildiği alan olduğunu savunmuştur. Onun devletinde anayasal monark ulusal birliğin sembolüdür. Siyasal toplumun yaşam tarzını kapsayan devlet sivil toplumun üstündedir. Hegel toplumsal sözleşme teorisyenlerinden farklı düşünmektedir. Bu düşüncesini evlilikle ilgili verdiği bir örnekle somutlaştırmıştır. Eşler haklarını güvence altına almak için bir sözleşmeye ihtiyaç duyarlarsa bu durum evliliğin yürümeyeceğini gösterir. Devlet bireylerin haklarını korumakla yükümlü değil bilakis bunlardan vazgeçilmesini isteyen üstün bir yapıdır. Devlet bireylerden sadece mallarını (vergilendirme yoluyla) değil canlarını da talep edebilir (askerlik) (Arnhart, 2004: 318-326).

2.5.2. Devletin donması: kutsallaştırma girişimi

Devletler meşruiyetlerini sağlamlaştırmak ya da diri tutmak için bu tür ortak duygusal bağlara ihtiyaç duyarlar. Aksi takdirde hiçbir devlet mekanik ilişkilere bel bağlayarak varlığını sürdüremez. Kabile ya da aşiretler aralarında bulunan kan

bağından dolayı yaşamlarını sürdürebilmek için herhangi bir ideoloji ya da propagandaya gereksinim duymazken, ulus milliyetçiliğe ihtiyaç duyar. Diğer taraftan, milliyetçilik toprak, kan bağı ve ortak tarih gibi kabile bağlılıklarını öne çıkarır (Baumann, 2000: 170-172). Toplumun homojenleşmesine ve merkezileşmeye ihtiyaç duyan ulus-devlet standartlaştırılmış bir ortak kültürü hedeflemiştir (Şen, 2004: 43).

Akal (1991: 15) kurumsallaşmış siyasi iktidara sahip toplumları devletli toplumlar olarak adlandırmıştır. Bir başka deyişle kurumsal bir yapıya sahip olmayan ve bir şefin liderliğinde yaşamını sürdüren kabile toplumları devlet kapsamında değerlendirilemez. Bu toplumlarda siyasi iktidarlar yasayı hem yapan hem de söyleyendir. İlkel toplumlardaki yöneticilerin kutsal/kutsal olmayan ayrımı siyasi iktidarın önce kutsallaştırılmasına, ardından da kurumsallaşmasına giden yolu açmıştır. Kutsallaştırma toplumlarda yöneten ve yönetilen ayrımının başlangıç aşamasını oluşturmuştur.

Her toplum kendi dışında konumlandırılmış bir güçle yönetilme arzusu taşımaktadır. Toplum varlığının anlam borcunu kendi dışında bir güce atfeder ve sonrasında bu gücün kendi içindeki temsilcisine itaat eder. Bu gücün kendinden üstün niteliklere sahip olması liderin meşruiyeti açısından son derece önemlidir. Böylece siyasi iktidar yönettiği toplumdan farklılaşmış olur. İlk farklılaşmanın temelleri dini törenlerde atıldığı için ilk krallar dini kişiliklerdi. Dinsel farklılaşmanın getirdiği sonuç yönetici (yukarıdakiler) ve onun için savaşanlardı. Zaman içinde kılıcı elinde tutanlar yasayı söyleyen ve onu uygulayan konumunu elde etmeye başladılar. Birçok toplulukta kutsal kitaplar artık komutanların eline geçmiştir (Akal, 1991: 107-110). Yasaların uygulayıcısı olan krallar Papa'nın ruhani gücünü ele geçirerek cismani gücüne kutsallık kazandırmışlardır. Modern devlet kendisine rıza gösterilen otoriteyle itaat edilen meşru şiddet tekelinin birleştiği alandır. Modern devlette dini liderler devre dışı bırakılarak geleneksel ayrım yok edilmiştir. Akal (1991: 117-122) bunu "gerçek kuvvetler ayrılığının sonu" olarak tanımlamıştır.

Birçok düşünür halk yığınlarının amaçsız, lidersiz kalmaları durumunda toplumda kaosun hâkim olabileceği korkusuna değinmiştir. Böyle bir kitle her an patlamaya hazır bir bomba gibidir. Baumann (2003: 85-99) "sokaklarda ve caddelerde başıboş

dolaşan, isterse kalabalıklar halinde bir araya gelen, öfke ve çılgınlık patlamalarına hazır, amaçsız ve ne yapacağı önceden kestirilemeyen hareket halindeki efendisiz insanlar” olarak tanımladığı bu yığınlardan duyulan korkuyu “güruh (mobile vulgus) korkusu” olarak tanımlamıştır. Bu yüzden insanların vatana ve millete bağlı bireyler olmaları doğrultusunda bir eğitime tabi tutulmaları gerekir. Bu eğitim sadece okullarda verilen türde bir eğitim değildir. Hayatın her alanında rahatlıkla karşılaşabileceğimiz ulusun ve devletin birliğini hatırlatan, bilinçaltı mesaj veren her türlü olgu bu eğitimin bir parçasıdır.

Ulus-devletin ortaya çıkmasında etkili olan milliyetçi ideolojinin yeniden üretiminde bayrak törenleri, marşlar, şehitler, kahramanlık hikâyeleri vb. gibi semboller, törenler ve mitlerin önemli bir yeri vardır. Bu simgeler toplumla devlet arasında duygusal ve kutsal bağların kurulmasında etkili olurlar. Simgelerin önemi onların herkes tarafından paylaşılan ortak değerler olmasından kaynaklanmaktadır. Bu semboller birbiriyle ilgisi olmayan, farklı ekonomik, toplumsal ya da etnik geçmişten gelen bireylerin ortak bir duyguda birleşmesine yardım eder. Bu törenlerle birlikte bayrak ve ulusal lider gibi simgeler tabulaştırılır ve totemleştirilirler. İnsan tarafından yaratılan totemleştirilmiş nesne doğasından koparılarak yabancılaştırılır. Bu varlığa kendi dışında varlık atfeden insanoğlu daha sonra bir taraftan ona tabi olurken diğer taraftan onu korumaya yönelir. Bu konuda en ileri giden, totem adına iktidarı kullanacaktır. Milliyetçilik yaşamı değil ölümü/ölümsüzlüğü kutsayan bir ideolojik yaklaşımdır. Ölümsüz olmak için yapılması gereken şey vatan uğrunda canını feda etmektir. Böylece, vatan için canlarından vazgeçenler ebedi ve ezeli olan milletin yapı taşlarını oluşturacaklardır. Onlar hem cennete kavuşacak hem de her ulusal toplantı ve bayramlarda anılarak bu dünyada da ölümsüzlüğe kavuşmuş olacaklardır.

Devlete atfedilen kutsallık toplumsal sözleşme yoluyla değil aile, din, maziye dönük minnettarlık hissi ve geleceğe dair taşınan büyük umutları kapsayan duygulanım yoluyla belirir. Millet büyük bir ailedir. Kabile ve aşiret bağlarına atıfta bulunularak kurulan bu bağ sayesinde devlet milletin sadakatine sahip olacaktır. Devlete ve anavatana karşı çıkarsız bir bağlılık ve sadakat duyan birey devletine ve ulusuna fedakârlıkla hizmet etmekle yükümlüdür. Birey bütün çıkarların üstünde olan ulusal çıkara hizmet ederken sınıfsal farklılıkları göz ardı eder (Anderson, 1995: 161). Askerlik hizmeti, hep bir ağızdan ulusal marşların söylenmesi ve ulusal önderlerin

ölüm yıldönümlerine herkesin katılması, ulusal takımların uluslararası müsabakalarda çılgınca desteklenmesi dinsel ayinlere dönüşen bu kutlama ve anmalara anlam katan şeydir. Anderson (1995: 21-26) milliyetçiliğin dinle olan akrabalığını ölüm/ölümsüzlük ve vatan için kendini feda etmenin kutsanmasıyla ilişkilendirmiştir.

Devlet yukarıda bahsedilen simge ve eğitim gibi araçlarla kutsallaştırılırken verilen mesajlar da önemlidir. “Dış güçlerin oyunu ve içerideki maşaları” söylemi devletin kutsallaştırılmasında en faydalı söylemlerden birisidir. Türlü badireler atlatmış, halkını düşünen ve artarda gelen seçim zaferleriyle meşruiyetini halkına dayamış güçlü bir lider, aile bireylerinin iyiliğini düşünen bir baba olarak bazen acı reçeteler sunabilir. Toplum da bu acı reçeteye katlanmak için rıza gösterir. Çünkü o, bizden birisi olarak “bizi” her türlü şerden korur. Onun tarihi bir misyonu vardır. O, her adımında toplumu düşünür. Toplum onun kişiliğinde vücut bulmaktadır. O milletin makûs talihini değiştirecek mümtaz şahsiyettir.²⁰ Dolayısıyla halka dayanan popülist liderlerin söylemlerinde öze dönme, kültürel değerlere geri dönüş, içerideki ve dışarıdaki düşmanlar karşısında birlik argümanları ön plana çıkmaktadır. Küreselleşme çağında, ulus-devletin egemenliğinin aşınması popülist liderlerin kültürel egemenliği bir iktidar alanı olarak kullanmasına yol açmıştır (Appadurai, 2017: 18-19).

2.5.3. Pasif Devrimde İleri ve Geri İşlev: Sezarizm ve Bonapartizm

Antonio Gramsci Weimar cumhuriyeti örneği üzerinden Weber'e atıfla tanımladığı yenişememe durumunun karizmatik bir otoriteyle aşıldığını belirtmiştir. Weber demokrasilerin tek önemli özelliği olarak tanımladığı kitlelerin bir lider yaratmasını faşist diktatörlüğün altında yatan neden olarak görmüştür. Gramsci (1986: 161) Vincenzo Cuoco'dan alıntılardığı pasif devrim tanımını Bonaparte'ın orduların dışarıdan getirdiği bir devrim olarak yapmıştır. Kavramı 1799 Napoli devrimi için kullanan Cuoco toplumun temel yapılarını korumanın toplumun değişmesiyle mümkün olduğunu iddia etmiştir (Fatton, 1986: 731). Gramsci (1986: 159-171) kavramı alıp zenginleştirerek kullanmıştır.

²⁰ Vladimir Putin SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'yı şanlı günlerine döndüren lider olarak Rus toplumunun desteğini arkasına almıştır. Putin öncesi ve sonrası grafikler için bkz: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43449239>.

Gramsci pasif devrimi muhalif hareketlerin, kadroların, entelektüellerin, taleplerin ve faaliyetlerin sisteme massedilmesi olarak tanımlamıştır. Muhalif hareketler iddia ve taleplerinden vazgeçmemiş olsalar da rejim ve düzenin içine girmişlerdir. Rejim ve düzen değişmese de aslında birçok şey içeriden değişmiştir. Kavram toplumsal mücadelelerin içinin boşaltılıp devrim talebinin pasifleştirilerek, hegemonyanın kurulması sürecini ifade etmektedir. Bir başka deyişle, pasif devrim devletin kontrolünü ellerinde bulunduran seçkinlerin kurmuş oldukları hegemonya vasıtasıyla sistemin değişmesini isteyen fakat bunu gerçekleştirmek için ellerinde yeterli beşeri-kültürel sermayeye sahip olmayan muhaliflerin dönüştürülmesi süreci olarak da tanımlanmaktadır. İkincisi ise başka bir yerde meydana gelen devrimlerin ülke içinde de ortaya çıkmaması için bu devrim gerekçelerini oluşturan taleplerin bir kısmının karşılanmasıdır. Böylece, bu taleplerin içi boşaltılacak ve kökten dönüşümlerin önüne geçilmiş olacaktır. Ancak bu süreçte sistemin temel yapı taşları yerinden oynamış ve birçok şey değişmiştir (Tuğal, 2006).

Sassoon (1987: 135) da pasif devrimi egemen sınıfların hegemonyasının zayıflamasıyla birlikte birtakım yeni popüler öğelerin dâhil edilmesi süreci olarak tanımlamıştır. Egemen sınıf olarak burjuvazi hegemonyası zayıfladığında pasif devrim süreçlerini devreye sokar (Sassoon, 1987: 133). Morton'a (2003: 632) göre pasif devrim kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği ve bu çerçevede devlet iktidarının güçlendirildiği kriz dönemlerinde kapitalizmin yaşamını sürdürmesi ve tekrar örgütlenmesidir (Carnoy, 2001: 264).

Gramsci kapitalist sistemin alternatif bir düzen ortaya koyamayan milliyetçi veya sosyalist iktidarların içlerini boşalttığını ve onları zararsız hale getirdiğini ifade etmiştir. İktidarı ele geçirdiğini düşünen madun sınıflar bir çeşit güç zehirlenmesi yaşayarak, hukuk ve devlet mekanizmasına ihtiyaçlarının kalmadığı zannına kapılırlar. Bu durum aslında bu sınıflar için gerilemenin başlangıcıdır. Yeni bir ahlaki, toplumsal düzen vaadiyle yola çıkan ve karşıt bir hegemonya üretemeyen bu sınıfların geldiği nokta eski düzene tabi olmaktır (Thomas, 2012).

Modern devletin krizi yönetici sınıfların gücü ellerinden alındığında ve yönetimleri kendi ekonomik çıkarlarını korumaya indirgendiğinde ortaya çıkar. Bu kriz bir devrim ya da Sezarizmle sonuçlanır. Sonucu mücadele halindeki kuvvetlerin güç

dengeleri ile muhalif grupların bilinçliliği ve örgütlenme düzeyi belirler. Ancak bu gruplar genellikle olayların olumsuzluğuna tepki verme konusunda yönetici sınıflara göre daha yetersizdirler. Bir otorite krizinde iktidar bloku içinde yer alan farklı ideolojilere ve inançlara sahip fraksiyonlar arasındaki mücadele bu bloku istikrarsızlaştırabilir. Sezarizmin ortaya çıkışında fraksiyonlar arasındaki bu mücadele alt sınıfların mücadelesinden daha belirleyicidir (Fontana, 2004: 191).

Askeri gücün sınıf doğasını tanımlamak Sezarizm ve Bonapartizmin derin bir analizi için vazgeçilmezdir. Sezarizmde askeri güç ve örgütlü cebir gerekli olsa da yeterli değildir. Sezarizm ortaya çıktığı toplumsal ve maddi temelle ilişki halindedir. Dolayısıyla, Sezarizm resmi olarak organik, siyasi ve toplumsal ideolojiyle bağlantılıdır. Askeri ve siyasi güç arasındaki ilişki hayatidir ve siyasi olan başrolü oynar. Bir başka deyişle bir askeri darbe iktidarı elde tutmak için yeterli değildir (Fontana, 2004: 185-189).

Fransız devrimini takiben meydana gelen askeri darbeler ve yeniden halk egemenliğinin tesis edilmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni fenomen Fransız devrimlerinden doğmakla birlikte aynı zamanda ona karşı bir reaksiyondur. Ordunun ön plana çıktığı bu yeni devlet askerlik görevi, erkeklerin oy kullanma hakkı, merkezileşmiş bürokrasi, vatan uğruna ölmek ve fetih hareketiyle karakterize edilebilir (Baehr ve Richter, 2004: 1). Marks (2003) Napolyon Bonapart'la başlayıp III. Napolyon'un iktidarını da kapsayan bu dönemi Bonapartizm olarak adlandırdı. Marks Bonapartizmi iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilemediği ancak burjuvazinin de iktidarı elinde tutacak kadar güçlü olamadığı için iktidarı asker-sivil bürokrasiye devrettiği rejim olarak tanımlamıştır. Marks (2003: 111) Napolyon düşüncesinin en yüksek noktasının “ordunun üstünlüğünde” yattığını söylemiştir. Küçük çiftçi ve köylü için ordu onları kahramanlara çeviren bir onur rampasıydı. Ordu onların yeni elde ettikleri mülklerini koruyor, milletlerine şan veriyor, dünyada devrimler yaratıp ganimetler elde ediyordu. Vatanseverlik ise onların mülkiyet anlayışının ideal formuydu.

Sezarizmle ilgili tartışmaları Fransız devrimi sonrası ortaya çıkan modern siyaset formları ve geleneksel normların ve kurumların önemini yitirmesi ateşlemiştir. Gramsci'ye göre Sezarizm hükmedenlerle hükmedilenler arasındaki ilişkinin

azaldığı, hükmeden grubun ideolojik ve kültürel meşruiyet sistemleri üretmekte zorlandığı bir yönetim formudur. Sezarizm hegemonya ve sivil toplum; sivil toplumla siyasal toplum arasındaki ilişkide bir dengesizliğin bir sonucudur (Fontana, 2004: 189-190).

Eğer yönetici sınıf oydaşmasını yitirmişse, bir başka deyişle, sadece tahakküm ediyorsa, kitleler geleneksel ideolojilerinden kopmuş demektir. Kriz eskinin ölmesi yeninin de doğamaması durumudur. Bu birçok marazi semptomun ortaya çıktığı bir ara dönemdir. Hegemonya bunalımları egemen sınıfların hızlı bir reaksiyon göstermelerini gerektiren bir kopmaya sebep olur. Egemen sınıf alt sınıflara göre bu tip kopmalara daha hazırlıklıdır. Yedekte bekleyen aydınları devreye sokarak denetimi tekrar eline almaya çalışır. Gerekli durumlarda alt sınıfların taleplerinin bir kısmını yerine getirirler. Bu çözüm zorlama ve hegemonyanın birlikte kullanılmasını kapsar. Rejim, zorlama üstün gelirse sistem otoriter tersi olursa hegemonik olacaktır (Portelli, 1982: 134-136).

Bir grubun hegemonik olması onun entelektüel ve ahlaki liderliğini diğer gruplara kabul ettirmesine bağlıdır. Hegemonyasını kabul ettiren güç, zorlayıcı güçle ahlaki/kültürel ikna mekanizmaları arasında hegemonik bir denge oluşturur. Hegemonyayla zora dayalı olan tahakküm arasında bir ayrım yapan Gramsci'ye göre hegemonya modern liberal ve demokratik devletlerde güç ve rızanın farklı boyutlarda bir arada bulunmasından oluşur. Dolayısıyla, modern devlet diktatörlük/hegemonya ve siyasal toplum/sivil toplumun iç içe geçtiği bir formdur.

Hegemonik bunalımın bir başka Sezarist çözümü de yardımcı sınıfların (kentsel ve kırsal küçük burjuvazi) alt sınıf tehdidine karşı burjuvazi adına devlet aygıtını ele geçirmesidir. Sistemde temelden bir değişme söz konusu değildir. Çünkü burjuvazi ekonomik hâkimiyetini sürdürmektedir. Ancak küçük burjuvazi zaman içinde devleti ele geçirerek üstyapısal düzeyde egemen sınıf olur. Portelli (1982: 138) bu durumu faşizmle özdeşleştirerek, onu Sezarizmin bir türü olarak tanımlamıştır.

Gramsci'ye göre egemen sınıflar bir yönetim krizi yaşandığında mevcut siyasal partileri yeniden yapılandırarak organik/olağan bir çözüm arayışı içine girerler. Egemen sınıf katmanları tek bir parti şemsiyesi altında toplanarak kriz bertaraf edilmeye çalışılır. Farklı siyasal görüş ve ideolojilere sahip farklı gruplar

benimsedikleri ya da benimsemedikleri bir programa sahip siyasi partilere destek verirler (Gülalp, 1993: 43). Şayet bu işe yaramazsa Sezarist bir     m devreye girer ve olağanüstü bir rejime geçilir.

Bir Sezarist     m n olması için ille de bir kahramana ihtiyaç yoktur. Parlamento da Sezarist bir     me zemin hazırlayabilir. Modern toplumlarda siyasi bir krizin Bonapartist türde askeri diktatörlükle sonuçlanmasından ziyade, parlamenter ittifaklarla     lmesi daha olasıdır. III. Napolyon'a kadar hükümet darbeleri gibi askeri eylemler Sezarizmin geliŐinde kararlaŐtırıcı ögeyi oluŐturuyorlardı. Daha sonra karmaşıklaşan toplumsal ve siyasi yapı olaya başka aktörlerin de dahil olmasına neden olmuştur. Siyasi partilere ya da sendikalara mensup kişilerin satın alınmasıyla bir askeri eyleme gerek kalmaksızın da Sezarist bir     me ulaşılabilir. Darbe ve 'siyaset üstü', tarafsız görünen liderler aracılığıyla taraflar uzlaŐtırılabilir. Sezarizm mücadele halindeki güçlerin çıkarlarının üstünde değildir ve pratikte birini veya diğerini destekler. Sezarist     m kişisel diktatörlük biçimini alabilir fakat alması zorunlu değildir.

Gramsci, İtalya'da Piyemonte yönetici sınıfının İtalya'nın geri kalanı üzerinde kurduğu hâkimiyeti kitlesel destekten yoksun olduğu için pasif devrim olarak tanımlamıştır. Risorgimento²¹ ve liberal devletin yönetici elitleri İtalyan toplumunun çeşitli toplumsal gruplarının siyasi ve ekonomik entegrasyonunu sađlayamamıŐtır. Dolayısıyla, Amerikan ve Fransız devrimlerinden farklı olarak İtalya'daki pasif devrimin toplumsal tabanı zayıf ve dardır. Bu da faşizmin Sezarizmin gerilek formu olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gramsci yeni tip yönetici sınıf olarak burjuvazinin radikal ve yenilikçi karakterini açıklarken önceki yönetici sınıfların muhafazakar yapısına işaret etmiştir. Onları daha çok kapalı bir kast olarak değerlendiren Gramsci, burjuvaziyi tüm bir toplumu emme kapasitesine sahip, kendi kültürel ve ekonomik seviyesini    mseten sürekli hareket halinde bir organizma olarak tanımlamıştır (Fontana, 2004: 182-183).

Fontana (2004: 180-181) Gramsci'nin Sezarizmin yükseliŐini parlamento içi uzlaşmalar ve koalisyon hükümetleri ile iliŐkilendirdiđini düşünmektedir. Bu durum Sezarist diktatörlüğün kısmen yeni ve modern yorumudur. Sezarizm kişisel bir rejim

²¹ İtalya'nın birleŐmesi.

olmaktan uzaklaşarak kitle mobilizasyonuna dayanan modern seçim siyasetine uyarlanmış bir forma dönüşmüştür. Mussolini ve Hitler seçim kampanyaları ve parti mobilizasyonu kullanarak siyasi gücü ele geçirmeyi başarmıştır. Faşizm ve nasyonal sosyalizmin ortak özellikleri polis, ordu ve gizli servis gibi kurumlar ve siyasi partiler, çıkar grupları gibi sivil toplumun öğeleriyle kurdukları ittifakla devlete karşı değil devletin içinden gücü ele geçirmeleridir.

Sezarizm çatışma halinde olan güçlerin bir felakete yol açması muhtemel bir denge halinde bulunduğu bir durumu ifade etmektedir. Bu mücadele sonucunda yok olmaktan kaçınamayacakları için taraflar birbiriyle bir dengede buluşabilirler. Organik bir birlik kurmak için birbiriyle mücadele eden bu iki toplumsal güçten hiçbirinin galip gelemediği durum Sezarizmin zeminini oluşturur. Sezarizm çatışan A (ilerlemeci) B (gerilek) güçlerinin birbirleriyle olan savaşlarında ortaya çıkan denge durumunda üçüncü bir güç olarak C gücünün ortaya çıkmasıyla birlikte A'dan ve B'den geriye kalan her şeye sahip olması olasılığına verilen addır. Sezarist müdahale ilerlemeci gücün zaferine yardım ediyorsa ileri, tepkisel gücün zaferine hizmet ediyorsa geri işleve sahiptir (Fontana, 2004: 178-179). Geri işlevde eski rejimin modası geçmiş biçimleri bertaraf edilirken sistemin ve kurumların daha fazla gelişmesi için ayrıntılı bir çalışma yapılır. Gramsci (1986: 140-146) ilerlemeci Sezarizme örnek olarak Sezar ve Napolyon'u örnek olarak verirken gerilek Sezarizme III. Napolyon ve Bismarck'ı örnek olarak göstermiştir. Sezar ve I. Napolyon'un Sezarizminin niteliksel ve niceliksel sonuçları olmuştur. Gramsci'nin ileri ve geri işlevdeki ikinci dikotomisi niteliksel ve niceliksel arasındadır. Tam bir devrimin gerçekleştiği niteliksel aşamada bir devlet formundan diğerine geçiş sağlanırken niceliksel aşamada bir kopuş gerçekleşmeksizin bir evrimsel bir geçiş esastır (Fontana, 2004: 179-180). III. Napolyon'un Sezarizminde böyle köklü bir değişim yaşanmamış, aynı rejimin evrimsel bir dönüşümü yaşanmıştır.

Pasif devrim sürecinde Sezarist bir çözüm olarak Bonapartizm bir kopuştur. Bu kopuşta devletin yönetim yapısı değişir (hakim sınıf fraksiyonunun egemenliği yeni işbirlikleriyle devam eder). Bu anlamda ilerlemeci bir kimliğe sahiptir. Sezarizmin diğer çözümlerinde ise yumuşak bir geçiş esastır. Bonapartizm daha ziyade bir patlama şeklinde ortaya çıkarken modern zamanların demokrasilerinde Bonapartist

Çözümlerin yerini parlamento içi uzlaşmalar vasıtasıyla gerçekleştirilen pasif devrimler almıştır.

Weber Sezarizmin modern demokrasi şartlarında kaçınılmaz olduğunu savunmuştur. Çünkü kitlelerin siyasal yaşama girişı seçim liderliğı ve parti organizasyonu teşvik etmektedir. Sorun Sezarizmin hangi türünün siyasal kültüre hâkim olacağıdır (Baehr, 2004). Almanya'daki gibi yıkıcı sonuçları olan mı yoksa güçlü bir parlamentonun Sezarist figürleri dizginlediğı İngiltere örneğı gibi mi? İtalya ve Almanya'da faşizm ve nasyonal sosyalizm seçim kampanyaları ve parti mobilizasyonunun sağladığı geleneksel kanallar aracılığıyla ve devlet içindeki yerleşik güçler ve sivil toplumun ittifakıyla iktidara gelmiştir. Bir başka deyişle iktidar devlete karşı değil devletin içinden ele geçirilmiştir (Fontana, 2004: 181-182).

Toplumsal ve ekonomik değışimlerin yanısıra iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, kitle mobilizasyonu, kitlesel örgütlenme gibi etmenler Sezarizmin salt askeri güce dayanarak başarılamayacağını; bunun yerine ekonomi-ticaret birlikleri ve parti siyasi koalisyonlara daha ağırlık verilerek sürdürülebileceğini belirtmiştir. Bu ideolojik ve kültürel faktörlerin önemini ortaya koymaktadır. Sermaye ve emek, hakim sınıf ve alt sınıflar arasındaki uzlaşmaz sınıf mücadelesi gücü elinde bulunduran sınıfların güvenlikçi ve polisiye önlemler almasına sebebiyet vermektedir (Fontana, 2004: 189). Bu da modern Sezarizmin askeri değil polisiye bir sistem olduğunun ifadesidir.

2.6.Devletin Yeni Mecrası

1970'lerde yaşanan petrol krizinden sonra petrol ithal eden ülkelerin Batılı finans merkezlerinde biriken petro-dolarları finansman sorunu olan üçüncü dünya lkelerine transfer edildi. Ancak rasyonel bir plana bağılı olmayan bu süreçle birlikte bu ülkelerin borç krizleri gündeme gelmeye başladı. Yüksek miktarda borçlu olan bu ülkelerin borçlarını ödeyemez duruma gelmesi dünya finans sistemini riske atınca Dünya Bankası ve IMF de bu ülkelere nasıl bir ekonomi programı yürütmeleri gerektiğini dikte eden neoliberal reçeteler sunmaya başladılar. Bir diğerk deyişle, devlet küresel sermayenin talepleri doğrultusunda yeni bir biçim almıştır. Bu gerçekleşirken de alt sınıflarla sermaye arasındaki güç dengesi ikincisinin aleyhinde geri dönülemez bir biçimde bozulmuştur (Başayla, 1999: 20-21).

Sosyal refah devletine yapılan saldırıların sonucunda devlet iktisadi hayattan elini eteğini çekse de krize giren şirketleri kurtarma işi yine devlete düşmüştür. Bu yönüyle krizlerin maliyetlerini topluma yayan devlet müdahaleleri geçerliliğini korumuştur. Vatandaşa ait hakların savunucusu olan sosyal hukuk devleti anlayışından özel mülkiyetin güvencesi olan ve serbest piyasanın gelişmesinin garantörü olan bir hukuk devletine geçilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, küreselleşme çağında devletin aldığı yeni biçim neoliberalizm, neoliberal hukuk devleti ve yönetim kavramları çerçevesinde açıklanacaktır.

2.6.1. Refah devletinin krizi ve neoliberal devlet

Sosyal devlet modeli süresince devletin vatandaşlarına sağladığı hizmetlerin büyük bir bölümünün, halkın taleplerini değil sermaye ve egemen güçlerin kaygılarını merkeze alarak oluşturulduğunu iddia edebiliriz. Yani, sosyal devlet modeli sıradan vatandaşın temel ihtiyaçlarını karşılama görevini yüklenmiş olsa da, bunun temelinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında sınıf egemenliğinin korunmasının hedeflendiği unutulmamalıdır. İkinci bir nokta ise, sosyal devlet modelinin bu kırılgan dönemde, piyasadaki talep dengesini arttırarak özel girişimcilerin güçlenmesi için uygun bir ortam yaratma amacının da olduğudur.

Merkez ülkelerde “refah devleti”, “sosyal devlet” veya “kayırcı devlet” denen modelin ortaya çıkmasında İkinci Dünya Savaşında faşizmin yenilmesiyle işçi sınıfının belli tavizler koparması ve Büyük Buhrandan çıkarılan dersler etkili oldu. Merkezdeki refah devleti modeli devlet, büyük sermaye ve işçi örgütleri arasındaki uzlaşya dayanmaktaydı. 1950/60’lardaki merkez ülkelerdeki ekonomik büyüme refahın tabana yayılması ve tam istihdam hedeflerinin tutturulmasına yardımcı oldu (Ambrosius ve Hubbard’tan akt. Pelizzon ve Casparis, 2000: 150-151).

İkinci Dünya Savaşından sonra dayanıklı tüketim mallarına olan talebe bağlı büyüme modeli belli bir doyuma ulaştıktan sonra yavaşlayarak kar oranlarının düşmesine neden oldu. Ayrıca bu dönemde yükselişe geçen hizmetler sektörünün kar oranlarının düşük olması da krizin nedenlerinden biridir. Kar ve verimlilik oranlarının düşmesinin bir başka nedeni de gelişmiş ülkelerde işçi sınıfının sermayenin dayattığı ağır çalışma koşullarına karşı yaptığı grevlerdi. Kapitalizmin genişlemesinin sürdüğü İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte sorun olmayan yüksek reel ücretler daralmayla

birlikte sorun olmaya başlamıştır (Başyayla, 1999: 11-13). Devlet işlevlerinin genişlemesi sonucunda vergi oranlarında artışlar meydana gelmiştir. 1955-1980 arası için OECD tarafından yapılan bir analiz bu artışa işaret etmektedir. Bu artış 1960'larda iki katına çıkmıştır (Derlugian, 2000: 196).

ABD tarafından komünizme karşı geliştirilen strateji dünyanın geri kalanında yoksullukla mücadeleyi ve kısmi iyileştirmeleri gerekli kılmaktaydı. Bu nedenle çevre ve yarı-çevre ülkelerinde korumacı politikalara, devletin ekonomide daha fazla rol alarak belli alanlarda üretim süreçlerine dâhil olmasına ve toplumsal roller üstlenmesine göz yumulmuştur. Sonuç olarak bu ülkelerde ulusal kalkınmacı model benimsenmiştir.

Bu dönemde yaşanan toplumsal dönüşüm, Vietnam savaşı, kadın hareketleri, işçi ve öğrenci hareketleri, sermayenin kendi güç düzenlemelerini ve üretim paradigmasını değiştirmeye zorlamıştır. Bu toplumsal mücadeleler emeğin maliyetini artırmış ve niteliğinde değişimlere neden olmuştur (Hardt ve Negri, 2015: 268-285). Önceleri devletin ekonomide daha fazla müdahaleci olması talep edilirken krizden sonra devletin ekonomiye müdahalesine karşı bir duruş sergilenmeye başlanmıştır. Neoliberal devlet hak ve taleplere odaklanan refah devletinin harcamalarının ve aşırı büyümesinin neden olduğu yönetilebilirlik krizine bir çözüm olarak ortaya atılmıştır. Crozier, Huntington ve Watanuki'nin (1975) hazırladığı bir rapora göre devlet ekonomik alandan ve toplumsal hizmetlerden çekilerek küçülmeli ve bu alanlarda özel sektöre yer açmalıdır. Bu komisyon tarafından yapılan sosyal refah devletinin neden olduğu yönetim krizi tespiti Washington Konsensüsü tarafından kabul edilmiş ve bu doğrultuda küresel olarak devletlere dayatılmıştır. Devlet ve bürokrasi hedef alınarak sermayenin hareketini sınırlandıran tüm mekanizmalar devre dışı bırakılmıştır. Yani, sermayenin serbestçe hareket etmesini kısıtlayan gümrük duvarları, planlamaya dayalı ulusal kalkınma programları ve ithal ikameci programlar devre dışı bırakılıp serbest ticaretin önü açılarak küresel sermayenin tüm dünyada hâkimiyetini kurması hedeflenmiştir. Kendi kendini düzenleyen piyasa söylemine dayanan neoliberal tezler emek sınıfının elde ettiği kazanımların sermaye tarafından yok edilmesi için geliştirilmiştir. Bu kapsamda, sermayeden alınan vergilerin azaltılması ve tabana yayılması gerektiği savunulmuştur. Dolayısıyla, devlet yapacağı özelleştirmelerle kamu hizmetlerinden çekilecek ve bu hizmetlerin

finansmanı için alınan vergilere gerek kalmayacaktır. Sermayenin özelleştirme taleplerinin görünen nedenleri sunulan hizmetlerin kalitesinin düşüklüğü ve kaynak israfıdır. Özelleştirilen kurumlar ve mülkler böylece onları daha etkin ve verimli bir şekilde kullanacak olan girişimci sınıfa verilmiştir. Böylece, pazar sorunu olmayan KİT'ler ve kamu hizmetleri alanında da yüksek karlılık vadeden sektörler sermaye sınıfına düşük maliyetlerle transfer edilmiştir. Verimsizlik ve kamu açıklarına neden oldukları tezleri toplum nezdinde meşru bir zemin oluşturmayı amaçlamıştır. Başyayla (1999: 14) sermaye sınıfının hegemonyasının ve ideolojisinin hâkim kılınmasını sağlayacak olan neoliberal tezlerin bilimsel argümanlarla desteklenmesinin toplum nezdinde bir yanılsama yaratılmasına yardımcı olduğunu savunmuştur. Bunun gerçekleşmesi için bilimsel yayın, üniversite ve toplumsal kuruluşlar devreye girmiştir.

1980'lerden itibaren uygulamaya konan yeni sağ politikaları neoliberalizm ve neo-muhafazakârlık arasında çelişkiler ve gerilimler barındırsa da iki görüşün ortaklaştıkları nokta artan eşitsizlik ve zayıflayan devlet destekleri bağlamında serbest kalan güçleri denetleme ve düzenleme görevinin güçlü ancak minimal bir devlete düştüğü fikridir (Heywood, 2013: 111). Yeni sağ, üretim ilişkilerini yeniden düzenleyen neoliberal iktisadi politikaları uygulayacak olan devleti şekillendiren ideolojik altyapıyı oluşturan hegemonya projesidir. Bu yapılırken bir taraftan toplumsal muhalefet zayıflatılır, diğer taraftan da rıza mekanizmaları oluşturulur. Yeni sağ çıkarlarını her şeyin üstünde tutan bir birey formunu öngören bir liberalizm anlayışını ahlaki değerleri ve gelenekleri vurgulayan muhafazakâr ideolojiyle kaynaştırmıştır (Topal, 2012: 423-424). Kusursuz bir rekabet ortamının yerel ve küresel düzlemde sağlanması, üretkenlikte artışla birlikte maliyetlerdeki ucuzlama nedeniyle refahın tabana yayılmasında da etkili olacaktır. İktisadi sistem o kadar önemlidir ki gerektiğinde demokratik süreçler dışlanabilir. Üst kurullar neoliberal politikaları yürüten bağımsız mekanizmalar olarak ortaya çıkarken parlamentolar hükümetlerin hazırladığı neoliberal yasa tasarılarını onaylayan teknik kurumlara dönüştürülmüştür (Oğuz, 2010). Benzer şekilde devletin gücünün zayıflaması sekülerizmin de gerilemesine yol açmıştır. Çünkü sekülerizm ve devletçilik birbirlerini destekleyen ideolojilerdir (Wallerstein, 2000: 280).

Hayek'in eşitlik temelinde geliştirdiği hukuk devleti kuramına göre devlet kapitalist sistemi bozan faaliyetleri engellediğinde refah artacaktır. Devletlerin piyasaya müdahalesinin asgari düzeye indirilmesinin hedeflendiği neoliberal hukuk devletinde yabancı sermayenin ülkeye çekilerek ekonomik büyümenin sağlanması meşrulaştırıcı işlev görmüştür. Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası iktisadi kuruluşlar küresel düzlemde neoliberal hukuk devletinin kurumsallaşması konusunda teşvik edici bir tutum içerisindeyler. Yapısal reformların uygulamaya konmasında hukuk devletinin önemli bir rolü vardır. Neoliberal hukuk devletinin görevi herkese eşit haklar ve kazançlar sağlayan piyasaların işlerliği için gerekli düzenlemeleri yapmaktır. Neoliberal hukuk devletinin ideolojik işlevi ise çevre ve yarı çevrede yapısal uyum programlarına uygun bir hukuk devletinin gerçekleşmesini sağlamaktır (Özenç, 2014: 281-291).

Neoliberal hukuk devleti bir yandan eşitlik temelinde bir hukuk devleti anlayışı ortaya koyarken diğer taraftan da ekonomik yaşamı düzenleyen bazı alanlarda hukukun esnekleşmesi ve yoruma dayalı içtihatlarla şekillenmektedir. Özenç (2014: 292-296) uluslararası tahkimin verdiği içtihadı dayalı kararlarla ulusal mahkemelerin kesinliğinin yerini aldığını bu durumun ulus-devletin egemenliğini aşındırdığını belirtmiştir. Ayrıca, uluslararası faaliyet gösteren uluslararası şirketler de birçok denetim mekanizmasından kurtulup esneklik arayışı içindedirler.

Oluşan bu yeni durumda piyasaya dönük herhangi bir konu yasama ya da hukukun yönlendirmesini kabul etmemektedir. Piyasa ulus-devletin kurumlarına değil, küresel iktisadi kuruluşların etki alanındadır. Bu da, güçlü liderlerin kültürel alanda bir hakimiyet kurmak için yabancı düşmanlığı, ırkçılık, İslamofobi ya da İslamcılık gibi kimlik politikalarını ülkelerini “yeniden büyük yapma” stratejisi olarak benimsemelerine neden olmaktadır (Appadurai, 2017: 21).

1970'lerde sermayenin girdiği birikim krizinden çıkış olarak görülen herşeyin metalaştırılması süreciyle birlikte sınıf iktidarının kurulması ve korunması için gereken rızanın oluşturulması milyonlarca insanın neoliberal projenin aktif öznesine dönüştürülmesini gerektirmekteydi. Ancak insanlığa özgürlük ve refah vaadiyle ortaya çıkan bu projenin akamete uğraması toplumsal huzursuzluklara yol açmıştır (Göymen, 2017: 26).

2.6.2. Neoliberalizm, küreselleşme ve yönetişim

İngilizcede yönetim (government) ve yönetişim (governance) “govern” fiilinden türemiş iki kelimedir. Anglo-Amerikan siyaset teorisine göre yönetim devletin resmi kurumlarını ve onların meşru şiddet kullanma tekeli ifade etmektedir. Jessop’un (1998: 29-45) yönetimde siyasi anlamda bir paradigma değişikliği olarak adlandırdığı yönetişim, sonuçları bakımından yönetimle benzerlikler göstermesine rağmen süreçler bakımından ondan farklılaşmaktadır (Stoker, 1998: 17-28).

Yönetişim konusundaki ortak kanaat onun kamu ve özel sektör arasındaki ve içindeki sınırların bulanıklaştığı noktaya işaret ettiğidir. Rhodes (1996: 652) yönetişimin en azından altı kullanımı olduğunu belirtmiştir. Bunlar; minimal devlet, kurumsal yönetişim, yeni kamu yönetimi, iyi yönetişim, sosyo-sibernetik sistemler ve kendi kendini örgütleyen ağlardır. Rhodes bu ağların kontrol ve koordinasyonu sağlayan ve kaynakları etkili bir şekilde dağıtan yönetim yapıları olarak piyasaları ve hiyerarşileri tamamladıklarını belirtmiştir.

Yönetişimin geniş kabul görmesi devletin tepede olduğu merkezi ve hiyerarşik bir yönetim anlayışından karmaşıklaşan bir toplum yapısına uygun olarak özel sektör ve sivil toplumun da dâhil edildiği yatay ve heterarşik bir sürece geçişi ifade etmesinden kaynaklanmaktadır (Jessop, 1998; Walters, 2004). Stoker’a (1998) göre sınırlı bir planlama, öngörü ve eyleme geçme kapasitesine sahip olan devlet sektörü bir ortaklık geliştirerek özel sektörle gücünü paylaşmalıdır. Devletin meşruiyeti kamu harcamalarının azaltılmasında ve devlet eylemlerinin daha etkin hale getirilmesinde yatmaktadır. Neoliberal politikalar çerçevesinde devlet “maliyetli” yük ve işlevlerini özel sektöre ve STK’lara devredip sosyal refah devletinin yüklerinden kurtulmalı ve fırsat yaratan minimal devlet modeline dönüşmelidir (Wolch, 1990). Refah, yoksulluk ve kalkınma gibi alanlar sivil topluma bırakılarak devletin piyasaya müdahalesi sınırlandırılmıştır. Sivil toplum, dini cemaatler ve vakıflar gibi toplumsal yapılar bu sorunlara neoliberal politikalar çerçevesinde çözümler getirmektedir (Bayraktar, 2015: 81). Bu işbirliği içinde devletin görevi rehberlik ve yönlendirme olmuştur (Walters, 2004: 29). Devletin sorumluluklarının bu gruplara aktarılması devlet-sivil toplum dengesinde değişime ve aralarındaki alanın bulanıklaşmasına

neden olmuştur (Stoker, 1998: 17). Sonuç olarak, devletlerin karar alma süreçlerindeki tekeli yönetim uygulamalarıyla darbe almıştır.

Yönetişim kendi kendini düzenleyen sistemler ve düzenli bir şekilde gelişen ağlara dayanan bir yaklaşımdır. Rhodes ve Bevir (2003: 55-56) yönetişimin tanımlayıcı unsurları olan ağların piyasa ve hiyerarşik yönetimden farklı olarak bir eşgüdüm mekanizması sunduklarını belirtmiştir. Ağlar yerel, ulusal ve uluslararası alanda devlet, özel sektör, sivil toplum kuruluşları (STK), ve diğer gruplar arasında ortaya çıkan ilişki ve alışverişten oluşmaktadır. Bu ağlar hiyerarşik bir yapılanma ve siyasi mücadeleden çok piyasaya özgü terimler olan pazarlık, müzakere, karşılıklı bağımlılık gibi kavramlara dayanmaktadır. Bu yaklaşımda hükümetler özel sektör ve diğer aktörler karşısında üstün bir role ya da otoriteye sahip değildir (Bell ve Hindmoor, 2009). Bu ağlar o kadar güçlüdür ki, legal ve illegal bir takım yöntemlerle yönetim işini çok ciddi ölçüde etkilediklerinden söz edilebilir (Stoker, 1998: 17-28). Artık katılımcı demokrasinin de ötesine geçen bir birlikte yönetim anlayışı hâkimdir (Bayramoğlu, 2002: 85-116). De Angelis'e (2003: 1-28) göre yönetişimin amacı kendine dışsal bir hedefin başarılmasını değil çatışan çıkarların uzlaştırılmasını ve eklemlenmesini sağlayarak bir rıza ve uzlaşma oluşturmaktır. Bu yönüyle yönetişime ideolojiler üstü bir konum atfedilmektedir (Fenger ve Bekkers, 2007: 30-31).

Devletlerin yatay bir örgütlenmeyle egemenliklerini toplumsal ve piyasa güçleriyle paylaşımlarının ardında yatan gerçek küreselleşmenin getirdiği tehditlerdir. Bu tehditler ulus-devletin çözebileceği ölçeğin çok ötesine geçmiştir. Yönetişimin genellikle küreselleşmenin başat aktörü olarak sermaye ve piyasanın lehine, alt sınıflar, çevre ve toplumun aleyhine çözümler sunduğu bilinmektedir.

Devletin hantal ve bürokratik yapısının aksine kaynakların piyasaya dayanan bir modelle daha etkin bir şekilde dağıtılacağı (Bell ve Hindmoor, 2009: 115) ve parasal kriterlerin etkinliği ölçmenin en doğru yolu olduğu düşüncesi (Pierre ve Peters, 2000: 19) 1980'lerden bu yana hâkimdir. Piyasaya yapılan vurgu ve devletin ekonomik alandan dışlanması devletin etkinlik alanlarının sınırlandırılmasıyla piyasanın güçlendirilmesini hedeflemiştir. Bu çerçevede, ulus-devletlerin korumacı politikalarının yerini küresel sermayenin önünü açan düzenlemeler almıştır (Özdek, 1999: 27). Ulus-devletin bu doğrultuda yeniden yapılandırılması kamu-özel

işbirliğini artırmak isteyen “kamu işletmeciliği”nin yerleşmesini hedeflemiştir. Kamuda verimliliği, etkinliği ve tasarrufu artırmayı hedefleyen bu yaklaşım devlet sektöründeki sorunların ancak piyasacı bir rekabet ortamında giderilebileceğini öngörmekteydi. Ancak piyasa odaklı bu çözüm 1990'lara gelindiğinde yeni bir yönetim krizine neden olmuştur. Dış borçların daha da artması, kamu ekonomilerinde beklenen iyileşmelerin olmaması, hukuk ve kamu/yönetim alanlarında öngörülebilirlik, hesap verebilirlik ve şeffaflığın yerleşmemesi ve diğer sorunlar kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi gereğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede devlete karşı piyasa anlayışı bırakılıp yerine devletle birlikte piyasa ve sivil toplum arasındaki etkileşim ön plana çıkmıştır. Bunun sonucunda kamu ve özel sektör arasındaki sınırlar yeniden belirlenmeye başlamıştır (Kooiman ve Vilet, 1993: 64). Sadece piyasayı ayrıcalıklı bir konuma yerleştiren politikalar yerini devletin düzenleyici ve denetleyici bir konuma getirildiği politikalara bırakmıştır (Senarclens, 1998: 94-95). Sivil toplum 1980'lerin salt piyasacı neoliberal politikalarının neden olduğu krizlere cevap olarak piyasalaşmış ve yönetişime payanda yapılmıştır. Kaldor (2003) STK'ların neoliberalizmin neden olduğu krizlere cevaben, yönetişim süreçlerine dahil edilerek ehlileştirildiklerini iddia etmiştir. Bundan sonra çalışanların haklarını koruyan sendikaların yerini yandaş, yönetim süreçlerinde kendi çıkarlarını düşünen “sarı sendikalar” almıştır. İnsel (2007) yönetişimin demokrasiye yaptığı vurgunun iktidar alanını belirsizleştirdiğini ve sivil toplum adı altındaki birtakım baskı gruplarının, sanki toplumun genel çıkarlarını savunuyormuş havası vererek, katılımcı demokrasi kisvesi altında iktidar süreçlerini kendi menfaatleri doğrultusunda etkilediğini savunmaktadır. Bu durum yönetişim sürecine katılan aktörler arasındaki güç dengesizliklerinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak toplumun genel iradesiyle oluşturulan yasama ve yürütme organlarının bu şekilde bertaraf edilmesi yönetişimin aslında demokratik anlayışla uyumlu olmadığını göstergesidir (Haque, 2004: 271-290).

Dünya Bankasının yönetişimle hedeflediği şey neoliberalizmi 1980'lerde düştüğü zor durumdan kurtarmak ve onu restore ederek devletin ve sivil toplumun piyasanın beklentileri doğrultusunda dönüşümünü sağlamaktır. Yönetişim neoliberal projenin sürdürülmesini sağlamak amacıyla katılımcılık kisvesi altında toplumsal meşruiyetin elde edilmesini hedeflemiştir. Böylece, Tickell ve Peck'in (2003: 163-181) de ifade

ettikleri gibi, neoliberalizm tepeden inme ve despotik bir yapıdan daha hegemonik ve geniş bir kabule dayalı bir anlayışa evrilmiştir. Yönetişim süreçleri bir taraftan demokratik sistemin karar alma mekanizmalarını bu sürecin dışına taşıırken diğer taraftan bürokrasi ve sermaye lehine iktidar ilişkilerini yeniden konumlandırır. Çoğulculuk ve katılımcılık görüntüsü altında halk kitleleri dışlanırken sivil toplumun bu süreçlere katılımı ideolojik bir yanılsama yaratarak sınıflar arasındaki eşitsizliğin üstünü örter (Howell, 2002: 117-130).

Neoliberal küreselleşmenin doğurduğu sorunlara bir tepki olarak dünyanın her yerinde sağ siyasette “güçlü devlet, güçlü lider” olgusu gelişti. Della Porta’nın (2017: 54) “gerici popülist hareketler” olarak adlandırdığı bu gelişmeye ek olarak yerleşik elitlere karşı halkın iradesine yaptıkları vurgu nedeniyle ilerici hareketlerin de benzer bir tutum içinde olduğunu belirtmiştir. Toplumsal hareketlerin kendiliğindenliğine dikkat çeken Roberts (akt. Della Porta, 2017: 55) popülist hareketlerin genellikle plebisiter metotlarla harekete geçirilerek bir liderin izlediği siyaset biçimini onaylama şeklinde zuhur ettiğini belirtmiştir. Sonuç olarak, sürekli bir kriz alanı olan devlet her zaman sınıflar arası ve sınıf içi fraksiyonlar arasında bir mücadele alanı olarak belirse de, neoliberalizm ve sonrası dönemde oluşan huzursuzluk nedeniyle hem sağ siyasette güçlü lider şemsiyesi altında popülist bir örgütlenmenin gelişmesine hem de toplumsal hareketlerin küresel sermaye ve yerel seçkinlere karşı yeni bir inisiyatif geliştirmesine tanık olmuştur. Küreselleşmenin ve neoliberalizmin getirdiği derin çelişkilerin demokratik yaklaşımlarla çözülemeyeceği inancı ve güçlü liderlerin demokratikleşmeden duyduğu korku neoliberalizm ve onun neden olduğu sorunları ortadan kaldırmaktan öte otoriterleşmenin önünü açmış gözükmektedir.

Piyasaların (özellikle finans) yükselişi, iletişim ve bilgi teknolojilerinde yaşanan devrimler, kitlesel göçler ve mülteci akınları, soğuk savaşın sona ermesiyle demokratikleşen yeni devletlerin yanı sıra insan hakları, demokrasi, adalet ve eşitlik gibi konularda dile getirilen talepler bu dönüşümün tetikleyicisidirler. Dolayısıyla, eskiyen ulusal yapıların küreselleşmenin getirdiği bu hızlı dönüşümlere cevap verme konusunda yetersiz kalması yeni bir ulusal ve uluslararası sistemin oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Daha iyi bir dünya yaratmak için birlikte çalışmaktan başka bir seçeneğin olmadığı savunulan bir BM raporunda (1995) küresel yönetişimin

devletler arası bir ilişkinin ötesinde STK'ların, yurttaş hareketlerinin, çok uluslu şirketlerin ve küresel sermaye piyasasının dahil edildiği bir süreç olarak algılanması gerektiği savunulmuştur. Bu süreç aynı zamanda kitle iletişim araçlarıyla da desteklenmelidir. Küresel hiyerarşik bir düzen öngörmeyen raporla yönetim kavramıyla farklılıklara uygun bir küresel düzenin tesis edilmesi hedeflenmiştir.

Küresel sermayenin ve onun çıkarlarını savunan Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların yanı sıra BM ve AB gibi ulus üstü yapıların küreselleşmenin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmesiyle birlikte beliren çok aktörlü yapı yönetişimin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Rhodes, 1996: 661-665).

2.7.Otoriterleşme Sorunsalı

Otoriterleşme siyasal bir iktidarın bozulması, yargı ve yasamanın yürütmenin ukdesinde toplanması ve toplumsal/siyasi muhalefetin sindirilmesi olarak tanımlanabilir. Çevre ülkelerde yaygın olarak görülen askeri ve sivil bürokrasinin söz sahibi olduğu pretoryen devlet geleneği günümüzdeki otoriter eğilimli toplumların yönetim biçimlerinin arkasındaki temel neden olarak gözükmektedir (İnsel, 2017a). (Modern) demokrasiyle totalitarizm arasında içsel bir dayanışma olduğunu iddia eden Agamben (2001: 20) sınıfsal mücadeleler sonucunda elde edilen kazanımlar bireyi daha şiddetli bir şekilde devletin kurduğu düzenin bir nesnesine dönüştürürken bu durum otoriter rejimlere giden yolun taşlarını döşemektedir.

Günlü (2014b: 45) 1848 devrimlerini bir milat ilan ederek bu tarihten bu yana sürekli bir düzen ve istikrar arayışı olduğunu belirtmiştir. Bu arayış en kötü düzene bile bir razı oluş şeklinde tezahür etmektedir. Bu düzen arayışı Almanya'da bürokratik ve merkezi bir bürokrasiye yol açarken ABD'de büyük tekel ve tröstlere terk edilmiştir. Günlü devlet krizlerinin küresel düzeyde ele alınmadığı sürece anlaşılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Otoriter devletçilikte siyasi partilerin rolü küresel sermayenin temsilcisi olan devletin çıkarlarını kendi tabanlarının nezdinde temsil etmeye dönüşür. Çalışmamızın bu bölümünde otoriterleşme sorunsalı Carl Schmitt ve Nicos Poulantzas gibi teorisyenlerin kuramlarına başvurularak açıklanacaktır.

2.7.1. Karar, istisna ve olağanüstü halin olağanlaşması

Siyaset ile hukuk arasında zorunlu bir ilişki vardır. Hukuku kuran bir olgu olarak siyasal erk hukuku aşma eğilimine sahiptir. Bir başka deyişle devletin kendi kurduğu

hukuka uyma konusunda isteksiz olduğu söylenebilir. Benjamin'e (2010: 30) göre, şiddet hukukun kurulmasında ve korunmasında garantör rolü oynar. Hukuksal kurumlar şiddeti işlemlerinde bir araç olarak kullanırlar. Düzen hukukun işlerliğinin sağlanabilmesi için gereken ön şarttır ve topluluğun siyasi varlığına temel oluşturan “karar” üzerindeki bir uzlaşmanın ifadesidir (Zeybekoğlu, 2009: 33-35). Bu uzlaşma ya da düzen bozulduğunda yeni bir karar verilerek düzenin sağlanması gerekir. Egemene bu noktada ihtiyaç duyulur. Egemen acil bir durumu bertaraf etmekle yükümlü olandır. Schmitt'e (2005: 13-22) göre egemenlik sorunu olağanüstü hale kimin karar vereceğiyle ilgili bir yetki sorunudur. Egemen hukuku kendini korumak amacıyla askıya alır ve kendi gücünden başka onu sınırlandıracak başka bir güç yoktur. Schmitt'e (2005: 41-43) göre, mutlak güç ve otorite sahibi olan Tanrı kralın otoritesinde vücut bularak dünyevileşmiştir. Schmitt (2006: 62-63) kriz durumlarında belirleyici olanın en üstün güç olan siyasal birlik (devlet) olduğunu savunmuştur. Bu durum devletin insanların ölme ve öldürmelerini emretme ve vatani için fedakârlıkta bulunma gibi olağanüstü yetkileri bünyesinde toplamasına olanak vermiştir. Devlet, otoritesini kendi egemenlik bölgesinde huzuru ve kamu düzenini kurup tebaası ya da yurttaşları arasında mutlak bir memnuniyet yaratarak sağlar. Bu düzen bir iç düşmanın yaratılmasıyla sağlanır.

Hukuk normal ve genel olanı norm haline getirmiş ve istisnayı göz ardı etmiştir. Schmitt'e göre, modern siyasi anlayış istisnanın geneli belirlediği bir alan olarak belirlemektedir. Gündelik yaşamın her zerresine nüfuz eden siyasal (istisna) onu sürekli olarak yeni kararların verilmesi gereken bir mücadele alanına dönüştürmüştür. Sonuçta siyaset sürekli olarak dost-düşman ayrımı üzerinden yeniden düzenlenmektedir (Balcı, 2013).

Yanlış veya hatalı olan bir karar (tam da yanlışlığından dolayı) kurucu bir nitelik taşımaktadır. Olağanüstü hal hukuki normlar altında yürütülmeyen siyasi bir mücadelenin yürütüldüğü alandır. Şiddet araçlarının devreye sokulmasıyla mücadele halindeki iki güç kendi düzenlerini birbirlerine dayatırlar (Gök, 2017). Devlet aklının yansıması olan olağanüstü hal yasal ve siyasal olan (istisna) arasındaki istikrarsız bölgede yer almaktadır. Bu durum normun gücünün zayıflamasına neden olurken yasayı yapan ve onu koruyana sınırları olmayan bir yorum yapma gücü tanır. Bu durum, olağanüstü hali olağanlaştıran uygulamalar keyfiyeti anlamına gelir.

Schmitt (2005: 19) olağanüstü halin ilan edilmesi için mevcut düzenin tamamen askıya alınması gerektiğini ifade etmiştir. Böylece, hukuk devre dışı kalarak siyasal kararlar pozitif hukukun yerini alır. Karar, hukukun işlerliğini koruyabilmesi ve devletin bekası için önemlidir. Kutsal olan devlet anayasada verilen olağanüstü hal yetkisi aracılığıyla hukukla ve hukuk dışı yöntemlerle korunmuş olacaktır.

İstisna halini iç savaş veya isyan gibi kriz durumlarında hukukla siyasal arasında bir noktaya yerleştiren Agamben (2006: 10-13) onun çağdaş siyasette kalıcı bir yönetim stratejisine dönüşmekte olduğunu ifade etmiştir. İstisna hali mutlakiyetçi despotik bir gelenekten değil demokratik devrimci bir gelenekten gelmektedir. Anayasalarda bulunan olağanüstü hali ilan etme yetkisiyle birlikte çıkarılan kararnameler ve diğer hukuki tedbirler aracılığıyla yasamanın yetkileri yürütmeye devredilerek istisna hali kalıcı hale getirilmektedir. Bu da demokratik yollarla demokrasinin sandığa indirgenmesine ve hukuk devleti ilkelerinin tasfiyesine yol açmaktadır. Böylece, parlamentoların yetkileri yürütmeye toplanmakta ve erkler ayrılığı devre dışı bırakılarak geçici olarak başvurulmuş bu durum kalıcılaştırılmaktadır (Agamben, 2006: 16). Butler (2013: 74) bu durumun hukukun yürütmenin elinde taktiksel bir araca dönüşmesine neden olduğunu belirtmektedir. Böylece, hukuk geleneksel statüsünün dışına çıkarılarak yasadışı bir konum kazanmakta ve egemenin işlemlerinin destekçisi pozisyonuna geçmektedir.

2.7.2. Poulantzas ve olağanüstü devlet biçimleri

Poulantzas'a göre (2012: 361), faşizm kapitalizmin emperyalist aşamasına denk gelen bir devlet biçimi olsa da aynı dönemde farklı devlet biçimlerinin de var olduğu akıllardan çıkarılmamalıdır. Olağanüstü rejim tipleri faşizmle bir takım ortak hareketler sunsalar da aralarında bazı farklar da mevcuttur. Poulantzas (2012: 364-384) devletin biçimini ve rejimini belirleyen ölçütleri "*Faşizm ve Diktatörlük*" kitabında derinlemesine incelemiştir.

İlk olarak, kapitalist devlet tiplerinde iktisat ve politikanın birbirinden ayrı olmasının yanında devlet egemen sınıf ve fraksiyonlar karşısında görece özerkliğe sahiptir. Bir olağanüstü devlet biçimi olarak faşizmin iktisadi alana müdahalesi müdahaleci devletlerinkinden (tekelci kapitalizm) farklılıklar gösterir. Faşist devleti ayırt eden müdahalenin derecesi değil yapılış şeklidir. İktidar bloku ilişkileri ve hegemonyayı

bunalım koşullarında yeniden düzenlemek için olağanüstü devlete ihtiyaç duyar. Bu bunalım içinde destek sınıflar önemli bir işlev görürler.

İkinci olarak, olağanüstü devlet biçimi devlet aygıtının tamamının yeniden düzenlenmesinde devletin ideolojik aygıtları ve onların devlet aygıtıyla olan ilişkilerinde köklü değişiklikler gerçekleştirir. Çoğulcu devletlerde sivil toplum ve devlet arasında bulunan siyasi partiler, sendikalar vs. gibi özerk kurum ve kuruluşlar bireysel özgürlükler için bir güvence oluştururlar. Totaliter devlette ise her kurum devlete bağlandığı ve toplumsal hayat devletleştirildiği için bireyle devlet arasında tampon görevi gören bu özerk kurumlar bulunmaz. Poulantzas (2012: 366) bu gözleme karşı çıkarak aslında bunların devletin ideolojik aygıtlarını oluşturduğunu ve bu devlet biçimlerinin kapitalizmin olağanüstü devlet biçimleriyle yakınlık gösterdiğini ileri sürmektedir. Diğer devlet biçimlerinde ideolojik aygıtların görece özerkliği, hegemonyaya sahip sınıf ya da fraksiyonların iktidarı ellerinde tutmalarına ve toplumdaki bireylerin görüşlerini partiler ve sendikalar aracılığıyla duyurmalarına bağlıdır. Olağanüstü devlet durumunda ise devletin hegemonyayı yeniden düzenlemesindeki belirleyici rolleri iktidarın aygıtlar arasındaki dağıtımının kesin bir şekilde kısıtlanması ve devlet sisteminin tamamının iktidarı elinde tutmak isteyen bir sınıf ya da fraksiyon tarafından sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmasını kapsar.

Olağanüstü devlet durumunda ideolojik aygıtların belirgin bir şekilde kısıtlanması siyasi bunalımla gelen ideolojik bunalıma ve dolayısıyla alt sınıflara uygulanan baskının bir kat daha artmasına neden olur. Demokrasiler anayasal bir görünüm altında meşru zor kullanma tekellerini kullanırlarken olağanüstü devlet biçimlerinde devletin uyguladığı baskıyı ideolojinin meşrulaştırması zorunluluğu vardır. Diğer taraftan, olağanüstü devlet durumunda ideolojik müdahale egemen ideoloji bunalıma girdiği zaman gereklidir. İdeolojik aygıtların kısıtlanması bu iki unsurun bir araya gelmesiyle açıklanabilir. Olağanüstü devlet biçimlerinde egemen sınıf veya fraksiyona bağlı olanlar kendilerini devletin iç ideolojisiyle özdeşleştirir ve diğer gruplar dışlanırken devlet aygıtlarının tamamı bu iç ideolojiye tabi hale gelirler.

Üçüncüsü egemen kol veya aygıtın yer değiştirmesidir. Poulantzas (2012: 370) olağanüstü devlet biçiminin devletin ideolojik aygıtlarıyla baskı aygıtları arasındaki özel ilişkiyle belirlendiğini ifade etmektedir. Devlet aygıtına hakim olan kol ya da

aygıt devletin alacağı şekil konusunda belirleyici olacaktır. Ordunun baskın olması askeri diktatörlük, sivil idarenin baskın olması durumunda Bonapartizm, siyasi polisin baskın olması durumunda da faşizmin ortaya çıktığı görülecektir.

Dördüncü ölçüt ise hukuk sisteminde meydana gelen değişikliklerdir. Olağanüstü devlet hukuk sisteminde niteliksel değişiklikler ortaya çıkar. Bu ayrımın ifade edilmiş şekli hukuk devleti ve polis devleti şeklindedir. Kapitalist devlet biçimlerinde hukuk sistemi mevcut sınıfsal ve mülkiyet ilişkilerini onaylamaktadır. Diğer taraftan hukuk sisteminin siyasal bir işlevi de vardır. Bundan dolayı hukuk olağanüstü devlet biçimlerinde büyük önem taşır. Kapitalist devlet biçimlerinde hukuk sisteminin görevi sınıf egemenliğini maskeleyecek bir mekanizma oluşturmaktır. Hukukun alt sınıflara birtakım haklar tanıdığı imajı verilerek bir illüzyon sunulur. Olağanüstü rejimlerde ise devlet bir taraftan mevcut kuralları çiğnerken diğer taraftan yeni kurallar koymaktadır. Olağanüstü rejime geçişle birlikte hukukun koyduğu sınırlar ortadan kalkar. İktidarın sınırsız güç kullanması söz konusudur artık. Ancak iktidar bloku içinde de belli fraksiyonlar arasında bir güç dengesi olduğu ve hegemonyayı elinde bulunduran sınıf ya da fraksiyonun yönetirken bu dengeleri dikkate alması gerektiği gözden kaçırılmamalıdır. Bu dengelerin sonucunda ortaya çıkan sınırlandırmaların hukuki niteliği yoktur. Özel ve kamusal alan arasındaki ayrım ortadan kalkar ve herşey devletin müdahale alanına girer.

Beşincisini oy verme ilkesindeki değişiklikler oluşturmaktadır. Çoğulcu demokrasiler siyasal partilere özgül bir işlev sunmaktadırlar. Olağanüstü devlet biçimlerinde partilerin işlevi ya öteki ideolojik devlet aygıtlarına kaymakta ya da faşizmde olduğu gibi özgül bir parti tarafından yerine getirilmektedir. Olağan kapitalist devlet biçimlerinde siyasal partiler devlet aygıtının küçük bir kısmını oluştururlar. Geri kalan devlet aygıtları ordu, idare ve diğer ideolojik aygıtlardan oluşur. Dolayısıyla siyasal partiler zannedildiği gibi serbest değillerdir. Devlet çarkında bir dişliden ibarettir. Partilerin işlevi hegemonyayı elinde bulunduran sınıf ya da fraksiyonun iktidarıyla sınırlandırılmıştır. Partilerin içindeki rekabet farklı bir görünümde olsa da olağanüstü devlet biçiminde de devam etmektedir. Olağanüstü devlet biçiminde iktidarın sahibi olan sınıfın dışında kalanlardan bir kısmı devlet aygıtı içindeki rollerini devam ettirmektedirler. Olağanüstü devlet işçi sınıfının mücadelesiyle kazanılan genel oy ilkesinin sunduğu olanakları ortadan kaldırmayı

hedeflemektedir. Seçim ilkesi rafa kaldırıldığında görevler yukarıdan atamayla yapılacaktır. Bu durum da olağanüstü devlet biçiminin bir özelliği olan merkezileşme ve bürokratikleşmeyi ifade etmektedir²².

Altıncı olarak bürokratlaşma göstergesi vardır. Kapitalist devlet biçiminde bürokratlaşma devlet aygıtında var olan içsel ideolojiye bağımlı bir işleyiş biçimi içerir. Bu içsel ideoloji küçük-burjuvaziye dayanmaktadır. Olağanüstü devlet biçimlerinde bürokratlaşmanın oranı artmaktadır. Küçük burjuvalar devlet kadrolarını kendi adamlarıyla doldurarak şişirirler. Böylece devlet aygıtına ait ideolojiyi de dönüştürürler.

Son ölçüt de merkezciliktir. Merkezileşme devlet sisteminin yeniden düzenlenmesi anlamına gelir. Olağanüstü devlet biçiminde aygıtların görelî özerkliği kısıtlanıp yeni egemenlik ilişkileri kurulsa da aslında devlet aygıtı içindeki mücadeleler ve iç çelişkiler devam etmektedir. Devlet aygıtını ele geçiren egemen kol diğer fraksiyon ve kollar üzerinde egemenliğini kurmak için diğerlerini ele geçirmeye çalışır. Bu mücadeleler bazen şiddetli sarsıntılara neden olabilir.

2.7.3. Otoriterleşme, devletin ideolojik aygıtları: aydınlar ve medya

İdeoloji sadece düşüncelerde yer alan bir olgu değildir. Bir toplumu oluşturan bireylerin hayat tarzlarına, o toplumun gelenek ve göreneklerine kadar yayılarak pratiklerinde somutlaşır. Egemen ideoloji toplumda var olan iktidar ilişkilerinden oluşmaktadır. Siyasal egemenlik tek başına devletin baskı aygıtları vasıtasıyla gerçekleştirilemez. Burada ideolojinin devreye girmesi gerekir.

İdeolojiyi sınıfsal temelde ele alan Marks, yönetici sınıfın fikirlerinin sınıf hakimiyetinde etkili olduğunu savunmuştur. Ekonomik alanda üretim araçlarını elinde bulunduran yönetici sınıf bu hakimiyetini meşrulaştırıcı argümanlar üretecek olan ideolojik alana da hakim olur (Heywood, 2006: 58). Bir inanç sistemi olarak ideolojinin yanılmayan bir fikir kümesi olmasına gerek yoktur (Fiske, 2003: 212). Egemen sınıfın üretimi olsa da ideoloji tüm sınıfları kapsayan bir kavramdır. İdeoloji

²² Nitekim Türkiye’de 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimle birlikte uygulamaya konan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle birlikte cumhurbaşkanlığı bünyesinde ofisler kurulmuş, önceden seçimle ya da üçlü kararnameyle yapılan görevlendirmeler artık cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle yapılmaya başlanmıştır. Bu da olağanüstü devlet biçimlerinde olan bürokratlaşma, merkezileşme ve seçimlerin öneminin azalmasının örnekleri arasında sayılabilir.

egemen sınıf değerlerinin bireyler tarafından özümsemesini, onların sistemle uyumlu hale getirilmesi işlevini görür.

Althusser'in de katıldığı Marksist devlet yaklaşımının ışığında, egemen sınıflar devleti diğer sınıflar üzerinde bir baskı aygıtı olarak görmektedir. İdeolojik aygıtlar ise özel alanda işlev görmektedir. Devlet aygıtını elinde bulunduran yönetici sınıf ideolojik aygıtlara da yön verir (Güngör, 2001: 229). Bu aygıtların görevi kapitalist toplumda var olan sınıfsal ilişkileri yeniden üretmektir (Stevenson, 2008: 26). Bu üretim ilişkileri kapitalizm öncesi toplumlarda kilise tarafından üretilirken modern toplumlarda okul, hapishane ve hastane kurumlar aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Eğitim yönetici sınıfa ve onun icra komitesi olan devlete itaati sağlamaktadır.

Althusser (2003: 76) ideolojiyi öznelerin üretildiği ve farklı metotlarla sosyal yapılar içinden hareket edebilmelerini sağlayan bir pratik olarak tanımlamıştır. Bu yapı içinde bireyin özgür olarak hareket etme şansı yoktur. Dini törenler, toplantılar, kitle iletişim araçları, kitaplar vb. ideolojinin taşıyıcılarıdır. Bu toplumsal pratikler ve iletişim olanakları ideolojilerin yaşamasına yardımcı olmaktadır (Althusser, 2003: 58). Eagleton ideolojiyi otoriter bir yönetimin iktidarını sürdürmesini sağlayan bir yanılsama olarak tanımlamıştır. İdeoloji hakim sınıfların çıkarlarını destekleyen ve onu meşrulaştıran fikirler bütünüdür (Dursun, 2001: 24).

Çoğunlukla homojen olmayan bir toplum yapısına sahip olan devletler yasa koyucu olarak ortak bir siyasal kültür oluşturmayı hedeflemektedir. Kültürel farklılıkların yoğun olduğu üçüncü dünya ülkelerinde toplumsal yapılar ve kimliklerin devlet tarafından tam bir kontrol altında tutulması oldukça güçtür. Bunun gerçekleştirilmesi ideolojik ve askeri aygıtlar vasıtasıyla olur (Günlü, 2014a: 13). Foucault'a (2014: 63) göre, kurumsallaşmanın başlamasıyla birlikte iktidar kendini kitlesel özne üzerinden değil, normatif gelenek üzerinden oluşturmaya başlar. Modern/disiplinci iktidar yarattığı hapishanede insanların zihinlerini kontrol eder ve yarattığı ideoloji çerçevesinde yönlendirir. Yarattığı bu ideoloji çerçevesinde gündelik hayata müdahalelerde bulunur. Böylece özne haline gelen bireyler denetim ve bağımlılık yoluyla her yerde olan iktidara tabi kılınır.

Poulantzas'a (2012: 352-353) göre dar anlamda devlet aygıtı "ana görünümü örgütlü fizik baskı olan ve rolünü bu görünüm altında, devletin yasal tekeli altında yerine

getiren” mekanizmadır. İdeolojik aygıtların varoluş ve işleyiş koşulunu oluşturan devlet aygıtı onların işleyişine karışmıyor gözükse de aslında arkalarında hazır bir şekilde beklemektedir. Toplumsal yapının birlik ve beraberliğinin sağlanması, sınıf hâkimiyetinin sürdürülmesi için devletin ideolojik aygıtlara ihtiyacı vardır. Poulantzas (2012: 352-358) egemen ideolojinin toplumsal formasyonun harcını oluşturduğunu belirtmiştir. Egemen ideoloji sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Egemen ideolojinin diğer ideolojilerle mücadelesinde devletin ideolojik aygıtlarının desteği önemlidir.

Therborn'a (1989: 73-74) göre ideolojik egemenlik örgütlenmesinin iki bileşeni vardır. Bunlar bir söylem düzeninin kurulması, sürdürülmesi, mantıksal-olmayan onaylamaları ve yasaklamaların konuşlandırılmasıyla ilişkilidir. Bu düzen toplumsal güçler arasında cereyan eden mücadelelerin tarihsel sonucudur. Bir ideolojinin mantıksal olarak onaylanması söylemle güçlendirilmiş simgeler aracılığıyla gerçekleşir. Kapitalist bir devlette seçimler de bir “kuttören” işlevi görerek rejimi olumlama işlevine sahiptir. İdeolojik afroz dışlanan ideolojik nesnenin varoluşsuzluğa mahkûm edilmesidir. Söylemin toplumsal örgütlenmesinde Foucault'un üç tipini -dışlama, sınırlama, el koyma- kullanan Therborn söylem kısıtlamasının devletin sansürüne bağlı olmadığını ve bunların iletişim araçları tarafından desteklendiğini belirtmiştir.

Devletin “hegemonya örgütleyici” ideolojik aygıtları arasında kilise/cami, okullar, sendikalar, partiler ve haber aygıtı gibi özel alana ait kanalları bulunmaktadır. Toplumu homojenleştirip tek tip vatandaş yetiştirmek, birtakım adet ve gelenekleri ortadan kaldırmak ya da yerleştirmek için hukuk da dâhil ideolojik araçlar mekanizmada yer alırlar (Poulantzas, 2012:349-350).

Althusser de, benzer şekilde, devletin bastırıcı aygıtı ve ideolojik aygıtları arasında bir ayrım yapmıştır. Devletin bastırıcı aygıtlarını şiddet kullanma potansiyeli olan ordu, bürokrasi, polis, yargı vs. oluştururken egemen sınıfın ideolojisini hegemonik kılan ideolojik aygıtlar ise sivil alandaki kültürel, iletişimsel, eğitsel faaliyetlerden oluşmaktadır. Devlet meşru şiddet tekeli bastırıcı aygıtların alanına bırakmış olsa da ideolojik aygıtları tam olarak kontrol altına almakta zorlanmaktadır. Çünkü her ne kadar egemen sınıfın ideolojik endoktrinasyon merkezi işlevi görseler de buralar

sahip oldukları kurum içi yaptırımlar nedeniyle ideolojik mücadelenin geliştiği alanlardır. Mevcut sınıfsal yapının genç kuşaklara aktarılması görevi okullara düşmektedir. Böylece mevcut üretim ilişkileri korunmuş olacaktır. Burada amaçlanan şey her bireyin üretim ilişkileri içindeki konumuna göre hazırlanmasıdır (Vergin, 2014: 92-95).

Gramsci'ye göre egemen sınıf ya da fraksiyonun hegemonyası onun kendi sınıf kültürünü ve dünya görüşünü diğer sınıflara kabul ettirebilmesine bağlıdır. Bu şekilde kurulan hegemonya ile alt sınıflar bu durumun vazgeçilmez ve gerekli olduğunu kabullenirler ve sınıflar arasında bir uzlaşma oluşur. Dolayısıyla, egemen sınıf koalisyonunun alt sınıflar üzerinde baskı uygulamasına gerek kalmaz. Ancak bu durum kapitalist Batı toplumları için geçerli olan bir kavramsallaştırma değildir. Doğu toplumlarında sivil toplum gelişmediği için siyasal toplum devletin şekillenmesinde başrolü oynamaktadır (Vergin, 2014: 86-89). Bu durum Doğu toplumlarındaki despotik ve otoriter uygulamaların kaynağını oluşturmaktadır.

Hardt ve Negri'ye (2015: 324-333) göre tahakküm medya aracılığıyla biçimlenir. Bu tür bir toplumda kamusal alan yok olmuştur. Kişiler cep telefonlarına, televizyonlarına ve bilgisayarlarına hapsedilmiştir. Sürekli bir korku ve panik pompalanıp bir kontrol mekanizması kurularak tahakküm gerçekleştirilir. Foucault'a göre bu, disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçişi işaret etmektedir. Disiplin toplumu gelenekleri, alışkanlıkları ve üretici pratikleri düzenleyen yaygın söylem, kurum, yasa, felsefi ve ahlaki önermeler vs. tarafından kurulur. İstisnai durum ve polis teknolojileri yeni emperyal aygıtın merkezini teşkil eder (Hardt ve Negri, 2015: 43-47).

Egemen sınıf ya da fraksiyonun ideolojisinin toplumda yayılması görevi aydınlar düşmektedir. Gramsci bunları organik aydınlar olarak tanımlamıştır. Çünkü onlar egemen sınıfın sivil toplum üzerinde kurduğu hegemonyanın mimarlarıdır (Vergin, 2014: 91). Üstyapısal düzeyde devletle sivil toplum arasındaki organik bağlantıyı kurma görevi olan aydınlar sınıf hakimiyetine dönük hegemonik rızanın yeniden üretilmesi işlevini yürütmektedirler. Egemen sınıf hegemonyasının kesintiye uğradığı kriz durumlarında devlet aygıtını oluşturan kurumların yeni şartlara uyum sağlaması sorunu ortaya çıkar. Egemen sınıf bu kriz durumunda elinde bulundurduğu diğer

vasıtaların yanı sıra ideolojik aygıtların da desteğiyle hegemonyasını yeniden kurmaya çalışır (Yetiş, 2012: 91-93).

2.8.Hukuk Devletin Sonu: Küreselleşme Çağında Otoriterleşme

Bir devletin hukuk devleti olmasının temel şartı kendi iradesiyle yaratmış olduğu hukuka tabi olmasıdır. Egemenliğin kullanılması ve iktidarın kim tarafından kullanılacağını belirleyen bir hukuk sistemine sahip olması bağlamında her devlet bir hukuk devletidir. Dolayısıyla yasalara uygun yönetimle hukuk ilkelerine uygun yönetim arasında bir ayrım yapmak gerekir. Başlangıçta meşru yollardan işbaşına gelmiş olan bir iktidar zaman içinde Anayasayı ve hukuku çiğneyerek meşruluktan uzaklaşabilir. Ya da zaman içinde toplumdaki meşruluk anlayışı ve inancı değişebilir. Bu durumda ortaya çıkan bir meşruluk krizidir (Kapani, 2004: 88-93).

19. yüzyılda ceza hukuku bireylerin kontrol altında tutulması için bir araçken bugün toplumsal parçalamak için siyaseti içeriden yeniden yapılandırmaktadır. Bugünkü hukuk devletinde ceza hukuku bireylere asgari bir koruma sağlayan sosyal devlete bir saldırı niteliğindedir (Paye, 2009: 228-229).

2.8.1. Hukuk devletin hukuk eliyle yok edilmesi

Anayasal demokrasiyle yönetilen ülkelerde yaşayan birçok politik azınlık hukukun getirdiği baskılardan mağdur olabilir. Bu azınlıklar hukuk eliyle çoğunluğun isteklerine tabi olmak zorunda kalabilir. Hukukun üstünlüğüne gösterilen rıza bu baskı ve zorlamaları bertaraf etmekten ziyade meşrulaştırma potansiyeline sahiptir. Eğer bir ülkede hukuk keyfi bir şekilde kişilerin taleplerine ve hırslarına göre değiştiriliyorsa ya da yöneticiler tarafından yok sayılıyorsa, yürürlükte bir hukuk olsa dahi burada hukukun üstünlüğünden bahsetmek mümkün değildir (Rosenfeld, 2014: 30-61).

Ceza hukuku hedefine yerleştirdiği bir düşmana karşı gerçek bir savaş oluşturur. Bu iktidar yapısının içeriden değişimidir. Terörle mücadele düşman ve suçlu arasındaki ayrımı yok eder. Savaş suçlu devletlere karşı yürütülen bir polis faaliyetinden öte bir şey değildir. Herhangi bir toplumsal hareket terörle mücadele kapsamına alınabilir. Terörle mücadelenin başrolde olduğu bu düzende yeni suçlar yeni bir hukuksal düzen oluştururlar. Halk devleti değil, devlet halkı oluşturur. Bu moment küresel düzeyde

de cereyan eder. Uluslararası ceza hukuku bu emperyalist yapıyı Amerikan yürütme erkinin çatısı altında birleştirir.

Paye (2009: 219-220) yargı içtihatlarının toplumsal sorunların çözümünde kullanımının son halkasını terörle mücadele yasalarının oluşturduğunu belirtmiştir. Bu hukuk yürütmenin özerk bir aygıtı olan polis tarafından kullanılır. Siyasal bir suç olarak tanımlanan toplumsal hareketler de terörle mücadele politikaları kapsamında ele alınır. Ceza hukuku bu ayrımda toplumsal sorumluluk yaratarak örgütlü suçlara odaklanır ve yürütme bu tür örgütlü fiilleri terör suçu kapsamında ele alır. Küresel düzeyde, iktidarın yeniden örgütlenmesine neden olan ceza hukuku emperyal devlet yapısının kurulmasında ve meşrulaştırılmasında kurucu bir ilişkiye sahiptir. Paye AB ve ABD arasındaki adli ve polis anlaşmalarını ceza hukukunun bu fonksiyonunun işaretleri olarak ortaya koymuştur. Devlet oluşumunun bir momenti haline gelen ceza hukuku bazı hükümetlerin kamusal otoriteyle yurttaş arasındaki ilişkiyi yeniden tanımladığı bir araca dönüşür. Bu kapsamda siyasi rejimlerin yapısı polisin eline olağanüstü yetkiler verilerek değiştirilmiştir. Devletin aldığı bu biçim başlangıçta devlet-dışı olan bir kitle partisinin devlet kurumlarında hâkimiyet kurması anlamına gelir. Siyasallaşmış polis teşkilatı faşist devletin kurumsal hiyerarşisi içinde sivil bürokrasi ve ordunun önünde gelir (İnsel, 2017a).

Devletin iç güvenlik siyaseti kontrol ve baskı mekanizmalarını ideoloji ve askeri güçler vasıtasıyla işletir. Küresel bir hegemonyaya uyum sağlamak amacıyla günümüzde hak ve özgürlükler terörle mücadele yasaları kapsamında askıya alınmaktadır. 11 Eylül sonrasında öncelikle ABD’de suç ve delil olmaksızın keyfi tutuklamalar gerçekleştirilirken, diğer taraftan gönüllü bir muhbir sistemi kurularak Terörle mücadele genelleştirilmiştir. Ayrıca, bilişim suçları üzerinden yeni bir suç kayıt sistemi kurulmuştur (Paye, 2009: 25-49). ABD’deki bu uygulamalar İngiltere üzerinden AB’ye ihraç edilmiştir.

Terör olayları bu güvenlikleştirme politikalarına bir meşruiyet kaynağı oluşturmaktadır. Bir saldırının ele alınmasında kullanılan öznel yaklaşım yorum kullanma serbestisi içermektedir. Terör suçlaması kamu güvenliğini ilgilendiren yönü açısından gizli dinleme usulleri ve ihtiyati tutukluluk gibi birçok tedbiri içerir. Özel mahkemeler gibi yargı süreçleri oluşturularak davaya özel yargılama usulleri

geliştirilir. Böylece ceza usulleri bazı hakları savunmak ve korumak yerine bu hakların ihlal edildiği mecralara dönüşürler. Uygulamaya konan olağanüstü hukuk siyasal rejimin de dönüşmesine sebep olur. 11 Eylül sonrasında ABD’de çıkarılan terör yasaları ulusal güvenliğe karşı tehdit oluşturan yabancıların herhangi bir hukuki sürece gerek duyulmaksızın tutuklanmalarına olanak vermiştir. Bu önlemler yargı sistemi değil yürütme tarafından alınmıştır. Hukuk, sadece ABD sınırları içinde değil, dünyanın başka yerlerinde de askıya alınmıştır. Barışı koruma misyonuyla görevli ABD yurttaşları ise dünyanın herhangi bir yerinde işlemiş oldukları suçlardan dolayı UCM gibi uluslararası yargı sistemlerinden muaftırlar. Paye’ye (2009: 220-223) göre bu ayrımcılık “emperyal bir hakimiyet ilişkisinin tezahürüdür.”

2.8.2. Siyasal rejim, güçler ilişkisi ve çatışma

Siyasal rejim kabaca devlet ve toplum arasındaki ilişkinin biçimi olarak tanımlanabilir. Duverger’e (1986: 8) göre, kavram yöneten ve yönetilen arasındaki ayrımın biçimidir. Daha dar anlamda ise insan toplumunun özel bir biçimi olan ulusun yönetim yapısıdır. Siyasal rejimlerin sınıflandırılmasında yönetici seçiminin nasıl yapıldığı ve iktidarların karar alma sürecinde uyduğu usul ve kurallara bakılır. Bir başka deyişle, siyasal rejimin tanımlanmasında yönetim biçimine, ilişkilerine ve kurumlarına yön veren kural, kültür ve normlar etkilidir (Çınar, 2016: 206).

Tarihin farklı dönemlerinde farklı isimler alan otoriter rejimlerin gelişim süreçleri incelendiğinde bir düşman yaratma ihtiyacı götüktükleri görülecektir. Üçüncü Reich Yahudileri düşmanlaştırırken, Soğuk Savaş döneminde komünistler, 11 Eylül saldırıları sonrasında Müslümanlar hedef tahtasına konmuştur. Diğer taraftan, faşizm burjuva siyasi toplumunda ekonomik iktidarı eline geçirmek ya da sürdürmek isteyen bir fraksiyonun diğer fraksiyonlara karşı yürüttüğü mücadele içinde tedrici olarak geline bir aşamadır.

Günlü’ye (2014b: 41) göre, güçler ilişkisi bir mücadele diyalektiğini devlette kristalleştirdiği ölçüde devlet bir kriz pratiği haline gelir. Egemen ideolojilerin girdiği bir kriz sonucunda hâkim ideolojinin diğer sınıf ideolojilerini soğurma becerisini kaybetmesi ya da etkisizleşmesi durumunda milliyetçilik ve din gibi tutkallara ihtiyaç duyulur. Toplumsal tabanın genişletilmesi için finans sermayesi orta ve küçük sermaye gruplarının desteğine ihtiyaç duyar. Bunun yanında

egemenliğini sürdürmek için toplumun genelinin ortak çıkarını temsil ettiği yönünde bir görüntü vermek durumundadır. Öngen'e (2011a) göre bu durum her ne kadar sömürüyü maskelemek için kullanılmış söylemler olsa da kitle üzerinde etkili olur.

Poulantzas'a göre işçi sınıfının gerilediği durumlarda ortaya çıkan otoriter bir yönetim biçimi olarak faşizm, Gramsci'ye göre taraflar arasındaki siyasal mücadelenin katastrofik bir hal almasıyla ortaya çıkar. Diğer taraftan, bu çatışmanın sınıflar arası bir niteliğe sahip olması önemli değildir. Burjuvazi içindeki fraksiyonların girdiği bir iktidar mücadelesi de otoriterleşmede belirleyici rol oynayabilir. Devlet organlarıyla yönetici sınıf arasındaki çatışma faşizme giden yolun kilometre taşlarından en önemlisidir. Böyle bir durumda bir fraksiyon devletin baskı aygıtı üzerinde hakimiyet kurar. Yaşanan çatışmanın galibinin kim olacağına göre devletin alacağı biçim netleşir. Güç eğer ordu üzerinde yoğunlaşmışsa askeri faşizm, polis hâkimiyet sağlamışsa polis devleti, hükümet güç kazanmışsa sivil faşizm biçimini alacaktır. Güç belli bir merkezde yoğunlaşarak, hukuk devleti ve erkler ayrılığını devre dışı bırakır (Öngen, 2011a).

Öngen (2011b) iktidara gelen partinin heterojen bir tabanın desteğini elinde tutabilmek için başlarda kavgacı bir görüntüden uzak durma eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. İkinci aşamada (düşük yoğunluklu faşizm) ise alt sınıflara ve muhaliflere karşı daha cüretkar bir baskı ve cezalandırma yoluna gidilir. Bu arada, iktidarın devamlılığı kitlelerin desteğine bağlı olduğundan korkutma ve ikna bir arada yürütülür. Toplumsal desteğin sağlanması için oluşturulan medya ağı ideolojik endoktrinasyon görevini üstlenir. İktidar, diğer fraksiyonları devre dışı bırakıp sınıf hâkimiyetini oluşturmaya başladığı bu aşamada, kendi bürokrasisini oluşturarak kurumlardaki etkinliği ele geçirir. İleri faşizm olarak adlandırılan üçüncü aşamada ise devletin ekonomik ve siyasal-ideolojik işlevleri bütünleştirilerek sınırsız güç kullanımı gerçekleştirilir.

2.8.3. Siyasal rejim tipleri ve otoriterleşme

Hukukun üstünlüğüne dayalı, iktidarların seçimlerle el değiştirdiği rejimlerde otoriterleşme birden değil, belli bir sürece yayılan bir dizi gelişmenin sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. Poulantzas faşizme geçiş sürecini dört evreye ayırmıştır. Otoriter eğilimli ve saldırgan politikalar yürüten bir iktidar anlayışı otoriterleşmenin

temelini oluşturmaktadır. Diğerleri de alt sınıfların hak ve isteklerini görmezden gelen sosyo-ekonomik politikalar, tabanın konsolidasyonu ve toplumsal destek için üretilen bir düşman etrafında geliştirilen ideoloji ve yaratılan bir dış düşmanla ulusun iktidar çevresinde birlikteliğinin sağlanmasından oluşmaktadır (Öngen, 2011b).

Schumpeter'e göre demokratik rejimlerde halkın iradesini oluşturan şey siyasi manipülasyonlardır. Dahl, demokrasiyi (poliarşi) diktatörlüklerden ayıran şeyin bireyler ve partiler arasında var olan siyasi rekabet ve seçimlerin varlığı olduğunu ifade etmiştir (Krouse, 1982: 443). Schmitter ve Karl seçilmemiş kurumların (ordu) seçilmiş kurumlar üzerinde bir baskı uygulamaması gerektiği kuralını eklemiştir.

Geddes'e (1999: 121-122) göre, demokratik olmayan rejimler hizipçilik (kutuplaştırma), siyasal rekabet ve kavga yöntemlerini kullanırlar. Geddes bu rejimleri "kişisel, askeri, tek parti ve karma" olmak üzere dörde ayırmıştır. Askeri rejimlerde bir grup subay kimin hükmedeceğine karar verirken, tek-parti rejimlerinde başka partiler de sistemde yer alsa da siyasal süreçler tek bir partinin hâkimiyetindedir. Kişisel rejimlerde ise yönetime ve bürokrasiye giriş güçlü liderin inisiyatifine bırakılmıştır. Parti kadroları kendi başlarına kararlar alamazlar. Tek-parti rejimleri iç bölünmelerden ziyade dış etkilerle yıkılabilirler. Kişisel rejimlerin de iç bölünmelere karşı bağımsızlığı olsa da onların rejime olan sadakatinin altını oylamak olan gelişme ekonomik krizdir. Tek parti rejimlerinde iktidara sahip olanlar yönetimde kalma konusunda daha isteklidirler. Çünkü politikacılar demokratik bir rejimde siyaset yapan meslektaşları gibi iktidarın nimetlerinden faydalanmaya devam etmek isterler. Karar alma veya liderlik gibi konularda görüş ayrılıkları olsa bile tek-parti iktidarının devam etmesi onların çıkarlarına uygundur. Kişisel iktidarın ayakta kalması rejim çevresinde kümelenmiş kişilere legal ya da illegal çıkar sağlamaya devam etmesine bağlıdır. Tek parti rejimlerinde oluşan çıkar gruplarından farklı olarak, belirleyici olan kişisel rejimlerin dağıttığı faydalardır. Bu çıkar grupları kişisel rejimin yörüngesinin dışına çıkmaları durumunda onların ödemeleri gereken bedeller (sürgün, idam vs.) olacaktır (Geddes, 1999: 129-130).

Linz ve Stepan da demokratik olmayan rejimleri çoğulculuk, ideoloji, kitlelerin mobilizasyonu ve liderlik kriterlerine göre ayrıma tabii tutarak şu kategorilere ayırmıştır: "otoriter, totaliter, post-totaliter ve sultancı". Bu rejim türlerinin hiç

birisinde çok partili adil seçimler uygulanmaz. Yine de, bu rejim türünün bazı örneklerinde sınırlı siyasi oluşumlara izin verilmektedir. Bunun nedeni mevcut otoriter rejim öncesinde var olan siyasi yapının çoğulculuğa izin vermesidir. Bu rejimlerde kitle mobilizasyonu olmadığı gibi yönetim hayatın her alanına hâkim olma iddiasında değildir. İktidarın meşruiyeti daha çok ekonomik performansına dayanır. Totaliter rejimlerde parti ya da ideolojinin vazettiği şekilde siyaset yüceltilirken çoğulculuk, bireycilik ve bağımsız hareketler kötülenir. Liderleri kısıtlayan bir hukuk sistemi yoktur. Bu durum onların tamamen keyfi davranmasına ve öngörülemez olmalarına yol açar. Eski Doğu Bloku ülkeleri olarak adlandırılan post-totaliter rejimler, ilk etapta, totaliter niteliklerini kaybederek yöneticileri tarafından bilinçli bir şekilde reformlarla yumuşatılırlar. Daha sonra totaliter rejim çözülür ve kadrolar ideolojik bağlılıklarını yitirmeye başlarlar. Son aşamada ise totaliter kontrol birçok alandan çekilir. Son olarak liderlerinin keyfiliklerinin sınır tanımadığı sultancı rejimler vardır. Herkes yöneticiye mutlak biatle yükümlüdür. İdeolojinin hiçbir önemi yoktur; sadece lidere itaat vardır. Sultan belli grup ya da bireyleri hedefe koyar ve onlara karşı operasyonlar düzenlenir. Sultancı rejimler ideolojinin yöneticiyi sınırladığı totaliter rejimlerden bile daha keyfidir (Sözen, 2015: 47-51).

Linz ve Stepan yukarıda bahsedilen dört rejim türü arasında geçişlerin mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu baskıcı rejimlerden iktidar ve muhalefet arasında gerçekleşen müzakereler yoluyla demokrasiye geçiş yalnızca otoriter rejimler ve post-totaliter rejimlerde mümkündür. Muhalefete örgütlenme olanağı tanınmadığı için sultancı ve totaliter rejimlerde bu geçiş gerçekleşmez. Çünkü sultancı rejimlerdeki aşırı kişiselleşmiş yönetim, kurumsallaşmanın neredeyse hiç olmaması, hukuk devleti geleneğinin olmaması ve sivil toplumun gelişmemiş olması çoğulcu demokrasiye geçişin önündeki engellerdir (Sözen, 2015: 51). Saddam Hüseyin sonrası Irak, Muammer Kaddafi sonrası Libya ve Soğuk savaş sonrası Vladimir Putin Rusya'sı bu geçişin imkânsızlığının güzel örnekleridir. Demokratik dönüşüm bu ülkelerde (Irak ve Libya) liderlerin ölümünden sonra işgale gelen dış güçlerin telkinleri ve oluşturdukları kurumlara rağmen gerçekleşmemiştir. Bunun gerçekleşmemiş olmasının bir diğer nedeni de bu ülkelerdeki toplumsal ve yönetsel

yapının sınıfsal değil etnik ve mezhepsel bölünmelerle şekillenmiş olmasıdır. Bu tür ülkelerde nepotizm ve iç çatışmalar yaygındır.

Üçüncü dalga demokratikleşme ile birlikte birçok ülkede otoriter rejimlerle demokratik rejimlerin iç içe geçmiş ve “karma rejimler” olarak adlandırılan kategori ortaya çıkmıştır. İnsel (2018) iktidarı darbe ya da iç savaş yoluyla ele geçiren yönetimlerin yerini serbest seçimlerle gelen ve iktidarda kalan diktatörler ve otokratların aldığını belirtmiştir. İnsel’in post-demokrasi olarak adlandırdığı ve giderek yayılan bu rejimlerde demokratik kural ve teamüller şeklen varlığını sürdürmektedir. Kitleler ise seçim sonuçlarıyla bu rejimlere onay vermekte ve hatta onlara büyük bir destek sunmaktadırlar. Özellikle üçüncü dünyada egemen olan bu otokrasi anlayışı yitirilmiş şanlı geçmişin yeniden ihyası üzerinden bir korku, hınç ve teslimiyet ideolojisi üretmektedir. Bu ülkelerde seçimlerin bir beka sorununa indirgenerek yurttaşların bir kısmının vatan haini ilan edildiği bir kutuplaştırma stratejisi izlenmektedir. Rusya, Türkiye, Macaristan vb. gibi ülkelerde görülen bu otoriterleşme pratiğini Afrika ve bir kısım Asya ülkelerindeki diktatörlüklerden ayırmakta yarar vardır.

Poulantzas’ın (2004: 236-240) kuramsallaştırdığı otoriter devletçilik kapitalizmin belli bir aşamasında siyasal alanın daralmasıyla devlet aygıtının içinde yürütmenin güç kazanması şeklinde tanımlanabilir. Liberal demokrasilerde iktidara gelen siyasi partiler kendi tabanlarının sınıfsal çıkarlarına uygun politikalar üretirler. İktidara gelen kitle partileri devlet partisine dönüşürler. Poulantzas devletin ekonomik ve toplumsal hayatın her alanında kurduğu hakimiyetin demokratik yapılarda çöküşe neden olduğunu ve biçimsel özgürlüklerin katı bir şekilde kısıtlanmasının günümüz devlet yapısını geçmiştekilerden ayırdığını ifade etmiştir (aktaran Günlü, 2014a: 17). Poulantzas otoriter devletçiliğin belli bir rejimle açıklanamayacağını, ülkelerin özgül durumlarına göre farklı görünüm alabileceğini savunmuştur. Eşitsizliklerin artması devlete hâkim sınıfların baskılarını artırmasına neden olmakta ve bu durum otoriter devletçiliği beslemektedir.

İnsel (2017b) dinsel dayatma ve milliyetçi temalar barındıran, kuvvetler ayrılığını ve hukuk devleti ilkelerini rafa kaldıran bu rejimler için “sivil diktatörlük, seçimli otokrasi, reaksiyoner otoriter tahakküm, milliyetçi radikal popülizm” gibi kavramlar

kullanmıştır. Bu rejimlerin ortak özelliği, meşruiyetlerini ve güçlerini ideolojik bir konsolidasyona tabi tuttukları kitlelerden almalarıdır.

2.8.4. Ulus-Devlet, Küreselleşme ve Otoriterleşme

ABD İkinci Dünya Savaşında aldığı galibiyet ve sonrasında imzaladığı anlaşmalarla dünya sisteminde ayrıcalıklı bir konum elde etmiştir (Reifer ve Sudler, 2000: 27). Milliyetçi çevreler yerel piyasayla ilgilenirken uluslararası ticaret ve deniz aşırı pazarlarla yakından ilgilenen bankerlerden oluşmaktaydı. Bu iki akımı bir araya getirecek tek konu güvenlikti. Schurmann'a (akt. Reifer ve Sudler, 2000: 32) göre, Kore Savaşı ABD egemenliğinin küresel ölçekte kurulmasına yardımcı olmuştur. Savaş sonrasında Amerikan şirketlerinin uluslararasılaşması ABD'nin iki yıl boyunca kurduğu hâkimiyetin bir sonucudur. Bu akımı pekiştiren Nixon doktriniyle ABD dünyanın değişik yerlerinde alt emperyal bölgeler oluşturdu. Bu devletler Brezilya, Güney Afrika, İsrail, İran ve Suudi Arabistan gibi yarı çevre devletlerden oluşmaktaydı. Bu devletlerin orduları ABD adına faaliyet yürütmeye başladı (Klare'den akt. Reifer ve Sudler, 2000: 42-43).

Kapitalizmin 1960'ların sonlarında girdiği krize tepki olarak birçok ülkede baskı aygıtları genişletildi ve askeri darbeler gerçekleşti. Ancak bu eğilim soğuk savaşın sona ermesiyle başlayan yeni demokratikleşme dalgasıyla son buldu. Latin Amerika ve birçok zayıf bölgede doğrudan askeri diktatörlüklerin yerini siyasi ve ekonomik seçkinler arasındaki pazarlıklar aldı. Hükümetlerin aynı anda hem ulus hem de kalıcı bir ekonomi inşa etmekle mükellef olduğu yerlerde çıkan siyasi istikrarsızlıklar otoriter yönetimlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Aynı zamanda ortaya çıkan yozlaşma kırılğan bir toplum yaratarak devletlerin getirdikleri vergilendirme ve düzenlemeler kabul görmemeye başladı (Derlugian, 2000: 213-214).

Uluslararası hukuktaki dönüşüm, ulus-devletlerin idari hukuklarında da dönüşüme neden olmuştur. BM kurucu anlaşması insani sorunlar karşısında yürütülecek barış misyonu ve anlaşmaların güvence altına alınması için hâkim güçlere belli haklar vermiştir. Sürekli bir acil durum olarak tanımlanabilecek olan bu yetki temel etik değerlere gönderme yapılarak haklılaştırılmaktadır (Hardt ve Negri, 2015: 39-42). Dünya piyasasının oluşumunda önemli olan eşitlik ya da özgürlük değil, yeni hiyerarşilerin yaratılma sürecidir (Hardt ve Negri, 2015: 166-167). Böylece

kolonyalizmden kurtulmuş olan ulus, yönetici elitler öncülüğünde başlatılan ekonomik ve politik modernleşme adına girdiği dünya piyasasının hiyerarşisine dahil olur (Hardt ve Negri, 2015: 146-150).

Ulus-devletleri kendi düzenine tabi kılan küresel kapitalist hiyerarşi kolonyalizmden farklı işler. Üçüncü dünya ülkelerinin kalkınması için gerekli olan bir kavram olarak demokrasi atılımı, bağımlılığın sağlanması ve sürdürülmesinde kilit rol oynamaktadır (Frank, 1994: 47). Hardt ve Negri'ye (2015: 147-148) göre kolonyalizmin sona ermesiyle kurulan yeni düzende devrimci bir demokratik yapı yerine, yeni hegemonya biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu da imparatorluğun kuruluşunun ilk aşamaları olarak adlandırılabilir. Devletlerin otoriterleşmesi kendi iç dinamiklerinden değil küresel bağlantılarından kaynaklanmıştır (Derlugian, 2000: 188-189).

Küreselleşme çağında üretim yersiz yurtsuzlaştıkça kontrol ve denetim mekanizmaları New York ve Londra gibi belli merkezlerde toplanmıştır. Tek bir merkezden yapılan internet, TV vs. yayınları, hiyerarşisi ve mekânı olmayan ve merkezinde ulus ötesi şirketlerin bulunduğu bir ağ yaratılarak ulus-devletlerin etki alanları aşılmıştır (Hardt ve Negri, 2015: 294-308). Resmi olarak ulus-devletlerin içişlerine karışma yetkisi olmayan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler dünya çapında şirketlere ve devletlerin ekonomi yönetimlerine danışmanlık hizmeti vermektedirler. Böylece, krize giren ülke ekonomilerini “kurtarmak” adı altında neoliberal reçeteler sunularak bu ülkeler küresel sermayenin ataklarına açık hale getirilmektedir. Bir ülkedeki iktisadi, yönetsel kurumlar, üniversiteler ve düşünce kuruluşları gibi yapıların küresel hegemonyanın kurulmasında etkileri vardır. Bu kuruluşlarda ve devlet aygıtında görevli uzman kadroların büyük bir kısmı Amerikan merkezli iktisat politikalarının diğer devletler tarafından uygulanmasını meşrulaştırmakla görevlidirler. Şili ve Yeni Zelanda örneklerinde olduğu gibi Amerika'da eğitim görmüş iktisatçılar (Chicago Boys) iktidar bloku içinde yaşanan kavgalara müdahil olarak ülkelerin milli iktisat politikalarında değişiklikler gerçekleştirmişlerdir (Lebaron, 1999: 120-121). Uygulanan politikalar ve reformlar kültürel tekelin ifadesi olarak ortaya çıkmıştır.

Küresel piramidin birinci katmanında BM çatısı altında diğer devletlerle ortaklaşa hareket etmeyi tercih eden ABD vardır. ABD'nin altında küresel para araçlarını

kontrolünde tutan G20 ve Davos gibi yapılar bulunmaktadır. İkinci katmanda ise eklemlenme özelliğine sahip bir dizi ulus aşırı kapitalist şirket sıralanır. Merkezi gücün şemsiyesi altında enlemesine yayılan bu şirketler sermayenin, teknolojilerin, malların vs. dağılımını sağlayıp ihtiyaçları tatmin ederler. Bu katmanın diğer üyeleri de birer toprak temelli yapı olan ulus-devletlerdir. Bunlar bir taraftan nüfuslarını denetim altında tutarken diğer taraftan gelen-giden servet akışını denetleyip bölüştürür. Üçüncü katmanda BM genel kurulundaki ülkelerin (az gelişmiş ülkeler) temsil grupları vardır. Bunlar sayısal olarak çoğunlukta olsalar da etkisizdirler. Bunların görevleri büyük güçleri simgesel olarak sınırlandırıp meşrulaştırmaktır. Üçüncü katmanın bir diğer üyesi de devleti dengeleme iddiasında bulunan fakat gücü ele geçirdikten sonra devlete dönüşme potansiyeli olan dinsel gruplardır. Devlete karşı bir denge ve denetim rolü olması gereken fakat sermaye ve devletten bağımsız hareket edemeyen medya da bu gruptadır. Bu katmanın bir diğer üyesi de temsil ettiği toplulukların çıkarlarını koruma ideali güden STK'lardır. Petras'a (1999: 429-440) göre, küresel sermaye yukarıdan STK'lar aşağıdan devlete saldırır. Petras özellikle üçüncü dünyanın STK'larının hâkim devletlerden aldıkları bağışlardan dolayı bağımsız hareket edemediklerini ifade etmektedir.

Kizima (1999: 125-126) dünya nüfusunun çok büyük bir bölümünün batılı birkaç devlet tarafından baskı altına alındığı bir küresel sistemin hâkim olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede dünya genelinde meydana gelen sorunlar bu devletlerin insafına bağlı olarak çözüme kavuşturul(ma)maktadır. Huntington, Batı ile dünyanın geri kalanı arasındaki uyuşmazlığın dünyanın temel siyasetini şekillendirdiğini ifade etmiştir. Bunun sonucunda zengin ülkelerin ekonomileri rantıye veya üretken olmayan gelirler ekonomisine dönüşmüştür. Ortaya çıkan yeni sermaye grupları devletlerin siyasetlerinde ve karar alma mekanizmalarında etkili olmaya başlamışlardır. Kizima bu yeni finansal düzenin bir çeşit “çete yönetimine” dönüştüğünü savunmaktadır. Çete yönetimi iktidarın kontrol mekanizmalarını ele geçirmeyi hedeflemektedir. Batılı ülkelerde kurulan bu ilişkiler ağı gelişmekte olan ülkelere de aktararak serbest ticaret, liberalleşme ve küreselleşme güzellikleri altında onların ekonomilerine müdahalede bulunma olanağını yaratmayı hedeflemektedir. Kizima'nın (1999: 130) dünyanın efendileri olarak tanımladığı bu

çete insanlığı adaletsizlik ve keyfilikle korkuturken diğer taraftan da çevresel tahribata ve insani çöküşe neden olmaktadır.

Çevre ve yarı-çevrede gelişme kaydeden devletlerin uyguladıkları baskıcı modeller diğer devletlere örnek teşkil etmektedir. Davidson'a (1999: 96-98) göre, enformasyon teknolojisi üretiminde başat rolü oynayan Asya devletlerinin benimsediği model Singapur'dur. Demokratik olmayan bu modelde "devlet babanın" rolü çalışan nüfusa ekonomik ve sosyal refah sağlamaktır. Bunun karşılığında çalışanlar minimum hakka sahiptir. Demokratik süreçlerin belirleyici olduğu bir model değil elitlerin hâkim olduğu bir düzen vardır. Eğitimin son derece önemli olduğu bu model ailenin dolayısıyla milliyetçiliğin hâkim olduğu bir düzendir.

Hardt ve Negri'ye (2015: 80-81) göre, küresel olarak kurulan emperyal iktidarın iki veçhesinden bahsetmek mümkündür. Birincisi her zaman çelişkilere ve krizlere açık olan tüzel yapı ve iktidardır. Düzen ve barış ulaşılmak istenen hedef olmakla birlikte asla sağlanamaz. Bu çatışmalar sonsuzdur, süreklidir. Diğer veçheyi ise sürekli devinim halindeki çokluk oluşturur. Burada olayların akışı önceden kestirilemez ve istikrarsızlık hâkimdir. Uluslararası düzlemde bu dikotominin karşılığı ABD öncülüğündeki merkezle proleterleşmiş uluslardan oluşan çevre/yarı çevredir.

Bununla birlikte, küreselleşme yığınların bir araya gelerek kitlesel bir direniş geliştirmelerini engellemektedir. Bilgisayarın üretim süreçlerine dahil edilmesiyle birlikte üretkenlik geçmişe göre ciddi oranda bir artış gösterirken diğer taraftan da zaman-mekan sınırlılığını ortadan kaldırmıştır. Üretimin fabrika dışında da gerçekleştirilmesine olanak veren bu durum işyerindeki dayanışmanın altını oymuştur. Davidson'a (1999: 90-91) göre işçi sınıfı iş imkânlarının olduğu küresel merkezlere doğru sürekli bir hareket halindedir. Bu durum işçi sınıfının kompozisyonunda bir dönüşüm yaşanmasına ve ulusal işçi sınıflarının yanında evrensel bir işçi sınıfının sayısında artışa neden olmaktadır. Küreselleşmenin sürüklediği yeni işçi sınıfının ulusal bağlılıklarından bahsetmek mümkün değildir. Bu kitlelerin yeni ülkelerine karşı da sadakatleri zayıftır.

Terör ve darbe gibi kriz durumları iktidar bloklarının devlet aygıtı üzerinde tam bir hâkimiyet kurmaları için gereken zemini sağlamaktadır. Bu tür krizler bir düşman/öteki üreterek bir olağanüstü hal rejiminin uygulamaya konmasına fırsat

tanır. Muhalif olan herkesin hedef tahtasına konduğu bu olağanüstü hal durumu yasama ve yargının yürütmede birleşmesine olanak verir. Yargı bağımsızlığı yapılan referandumlarla ve yasal düzenlemelerle askıya alınır.

11 Eylülde yapılan saldırılar ABD'nin küresel bir imparatorluk düzeni kurmasına olanak tanımış olmasına rağmen, rızaya dayalı hegemonya fikrinden uzaklaşması bu devleti uluslararası düzlemde sıkıntıya sokmuştur (Çiftçi, 2009: 203-219). Küresel imparatorluk projesinin Amerikan iç politikasında izlenen kutuplaştırma stratejisiyle yakından ilişkisi vardır. Bu strateji Arap-İslam düşmanlığı ortak zemininde şekillenmiştir. Yeni muhafazakârların (neo-con) evanjelist köktendinci bağlamda işlediği bu strateji sosyal-devleti ve dinle devlet arasındaki ayrımı yok ederek ötekine olan hoşgörüyü ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu strateji askeri-sınai kompleksin çıkarlarına uygun düşmektedir (Yıldızoğlu, 2006: 134-135).

Amerikan askeri gücü küresel hegemonyadan imparatorluğa geçişin en önemli aktörüdür. 11 Eylül saldırılarından sonra Amerikan yönetimi terör tehdidi nedeniyle içeride temel hak ve özgürlüklerde kısıtlamalara giderken dışarıda da haydut devletler olarak tanımladığı ülkeler grubuna “önleyici saldırı” ve “rejim değişikliği” bahaneleriyle saldırıya geçmiştir. Bu saldırılar uluslararası arenada dehşet verici Amerikan askeri gücünü bir kez daha hatırlatırken, diğer devletlere de ayaklarını denk almaları gerektiğini hatırlatmıştır. Bütün devletler için bu hukuksuzluk kendi sınırlarında sona ererken, iç düşmanı küresel olarak tanımlayan ve operasyonları dünya çapında buna göre yürüten ABD için coğrafi sınırların bir önemi yoktu. Böylece terörle mücadele küresel bir imparatorluğun kurulması için bir zemin teşkil etmektedir (Paye, 2009: 235-237).

Ulus-devletin küresel sermaye karşısında gerilemesi anlamına gelen küreselleşme çağında devletin otoriterleştiğini iddia etmek bir paradoks gibi gözükse de devlet yapılarında küresel sermaye lehinde dönüşümler yaşanmıştır. Bunlar devleti sermayenin işlerini kolaylaştıran kurum ve hukuksal yapılar olarak kristalize etmiştir. Sosyal refah devletinin “hantal” kurumları”, Soğuk Savaş dönemi ulus-devletinin sınırlarını koruyan orduları (dolayısıyla askeri yönetimler) da küçültülmüş ve sermaye ve yerel eklentilerine alan açılmıştır. Dolayısıyla çevre ülkelerde askeri darbeler yerini seçimle iktidara gelen otoriter rejimlere bırakmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUS-DEVLETEN KÜRESELLEŞMEYE OTORİTERLEŞME: KOLOMBİYA VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ

Kolombiya ve Türkiye küreselleşme çağında otoriterleşmenin aldığı biçimler bakımından ortak özelliklere sahip iki yarı-çevre ülkesi görünümündedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren Batı blokunda yer alan bu devletlerde antikomünizm ve terörün devlet faaliyetlerini meşrulaştırıcı etkisi otoriterleşmede belirleyici olmuştur. Toprağın temel üretim aracı olduğu bu ülkelerde hâkim sınıflar devletin kontrolünü ellerinde tutmak için benzer yöntemleri kullanmışlardır. Bunlar alt sınıfların taleplerinin etkisizleştirilerek bir pasif devrimle sisteme massedilmesi, parlamento içi ve dışı sezarist çözümlerdir. Bu çerçevede oluşan sürekli olağanüstü hal durumu anayasaların etkisizleştirilmesi ve kararın normun yerini alarak siyasal olanın hukuki olanı safdışı bırakmasının sonucudur. Küreselleşmenin yoğunluk kazanmasıyla birlikte çıkarları daha da özdeşleşen küresel ve yerel sermaye devlet üzerindeki kontrollerini neoliberal reformlarla sağlamlaştırmış ve devlet aygıtını sınıf çıkarlarını koruyan bir mekanizmaya indirgemişlerdir. İki ülke de uzun süren terör sorununu barış ve çözüm süreci adı altında müzakere etmişlerdir. Bu süreç Kolombiya'da referandum onayı alamamış, Türkiye'de de rafa kaldırılmış durumdadır. Otoriterleşme, liberalizm ve klientalizmin içiçe geçtiği özellikleriyle karşılaştırmaya uygun örneklerdir.

3.1.Kolombiya'da Liberalizm, Terör, Otoriterleşme

Otoriter liberalizm devlet ve sermayeyi birbirine bağlayan, burjuva toplumundaki mevcut iktisadi ve sınıfsal ilişkileri temel hak ve özgürlüklerin önüne koyan bir ideoloji olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle, kapitalizmin ve piyasanın gereksinimleri çoğulcu demokrasinin önündedir. Devletin toplum üzerinde kurduğu baskı onu karar süreçlerinden uzak tutar. Huntington bir ülkenin ekonomisinin demokrasiye geçinceye kadar askeri rejimler de dâhil otoriter rejimlerin ilerici bir işleve sahip olduğunu ifade etmiştir (Çağlar, 2010).

Merkez ülkelerdeki modern devlet erken kapitalistleşmenin getirdiği karmaşık iç siyasi süreçler tarafından şekillendirilirken çevre ve yarı çevre devletleri varlıklarını coğrafi konumları ve sömürge dönemi kurumsal düzenlemelere borçludurlar.

Çevre/yarı çevrede devletler merkez devletlerin dışarıdan müdahaleleriyle onların çıkarlarına uygun bir biçimde şekillendirilmiştir. Merkezdeki devletler çevre devletlerin ulusal ekonomik gelişimini düzenlemeyi değil, onların emek gücü, yeraltı ve yerüstü kaynaklarından faydalanmayı amaçlamışlardır (Leftwich, 2011:227-231).

Fox (1993: 21-40) devlet-toplum ilişkilerini zaman içinde devlet ve toplum arasında güç dengesinde meydana gelen kaymalar olarak tanımlamıştır. Devlet faaliyetleri devlet ve toplum içindeki güç dengesindeki değişimlerin arasındaki neden sonuç ilişkisinin bir sonucudur. Bu açıdan Kolombiya’da devletle kırsal nüfus arasındaki diyalogu devam ettirecek yeterli bir kurumsal çerçevenin kurulamadığı görülmektedir (Zamosc, 1990: 63).

Zamosc (1990) Kolombiya’da süregelen şiddet sürecinin çok boyutlu bir siyasi krize dayandığını belirtmiştir. Bu krize yaygın halk mücadeleleri, devam eden gerilla hareketleri ve uyuşturucu kartellerinin yükselişi yön vermektedir. Köylü hareketleri kayırmacılığa bir çeşit meydan okuyuş ve siyasi vatandaşlığın genişletilmesi talebi olarak yorumlanabilse de, bunların demokratik potansiyellerinin sınırları vardır: köylülerin taleplerini daha geniş bir demokratik proje içinde birleştirmeye yetecek siyasi bir ittifakın yokluğu ve uyuşturucu kartellerinin kırsalda bir güç olarak ortaya çıkmaları.

Cramer (2006) geleneksel çatışma-gelişim modelini mercek altına almış ve onu aynı anda zora dayalı mülk biriktirme ve insanların yerinden edilmesi süreci olarak tanımlamıştır. Savaş ve şiddet sıklıkla gelişim için gerekli olan servet birikimi, toplumsal örgütlenme ve teknik değişime uygun bir atmosfer oluşturmaktadır. Yoksul ülkelerdeki şiddet zengin ülkelerin eylemleriyle yakından ilişkilidir. Bu eylemlerin arasında bu ülkelere uygunsuz ekonomi politikaları dayatmak ve askeri elitlerin oluşturduğu hükümetlerin desteklenmesi vardır. Kolombiya’da kapitalizmin gelişim sürecinin yakıtı savaş olmuştur. Gomez vd. (2015: 271-272) ilkel birikim yoluyla kapitalizme geçişin arazi gasplarıyla olduğunu ve halen bu sürecin devam ettiğini ifade etmiştir. Köylülerin yerlerinden edilmesiyle daha büyük arazilere dönüşen bu arazilerin yeni sahipleri, buraları daha karlı ticari faaliyetler için kullanmaya başlamışlardır.

3.1.1. Kolombiya’da sınıfsal yapı

Kolombiya İspanyol sömürgeciliğinin siyasi, ekonomik ve toplumsal mirasını devralmıştır. Sömürge yönetiminin uyguladığı baskı Kolombiya toplumunun ve devlet yapısının genel karakteristiğini oluşturmaktadır. Bu dönemde oluşturulan birbirinden görece bağımsız üretim alanları köylülerle toprak sahibi sınıf arasında bir çeşit ahabap-çavuş ilişkisinin oluşmasına neden olmuştur. İspanyol kökene sahip olanlar (creole) ya da en azından açık renkli melezler (mestizo) toplumsal hiyerarşinin üst tabakalarında yer almaktadır. Yerliler ya da Afrika kökenlilerin toplumsal hiyerarşi içinde yükselmeleri neredeyse imkânsızdır (Bushnell, 2010: 8-10). Sonuç olarak Kolombiya’da güçlü bir hiyerarşinin hâkim olduğu kapalı ve despotik bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır.

Sömürge dönemi sona erdikten sonra ülkede kalan İspanyol elitleri iktidarı elinde bulundurmaya devam etmektedir. Kolombiya’daki bu sınıfsal mirasta, Kilise, ordu ve monarşi kilit rol oynamaktadır. Kolombiya’daki bu durum İspanya’daki toplumsal yapı incelendiğinde daha rahat anlaşılacaktır. Tarihsel olarak toprağın en önemli üretim aracı olduğu İspanya’da iktidar bloku büyük toprak sahipleri, Katolik kilisesi ve monarşiden oluşmaktaydı. Yaptığı yatırımlarla büyümek yerine sömürgelerden gelen gelirlere bel bağlayan burjuvazi bu blok içinde etkin bir konuma sahip değildi. Toplumda en iyi örgütlenmeye sahip olan ve kendisi de aynı zamanda en fazla toprak mülkiyetine sahip olan Kilise büyük toprak sahipleriyle ittifak halindeydi (Yıldırımaz, 2018: 4). Dolayısıyla, Kolombiya’daki Katolizm ülkedeki Muhafazakar Parti içindeki büyük toprak sahipleriyle Kilisenin kurduğu koalisyonun meşrulaştırıcı temelini oluşturmaktadır. Bu koalisyon iç savaştan (La Violencia) sonra liberalleri de içine alarak alt sınıfları dışlamıştır.

Kolonyal dönemde dinin toplumsal kontrol üzerindeki etkisinden faydalanmak isteyen İspanyol devleti Kolombiya’da Kiliseyi desteklemiştir. Resmi eğitim kurumları başta olmak üzere birçok alana hâkim olan kilisenin tam bir hegemonyası söz konusuydu (Bushnell, 2010: 12). Dini kurumlara olan sadakat muhafazakârlar için ideolojik çerçeveyi oluştururken İspanyol sömürgeciliğinin mirası olan nüfus ile yerli kabileler ve Afrikalı kölelerin torunlarından oluşan kitle arasında cereyan eden

toprağa dayalı haklar mücadelesi, Kolombiya siyasi çatışmalarının özünü oluşturmaktadır.

İspanya’da olduğu gibi Kolombiya’da da tarım sektörünün ülkenin ekonomik gelişimindeki rolü unutulmamalıdır. Ancak bu sektör aynı zamanda geniş toplumsal ayrışmanın da kaynağını oluşturmaktadır. Kolombiya’daki sınıf mücadelesinin özünü oluşturan toprak sorunu siyasi yapıyı şekillendirmiştir. Arazilerin çok büyük bir bölümünün sahibi olan azınlık toprak sorununun çözümü konusunda isteksizdir.

Bagley (1988: 84) 1980’ler Kolombiya toplumunun yapısını bir sınıfsal aidiyet, statü farklılıkları ve sınırlı dikey geçiş olanaklarına sahip bir yapı olarak tasvir etmiştir. Kırsalda değişimin çok zor olduğu katı hiyerarşik yapılar söz konusuysa, kentlerde sayısı artan orta sınıfla birlikte daha esnek bir toplumsal sistem oluşmuştur. Sınıfsal ayrımlar meslek, yaşam tarzı, gelir, aile geçmişi, eğitim ve güç gibi kavramlarla yapıliyordu. Statünün önemli olduğu Kolombiya toplumunda, sınıfsal aidiyet toplumsal yaşamın önemli bir yönüdür. Üst sınıflar köklü bir geçmişe sahip seçkinler ve girişimci karakterleriyle mülk edinmiş olan yeni zenginler olarak ikiye ayrılmıştır. Birincisi geniş topraklara, saygın bir kökene ve soyadına sahiptir. Bu sınıf sıklıkla hükümete, kiliseye ve orduya personel sağlamaktadır. Üst sınıfın yeni üyeleri ise orta sınıftan üst sınıfa geçiş sürecinde olanlar olarak düşünülebilir. Bunlar sahip oldukları girişimci yetenekleriyle bankacılıkta, ticarette ve sanayide ekonomik ve toplumsal başarıyı yakalamışlardır. Bunlar kendilerini seçkinlerle aynı kategoride görsele de toplumun geri kalanı böyle düşünmemektedir.

Üst sınıflar ayrıcalıklarını koruma ve enformel bir karar verme grubu olan “roscas” yoluyla değişimi kontrol etme konusunda oldukça yeteneklidirler. Bu gruplar kişisel ilişkilerle bağlı hiyerarşik bir yapıdır. Roscas önemlidir, çünkü bunlar bütün siyasi kararların şekillendiği ve kariyerlerin belirlendiği gruplardır (Bagley, 1990: 85-87).

Orta sınıf ise geç gelişimi ve devam eden büyümesi nedeniyle heterojen bir yapı arz etmektedir. Küçük iş adamları, profesyoneller, maaşlı çalışanlar, diğer beyaz yakalılar, çiftçiler ve organize işgücünün bazı üyeleri bu grubun içine dahildir. Bunlar hükümetin sunduğu finansal, teknik desteklerden en büyük payı alan kişilerdir. Bagley’in (1988: 87-90) “üst orta sınıf” ve “alt sınıflardan orta sınıfa geçmekte olanlar” olarak ayırdığı bu grupta sınıflar arası geçiş vardır.

Sınıf bilinci bakımından “kitlelere” göre daha iyi durumda olan alt sınıflarda genellikle ortak kimlik duygusu yoktur. Dağınık ve belli bir beceriye sahip olmayan bu sınıf üyeleri sınırlı bir güvence sunan düzenli işlerde çalışmaktadır. Alt sınıfın üst tabakalarında sendikalı fabrika işçileri vardır. Bu gruplar bazen siyasi partilere ve işverenlerine taleplerini yerine getirmeleri için baskı yapmaktadırlar. Bu grup kendi statülerinin kaynağı olan işlerini kaybetmemek için statükoyu desteklerler. Dini törenler ve günler bu grup için önemlidir (Bagley, 1990: 90-93).

En alt tabakayı oluşturan “kitleler” asgari standartlarda yaşayan, düzenli bir işi ya da güvencesi olmayan cahil ve yoksullardan oluşmaktadır. Bunlar toplumun sosyo-politik periferisinde yaşayan göçmenler, Kızılderililer ve siyahlardan oluşmaktadır. Amaçları sadece hayatta kalmak olan bu grup üyeleri siyasi sistemi anlayacak etkili bir anlayışa sahip değildir (Bagley, 1990: 91).

3.1.2. Liberal-muhafazakâr çatışması ve “La Violencia”

1819'da Simon Bolivar tarafından bağımsızlığına kavuşturulan Kololombiya'da, liberal-muhafazakar çatışmasının kökenleri bu dönemdeki kolonyal elitlerin kendi aralarındaki ayrışmaya kadar uzanmaktadır. Bu bölünme kolonyal yönetimin devamı ya da bağımsızlığın ilan edilmesi üzerinde şekillenmiştir. Liberaller bağımsızlığın ilan edilmesi yönünde bir irade gösterirken, muhafazakârlar sömürge mirasının korunmasından yana tutum sergiliyorlardı. Liberallerin toplumsal tabanını, ticaretin serbestleşmesini ve devlet müdahalesinin kaldırılmasını isteyen tüccarlar ve çiftçiler, küçük toprak sahipleri ve özgürlük isteyen köleler oluşturuyordu. Muhafazakârların toplumsal tabanı ise köle sahipleri, Katolik kilise hiyerarşisi ve büyük toprak sahiplerinden oluşuyordu. Köylüler ise iki grup arasında bölünmüş olsalar da işverenleri olan muhafazakârları destekliyorlardı (Türkoğlu, 2014).

1930'dan başlayıp, 1946'ya kadar süren Liberal Parti iktidarının sona ermesiyle birlikte iktidara gelen Muhafazakar Partinin bürokraside başlattığı temizlik ve ardından köylülerin desteğini alan ve aynı zamanda kentlileşen ve modernleşen toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasını isteyen Liberal Partinin lideri Jorge Eliécer Gaitan'ın 1948'de öldürülmesi, 1958'e kadar yüzbinlerce kişinin ölümüne neden olacak olan bir şiddet döneminin kapısını aralamıştır (Sturges-Vera, 1990: 36).

Sonuç olarak toprak sorununun çözülememesi rantçı-kapitalist bir devletin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

La Violencia boyunca muhafazakar polisler, siviller ve parti yönetimiyle resmi bir bağı olmayan ancak sempati besleyen liberal gerillaların vahşeti sergilenmiştir. Kolombiya Komünist Partisinin etkili olduğu bazı bölgelerde daha sonra komünist gerilla gruplarına dönüşecek olan öz-savunma güçleri oluştu (Bushnell, 2010: 44). Bir taraftan çatışmalar sürerken diğer tarafta elitler ülkenin en verimli topraklarına el koymakla meşgullerdi (Demir, 2017). Türkoğlu (2014) La Violencia döneminin neden bu adla adlandırıldığını üç özelliğine atıfta bulunarak açıklamıştır. Bunlardan ilki ülke tarihinde daha önce hiç bu boyutta şiddetin uygulanmamış olmasıyla ilgilidir. Ülke yönetiminde söz sahibi olan elitlerin yanı sıra farklı gerekçelerle apolitik köylüler ve işçi hareketleri gibi başka grupların da çatışmalara dâhil olması iç savaş ülke geneline yayılmasına ve derinleşmesine neden olmuştur. Üçüncü olarak iç savaş toprak sorunu başta olmak üzere birçok sosyal ve siyasi sorun temelinde geleneksel elitlerin hakim olduğu yerlerde değil, kahve yetiştiriciliğinin yaygın olduğu kırsal bölgelerde patlak vermiştir.

1949 sonunda yapılan başkanlık seçimlerinde liberaller aday çıkarmayınca muhafazakârların adayı Laureno Eleuterio Gomez Castro başkan oldu. Gomez 1953'te yürütmenin yetkilerini artıran, kilisenin resmi rolünü güçlendiren neo-faşist bir anayasa hazırlattı. Komünist olarak etiketlediği liberal muhalefetin üzerindeki baskıyı iyice artıran Gomez bununla yetinmeyerek ılımlı muhafazakarlar ve ordu üzerinde de baskı kurmaya çalıştı. Rahatsızlığından dolayı yetkilerini Roberto Urdaneta Arbelaez'e bırakan Gomez, 1953'te tekrar geri dönmek istediğinde, parlamentodaki Ospina yanlısı ılımlı muhafazakârlar, Liberal Parti ve silahlı kuvvetlerden oluşan bir konsey onu görevden aldı ve askeri bir hükümet kuruldu (Sturges-Vera, 1990: 36-39).

Şiddete son verme yönündeki çabalarından dolayı Rojas Pinilla önderliğinde gerçekleştirilen darbeye ilk tepkiler olumluydu. Siyasallaşan polis teşkilatı orduya dahil edildi. Basın üzerindeki sansür uygulaması gevşetildi. Hapisteki siyasi tutuklular salıverildi. Pinilla aynı zamanda altyapı yatırımlarına ağırlık verdi ve küçük çiftçilere bir kredi sistemi uygulamaya koydu. Ayrıca ulusal Sosyal Refah

Hizmetleri kuruldu. Ancak bu ve buna benzer birçok popülist uygulama iyi yönetilmedikleri için başarıya ulaşamadığı gibi bir taban oluşturmaktan çok elitlerin tepkisini çekti. Toplumsal desteği azalan Pinilla hükümeti otoriter bir yapıya bürünüp baskıları artırdı. Kahve fiyatlarındaki düşüş ve hükümetin enflasyonu azdıran politikaları, İkinci Dünya Savaşından sonra elde edilen kazanımların yitirilmesine neden oldu. Diğer taraftan hükümet birliklerinin şiddeti bastırma yönündeki çabaları devlet başkanının pamuk ipliğine bağlı olan statüsünü tehlikeye attı (Sturges-Vera, 1990: 39-40).

Pinilla kendisine yeni anayasa ve 1962 yılına kadar başkanlık yolunu açacak olan yasal düzenlemelerle kendi sonunu yakınlaştırdı. Muhalefet kenetlendi ve güçlendi. Muhafazakârlar ve liberaller kendi aralarındaki kavgayı bırakarak Pinilla'ya karşı "Ulusal Cepheyi" kurdular. Pinilla muhafazakar lider Guillermo Leon Valencia'nın tutuklanması emrini verince toplumsal gösterilerin yanı sıra kilise, iş çevreleri ve üst düzey subayların muhalefetiyle karşılaştı ve istifa etmek zorunda kaldı. Askeri cunta geçici bir süreliğine kontrolü ele aldıktan sonra, iki partili bir koalisyona hükümeti devretti (Bushnell, 2010: 46).

La Violencia döneminde kentlerin nüfuslarında hızlı bir artış yaşandı. Bunun nedenleri arasında sanayi istihdamı ve diğer şehir olanaklarının yanı sıra kırsaldaki çatışmalardı. 1950'lerin sonlarında şehirlerin toplam nüfusu kırsal kesimle eşitlendi. Bu da daha fazla Kolombiyalı'nın eğitim ve toplumsal imkânlardan yararlanması ve birçok değişikliğin hızının artması anlamına geldi (Bushnell, 2010: 47).

Ayrıca hükümet tarafından uygulamaya konan aile planlaması programı hem dini çevrelerden hem de bunu anti-emperyalistlerin sayısını azaltmak isteyen ABD'nin bir oyunu olarak değerlendiren solculardan tepki gördü. Bu farklı motivasyonlara sahip kilise ve gerilla gruplarının birbirlerine yaklaşmasına ve muhalefetin toplumsal tabanının genişlemesine yardımcı oldu.

Sonuç olarak, La Violencia gerilek muhafazakârlarla ilerlemeci liberaller arasında varılan sezarist bir çözümle neticelenmiştir. Sınıf içi uzlaşının bir neticesi olan dönüşümlü hükümet sistemi boyunca alt sınıfların talepleri ötelenmiş ve sermaye sınıfının genel çıkarları korunmuştur. Devletin baskı aygıtları bu çıkarların korunması için seferber edilmiştir. Ancak, yönetici sınıfların çözüme kavuşturmadığı

sorunların neticesinde, kapitalist devletle uzun soluklu bir mücadeleye girişecek olan gerilla örgütlerinin tohumları sınıfsal karakterli bu çatışmalı süreçte atılmıştır. Türkiye dâhil dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Soğuk Savaşın en şiddetli yıllarına denk gelen bu iç savaşta ABD ile çıkarları örtüşen egemen sınıfların ittifakı antikomünist düzlemde kurulmuştur.

3.1.3. Toprak sorunu

İmparatorluk bürokrasileri kralın büyük toprak sahipleri karşısında güçlenmesinin ifadesi sayılabilir (Günlü, 2014: 43). Ancak, Kolombiya örneğinde İspanyol kolonyal yönetimi altında yaşanan toprak yoğunlaşması kolonilerin merkezden yönetilmesinin zorluğu ve kolonyal yönetime bir toplumsal taban sağlama işlevi açısından değerlendirilebilir. Nitekim bu plantasyonlarda çalıştırılan mülksüz sınıf da işlerini kaybetme korkusuyla bu sınıfa destek sağlamışlardır. Ayrıca büyük toprak sahibi sınıfların destekçisi konumundaki Muhafazakar Partinin toplumsal desteğini katı Katolik inancına sahip kitleler sağlamıştır.

Toprağın dünyada en eşitsiz dağıtıldığı yer olarak Kolombiya’da toprak mülkiyeti yoğunlaşması en yüksek seviyededir. Toprak eşitsizliği kırsal bölgelerdeki yoksulluk ve bu nüfusun ekonomiden dışlanmasıyla yakından ilişkilidir. Kolombiya’da bağımsızlığın elde edildiği kaotik yıllarda toprak mülkiyeti ve hakkı yeterince tanımlanmamıştır. Hükümet bağımsızlık savaşı borçlarını kamu arazileriyle ödemiştir. Dolayısıyla Kolombiya toprak reformunu tanımlayan karakteristik özelliği kamu arazilerinin mülksüz ya da fakir tarım işçilerine transferi şeklinde olmuştur. 1901 ve 2012 yılları arasında devlet birçok kamu arazisini köylülere ve tarım şirketlerine devretmiştir (Faguet vd., 2016: 16-18).

Eşitsizlik ve mülkiyet tanımlamasındaki hukuki eksiklikler, Kolombiya’da 19. yüzyılın başlarından bu yana toprak sorununun biçimsel görünümü olmuştur. Hükümetler bu sorunun farkında olsalar da, 1820, 1874, 1882 ve 1912’de küçük toprak sahiplerinin lehinde yaptıkları düzenlemeler sorunu çözmekte yetersiz kalmıştır. Bunun nedeni küçük toprak sahiplerinden bu topraklar için istenen harçların yüksek olması ve büyük toprak sahiplerinin buna izin vermemesidir (Faguet vd, 2016: 13-15).

Sömürge döneminde İspanyollar tarafından “encomiendas” sistemi kurularak geniş mülkler oluşturulmuştur. Bu, genellikle İspanyol olan mülk sahiplerinin yerli halklarına koruma sağlaması ve onların Hristiyanlaştırılması karşılığında emeğini sömürmesine ve onlardan haraç almasına izin veren bir sistemdi. Teknik olarak bir mülkiyet oluşturma da miras yoluyla toprağın kullanılma hakkı bir sonraki nesle aktarılabilmekteydi. Sonuç olarak “encomiendas” toprak sahiplerinin onları “latifundialara” (büyük çiftlik) dönüştürmesine olanak sağlayan bir sistemdi. Bundan ayrı olarak diğer İspanyol kökenli “creole” çiftçilerinin devletten daha küçük araziler elde etmesiyle eşitsiz ve iki kademeli bir mülkiyet sistemi oluşmuştur. Mestizosların sayılarının artarak çoğunluğu ele geçirmeleriyle “minifundias” (küçük çiftlikler) ortaya çıkmıştır (Faguet vd, 2016: 16-17).

19. yüzyılın sonuna doğru tarımsal kalkınma için yapılan çalışmalar ön plana çıkmıştır. İlk defa 1936’da mülkiyetin toplumsal işlevi tanımlanmıştır. Toprağın yoğunlaşmasını hedefleyen bu yasa toprak üzerindeki işgalcilerin haklarını güçlendirirken bireysel hakları zayıflatmıştır. (Richani, 2013: 19). Böylece işgalcilerin, üzerinde durdukları topraklar üzerinde hak iddia etmeleri kolaylaşmıştır. Sanchez ve Merteens (2001) bu reform döneminin hedeflerini büyük toprak sahiplerine yeni bir meşruiyet temeli sağlamak, iç talebi karşılamak için bir çeşit toprak burjuvazisi oluşturmak, sermaye ve emek arasındaki ilişkileri rasyonel bir temele oturtmak ve devletin yönetsel rolünü güçlendirmek için politikalar geliştirmek olarak tanımlamıştır.

1944 yılında uygulamaya konan yeni düzenleme 1936’nın sınırlı kazanımlarını da köylülerin elinden almıştır. Bu dönemdeki siyasi istikrarsızlık iktidarın büyük toprak sahiplerini ve sanayi burjuvazisini memnun edecek yasaları yürürlüğe koymasıyla sonuçlanmıştır. Richani (2013: 21-22) bu durumun toprak sahiplerinin tarımsal endüstri elitleriyle bir ittifaka girerek yeniden örgütlenme yeteneklerini ve köylü hareketinin zayıflığını göstermesi açısından önemli olduğunu ifade etmiştir. Böylece mülksüz kalan köylüler ya geçimlik tarım yapmak ya da emeklerini kırsal alanlarda ve kentlerde satmak zorunda kalmışlardır.

Kırsal kesimi yatıştırmayı, iç gıda kaynaklarını geliştirmeyi ve dış baskılara cevap vermeyi hedefleyen 1961 yasası 1973’e kadar iyi sonuçlar vermiştir. “Pacto de

Chicoral”²³ (1971) ve 1975’e kadar çıkan yasalarla büyük işletmeler için tarımsal finansman fonu kurularak sanayi burjuvazisi, geniş toprak sahipleri ve diğer elitleri memnun edecek düzenlemeler yapılmıştır (Richani, 2013: 31). 1977’de uygulamaya konan Kapsamlı Kırsal Kalkınma Programında (DRI- Desarrollo Rural Integrado) toprak sorunu çözülmeden yoksul köylülerin ve küçük çiftçilerin durumlarının iyileştirilebileceği yanılgısı hâkimdir. Bu program kapitalizmin kırsal kesimlerde gelişmesini sağlayacak ticari tarımın geliştirileceği bir politika çerçevesi sunmuştur (akt. Isaza, 2016: 55).

Pinilla ve Ulusal Cephe’nin askeri operasyonlarına karşı mücadele eden FARC La Violencia dönemindeki komünist öz-savunma güçlerinin devamı niteliğindedir. Kolombiya’da köylü bir tabana dayanan FARC’ın yanı sıra daha çok kentli öğrenci ve profesyonellerin desteğini alan ve Kuba devriminden esinlenen Ulusal Kurtuluş Ordusu (ELN-Ejército de Liberación Nacional), Maocu bir çizgide olan Halk Kurtuluş Ordusu (EPL- Ejército Popular de Liberación) da bu mücadelede yer almıştır. 1970’lerin ortalarında hükümet güçlerinin etkisinin az olduğu bölgelerde örgütlenen bu grupların gücü Ulusal Cephe’nin ekonomik başarısızlıklarından gelmekteydi.

1980’lerde önemli petrol, kömür ve altın rezervlerinin bulunması uluslararası şirketlerin kırsal bölgelere yatırımlarının artmasına neden olmuş ve ekonomik liberalleşmeyle birlikte toprağın toplumsal ve ekonomik işlevlerinde dönüşümlerin yaşanmıştır (Richani, 2013: 34). Uyuşturucu kaçakçıları, paramiliter örgütler, gerilla ve hükümet güçleri arasında meydana gelen çatışmalar kırsal kesimden kaçışı hızlandırdı. İstikrarsızlık ve tacizler nedeniyle köylüler topraklarını büyük toprak sahiplerine ve paramiliter örgütlerce desteklenen uyuşturucu kaçakçılarına satmak zorunda kalmışlardır (Machado’dan aktaran Isaza, 2016: 56). Richani’ye (2013: 113) göre, uyuşturucu kaçakçıları ve kontrgerilla faaliyetleri çerçevesinde iç içe geçmiş olan toprak yoğunlaştırma süreci geniş arazilerin tarımsal üretimden sermayenin toprak spekülasyonu ile oluşturulduğu bir yeniden üretim stratejisine dönüştürülmüştür. 1980’lerin ikinci ve 1990’ların birinci yarısında geniş arazilerin artması ve orta ve küçük ölçekli arazilerin sürekli olarak azalması süreci şiddet,

²³ Bu anlaşma Chicoral isimli kentte yapıldığı için bu ismi almıştır.

kırsal nüfusun yerinden edilmesi ve gerillalara karşı paramiliter örgütlerin ve devlet güçlerinin yürüttüğü operasyonların neden olduğu kısımlar sermayenin ve toprağın ilkel birikiminin görünümüdür. 1994'te uygulamaya konan toprak reformu devlet müdahalesini azaltmayı hedefleyen ve Dünya Bankası tarafından geliştirilen neoliberal bir program görünümündedir. Bu reformun temel amacı arazi piyasasını bir yeniden dağıtım programı yoluyla sübvansiyon sistemi sağlayarak güçlendirmektir. Bu programlar kırsal ekonomileri dışlarken modern ticari tarıma ayrıcalıklar sunmaktadır. Bunlar temel üretim hizmetlerinin tedarikini zayıflatırken endüstriyel tarım sektörünün bir kısmında korumalar sağlamıştır. 2000 ve 2010 tarihleri arasında milyonlarca hektar arazi madencilik sektörüne ayrılınca kıt kanaat geçiren yüzbinlerce küçük çiftçi gıda üretimi için ayrılan arazilerinden göçmek zorunda kalmışlardır (Richani, 2013: 220). Tarımsal üretim için ihtiyaç duyulan verimli topraklar belki de bir daha geri döndürülemez bir şekilde madencilik sektöründe faaliyet gösteren uluslararası şirketlere devredilmiştir.

Kolombiya son 30 yıldır tutarlı bir ekonomik büyümeyi sürdürmekte iken aynı toplumsal eşitsizlik düzeyi 1930'lardan bu yana devam etmektedir. Büyük toprak sahiplerinin ise çözüm konusunda taviz vermeye niyetli olmadıkları görülmektedir. Büyük toprak sahiplerinin temsilcisi olarak eski başkanlardan Alvaro Uribe'ye göre bu konudaki hiçbir muhalefete hoşgörü gösterilmemelidir (Deschamps, 2016).

Sonuç olarak, Kolombiya'da hükümetler tarafından uygulamaya konan her toprak reformu yasasından yararlananlar kırsalda yaşayan yoksullar değil büyük toprak sahipleri olmuştur. Devletin kapasitesi ve özerkliği her seferinde toprak sahibi sınıf tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Özellikle belli bölgelerdeki latifundiaların varlığı daha küçük araziler, çevreye dağılmış toprak mülkiyetleri ve daha düşük kalkınma seviyelerine neden olmuştur. Toprak reformları kamu yatırımlarının ve hizmetlerinin artmasına yardımcı olmuştur. Ancak, Kolombiya'nın birçok bölgesinde elitler toprak reformunun nimetlerini kendilerine akıtmayı bilmişlerdir (Faguet vd, 2016: 38). Dolayısıyla arazi konusundaki eşitsizlikler Kolombiya'da toplumsal sorunların merkezinde yer almaya devam etmiştir. Her seferinde akamete uğrayan toprak reformları sermaye ve köylülük arasındaki sınıf mücadelesinde devlet aygıtının sermayenin işlerini gören bir komite gibi örgütlenmesi açısından ele alınmasını gerektirmektedir. Kolombiya'da toprağın temel üretim aracı olması, ülkenin

jeopolitik konumu ve ABD piyasasına yakınlığı illegal sermaye gruplarının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

3.2.Yasadişı Sermaye ve Sınıflar Arası İlişkiler

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Kolombiya'daki sınıflar arası ilişkiler sömürge dönemi mirasını yansıtmaktadır. Kırsalda yaşanan çatışmalar, paramliler örgütlerin baskıları sonucunda kırsal nüfusun kentlere yığılması, küresel işbirlikleri, uyuşturucu gelirlerinden hemen hemen herkesin pay almak istemesi Kolombiya'daki sınıflar arası ilişkilerin seyrinde belirleyici olmuştur. Bu bölümde uyuşturucunun Kolombiya için neden önemli olduğu ve küresel ve ulusal düzeyde sınıflararası ilişkileri nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

3.2.1. Uyuşturucunun Kolombiya ekonomisi için içerdği anlam

Kolombiya'da İkinci Dünya Savaşından sonra kahve ihracatına dayalı ithal ikameci bir ekonomi politikası benimsenmiştir. Restrepo (1966-1970) döneminde yapılan ekonomik reformlarla yüksek ihracat rakamlarına ulaşılmış ve işsizlikte düşüş yaşanmıştır. Ancak, 1970'lerden sonra uygulamaya konan neoliberal politikalar ihracatı geriletince Kolombiya ekonomisi bir durgunluğa girmiştir. Gerileyen ekonomik durum uyuşturucu üretimi ve ticareti için elverişli bir toplumsal ve ekonomik ortam yaratmıştır. Şehirlerde yaşayan genç nüfus uyuşturucuya bir gelecek umudu olarak bakarken kırsal nüfus da bir geçim kaynağı olarak yaklaşmıştır. Bölünmüş siyasi sistemin getirdiği iktidar boşluğunda yoksulluğa terk edilmiş kentli yığınlar kartellerin sağladığı yararlar bir çıkış yolu sunmuştur. Liberal ekonomi politikaları Kolombiya'nın politik ekonomisini zaafa uğrattınca, yüzbinlerce küçük ve orta ölçekli üretici, köylüler ve topraksız çiftçiler hayatta kalabilmek için narkotik endüstrinin çekim alanına girmiştir.

Kolombiya ekonomisi için milyarlarca dolar değerinde bir sektör olan kokain Kolombiyalılar için hem bir lanet hem de bir kurtuluştur. Koka bitkisi yetiştiren Kolombiyalılar yakalanmaktan korkarlarken aileler ya gerillalarla ya da paramliler örgütlerle işbirliği yapmak zorundadır. Bu, çiftçileri muz ve kahve gibi legal tarıma yönlendirmek Kolombiya hükümetinin önündeki en büyük engeldir (Phippen, 2016). Aksi halde ya mülteci olup açlıktan ölecekler ya da kısa yoldan zengin olabilmek için bu örgütlerin kiralık katilleri olacaklardır (Linton, 2014).

Kolombiya’da nüfusun % 70’i günde 2 doların altında bir gelirle hayatlarını sürdürmeye çalışırken küçük bir azınlık muazzam bir servete sahiptir. Bu ayrıcalıklarını sürdürmek isteyen elitler ya siyasi pozisyonları kendileri işgal etmekte ya da siyasi otoritelerle bir güç ilişkisi içine girmektedirler. Bu otorite toplumsal bir hareketle tehdit edildiğinde ise devletin meşru şiddet tekeli bu sınıfın çıkarlarını korumak için devreye sokulmaktadır. STK temsilcilerine karşı yürütülen kaçırma, suikast vb. eylemler için paramiliter örgütlere aktarılan kaynak siyasilerin uyuşturucu kaçakçılarıyla girdikleri ilişkiler sonucu ya da diğer illegal yöntemlerle elde ettikleri gelirlerden karşılanmaktadır (Torrenegra, 2011).

Uyuşturucuyla mücadele kapsamında koka bitkisi üretiminden vazgeçip başka ürünlere yönelen çiftçilere hükümet tarafından söz verilen destekler verilmeyince bu çiftçiler hayatlarını idame ettirebilmek için koka bitkisi üretimine geri dönmüşlerdir. Ayrım yapmaksızın yapılan havadan ilaçlamayla mücadele yöntemi gıda üretimi, ekonomik istikrar ve insan sağlığı üzerinde ciddi sonuçlar doğururken kırsal nüfusun kentlere yığılarak ucuz işgücüne dönüşmesine neden olmuştur (Brittain, 2009b). Şehirlerdeki lümpenleşmezirvedeki azınlığın ekonomik ve devlet elitleriyle işbirliği içinde olduğu ve tabanda da yozlaşmış, tüketim odaklı bir yaşam tarzını sürdüren bir kitlenin olduğu bir hiyerarşi yaratmıştır (Petrus, 2009).

Kolombiya’da koka bitkisi üretmek yasadışı sayılsa da legal ürünlerin sık ormanlık alanlardan getirilmesinin maliyetli olması çiftçilerin çok karlı koka bitkisine yönelmesinde etkili olmuştur (Phippen, 2016). Olivier Villar Kolombiya merkez bankasının verilerine göre 1990’ların ikinci yarısında toplam servetin %30’nun kokainden geldiğini ifade etmiştir.

Neoliberal toprak politikaları sağcı narko-hareketinin temelini oluşturmuştur. Makineleşmiş tarıma dayalı ihracatın gelişmesinin yanı sıra devlet terörü ve paramiliter ölüm timleri Kolombiya’da milyonlarca köylüyü yerinden ederek onların şehirlere yığılmalarına neden olmuştur. Ayrıca ABD’den ithal edilen ucuz tarımsal ürünler de binlerce küçük ölçekli tarım yapan çiftçinin üretimden çekilmesine neden olmuştur. Kriz içinde olan imalat sektörü ise şehirlere yığılan bu kitleleri bu emek-yoğun işgücünü emecek güce sahip değildi. Bu durum onların ya ilerlemeci toplumsal hareketlere destek veren kitlelere katılmalarını ya da narko-endüstride iş

bulmalarına neden olmuştur. 1990'ların ve 2000'lerin ekonomik krizleri sonucunda işsizliğin artması bu kitlelerin narko-endüstride istihdam edilmelerini hızlandırdı ve kolaylaştırdı. Paramiliter örgütlere bağlı ölüm timleri olan “sicarios” da bu kitlelerin içinden gelen gençlerden oluşmaktaydı (Petras, 2009).

İnsan hakları savunucularına göre Kolombiya'da güç ve baskıya dayalı bir adaletsizlik ve eşitsizlik hüküm sürmektedir. Ülkede işlenen suçların sonuçları seçkinlerin memnun ederken sahipsiz, kendi başına hareket eder gibi görünen bu çeteler siyasi güç sahibi kişilerle yakın ilişki içindedir (Torrenegra, 2011). Kolombiya'da uyuşturucu kaçakçıları ve sağcı paramiliter örgütler solcu ve ilerlemeci örgütleri desteklediğinden şüphelenilen köylü topluluklarını yok ettikten sonra geniş toprakların sahibi olmuşlardır. Sicarios iş çevrelerinin önde gelenleri ve çok uluslu şirketler için de sendikacıları, köylü ve Kızılderili örgütlerinin liderlerini hedef almışlardır (Petras, 2009).

Green'e (2018) göre, başta Pablo Escobar olmak üzere, uyuşturucu işini bir şirket gibi yöneten Kolombiyalı karteller devlet yetkililerini, askeri, polisi ve yargı mensuplarını “plata o plomo”²⁴ yöntemiyle kontrolü altına almıştır. Bu yöntemle kurdukları rüşvet ağı sayesinde milyarlarca dolarlık bir ciroya ulaşabilmişlerdir. Yirmi yıl boyunca sadakat, şiddet ve rüşvetten oluşan bu formül Medellin Karteline koka tarlalarından Chicago'daki sokak satıcılarına kadar küresel kokain ticaretinin her aşamasında kontrolü ellerinde tutmalarına yardımcı olmuştur. Uribe gibi önemli siyasi figürlerin uyuşturucu ortlarıyla bağlantıları gizli değildir (Petras, 2009).

3.2.2. Uyuşturucu kartelleri, paramiliter örgütler ve gerilla grupları

Saab ve Taylor (akt. Özeren vd. 2013: 7) uyuşturucudan elde edilen gelirlerin küresel bağlamda petrolden elde edilen gelirden fazla olduğunu iddia etmektedirler. Bu da Kolombiya'yı legal ya da illegal aktörler için cazip bir ülke haline dönüştürmektedir. Kolombiya'daki uyuşturucu kartelleri küresel uyuşturucu üretiminin %80'ini gerçekleştirmektedirler.

Kolombiya'da faaliyet gösteren gerilla örgütleri ve aşırı sağcı paramiliter grupların uyuşturucu kartelleriyle sıkı ilişkileri vardır. Çünkü uyuşturucu bu grupların temel

²⁴ Gümüş ya da kurşun anlamına gelen, sadakat ile ölüm arasında bir seçim yapılmasını öngören tehdit.

finans kaynağını oluşturmaktadır. 2000'lerin başlarında güç ve etki bakımından sağcı lümpen-narko hareket ilerlemeci halk hareketlerinin çok ötesine geçmiştir. Bu aktörler arasındaki ilişkinin aldığı biçimler Kolombiya'daki gerilla-devlet çatışması ekseninde daha kolay anlaşılabilir.

Kolombiya hükümetinin on yıllar süren ulusal terörle mücadele stratejisi 1950'lerde Amerikan ordusunun sponsorluğunda geliştirilmiştir. Amerikan hükümeti bu sponsorlukta çok uluslu şirketlerin ve yabancı sermayenin ekonomi politikalarına uyumlu bir siyasi sistem kurmayı hedeflemiştir. Bu politikalarla karşı çıkanlar askeri yollarla bertaraf edilmesi gereken iç düşmanlar olarak damgalanmışlardır. Barışın önündeki en büyük engel olarak resmedilen FARC'a karşı çok uluslu şirketlerin menfaatleri doğrultusunda organize olmuş olan devletin cevabı ulusun esenliği için gerekli bir tepki olarak tanımlanmıştır. Peppe (2015) bunun doğru olmadığını "Kolombiya ihtilafının" terörle mücadele değil, devletin kontrolünü elinde bulunduran küçük bir elit grubun çoğunluğa karşı mücadelesi olduğu tespitini yapmıştır. Bu kapsamda kim olursa olsun demokratik reform ya da toplumsal adalet isteyen herkes Komünist Partinin ve dolayısıyla FARC'ın destekçisi olarak görülmüştür.

Kovalık, paramiliter güçlerin Kolombiya devletinden ayrı düşünülemeyeceğini, insan hakları örgütlerinin hükümetin bu gruplara silah yardımı yaptığını ve hatta onlarla ortak operasyonlar yürüttüğünü iddia etmiştir. İnsan hakkı ihlallerinin % 80'i kolluk kuvvetleri ve paramiliter gruplar tarafından gerçekleştirilmiştir (Peppe, 2015). İnsan Hakları Örgütünün raporuna göre (HRW, 2001: 10) Kolombiya ordusu başta olmak üzere Kolombiya güvenlik güçleri paramiliter örgütlere tolerans göstermiş, desteklemiş ve hatta belli bölgelerde aktif olarak işbirliği yapmıştır. Kolombiya hükümeti ve Genelkurmayı insan hakları konusunda hassas davrandıklarını savunsalar da bu ihlaller ve ordu-paramiliter örgütler arasında devam eden işbirliğine dair birçok sağlam delile ulaşılmıştır.

Kolombiya'da gerilla grupları, uyuşturucu örgütleri, paramiliter örgütler ve resmi kurumlar arasında çetrefilli ilişkiler bulunmaktadır. Pablo Escobar M19 gerilla örgütüne adalet sarayını bastırarak arşivin yakılması konusunda onlarla işbirliği yapmıştır (Woody, 2016). Cali karteli ise Pablo Escobar'a karşı Kolombiya Birleşik

Öz Savunma Kuvvetleri (AUC- Autodefensas Unidas de Colombia) ile anlaşırken Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA- Central Intelligence Agency) ve Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi (DEA- Drug Enforcement Administration) de Cali karteline destek vermiştir (Telegraph, 2008, 7 Kasım). Escobar'ın ölümünden sonra onun kurduğu ilişkiler ağını devralan Cali karteli ile Devlet Başkanı Ernesto Samper arasında 1994 seçimleri için yapılan işbirliği gün yüzüne çıktığında bir deprem etkisi yapmıştır (Brooke, 1994).

Kolombiya'da üç nesil uyuşturucu örgütünden bahsedilebilir. Bunlardan ilki olan Medellin ve Cali kartelleri uyuşturucu zincirinin farklı aşamalarını yönetebilen hiyerarşik bir yapılanmaya sahip örgütlerdir. İkinci nesil ise küçük yapılardan oluşan “bebek” kartelleridir. Bunlar, kökeni Cali karteline dayanan bir çeşit uyuşturucu ortaklıklarıdır. AUC ve Norte del Valle Cartel uyuşturucu federasyonları gibi çalışan zaman zaman çatışan ve tepede bir yöneticinin olmadığı gruplardır (Mcdermott, 2014b). Üçüncü nesli oluşturan suç örgütleri (BACRIM-Bandas Criminales) ise öncekilerden farklı bir yapı arz etmektedir. Uyuşturucu ticaretinde birinci ve ikinci nesil uyuşturucu kaçakçıları uyuşturucuyu en başından ABD piyasasına sürüldüğü ana kadar takip ederlerken, üçüncü nesil ticarete Meksika devreye girmiştir. Artık uyuşturucu ABD piyasasına Meksikalılar tarafından sunulmaktadır. Bu durumda, BACRIM'in uyuşturucu ticaretinden aldığı pay birinci ve ikinci neslin aldığı payın yarısıdır. BACRIM karlı gördükleri alanlarda ve bölgelerde FARC'ın 57. Cephesi gibi diğer suç örgütleriyle işbirliği yapmaktadırlar. 2014'te olduğu gibi seçimlerde belli adayları destekleyerek legal alanda da ittifaklara önem veren bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. (McDermott, 2014b).

RAND (Rabasa ve Chalk, 2001:xvi) raporuna göre uyuşturucu üretiminin arttığı 1980'lerden itibaren gerilla örgütlerinin faaliyetlerinde de artış görülmüştür. FARC yüzlerce savaşçının dahil olduğu saldırılar gerçekleştirmeye başlamıştır. Ayrıca faaliyetlerini kırsaldan ülkenin daha yoğun nüfuslarının yaşadığı bölgelere doğru kaydırmıştır. Rapora göre, FARC gibi gerilla örgütleri uyuşturucu ticaretinden elde ettikleri gelirlerle siyasi etki alanlarını genişletmekte ve askeri kapasitelerini geliştirmektedirler. Uyuşturucu ve gerilla faaliyetleri yeni bir tür tehdit yaratmıştır. Bu tehdit basit bir suç şebekesinin ötesinde bu iki unsuru birleştirerek daha etkili bir sinerji yaratmaktadır. FARC bu gelirlerle siyasi bir amaca ulaşmayı hedeflemiştir.

FARC'ın uyuşturucuyla olan ilişkisini bir tür aşk ve nefret ilişkisine benzeten Mcdermott'a (2014a) göre FARC bugüne kadar varlığını sürdürmesini ilk zamanlarda adam kaırma ve gasp, 1980'lerin başından itibaren ise kokainden elde ettiği gelirlere borçludur. FARC uyuşturucunun getirdiği parayla varlığını sürdürüp hükümeti tehdit etmektedir. Diğer taraftan uyuşturucunun isyan hareketine getirdiği yozlaşma ve utançtan da nefret etmektedir.

Bir narko-terörist grup olarak adlandırılmayı reddeden FARC hakim olduğu bölgedeki uyuşturucu zincirinin değişik kademelerinden vergi aldığını kabul etmektedir. Mcdermott (2014a) FARC'ın uyuşturucu ticareti yapmasa bile bu vergilerden elde edeceği yıllık gelirin en az 50 milyon dolardan 200 milyon dolara kadar çıkabildiğini iddia etmiştir. 2001'de kurulan ve Amerikalılar tarafından eğitilmiş ve techizatlandırılmış olan "Acil Müdahale Gücü" yaptıkları operasyonlarda FARC'ın kokain ticaretiyle ilgili belgelerini ele geçirmiştir. Ayrıca FARC silah karşılığında uyuşturucu ticareti yaparak gerilla faaliyetlerini finanse etmiştir. Sonia kod adlı Anayibe Rojas Valderrama gibi birçok yesi de ABD'ye uyuşturucu soktukları gerekçesiyle hapis cezasına çarptırılmışlardır. Mcdermott (2014a) gerilla hareketiyle uyuşturucu ticaretinin birbirinden ayrılamayacağını "siyam ikizleri" tabiriyle tanımlamıştır.

Sendikacıları, toprakların sahiplerine iade edilmesini savunan aktivistleri ve iş dünyasını tehdit eden toplumsal hareketleri hedef alan BACRIM daha çok siyasi bir hareket olarak görülmektedir. McDermott (2014b) bunun nedenini sermaye sınıfının bu çeteleri kendi çıkarlarını korumak için kiralamalarından kaynaklandığını ifade etmiştir.

2001'de önemli bir gazeteci olan Kültür eski Bakanı Consuelo Araujo'nun FARC tarafından ldrldęu iddia edilse de, FARC kaırma olayını reddetmiştir (Kotler, 2001). Diğer taraftan, çiftçileri koka bitkisi yerine kakao yetiştirmeleri konusunda organize etmeye alışan Julio Henrıquez Santamaría 2001'de kaırılmıştır. Yine 2001'in başlarında yerel yetkililerin aylar öncesinden ihbar etmelerine rağmen paramiliter rgtler Chengue köyünde 24 kişiyi öldürmüş, Kolombiya ordusu da buna göz yummuştur (Wilson, 2001). Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu

(ITUC-International Trade Union Confederation) verilerine göre Kolombiya sendikacılar için dünyadaki en tehlikeli ülkedir (TUC, 2010).

3.2.3. Kolombiya’da neoliberalizm ve emek sınıfı

Kolombiya’daki yönetim biçimi demokrasiden ziyade ülke çapında yapılacak faaliyetlerin küresel şirketlerin çıkarına göre belirlendiği şirketokrasidir.²⁵Bu bağlamda ABD açısından Güney Amerika’daki diğer devletlere açılan bir kapı olması ve küresel şirketler açısından da sömürülecek zengin doğal kaynaklara sahip olmasından dolayı Kolombiya “*alt takımın yönetimine*” bırakılamayacak kadar değerlidir. İlk başlarda komünizme karşı savaş sonraları da uyuşturucuya karşı savaş ABD’nin ve şirketlerinin ülkede bulunmasının meşru gerekçelerini oluşturmuşlardır.

Dünyadaki en büyük toplumsal eşitsizliklerin var olduğu Kolombiya’da çok uluslu şirketler karlarına kar katarken ve devletin ekonomisi iyi bir performans gösterirken alt sınıfların durumu giderek kötüleşmektedir. Alttan gelen protestolar polis ve paramiliter örgütler tarafından susturulmakta ve köy halkları çevresel bozulma için bir tazminat ödenmeden yerlerinden edilmektedir (Petras, 2012). Sadece Kolombiya değil neredeyse bütün Latin Amerika küresel sermayenin madencilik faaliyetlerini yürüttüğü bir alana dönüşmüştür. Zengin bakır ve çinko rezervlerine sahip olan Ant dağları savaş alanına dönmüştür. Buralarda yaşayan yerli halklar yerlerinden edilmişlerdir (Pérez-Rincon ve Meynen, 2018).

Peppe (2015) Kolombiya’nın mevcut neoliberal sosyo-politik sisteminin sermayenin güçlenmesi için şiddetin devamını gerektirdiğini ifade etmiştir. Hristov (2014: 153) ise gerillayı Kolombiya ihtilafının bir nedeni değil semptomu olarak tanımlamıştır. Onun varlığı devlet şiddeti ve rejimin askerileşmesi için ideolojik bir temel işlevi görmüştür. Sonuç olarak gerilla hâkim sınıfların gücünü test eden toplumsal kuvvetlere yapılan saldırıları meşrulaştırmak için kullanılmıştır.

²⁵ Oxford sözlüğünde şirketokrasi belli bir ülkedeki ekonomik ve siyasal sistemin şirketler tarafından şirket çıkarları doğrultusunda yönetilmesi anlamına gelmektedir (<https://en.oxforddictionaries.com/definition/corporatocracy>).

FARC'ın taleplerinin yerine getirilmesi için hükümetin askeri-güvenlik aygıtından kısıarak sosyal programlara yatırım yapması gerekecektir. Ancak bunun olması neredeyse imkânsızdır. Çünkü Hristov'a (2014: 157) göre, bu sistem neoliberal yeniden yapılanma kapsamında toprakların ve kaynakların kitlelerden alınıp küçük bir azınlığa transfer edilmesine hizmet etmektedir. Bu yüzden FARC sonrası dönemde bile hükümet diğer silahlı grupları bahane ederek yüksek düzeyde askerileşmeye devam edecektir.

Kontrgerilla programı ve devlet terörü milyonlarca kişiyi yerinden ederek madencilik ve enerji şirketlerine alan açmıştır. Sendikacılara, insan hakları aktivistleri ve gazetecilere karşı işlenen cinayetlerin % 78'i madencilik sahaları içinde meydana gelmiştir. Yerinden edilenlerin % 87'si ve insan hakları ihlallerinin de % 80'i bu bölgelerde olmuştur. Petras (2012) çok uluslu madencilik ve petrol şirketlerinin paramiliter örgütleri faaliyet gösterdikleri bölgelerdeki toplumsal ve siyasi gösterileri bastırmaları ve dağıtmaları için beslediğini belirtmiştir. Amerikan hükümetlerinin sağladığı askeri destek ülkedeki paramiliter grupları da büyüttüştür. Ülkede faaliyet gösteren her uluslararası şirketin beslediği bir paramiliter örgüt vardır.

Kolombiya'da faaliyet gösteren bir STK olan "Barış Geliştirme Çalışmaları Kurumu"nın açıkladığı bir rapora göre 2017'de 170, 2016'da ise 116 toplumsal lider öldürülmüştür. Bu cinayetlerin altında yatan iki sebep vardır. Bunlar toprak ve doğal kaynaklardır. Doğal kaynaklarla ilgili olan çatışmalardan kaynaklanan cinayetler yasadışı madencilik ve yasadışı ürünlerden oluşmaktadır. Bu kurumun yöneticisi olan Camillo Gonzalez Posso ve Leonardo Gonzalez cinayetlerin yoğun olarak işlendiği bu bölgelerde önceden FARC'ın egemenliğinin olduğunu ve FARC ayrıldıktan bu bölgelere paramiliter örgütlerin yerleştiklerini ve toprakların denetimini ele geçirdiklerini ifade etmiştir. Modesto Serna ise FARC'ın alandan çekilmesinin bir vakum yarattığını, bu boşluğu çetelerin doldurduğunu söylemiştir (Telesur, 2018, 07 Ocak).

Santos-Urbe rejimleri bu şirketlere sundukları teşvikler ülkeyi bu şirketler için çok karlı bir üretim sahasına dönüştürmüştür. Kolombiya'nın madencilik politikasının en büyük etkisi servetin ve gücün yabancı yatırımcıların ve onların yerel işbirlikçilerinin elinde toplanmasıdır. Bu durum bu şirketlere sundukları himayeler ve hizmetlerin

sonucunda generallerin ve siyasi elitlerin de zenginleşmesine yardımcı olmuştur. Ancak kahve başta olmak üzere Kolombiya'daki emek gücünün büyük bölümünü oluşturan diğer sektörler bu süreçten gerileyerek çıkmışlardır (Petras, 2012).

3.3.Kolombiya'da Barış Anlaşması ve Otoriterleşme

Büyük toprak sahipleri ve Amerikan devleti arasındaki çıkar birliği FARC'a karşı birlikte hareket etmeyi gerekli kılmaktadır. Ülkedeki iç politik kutuplaşma bu eşgüdümün bir yansımasıdır. Antikomünizm çatışmalı bir atmosferi gerektirirken neoliberalizm ve küreselleşme sınıfsal dengelerin korunması için barışa ihtiyaç duymaktadır. Bu bölümde barış anlaşmasının alt sınıfların taleplerine cevap verip vermediği sorusuna cevap aranmaktadır. Bu soruya vereceğimiz cevap aynı zamanda askerileşme, otoriterleşme ve hangi tip hukuk devleti sorularına cevap niteliğinde olacaktır.

3.3.1. ABD dış politikası ve uyuşturucuya karşı savaş

Kolombiya, ABD açısından Ant bölgesi ve ötesini etkileyecek bir arka plana sahip jeostratejik önemi olan bir ülkedir. RAND tarafından yayınlanan bir rapor, Kolombiya'da hükümet güçleri, gerilla örgütleri, paramiliter örgütler, uyuşturucu kartelleri ve Amerikan yardımlarının getirdiği dengeler ve etkilerden oluşan istikrarsızlık kaynaklarını “Kolombiya Labirenti” olarak tanımlamıştır. Bu rapora göre Kolombiya'daki istikrarsızlık uyuşturucu ekonomisi ve devlet otoritesine meydan okuyan silahlı gruplar arasındaki sinerji ve etkileşimden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, Kolombiya devleti kırsalın kontrolünü yeniden ele almak için askeri ve kurumsal kapasitelerini artırmalıdır. Bunun için ABD'nin de Kolombiya'ya destek olması gerektiğini savunulmaktadır. Kolombiya'nın ABD için bir ulusal güvenlik sorunu olduğu ve uyuşturucuyla mücadele kapsamının ötesinde ele alınması gerektiği bu raporda belirtilmiştir. Hem Atlas hem de Pasifik Okyanusuna kıyısı olan ve Karayipler, Orta Amerika, zengin petrol rezervlerine sahip olan Venezuela ve Panama kanalına komşu olan Kolombiya ABD için stratejik bir konuma sahiptir. Kolombiya aynı zamanda çıkarılmayı bekleyen geniş petrol rezervlerine sahiptir (Rabasa ve Chalk, 2001).

Amerikan demokratlarıyla aralarında bir çeşit kan bağı bulunan Kolombiyalı Liberal hükümetler İkinci Dünya savaşı sırasında “Pearl Harbour” baskını öncesi ve

sonrasında ABD'nin yanında yer almışlardır (Bushnell, 2010: 42). John F. Kennedy ve Lyndon Johnson'a göre Kolombiya, Küba devriminin yayılmasını önlemede anahtar rol oynamıştır. Bu çerçevede, 1960'larda Latin Amerika Güvenlik Operasyonu (LASO- Latin American Security Operation) başlatılmıştır (Leongomez, 2004). Bu plan uyuşturucuyla savaş görüntüsü altında askeri ve finansal yardımın çerçevesini oluşturmuştur. Uyuşturucuya karşı mücadele Soğuk Savaş sonrasında da ABD'nin Latin Amerika'daki mevcudiyetini meşrulaştırmak için iyi bir gerekçe sunmuştur.

ABD'de uyuşturucu 1960'lardaki gençlik isyanlarının, toplumsal başkaldırının ve siyasi muhalefetin sembolü haline gelince, Richard Nixon'un 1971'de yaptığı konuşmayla uyuşturucuya karşı savaş ilan edilmiştir (Drug Policy Alliance, 2018). Uluslararası alanda komünizme karşı bir savaş yürüten ABD'de, Nixon'ın başlattığı işi devam ettiren Ronald Reagan olmuştur. Latin Amerika kökenli uyuşturucu kaçakçılarına müdahale kapsamında ordu harekete geçirilmiştir. ABD için eğer bir kartel aynı zamanda komünizme karşı mücadele ediyorsa ABD'nin suçlular listesinde yer almamış ve destek görmüştür (Timeline, 2017, 26 Haziran). Bu doktrin Latin Amerika'daki Amerikan müdahaleciliğinin meşruiyet kaynağını oluşturmuştur.

Kolombiya Amerika'dan en fazla finansal ve askeri destek alan ülkelerden birisi olmuştur. Clinton döneminde uygulamaya konan ““Plan Colombia”” ülkeyi bağımlı ve karlı bir narko-devlete dönüştürmüştür. Ülkede yoksulluk artmış, pek çok muhalif infaz edilmiş, paramiliter örgütlerin toprak gaspları sıradanlaşmış ve toprak sahibi sınıf karlarını artırmıştır. Lendman (2008) bu planın hedeflerini şu şekilde açıklamıştır;

- Kolombiya'yı askeri bir üs gibi kullanmak,
- Kolombiya'da Amerikan şirketlerinin çıkarlarını ve yatırımlarını korumak ve ülkenin zengin yeraltı kaynaklarını kontrol etmekle yükümlü olan Amerikan ordusu işçi hareketlerini, sendikaları, insan hakları savunucularını hedef alır ve ülkeyi bir serbest piyasa cennetine çevirir.
- Kolombiyalı askerleri eğiterek onları birer ölüm makinesine dönüştürmek;

- Paramiliter örgütlerin Kolombiya ordusu tarafından desteklenmesini ve onların Amerikan şirketlerinin ve güçlü yerli şirketlerin çıkarlarını korumaları için katliamlar yapmalarına izin vermek;
- Uyuşturucu parasını aklamak, sadece FARC ve ELN bölgelerinde uyuşturucuyla mücadele etmek;
- FARC ve ELN gibi örgütlerle mücadele etmek ve bölgedeki halkçı rejimleri istikrarsızlaştırmaktır.

UCM'nin hazırlamış olduğu raporu değerlendiren Kovalik (2012) 2004-2008 tarihleri arasında Kolombiya ordusu tarafından binlerce sivilin öldürülmesiyle "Plan Colombia" çerçevesinde sağlanan Amerikan yardımlarının zirve yaptığı dönemin aynı olmasını manidar bulmuştur. UCM, BM özel raportörüne dayanarak ordu mensupları ile uyuşturucu kaçakçıları arasındaki bağlantılardan dolayı askerlerin hedef olarak sivilleri seçtiğini belirtmiştir. Bunun nedeni ise ordunun terör ve organize suç örgütleriyle mücadele edildiği izlenimini yaratmaktır. Kolombiya'da insan hakları ihlallerine sadece Kolombiyalı güvenlik birimleri değil, uyuşturucuyla mücadele kapsamında bu ülkede görevlendirilen Amerikalı askerler ve istihbaratçılar da karışmıştır (HRW, 1996).

UCM raporu, ayrıca, Kolombiya ordusunun FARC ve ELN gerillalarıyla girdikleri mücadelede paramiliter örgütlerle işbirliği yaptığını ve insan hakları savunucuları, sendikacılar ve gazeteciler gibi sivilleri öldürmenin yanı sıra kitlesel katliamlar gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Bu olaylar daha çok ülkenin kaynaklar açısından zengin bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu bölgeler çok uluslu şirketlerin ilgi alanına girmektedir. Çünkü buralarda yeraltı zenginliklerinin yanı sıra biyo-yakıt yapımında kullanılan yağ palmyesi de yetiştirilebilmektedir. Amerikan Uluslararası Gelişim Ajansının desteğini de arkasına alan Kolombiya merkezi hükümeti de endüstriyel değeri olan bu ürünü koka bitkisinin yerine ikame etmeye çalışarak hem yerel hem de ulusal düzeyde ekonomik gelişimi artırmaya çalışmaktadır. Bu durumda yağ palmyesi işi koka bitkisinden elde edilecek karları aratmayacak bir ürüne dönüşmüştür (Kovalik, 2012).

ABD uyuşturucuya karşı bir savaş ilan etse de, meseleye gösterdiği askeri yaklaşım paradoksal bir şekilde 1990'larda ve 2000'lerde uyuşturucu üretiminde büyük artışa

neden olmuştur. 1995'ten 2001'e kadar koka bitkisi üretimi yapılan alan %140 oranında artmıştır. Bu strateji kartellerin parçalanarak küçük birimlere dönüşmesine neden olmuş ve takip edilmelerini güçleştirmiştir. Brittain (2009b) ONDCP'den (Beyaz Saray Ulusal Uyuşturucu Kontrol Politikası Ofisi) CIA'in "Suç ve Uyuşturucu Merkezine" geçen koka bitkisi hasadı bilgi işleme yetkisinin CIA tarafından manipüle edildiğini iddia etmiştir. ABD'nin bu konuda 1990'larda Kolombiya'ya müdahalesinden sonra uyuşturucu üretiminin azaldığı yönünde yaptığı dezenformasyon bu manipülasyonun ardındaki gerçektir. Blum (2008) CIA'in kurduğu uyuşturucu ağının detaylarını Global Research web sitesinde yayınlanan makalesinde vermiştir.

Kolombiya hükümetinin ekonomik gerekçelerle hem uyuşturucuyla mücadele hem de gerilla örgütlerine karşı operasyonlar yürütme kabiliyetinin zayıf olması ülkedeki Amerikan askeri varlığının meşrulaştırıcı gerekçeleri arasındadır (Rabasa ve Chalk, 2001: xviii). Bir diğer deyişle, bağımsız bir devlet olan Kolombiya devleti meşru şiddet tekeli için ülkenin tamamına yayabilmesi için Amerikan yardımına muhtaçtır. "Plan Colombia"nın sadece uyuşturucuya odaklandığını, gerilla örgütlerini göz ardı ettiği savunulan RAND raporunda (Rabasa ve Chalk, 2001: xviii-xx) Kolombiya hükümeti ülke toprakları üzerinde yeniden kontrolü ele geçirinceye kadar ABD'nin desteğini sürdürmesi gerektiği tavsiyesinde bulunulmuştur. Bölgedeki Amerikan çıkarlarının korunması ve etki alanının artırılması için askeri önlemlere odaklanılması gerektiğini savunan bu rapor, aynı zamanda, uyuşturucu ve gerilla faaliyetlerinin iç içe olduğunu, bu tehditlerin bertaraf edilmesi için ABD'nin Kolombiya'nın komşularıyla birlikte çalışması gerektiğini tavsiye etmiştir.

3.3.2. Küresel şirketler için bir paravan olarak barış görüşmeleri

Fisas²⁶dünya genelinde gerçekleşen barış görüşmelerini "yeniden entegrasyon, iktidar paylaşımı, mübadele, güven artırıcı önlemler ve özerk yönetim" olmak üzere beş kategoride değerlendirmiştir. Yeniden entegrasyon modeli, bir gerilla grubunun topluma yeniden entegrasyonunu sağlayacak "Silahsızlanma, Terhis ve Yeniden Entegrasyon" (STR) programı karşılığında silah bırakması anlamına gelir. Bu modelin iyi planlanmadığı takdirde ciddi sonuçlar doğurduğu örnekler vardır. İktidar

²⁶ Barış görüşmeleri modelleriyle ilgili daha detaylı bilgi için bkz: Vicenç Fisas, Barış Süreci El Kitabı, s. 14-19.

paylaşımı modeli ise gerilla gruplarının ülke yönetiminde söz sahibi olabilmek için ekonomiyi ve orduyu yönetmek için iktidarı ele geçirmeye çalıştığı durumlardır. Daha çok Afrika'da karşılaşılan bu modelde geçici hükümetler sıklıkla görülür. Bu modelin riski ise demokratik ve barışçıl yollarla mücadele eden silahsız grupları sürecin dışında bırakmasıdır. Bu modelde, amaç ülkenin doğal zenginliklerine erişmektir. Mübadele modeli toprak, saldırmazlık gibi anlaşmalar karşılığında yapılan barış görüşmelerini içerir. Güven artırıcı önlemler başlığı altındaki barış görüşmeleri ise iki ülke arasında ilişkilerin normalleştirilmesi süreci olarak da tanımlanabilir. Özerk yönetim ise özerklik talebi olan bölgelerde geçici bir siyasi yapı oluşturulmasını kapsar.

FARC'la ilk barış görüşmeleri 1982'de başlamıştır. 1984'te varılan anlaşmaya göre, bir yıl süreyle karşılıklı ateşkes ilan edilmiş, örgüt illegal faaliyetlerine son vereceğini ilan etmiş, hükümet de operasyonları durdurmuştur. Sivillerin yürüteceği bu süreç gerillalarla diyalogu başlatacak olan bir komisyonun kurulması, kongre tarafından onaylanmış bir af kanunu, bir rehabilitasyon planı, gerillaların hakim olduğu bölgelerde bir dizi kamu çalışması projeleri ve ulusal polisin kamu düzenini sağlamada rolünün artırılmasına dair bir güvenceden oluşan bir paketi içermekteydi (Petras, 2013). Örgütün Yurtsever Birlik adlı bir parti kurmasına izin verilse de, bu partiye yönelik suikastler ve saldırıların yanı sıra hükümetin verilen sözleri yerine getirme konusundaki isteksizliği, örgütün yeniden silaha sarılmasında etkili olmuştur. Bu süreç 1988'de M19'un tasfiyesiyle sonuçlansa da FARC ve uyuşturucu kartelleri askeri seçeneği her zaman masa da tutmuştur. 1984 ve 1988 yılları arasında devam eden barış görüşmeleri sonrasında legal platforma geçen birçok gerilla, köylü hareketi mensupları ve aktivist hükümet güçleri ve paramiliter örgütler tarafından hedef alınmıştır (Petras, 2013).

1989'da FARC “Yeni Kolombiya için Bolivya Kampanyası” programıyla dört aşamalı silahlı güçlerini artırma planını devreye sokmuştur. Gaviria (1990-94) döneminde yapılan bir dizi reformla güvenlik konusunda karar verme mekanizması ordudan sivil otoriteye geçmiştir. Bu süreçte MSR gibi küçük çaplı örgütlerle barış anlaşması yapılmıştır. Ancak FARC'la gerilla liderlerinin silah bırakma karşılığında 1991 kurucu meclisinde yer alması konusunda anlaşmaya varılamaması ve Pablo

Escobar'ın 1992'de hapisten kaçması kamu düzeninin sağlanması konusunda yeniden olağanüstü hal ve askeri politikaların gündeme gelmesine neden olmuştur.

Pastrana döneminde (1998-2002), yapılan ikinci barış görüşmelerinde, FARC'ın, üzerinde anlaşmaya varılan askersizleştirilmiş bölgede (despeje) faaliyetlerini artırması toplumsal desteği yitirmesinin bir nedeni olarak görülmüştür. Gonzales (akt. Özeren vd., 2013: 29) bu barış sürecinin başarısızlığa uğramasının nedenini örgütün bu dönemi güç kazanmak için kullanmasına ve istismar etmesine bağlamıştır. Yeniden olağanüstü hal ilan eden Pastrana orduya yargılama hakkı veren bir güvenlik yasası çıkartmıştır (Mason, 2010: 340-341). Bu başarısız barış sürecinden sonra, Pastrana'nın oy oranlarında büyük düşüş yaşanmış ve 2002'deki seçimlerde, seçim propagandasını bu başarısızlık üzerine kuran sertlik yanlısı Uribe iktidara gelmiştir. 2002'de Uribe yönetiminin başlattığı "Özgürlük Operasyonu-1" örgütün gücünü zayıflatmıştır. Son girişim de bunun üzerine 2012'de Santos hükümeti tarafından başlatılmıştır. Uribe, sadece askeri alanda değil sivil alanda da, kurmuş olduğu Kolombiya Topluma Kazandırma Ajansının faaliyetleriyle de örgüte darbe vurmuştur (Özeren vd., 2013: 22-31, 34, 36).

Paramiliter örgütlerle yapılan anlaşma 2006 sonuna kadar bu örgütlerin tamamen silah bırakması öngörülse de AUC üyelerinin topluma yeniden entegrasyonu ve af isteyen örgüt liderlerinin yargılanma süreçleriyle ilgili meselelerden ötürü bazı zorluklar vardı. Çatışmalı yıllar boyunca işlenen çok ciddi suçların faillerinin ceza almaması, uyuşturucu ticaretine devam edilmesi ve paramiliter komuta yapısı ve siyasete dokunulmaması temel kaygıların başında gelmiştir (Mason, 2010: 342).

Mücadeleye bir köylü hareketi olarak başlayan ve 1980'lerden itibaren uyuşturucu işine girdiği iddia edilen FARC'ın popüleritesi zaman geçtikçe azalmıştır. 2002'de sayıları 18000'i bulan gerilla sayısı 8000'e kadar düşmüştür. Bu yüzden FARC legalleşmek ve uyuşturucu ticaretini bırakmak istemiştir (Kaplan, 2014). Barış görüşmelerinin ilk zamanlarında onlarca aktivistin öldürülmesi dâhil baskılar devam etmiştir. Santos hükümeti bir taraftan barış görüşmelerine devam ederken diğer taraftan içeride askeri operasyonları devam ettirmiştir. Petras (2013) barış yanlısı Santos (2010-2018) ile şiddet yanlısı selefi Uribe (2002-2010) arasında iyi polis-kötü

polis senaryosu olduğunu iddia etmiştir. Santos halka tüm şirinliğine rağmen alt sınıflara karşı her zaman seçkinlerin ve küresel sermayenin yanında yer almıştır.

ABD ile askeri ve ekonomik ilişkileri geliştiren Santos da, Uribe gibi madencilğe dayalı kalkınmacı (Petras, 2012) ekonomi modelini benimsemiştir. Bu yüzden FARC'a olan şiddet yanlısı yaklaşımını değiştirerek barış görüşmelerine başlamıştır. Aynı zamanda, Venezuela ile olan anlaşmazlıklara da son vererek ticari ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir. Çünkü Uribe'nin şiddet yanlısı tutumu Kolombiya ekonomisine ciddi zararlar vermiştir. Santos'un stratejisi ekonomik düzenin korunması, FARC'ın silahsızlandırılması ve ABD ile stratejik askeri ilişkilerin devam ettirilmesi üzerine kuruludur (Petras, 2013).

Santos, üst düzey subaylar ve onların neoliberal danışmanlarına göre barış süreci, FARC ve ELN gibi silahlı muhalif grupların madencilik sahalarından tasfiyesi anlamına gelmektedir. Ancak devam eden büyük çaplı operasyonlara rağmen istenen başarının gelmemesi ve gerilla faaliyetleri yatırımcılar için risk oluşturmaya devam etmektedir. Dolayısıyla barış görüşmeleri bu riskin bertaraf edilmesi için bir adım olarak gözükmektedir (Petras, 2012).

Santos ile FARC arasındaki anlaşma²⁷ verimsiz arazilerin yerinden edilmiş ve topraksız köylülere verileceğini öngörmekteydi. Ayrıca, köylülere yeniden arazi dağıtılması paramiliter örgütler ve uyuşturucu kaçakçılarının saldırı ve tacizleri ihtimaline karşı güçlü bir devlet müdahalesini gerekli kılmaktaydı. Ancak, Santos rejiminin ilgisi bu bölgelerden çok madencilik açısından zengin olan bölgelere odaklandığından dolayı bu pek mümkün gözükmemektedir. Bu anlaşmanın başarıya ulaşması siyasi gücün tarımsal sanayi işiyle ilgilenen seçkinlerden köylü paydaşlarına kaymasına bağlıdır. Verimli toprakların mülkiyetinde ve kırsalda güç dengelerinde bir değişikliğin olmaması ABD'nin barış görüşmelerini desteklemesinin altında yatan nedendir. Ayrıca, Santos ve ABD'nin Venezüella'daki muhalifleri desteklemesi sadece Kolombiya'daki barış sürecini riske atmakla kalmamış aynı zamanda tüm Latin Amerika'da gerilimin artmasına neden olmuştur (Petras, 2013).

²⁷ 24 Kasım 2016'da varılan nihai anlaşmanın tam metni için bkz:

<http://especiales.presidencia.gov.co/Documents/20170620-dejacion-armas/acuerdos/acuerdo-final-ingles.pdf>

Barış görüşmeleri Kolombiya’da kökleri derinlerde yatan sorunları çözmekten uzaktır. Mahkemelerde yabancı gözlemcilerin olmaması birçok şeyin denetimden kaçırılmasına neden olmaktadır. Görünüşe göre barış anlaşması oligarşi ve onların işbirlikçilerini aklama operasyonuna dönmüştür. Ayrıca anlaşmada “büyük toprak sahiplerinin endişelerinin giderilmesi” maddesi yapılacak olan düzenlemenin amacının, küçük üretici ve yoksul kitleleri gözetmekten çok uluslararası şirketlere alan açmak olduğu anlamına gelmektedir. Barış anlaşmasının yeni bir otoriterleşme ve çatışma sürecinin başlangıcı olabileceğini savunan Sever (2016) barış görüşmeleri ve anlaşmanın FARC’ı tasfiye etmek için kurgulandığını belirtmiştir.

Petras (2012), Santos rejiminin FARC’la barış müzakerelerine başlama nedeni olarak üç faktör saymıştır. Bunlardan ilki madencilğe dayalı kalkınmacı ekonomik model için yabancı sermayenin ülkeye çekilmesidir. Bu kapsamda petrol ve doğal gaz alanlarının daha güvenli hale getirilebilmesi için elli yıldan fazla bir zamandır devam eden çatışmalı ortamın sona erdirilmesi gerekmiştir. ABD kendi şirketlerinin FARC’ın faal olduğu bölgelerde güvenli bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için barış görüşmelerini aktif olarak desteklemiştir (Hamsici, 2016). İkinci olarak ise on yıl süren katliam ve baskının ardından rejimin halk ayaklanmasının zayıfladığını ve özellikle emtia fiyatlarının arttığı bir dönemde askerileşmiş bir yönetimden doğal kaynakların sonuna kadar sömürüleceği bir düzene geçilme niyetini ortaya koymasındır. Pazarlığa girişmek demek askeri bir çözümden uzaklaşıp FARC’ı muhatap kabul etmek ve diyalog kurmak demektir. Son olarak ise anlaşma metninde ne Santos’un madencilğe dayalı ekonomi modelinden ne kamulaştırmalardan ne de toprak reformunun nasıl gerçekleştirileceğine dair bir yol haritasından bahsedilmemiştir. FARC ve paramiliter örgütler silah bıraksa da ordunun ya da Amerikan özel kuvvetlerinin seferberliğinin sona ermesi söz konusu edilmemiştir. Diğer bir deyişle, bu program hiçbir şekilde var olan eşitsizliklere ve ona eşlik eden servet yoğunlaşmasına bir atıfta bulunmamıştır (Petras, 2012).

İlk görüşmelere askeri ve siyasi görevlilerin yanısıra işadamlarının gönderilmesi amacın madencilik ve petrol şirketlerinin önündeki engellerin temizlenmesi olduğu izlenimini vermiştir. Santos, madencilğe dayalı kapitalist modelin pazarlığa tabi olmadığını dile getirmiştir. Bu yüzden, ülkedeki eşitsizliklerin ve çatışmaların kaynağı olan toprak sorunu göz ardı edilmiştir. Petras’a (2012) göre, toprak reformu

çok uluslu şirketler, onların yerel ortakları, generaller ve paramiliter örgütlerin üyelerine verimli arazilerin verilmesi, köylülere ise verimsiz küçük arazilerin dağıtılması olarak tasarlanmıştır.

Koka bitkisinin yerine başka bir ürünün ekilmesini öngören ürün değişim programı FARC'la yapılan barış anlaşmasının bir maddesi olarak kabul edilmiştir. Bu anlaşmaya göre koka yetiştiricilerini yasal ürünler yetiştirmeye teşvik etmek için nakit desteklerin yanı sıra, alternatif ürünlerin yetiştirilmesi konusunda teknik destek, altyapı yatırımlarının artırılması, kredi tahsisatı ve toprak mülkiyetiyle ilgili değişiklikler öngörülmektedir (Kaplan, 2014). Varılan bu anlaşmaya rağmen koka üretimi 2016 yılı itibariyle beklenen etkinin tersine bir etki yaratmıştır (Brodzinsky, 2017).

Barışı güvenlik, toplumsal korunma ve uluslararası aktif çatışmalar alanlarında ölçen Küresel Barış Endeksinin 2019 raporuna²⁸ göre, oligarşinin şiddeti bir kontrol ve iktidar biçimi olarak kullandığı Kolombiya 163 ülke arasında 143. sırada yer almıştır. Bu da barış anlaşmasına rağmen güvenlik sorunlarının ve iç çatışmaların devam ettiğini göstermektedir. Nisan 2019 Kolombiya'daki barış anlaşmasının uygulanma durumunu inceleyen ilerleme raporuna²⁹ göre, FARC silahsızlanma konusundaki yükümlülüklerini % 45 oranında yerine getirirken Kolombiya hükümeti toprak reformuyla ilgili % 2, kamusal katılım konusunda % 13, uyuşturucu ve yasadışı ürünlerle ilgili % 2 ve kurbanların haklarıyla ilgili % 11 oranında ilerleme kaydetmiştir. Bu durum FARC'ın barış anlaşmasının şartlarına uyduğunu, Kolombiya devletininse bu konuda isteksiz davrandığını göstermektedir. Mosquera'ya (2019) göre, bu isteksizlik Uribe döneminde işlenen yargısız infazlar, köylülerin elinden topraklarının zorla alınması, toplumsal liderler, sendikacılar ve insan hakları savunucuları gibi korunması gereken kişilere düzenlenen suikastlerin ortaya çıkmasının önlenmesi çabasıyla kaynaklanmaktadır. 2015-2017 arasındaki düşüşten sonra bu suikastlerde artış olmuştur. BM İnsan Hakları Konseyinin

²⁸ Küresel Barış Endeksi 2019 raporuna ulaşmak için bkz:

<http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/07/GPI-2019web.pdf>.

²⁹ İlerleme raporu için bkz: https://kroc.nd.edu/assets/316152/190409_pam_media_advisory_final.pdf

Kolombiya'daki insan hakları durumuyla ilgili yayınladığı rapor³⁰ da cinayet ve ihlallerdeki bu ciddi artışa işaret etmektedir. 50 yıllık bir çatışmaya son vermek için bir barış anlaşması yapan bir ülkenin kendi vatandaşları için daha tehlikeli olması bir paradokstur. Fajardo'ya (2018) göre, uyuşturucu trafiği ve yasadışı madencilik işinin farklı isimler altında faaliyet gösteren silahlı çetelerin kontrolünde olmaya devam etmesi bu sorunun altında yatan temel nedendir.

FARC'ın katılımı ve hükümetin yükümlülüklerini yerine getirmedeki becerileriyle ilgili kaygılardan dolayı planın başarıya ulaşmasıyla ilgili şüpheler vardır. FARC'ın boşalttığı alanın kartellerden ve paramiliter örgütlerden arta kalan birimlerce doldurulmaktadır. Kaplan'a (2014) göre uyuşturucuyla mücadele açısından bu coğrafi alanlarda devletin otoritesini yeniden tesis etmesi ve yeni oluşumlara fırsat vermemesi gerekmektedir. 2018'deki seçimleri kazanan Ivan Duque barış anlaşmasının FARC'a karşı aşırı hoşgörülü olduğunu bu yüzden terör mağdurlarının haklarını koruyacak yeni bir anlaşma yapılacağını belirtmiştir (Olcaýcan, 2018). Görünüşe göre, barış görüşmeleriyle elde ettiği zafer oligarşiye yetmemiştir.

3.3.3. Kolombiya'da rejimin askerileşmesi

ABD'nin Georgia eyaletinde bulunan "School of Americas" (SOA) isimli askeri okul Latin Amerika'dan gelen öğrencilere askeri eğitim vermektedir. Bu okul mezunu askerler ülkelerinde birçok insan hakkı ihlallerine karışmışlardır. Bu öğrencilere komünizmin terörizmle aynı şey olduğu konusunda bir ideolojik telkin yapılmaktadır. Bu da onların kendi insanlarını baskı altına almaları için yeterli gerekçeyi sunmaktadır. Böylece, ABD'nin küresel gündemine alternatif herhangi bir yapılanmaya müdahale eden bir birim oluşmaktadır. SOA mezunlarının işledikleri suçların boyutu asla bilinemeyecektir. Çünkü Latin Amerika'da askerler hukukun üstünde konumlandırılmışlardır. SOA ve benzeri okullar Amerikan dış politikasının özel bir biçimde sunulduğu paketin bir parçasıdır. "Access" (Giriş) olarak adlandırılan bu programa göre Amerikalı teknisyenler, eğitimciler, yedek parçalar ve daha fazlasının da bu ülkelere girişi sağlanmaktadır. General Norman Schwarzkopf yöntemin bu şekilde olması gerektiğini aksi halde Amerikan birliklerinin bir bölgede

³⁰ 2018 yılı Kolombiya'daki insan haklarını inceleyen BM raporu için bkz: <https://www.hchr.org.co/documentoseinformes/informes/altocomisionado/A-HRC-40-3-Add-3-ENG.pdf>

uzun süre kalamayacağını itiraf etmiştir. Bütün bunların sonucunda biriken kişisel bağlantılar, kişisel bilgiler ve ülke veri tabanı ile ilgili bilgiler darbe, devrim, karşı-devrim ya da işgal zamanlarında işe yarayan bir dosyaya dönüşmektedir. Sonuç olarak, emekleyen demokrasilerde ordular arasında gelişen güçlü işbirliği sivil kurumları baltalayıp insan hakkı ihlallerini artırmaktadır (Blum, 2002: 61-67).

Kolombiya’da uygulanan baskıcı strateji, demokrasiye atıf yapmak zorunda olmayan Latin Amerika’nın diğer askeri cuntalarının doğrudan şiddet stratejilerinden farklılıklar göstermektedir. Bu yüzden bu ülkedeki iktidar örgütlenmesinin otoriter ve baskıcı yapısı demokratik bir örtü altına gizlenmektedir. Petras (2011) devlet terörünün ve kitlesel yersizleştirme faaliyetlerinin ülkenin sermaye birikim modeli olduğunu ifade etmiştir. Kolombiya’da askerileşmiş bir devlet ve sivil toplum arasındaki eşitsiz ilişki oligarşik bir siyasi rejimden çoğulcu bir demokrasiye geçişin önündeki en büyük engeldir.

Petras (2013), ABD ve Kolombiya ittifakı içeriden ve dışarıdan olmak üzere üç tehditle karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. İçeriden gelen seçkinlere karşı tehdit sendikalar, öğrenci konfederasyonları ve insan hakları örgütleriyle güçlerini birleştiren mülksüzleştirilen köylüler, çiftçiler ve Afro-Kolombiya örgütlerinden oluşmaktadır. İkinci tehditse geniş bir toplumsal desteğe sahip olan FARC ve ELN gibi silahlı gruplardan gelmektedir. Bu gruplar toprak reformu, kırsalın askerden arındırılması, servetin yeniden dağıtılması ve devlet terörünün sona erdirilmesi gibi taleplerde bulunmaktadır. Dışarıdan gelen tehdit ise bölgede tarım, sağlık, istihdam ve eğitim gibi sosyal politikalar üreten neoliberalizm karşıtı rejimlerden gelmektedir. Venezüella bu konuda en önemli tehditlerden birisidir.

Marksist gerilla örgütleriyle mücadelede Amerikan ordusunun desteğine duyulan ihtiyaç ve iç güvenlik kaygıları Kolombiya’nın ABD ile uzun dönemli bir ittifaka girmesine neden olmuştur. 1960’larda başlatılan LASO askeri yardım, Kolombiyalı yetkililere Amerikan ordusu tarafından gerilla örgütleriyle mücadele eğitimi verilmesi ve bir ulusal eğitim merkezinin açılmasını içermiştir (Mason, 2010: 338-339). LASO Planının uygulamaya konmasından hemen sonra giderek artan gerilla saldırıları kolluk kuvvetlerinin eğitimlerinin, teçhizatlarının bu doğrultuda düzenlenmesinde ve bir ulusal istihbarat biriminin kurulmasında etkili olmuştur.

İçerideki güvenlik sorununa bir tepki olarak sık sık olağanüstü haller ve sıkıyönetimler ilan edilmiştir. Anayasal düzenlemeler kamu düzeninin terör ve savaş gibi nedenlerden dolayı bozulması durumunda devlet başkanına olağanüstü önlemler uygulama yetkisi vermiştir. Bu yetki yargısız infazlara bir koruma sağlarken, yurttaşların askeri mahkemelerde yargılanmasına olanak tanınmasıyla ordu siviller üzerinde bir otorite kurmuştur. Turbay (1978-82) döneminde yapılan düzenlemelerle olağanüstü hale mahsus bu uygulamalar kalıcı hale getirilmiştir. Bu düzenleme Silahlı Kuvvetlere daha fazla özerklik verip güvenlik meseleleri konusunda sivillerin kontrolünü zayıflatmıştır (Mason, 2010:338-340).

Kolombiya'nın güvenlik stratejilerini temelde toprak sorunundan kaynaklanan gerilla hareketleri ve 1980'lerin ortalarından itibaren dozu giderek artan uyuşturucu şiddeti şekillendirmiştir. "La Violencia" yılları sonrasında uygulanan sıkıyönetim ulusal güvenliğe tehdit oluşturan nitelikteki suçların kovuşturulması yetkisini orduya vererek onun meşru rolünü genişletmiştir. 1960'larda devlet otoritesiyle silahlı bir mücadele içine giren gerilla hareketlerine karşı askeri bir strateji geliştirilse de, bu başarısız olmuştur. 1970'lerde gerillanın hâkimiyet kurduğu kırsal bölgelerde idari kontrol orduya verilmiştir. 1980'lerde ise ordunun hükümetin karar alma süreçlerindeki etkileri iç güvenlik ve başta Venezüella olmak üzere belli dış meselelerle sınırlandırılmıştır. 1986'da Barco'nun iktidara gelmesinden sonra artan siyasal şiddet, iç güvenliğin sağlanması için ordunun askeri özerkliğinin yeniden genişletilmesine neden olmuştur (Walker, 1988: 274-276).

ABD'nin Latin Amerika'ya dönük emperyal stratejisi anti-emperyalist yönetimler, toplumsal hareketler ve terör örgütlerinin yanı sıra FARC gibi silahlı örgütlerin bertaraf edilmesini kapsamaktadır. Bunları yaparken ABD, bu devletlerin kendi aralarında yaptıkları ittifakları dağıtıp ABD'nin merkezde olduğu bir neoliberal devletler bloğu oluşturmaktadır. Kolombiya burada merkezi bir rol oynamaktadır. Bu durum ABD'nin ve Kolombiya'nın askeri, ekonomik ve siyasal etkileşiminde ön plana çıkmaktadır. Kolombiya Ekvator ve Venezüella gibi ülkelerde ABD ordusu adına gizli operasyonlar yürütmekte, ABD'nin Karayiplerde, Ant dağlarında ve Orta-Pasifik'te yürüttüğü lojistik ve keşif operasyonlarında bir üs işlevi görmektedir. ABD'nin askeri çıkarları, Kolombiya'nın enerji ve madencilik konusunda verdiği açık çek ve yapılan serbest ticaret anlaşmaları ile desteklenmektedir (Petras, 2013).

Brittain (2009a) Kolombiya'nın ABD için bir ulusal güvenlik meselesi olduğunu ifade etmiştir. Hem Atlantik hem de Pasifik okyanuslarına kıyısı bulunan Kolombiya jeopolitik açıdan önemli bir konumdadır. Henüz çıkarılmamış petrol ve kömür rezervlerinin yanı sıra kurulu petrol boru hatlarıyla ABD için önemli bir enerji kaynakları tedarikçisidir. Son olarak her iki devletin ortak düşmanı olarak FARC'ın tasfiyesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi FARC aşağıdan devrimi harekete geçirme potansiyeline sahip askeri ve ideolojik bir tehdittir. Bu, sınıflar arası dengeyi bozacağı düşüncesiyle üst sınıfların huzurunu kaçırmaktadır. Bu yüzden Kolombiya'da güçlü bir hükümet Amerikan çıkarlarına ve hegemonyasına uygun gözükmemektedir. Kolombiya devleti de ABD'ye kendi ülke topraklarında ve toplumu üzerinde operasyon yapma izni vererek bölgesel güç olmaya ve bölgede kendi hegemonyasını kurmaya niyet etmektedir.

2000'ler ve 2010'ların başlarından itibaren Latin Amerika'da bağımsız politikalar izleyen devletlerin çoğalması (Venezüella, Ekvator, Bolivya gibi) ABD tarafından bölgedeki iki yüz yıllık hegemonyasına bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu devletlerin siyasi, ekonomik ve kültürel bağımsızlık hamleleri, ABD'nin bölgedeki askeri varlığını artırmasına neden olmuştur. Bunun için uyuşturucuyla savaş, insani yardım ve teröre karşı savaş gibi argümanlar kullanılmıştır (Draitser, 2015). ABD'nin Kolombiya'daki yedi askeri üssünü güçlendirmesi ve Venezüella sınırına yeni bir üs kurma niyeti, sadece Kolombiya'nın değil bölge ülkelerinin askerileşmesine ve istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır.

Oligarşinin çıkarları doğrultusunda biçimlenmiş bir iktidar blokunun egemen olduğu Kolombiya'da sermaye sınıfı kabaca büyük toprak sahipleri, Amerikan şirketlerinin başını çektiği küresel sermaye ve uyuşturucu kartelleri/paramiliter örgütlerden oluşmaktadır. Bu fraksiyonlar arasındaki işbirliği, mevcut ekonomi politığın sürdürülmesini ve korunmasını amaçlamaktadır. Aynı hedefe kilitlenmiş bu gruplar tabandan gelebilecek bir harekete asla tahammül göstermemektedirler. Askerileşme/barış anlaşması, sözde toprak reformları, antikomünizm/uyuşturucuyla mücadele operasyonları yukarıda bahsedilen genel strateji çerçevesinde oligarşik sınıf iktidarını korumaya dönüktür. Egemen sınıf çıkarlarını tehdit eden ve bir devrim potansiyeli taşıyan bir eylem ya da taviz bir karşı devrim ya da pasif devrimle akamete uğratılmaktadır. Parlamento içi/dışı sezarist/bonapartist çözümler iktidar

blokunun çıkarlarını korumak için gerekli uzlaşmayı sağlamaktadır. Egemen sınıfın çıkarları askerileşmeyi gerektirdiğinde çatışmalar artmakta, olağanüstü hal rejimi devreye sokulmakta ve hukuk devleti askıya alınmaktadır. Sınıf çıkarı barış anlaşmasını gerektirdiğinde ABD dâhil bütün aktörler devreye girerek küresel sermaye ve onun yerel eklentilerinin önünü açmaktadır. Birinci durumda Amerikan şirketleri silah satışı ve askeri anlaşmalarla karlar elde ederken, ikinci durumda ise madencilik başta olmak üzere diğer alanlarda faaliyet gösteren küresel Amerikan şirketleri kazançlarını artırmaktadır. Çatışma-barış diyalektiği her durumda sermaye sınıfının çıkarlarına hizmet etmektedir. Bir yarı çevre ülkesi olan ve benzer bir jeopolitiğe sahip olan Türkiye de, sınıflar arası ilişkiler, devletin sınıflar karşısındaki konumu açısından Kolombiya'yla benzerlikler göstermektedir. Bir sonraki bölümde, Türkiye siyasetinde belirleyici olan dinamikleri, İslamcılık ve terör bağlamında, yine pasif devrim, hukuk devleti, neoliberalizm ve sezarizm/bonapartizm kavramları çerçevesinde incelenecektir.

3.4.Türkiye’de İslamcılığın ve Milliyetçiliğin Katalizörü: Antikomünizm

1980 darbesi liberalleşme ve İslamcılaşıma açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Sınıfsal ve toplumsal hareketlerin yenilmesi ve sosyal refah devletinin tasfiye edilerek neoliberal devlete dönüşmeye başladığı bu dönüm noktası tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de devlet-toplum ilişkilerinde köklü dönüşümlerin yaşanmasında etkili olmuştur. Kolombiya’da olduğu gibi, Türkiye’de de burjuvazinin yeterince gelişmemiş olması ve zayıf siyasal kültür, ülkede sürekli sezarist-bonapartist çözümlerin iktidar blokunun egemenliğini tahkim etmesine olanak tanımıştır. Türkiye’de hegemonya bunalımları sonrası yaşanan pasif devrimler egemen sınıf fraksiyonları arasında ve alt sınıflarla yaşanan devlet iktidarı çatışmasının özünü teşkil etmiştir. Bu çerçevede, pasif devrimlerin zeminini sağlayan İslamcılık-milliyetçilik, terör ve ABD’nin başını çektiği küresel güçler arasındaki gerilim ve işbirlikleri çalışmamızın bu bölümünün çıkış noktasını oluşturacaktır.

3.4.1. Yeşil kuşaktan “düşman ABD’ye”: Radikal İslam

Bir toplumsal kontrol mekanizması olarak din, ABD hegemonyasının kurulmasında ve sürdürülmesinde başrol oynamaktadır. İçeride Neo-con’ların öncülüğünde Hristiyan siyaseti radikal İslamcı tehdide karşı meşru bir zemin olarak kullanılırken,

dış siyasette de ilk başlarda İslam'ın radikal yorumu, sonraları bu yoruma alternatif olarak ılımlı İslam desteklenmiştir.

Radikal İslam, İslami yaşam tarzının garantörü olarak gördüğü devlet iktidarını ele geçirmek için dini bir maske olarak kullanan örgütler olarak tanımlanmaktadır (MacDonald, 2018). İslam'ın altın çağlarına duyulan bir özlem ve o günlere geri dönüş üzerine inşa edilmiş bir “Batı medeniyeti düşmanlığı” İslamcılığın çıkış noktasını oluşturmaktadır. İslamcılar ilk dönem İslam fetihlerini motivasyonlarının kaynağı olarak benimsemişlerdir. Dahası, İslamcılar Allah yolunda ölmeyi cennete ve Allah'ın rızasına ulaşmanın bir yolu olarak görüp yüceltmektedirler.

İslamcılığın karakteristik özellikleri; Batının gelişmişliğine karşı duyulan bir düşmanlık-hayranlık, kusurlu olanın İslam değil Müslümanlar olduğu, Batının gelişmesine olanak veren her şeyin İslami kaynaklarda bulunduğu, İslam'ın eski ihtişamlı günlerine dönüşün ancak peygamberin yoluna geri dönerek mümkün olacağı düşüncesi, sofizme karşı güçlü bir muhalefet ve Arapların İslami reformları gerçekleştirmedeki rolüne yapılan vurgu olarak sıralanabilir (Milson, 2004).

İslamcılığın teolojik kökenleri Selefilik olarak bilinen Ortaçağ İslam okuluna kadar götürülebilir. 1700'lerde Muhammed bin Abdülvahhab tarafından kurulan Vahhabilik ve Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in (İhvan) ideolojik kökenleri İbn Teymiyye'ye dayanmaktadır. Bu iki hareket arasındaki akrabalık El-Kaide liderleri Vahhabi Usame bin Ladin (Nasır'dan kaçan Müslüman Kardeşler eğitmenlerinin açtıkları medreselerde eğitim almıştır) ile Müslüman Kardeşler'de ideolojik eğitim alan Ayman El-Zevahiri'nin birlikteliklerinde görülmektedir (Milson, 2004).

Müslüman Kardeşlerin önemli düşünürlerinden ve Arap milliyetçiliğini ümmet düşüncesi için bir tehdit olarak gören Seyyid Kutub'a göre cihat sadece dış düşmanlara değil, iç düşmanlara karşı da yürütülmesi gereken bir mücadeledir. Devlet gücünü ele geçirmek için dini kaynakları referans gösteren Kutub, Faşizm ve İslamcılık düşüncesini harmanlayarak otoriter bir İslamcılık yorumu geliştirmiştir. 1950'lerde Nasır'a karşı gerçekleştirilen başarısız suikast girişiminin ardından Suudi Arabistan'a kaçan İhvan üyeleri bu fikirleri bu ülkedeki medreselerde yaymışlardır (Engdahl, 2012).

Benard'a göre (2003: 3) Arap milliyetçiliği, Arap Sosyalizmi ve baskıcı laik rejimlerin İslam'ın çöküşüne çare olamaması Müslüman dünyada kızgınlığa neden olmuştur. Müslümanların moderniteyle karşılaştıklarında yaşadıkları sarsıntı, başarısız modernleşme denemelerinden sonra meydana gelen toplumsal altüst oluşlar ve görüş ayrılıklarını dile getirecek kurumsal bir yapının olmaması İslamcılığın yayılmasındaki ikinci etkeni oluşturmaktadır. Müslümanların radikalleşmesinde etkili olan bir diğer koşul da aşırı uçları kontrol altında tutacak Katolik Kilisesi gibi bir kurumsal yapının yokluğudur. Bu durumda kendi görüşlerini doğru olduğunu iddia eden ve yeterli eğitime sahip olmayan dini kişilikler cihat ilan etmiş ve fetvalar yayınlamışlardır (Rabasa, 2004: 37-40). 1986 tarihli gizli bir CIA raporunda iyi eğitilmiş ve karizmatik bir liderin daha düşük sınıflardan olan radikalleşmeye meyilli unsurları harekete geçirebileceği belirtilmiştir (Madsen, 2016). Bu kitleler insani standartların çok altında yaşam koşullarına sahip gecekondu semtlerinden çıkıp Allah adına kutsal bir savaşta can vermeye isteklidirler.

Arap-İsrail savaşlarında alınan yenilgiler laik Arap milliyetçiliğine ağır bir darbe vurup İslamcılarının güçlenmesine neden olmuştur. Bu yüzden İranlı öğrencilerin 1979'da Amerikan büyükelçiliğini işgal etmesi İslamcılar arasında coşkuyla karşılanmıştır. İslam dünyasının liderliğini Şii İran'a kaptırmak istemeyen Suudi Arabistan, Afganistan işgaline karşı cihat ilan edince, İslamcılık Amerikan politikalarıyla aynı yörüngeye oturmuştur (Milson, 2004).

İslam dünyasında köktencilüğün artmasında katalizör vazifesi gören olaylar sırasıyla İran İslam devrimi, Afgan savaşı, Körfez Savaşı (1991) ve 11 Eylül saldırıları sonrasında yürütülen "Teröre Karşı Küresel Savaş" ve Irak Savaşı'dır (2003). Rabasa (2004: 46-50) Keşmir ve Filistin sorununu elli yıldır Ortadoğu'daki siyasal söylemi şekillendiren kronik şartlar olarak yorumlamıştır.

Truman doktrini çerçevesinde, Henry Kissinger ve Zbigniew Brzezinski tarafından geliştirilen "Yeşil Kuşak Projesi" kapsamında, SSCB'yi çevreleyen ülkelerde İslamcı eğilimler ve yönetimler desteklenmiştir. Bu amaçla, İslam ülkeleri sömürge statülerinden çıkarılarak bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra baskıcı sömürge valilerinin yerini yerel otoriter yönetimler ve radikal gruplar almıştır (Kılıç, 2015: 54-55). Büyük petrol şirketlerinin bu ülkelerin yeraltı kaynaklarını sömürerek

kazandığı petro-dolarlar yerel kapitalistler ve ulusötesi şirketleri zengin ederken, halk yoksulluğa mahkûm edilmiştir. İslamcılığı ortaya çıkaran bu mağduriyetlerdir (MacDonald, 2018).

ABD tarafından, Pakistan başta olmak üzere birçok yerde eğitilen birçok radikal Müslüman Afganistan’da, Çeçenistan’da, Bosna’da ve Kosova’da mücahit olmuşlardır. Bu savaşçılar Amerikan yönetimi tarafından Batı için de savaşan kutsal savaşçılar olarak görülmüşlerdir (Karlsson, 2005: 102) ABD, Siyasal İslam’ı Ortadoğu’da SSCB’nin etkisini kırmak için bir koz olarak kullanmıştır (MacDonald, 2018). Mücahitlerden oluşan Taliban anti-komünist ideoloji çerçevesinde ABD tarafından eski Sovyet cumhuriyetlerinde kullanılmışlardır. Buralarda muhalefete karşı gösterilen hoşgörüsüzlük, baskı ve ekonomik krizler insanların tek örgütlü muhalif unsur olarak İslamcılara yönelmesine neden olmuştur. Farklı ülkelerden gelerek Afganistan’da “sosyalleşen” radikal İslamcılar uluslararası bir İslam savaşçıları ağının kurulmasına neden olmuştur.

Devletin sağlamakta başarısız olduğu sosyal refah uygulamalarının İslamcı örgütler tarafından topluma sunulması İslamcılığın sempati kazanmasındaki bir etkidir. İslamcı örgütler bu kuruluşlardan azami düzeyde istifade etmişlerdir. Yeni kitle iletişim araçlarının ortaya çıkması İslamcılığı besleyen bir diğer unsurdur. Müslüman Kardeşlere yakın bir çizgide yayın yapan El-Cezire bunlardan en önemlisidir (Rabasa, 2004: 40-46).

3.4.2. Türkiye’de muhafazakârlığın anti-komünist bir hareket olarak kurulması

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye’de devlet mevcut ideolojinin meşruiyetini oluşturulan “ihamet şebekeleri” üzerinden kurmuştur. İkinci Dünya Savaşının sonlarına kadar faşist bir yönelim gösteren devlet gayrimüslimleri hedef tahtasına koyarken savaş bittikten sonra sol gruplar ve göçmenler hedef tahtasına konmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye’nin demokratik bir düzene geçme isteğinin arkasında yatan gerçek, alt sınıfların siyasal katılım talepleri değil, Truman Doktrini ve Marshall planı kapsamında yer almak istemesidir. SSCB’nin Türkiye’den toprak

talep ettiği ve Boğazda askeri üs istediği iddiaları³¹savaş sonrasında Türkiye'deki antikomünizm anlayışının çıkış noktasını oluşturmuştur.

Savaşın sona ermesiyle birlikte, basında yoğun bir şekilde Sovyet karşıtı bir kampanya görölmeye başlanmıştır. Amerikan gazeteleri ve Dışışlerinin yönlendirmesiyle SSCB'nin Türkiye'den talepleri üzerinden askeri bir söylem geliştirilmiştir. İkinci Dünya savaşından sonra ABD Türkiye'nin antikomünist bir politika izlenmesi için heyetler göndermiştir (Çağlar, 2006: 48). Basında sık sık komünizme karşı bir kamuoyu oluşturmak için halkın ağzından vatanperverlik ve kahramanlık temalı bir dil kullanılarak komünizme karşı milliyetçi duygular kışkırtılmıştır (Çağlar, 2006: 51-159). Eğer zamanında tedbir alınmazsa Batı tarzı ileri demokrasi hayalleri ve vatan için çok geç olacağı konusunda kamuoyuna korku pompa edilmiştir. Nazım Hikmet'in kaçırılmasında da Bulgar ajanların rolü olduğuna dair haberler yayınlanarak Bulgaristan ve SSCB'nin Türkiye üzerinde oyunlar oynadığı algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Gazetelerde çıkan haberler ABD'yi barış güvercini, SSCB'yi ise barışın önündeki en büyük tehdit olarak göstermiştir. Basında yer alan haberlerde yakalanan ajanların öğrenci olması ve aydın kimliği, gayrimüslimlerin de işin içine dâhil edilmesi toplumda okumuş insanlara karşı bir tepkinin gelişmesinin yanı sıra milliyetçiliği körüklemiştir. ABD-Türkiye işbirliğine zarar verebilecek olan her söylem ve eylem vatana ihanet kapsamına alınarak muhalefetin bastırılması yoluna gidilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) de komünizm karşıtı yasalar çıkartılmış, sol partiler, sendikalar ve dernekler kapatılmıştır.

Antikomünist mücadele çerçevesinde ve NATO'ya girebilmek için Demokrat Parti (DP) iktidarı doğrudan bir tehdide maruz kalmadığı ya da herhangi bir çıkarının olmadığı Kore'ye asker gönderme konusunda TBMM'nin onayına başvurma gereği duymamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1950: 67-68). Muhalefet öyle zayıflatılmıştır ki antikomünist propagandaya ve dolayısıyla ABD ve Türkiye'nin işbirliğine karşı çıkmak vatan hainliğiyle eşdeğer hale gelmiştir. Bu algıyı güçlendirmek için Amerikan ve İngiliz askerlerinin bazılarının Müslüman olduğ u ve dolayısıyla,

³¹ Bu konuda her iki tarafın iddialarını da destekleyen birçok makale ve gazete haberi yayınlanmıştır. Bunların birçoğ u dezenformasyon amacı gütmektedir. Sonuç olarak bu haberlerin Türkiye'de kamuoyuna Amerikan tezlerini benimsetilmesine hizmet ettiği görölmüştür.

küffara karşı Müslüman Türk askeriyle omuz omuza savaştığı propagandası yapılmıştır (Çağlar, 2006: 87-88). Sovyet tehdidi düzmece haberlerle ve yaratılan paranoyayla bir deve dönüştürülmüştür. Sonuç olarak oluşturulan bu atmosferin yanı sıra kırsaldan kente göçün hızlanması antikomünizmi, milliyetçiliği ve İslamcılığı beslemiştir.

3.4.3. Anti-komünist düzlemde gelişen İslamcı ve milliyetçi siyaset

Türkiye’de İslamcı ideolojinin konumu Shils’in (2002: 88) merkez-çevre kavramlaştırmasıyla açıklanabilir. Yönetici sınıfın oluşturduğu merkez kendi değerlerini sembollerini ve bakış açılarını çevreye benimsetmeye çalışır. Merkezin sahip olduğu değerler devlet aracılığıyla bir kutsiyet kazanır. Ancak bu değerlerin toplumda kabul görmesi ancak bütünleşmiş bir ekonomik sistemin varlığına ve sunduğu eğitim olanaklarıyla toplumla kurduğu iletişimin derecesine bağlıdır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte merkez, devleti kuran irade ve onun temsilcilerinden oluşurken toplumun geri kalanı çevreyi oluşturmuştur. Türk siyasetinde çevrenin merkeze nüfuzu DP iktidarıyla başlasa da, bu gelişmeyle birlikte merkez çevre gerilimi siyasal alanda şiddetlenmiştir. Kırdan kente artan göçün de etkisiyle kentlerde milliyetçi ve İslamcı ideolojinin örgütlenmesiyle birlikte merkez ve çevre arasındaki gerilim daha da artmıştır.

1961 anayasası dini siyasete alet eden partilerin kapatılmasını öngörse de, bu dönemde yapılan cami sayısı ve açılan imam hatip okulu sayısı DP dönemini aratmayacak düzeydedir. Ayrıca denetim dışı açılan Kur’an kurslarının ve basılan dini kitap ve dergilerin sayısında da ciddi artış olmuştur. Bu yayınların odaklandığı konular İslam ahlakı ve yaşam tarzının iyi olduğu, İslamiyet’in son dönemde yaşadığı gerilemenin İslami yaşam tarzından uzaklaşmaktan kaynaklandığı, laiklikle İslamiyet arasında, Türk milliyetçiliğiyle İslamiyet arasında bir çatışma ve çelişkinin olmadığıdır. Sonuç olarak, İslamiyet ve Türklüğün kaderi birdir. Bu tutum Türkiye’de yeni yeni filizlenmeye başlayan İslamcı kitlenin yanı sıra ortalama Türk insanı arasında da yaygın bir düşüncüdür. Türklüğün ve İslam’ın amansız düşmanı olan komünizm, Yahudilikle birlikte büyük bir komplonun öğeleridir (Landau, 1978: 250-257).

Türk milliyetçiliğiyle İslam düşüncesinin kesiştiği tarihsel dönemeç 1970'lerdir. Bu düşünce İslamiyet'in Türk ulusunun oluşumunda katkısı olduğu, Türklerin de İslam'ın muhafızları olduğu görüşüne dayanmaktadır. Komünizme karşı İslamcılık ve Türk milliyetçiliğinin tekâmülünde İkinci Dünya Savaşı boyunca devletin izlediği Alman yanlısı politikaların, tarihsel olarak Rusya'yla olan siyasi ve askeri rekabetin yanı sıra bu dönemde SSCB'de ve Çin'deki dış Türklere karşı uygulanan asimilasyon politikalarının da etkisi vardır.

27 Mayıs darbesinden sonra kurulan Adalet Partisini (AP) DP'nin uzantısı olarak gören milliyetçi-İslamcı çizgi bu konuda yanıldıklarını anladıklarında yeni bir mukaddesatçı parti kurmaya yönelmişlerdir. Bu çerçevede oluşturulan Milli Görüş çizgisi Osmanlı döneminin ihtişamlı günlerini canlandırma iddiasındadır. 1970'te kurulan ve 1971 muhtırasıyla kapatılan ve tüm mukaddesatçıların temsilcisi olma iddiasındaki Milli Nizam Partisi (MNP), Türkiye'de kurulan ilk İslamcı parti özelliğini taşımaktadır. İslamcı kelimesinin tepki doğuracağı düşünüldüğü için mukaddesatçı kelimesi tercih edilmiştir. (Landau, 1978: 271).

Parti programı İslam ahlakı ve kalkınma kavramlarına vurgu yapan MNP, İslamcı siyaseti masonluk ve komünizm karşıtı argümanlara dayalı bir zemine oturtmuştur. Parti programında “demokrasinin ahlak ve faziletin hakim olduğu cemiyetlerde teessüs ve tekamül edeceğine” (MNP Program ve Tüzük, s. 6) vurgu yapılmıştır. Bu özelliklerin olmadığı bir toplumda demokrasi toplumu yozlaştırıcı bir özellik taşıyacaktır. Sıklıkla “milletimizin ruh kökleri, milli vicdan, milli ruh, milli irade” gibi kavramlara atıfta bulunan program yıkıcı bir ideoloji olarak tanımladığı Marksizm'le mücadele edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Program merkezin çıkarlarının temsil edildiği devlete karşı açık bir şekilde özel sektör yanlısıdır. MNP geniş bir toplumsal desteğe sahip olması ve kendini Kemalist merkezin karşısında konumlandırması nedeniyle çevrenin değerlerini merkeze taşıma eğilimi içine girmiştir (Tuncel ve Gündoğmuş, 2012: 146). 1971'de MNP merkezle ciddi bir çatışmanın içine girerek saldırganlaştı (Ahmad, 2014: 175). Bunun üzerine parti laiklik karşıtı davranışlarda bulunulduğu iddiasıyla 14 Ocak 1972'de kapatıldı.³²

³² MNP kapatılma kararı için bkz: http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/1%20MNP/MNP%201972%20Kapat%C4%B1lma%20Karar%C4%B1%20Resmi%20Gazete.pdf

MNP kapatıldıktan sonra kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) de ideolojisini ekonomik alanda batılılaşma, turizm ve faiz karşıtlığı ile İslam ülkeleriyle işbirliği, Ortak Pazar karşıtlığı ve sanayileşme üzerinden kurgulamıştır. MSP ideolojisi milletin öz değerlerine dönüşünü kalkınmanın ve eski güzel günlere dönüşün anahtarı olarak görmekteydi. Duman'a (1996: 74-75) göre, sağlam bir ekonomik ve toplumsal programa dayanmayan MSP milli olmayan her şeye karşı tepkisel bir hareketti. Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan İslamcılık düşüncesinin izleri görülen bu partide Batının iyi yönlerinin alınması (bilim ve teknoloji) ve kendi öz değerlerimizle harmanlanması düşüncesi hâkimdir. Tekellere ve dışa bağımlılığa itiraz eden MSP ağır sanayi ve faizsiz bankacılığı vurgulayarak İslamcılığı kapitalizmle barıştırmaya çalıştı (Ahmad, 2014: 189).

MSP'nin 1974'te Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile kurduğu koalisyon İslamcı hareketin devlet ve toplum nazarında meşruiyet kazanmasına yardımcı olmuştur. İktidara ortak olduktan sonra MSP'nin laiklik karşıtlığı gibi keskin dini söylemlerinde de yumuşama olmuştur. Daha önceleri din düşmanlığı üzerinden sloganlaştırılan laiklik artık insan hakları, din ve vicdan hürriyeti ekseninde tanımlanmaya başlanmıştır. Farklı kutuplarda yer alsalar da, her iki partinin programlarında yer alan karma ekonomi, temel hak ve özgürlüklere atıf, iktisadi kalkınmanın toplumsal adaletle mümkün olduğu gibi ortak noktalar dikkat çekicidir. Ayrıca her iki parti de küçük işletmelerin korunması yönünde ve büyük sermayenin hegemonyasına karşı bir duruş sergilemiştir (Ahmad, 2014: 191).

Türk milliyetçileri kendi aralarında farklı görüşlere ayrılmış olsalar da, hepsinin İslamcılarla birleştikleri ortak nokta anti-komünizmdi. Komünizm, Türkçüler için Rusçuluk ideolojisinin SSCB sınırları içinde bulunan Türkleri asimile edeceği korkusuna dayanırken, İslamcılık ise komünizm tehdidine ahlaki açıdan yaklaşmıştır. 1969 tarihli "Milliyetçi Türkiye'ye Doğru/10-11 Mayıs 1969'da Yapılan Milliyetçiler İlmi Seminerinde Varılan Neticeler" isimli raporda milliyetçilikle Müslümanlığın birbirinden ayıramayacağı sonucu çıkmıştır (Landau, 1978: 288).

Milliyetçi ideolojinin kurucusu olan Alparslan Türkeş Kemalist bir çizgide otoriter bir yönetim öngörse de Anadolu'dan gelen Müslüman gençlerin de desteğini almak için dini motiflere yer vermiştir. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinde (CKMP)

yönetimi devralan Türkeş ve arkadaşları bu söylemleriyle Türk-İslam uygarlığını yeniden hak ettiği yere getirmeyi hedeflemişlerdir (Landau, 1978: 292-307). Türk milliyetçileri İslamcılar gibi komünizm tehdidini Batı/Doğu emperyalizmi gibi düşman ideolojilerle birleştirerek daha geniş bir kitleye ulaşmayı ve meşruiyet kazanmayı amaçlamışlardır. CKMP/Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) çizgisi MNP'nin aksine laikliğin dinsizlikle aynı şey olmadığını, ancak devletin dini kurumları desteklemesi gerektiğini savunmuştur. Dönemin ruhuna uygun olarak devletin planlama yapmasını ve ekonomide aktif rol alması gerektiğini düşünen Türk milliyetçileri sınıfsal mücadeleyi göz ardı ederek Türkçülük temelinde organik bir toplum ve kalkınmacı bir devlet öngörmüştür (Landau, 1978: 311-313).

MNP'nin aksine CMKP/MHP demokrasiyi başıbozukluk olarak değerlendirmiş ve devleti otoriter bir zemine oturtmuştur. Devlet toplumsal düzeni korumak için otoriter olmalıdır. Başta komünistler olmak üzere düzensizlik yaratanlar devlet ve toplum düşmanlarıdır. Kendisini kutsal devletin muhafızlığına adayan milliyetçi ideoloji devlete karşı ortaya çıkabilecek olan her türlü sınıfsal ve kimliksel anarşinin karşısında konumlanmıştır. Bir Yahudi tarafından üretilen bir ideoloji olarak komünizm Türk milletinin birliğini ve kalkınmasını önlemeyi hedeflemektedir. Komünizm Türk aile hayatını, din, örf ve ananelerini bozan en büyük düşman ideolojisidir. Türk milletinin kalkınması tarım ve sanatla değil, yeni fabrikalar kurarak sağlanacaktır. Bu yüzden, devlet sermayeyle barışık olmalı, ona destek vermeli ve gücü yetmediği yerlerde aktif olarak ekonomi ve üretimde rol almalıdır. Bunun önünde engel olabilecek olan her türlü toplumsal hareket ve ideoloji ezilmelidir. 1960'ların sonlarından itibaren, Türkeş tarafından kurulan komando kamplarında yetiştirilen gençler daha sonra solcu toplantı ve mitinglere baskınlar yapmışlardır (Landau, 1978: 305-307).

3.4.4. İslamcı-milliyetçi ideolojinin toplumda örgütlenmesi

1970'lerden itibaren yaşanan ekonomik kriz refah harcamalarında kesintiye gidilmesine neden olunca bu faaliyetler dini kurumlara bırakılsa da istenen hedef gerçekleştirilememiştir. Bunlar daha çok tamamlayıcı rollere sahiptiler. İslamcı siyaset iktidara gelmek için cemaat ve tarikat gibi toplumsal yapılanmalara gitti.

Yani bu dini gruplar refah faaliyetlerini paylaşıp tamamlamaktan öte bu faaliyetler aracılığıyla devlete sızma ve onu içeriden ele geçirme yolunu seçmişlerdir.

Milliyetçi-İslamcı çizginin ana gövdesini oluşturan Milli Türk Talebe Birliğinin (MTTB) önemi AKP iktidarının siyasi çizgisini belirleyen çekirdek kadronun ideolojisinin çıkış noktası olmasındandır. Kültür milliyetçiliği eksenindeki eylemlerini Kemalist düzlemde sürdüren 1960’larda Rasim Cinisli ve İsmail Kahraman’ın başkanlığı döneminde İslamcı-milliyetçi bir çizgiye kayan MTTB bu tarihten sonra antikomünist çizgide eylemlerini sürdürmüştür. Şahlanış, Komünizmi Tel’in, Fetih Geceleri, Kıbrıs, Mehmet Akif Ersoy’u Anma ve Fetih geceleri gibi milliyetçi ve mukaddesatçı tonu yüksek komünizm karşıtı eylemler yapan MTTB 6. Filo’nun gelişini protesto eden gruplara karşı “cihat çağrısı” yaparak Amerikancı ve milliyetçi-mukaddesatçı siyaseti antikomünist düzlemde bir araya getirmiştir (TBMM, 2012). Faizsiz bankacılık, milli sinema ve tiyatro gibi tartışmalarla ön plana çıkan MTTB Osmanlı dönemini altın çağ olarak görmüştür (Mater, 2009: 360-364).

MNP çizgisinde kurulan partiler MTTB ve diğer İslamcı grupları yörüngesine çekmiştir. 1970’lerde bu örgütün yaptığı eylemler dönemin yöneticileri tarafından hep hoş görülmüştür. Devlet yönetiminin laik eğitim veren okul mezunlarına teslim edilemeyeceği ve devleti yönetecek kadroların İmam-Hatiplerde yetiştirilmesi gerektiği yönündeki görüşlerin Milli Birlik Komitesi (MBK) üyeleri arasında ve devletin yönetim kademelerinde konuşulduğu iddia edilmiştir (Eğitim-İş, 2012; TBMM, 2012; Sercan, 2014).

1980 darbesinden sonra yönetici olan birçok isim o dönemde MTTB’de yetişmiş ya da imam-hatip okullarından mezun olmuşlardır. Mumcu (1993: 176-182) söz konusu derneklerin yöneticileri ve üyelerinin usule uygun ya da usulsüz iş ilişkilerine değinmiştir. Bu vakıf, dernek ve kişiler arasında Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı’na bağlı Birlik Vakfı, Al Baraka Türk Özel Finans, Bereket Vakfı, Faisal Finans Kurumu vb. ve onların yöneticileri vardır. Mumcu (1993: 175) MTTB’ye finansal destek sağlayan ve MSP’li birçok ismin bağlantılı olduğunu iddia ettiği Rabıta örgütünün Amerikan sermayesiyle olan ilişkisini şu şekilde tanımlamıştır:

“Dünyanın en güçlü İslamcı örgütü budur. Bundan daha güçlüsü, örgütlüsü ve zengini yoktur. Rabıtat al-Alam Al-İslami örgütünün maddi

kaynakları arasında Suudi-Amerikan ortak petrol şirketi olan Aramco'nun sağladığı fonlar da bulunmaktadır. Rabita örgütünün maddi kaynakları hakkında hiç kimse bilgi vermez.”

Bu örgütün 1976 tarihinde Pakistan’da düzenlediği kongrede alınan kararlar ahlak ve değerler üzerinde durarak, çalışma hayatında İslami esasların hâkim kılınması ve bu kaidelere bireylerin itaat etmesinin sağlanmasıdır. Bir başka deyişle, fitne çıkaranlara (komünistlere) ve yöneticinin emirlerini Tanrı buyrukları gibi görüp ona itaat etmeyenlere müeyyideler uygulanmasını kapsamaktadır (Kansu, 2012).

Amaçlarını “Başta komünizm olmak üzere, yıkıcı, yıpratıcı ve bozguncu fikir ve cereyanlarla mücadele etmek, milli kültürü, milli ve manevi değerleri korumak” olarak tanımlayan “Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği”³³ de kaynaklarını Türkçülükten almıştır. Bu derneğin CIA tarafından kurdurulduğuna ve finansmanının Amerikan Büyükelçiliği ve bazı sermaye grupları tarafından sağlandığına dair iddialar FETÖ Çatı İddianamesinde ve TBMM Komisyon raporunda yer almıştır.

1970’lerde belli bir siyasi ve ekonomik projeksiyona sahip olmayan cemaat ve tarikatlar Türkiye’yi Batı blokunun bir parçası olarak kapitalist cephede dünyaya entegrasyonunu hedefleyen merkez sağ partilerine oy vermişlerdir. Ancak AP’den umduğunu bulamayan dindarlar siyasal yönelimini MNP, MSP ve Refah Partisi (RP) gibi İslamcı partilere kaydırmıştır. Köyden kente yaşanan kitlesel göçler sonucunda İslamcılık gecekondu mahallelerinde hızla yayılmıştır. Toplumsal adalet vadeden solun yenilgisi ve Radikal İslam’a karşı ılımlı İslam’ı destekleyen Amerikan politikaları sayesinde İslamcılık daha geniş bir tabana yayılmaya başlamıştır.

Milliyetçi ideolojiyle İslami düşüncüyü sentezleyip komünizm tehdidine karşı mücadele eden bir diğer örgüt de Aydınlar Ocağıdır. Daha çok milliyetçi bir çıkış noktasından beslenen bu örgüt birçok alt örgütün bir araya gelerek oluşturduğu bir çatı örgütüdür. Entelektüel bir yapılanma olan Aydınlar Ocağı Türk milletinin tarihine, kültürüne, milli ve manevi değerlerine sahip çıktığında eski ihtişamlı günlerine geri döneceğini savunmuştur. Aydınlar Ocağının taşıyıcılığını yaptığı “Türk İslam Sentezi” Türklerin İslam’ın inkişafında önemli roller üstlendiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşünce Müslümanlığı kabul etmemiş Türklerin

³³ Fetullah Gülen bu derneğin kurucuları arasındadır.

Türklükten çıktıklarını savunmaktadır (Yalçın, 1988: 195). Türk İslam sentezine göre Türkler bin yıldır İslam'ın bayraktarlığını üstlenmiş seçilmiş bir topluluktur. İslamiyet'in yeniden ayağa kalkması da yine Türkler tarafından gerçekleştirilecektir. İçinde Müslümanlığı barındırmayan bir Türk milliyetçiliği düşünülemez. Aydınlar Ocağı İlim Yayma cemiyetiyle birlikte CHP'ye karşı "milliyetçi cepheyi" bir arada tutmak için çaba sarf etmiştir.

Aydınlar Ocağı 1978'de bir bildiri yayınlayarak komünizm tehdidine işaret etmiştir (Milliyet Gazetesi, 1978, 11 Ekim). 1979'da Aydınlar Ocağı tarafından düzenlenen "Türkiye'nin Sosyo-kültürel ve Ekonomik Meseleleri" adlı seminerde belirtilen bu ilkeler 12 Eylül yönetimi tarafından uygulamaya konmuştur. Darbe memleketin komünizme savrulmasını önleyen bir kurtuluştur. 1981'de Ocak tarafından gerçekleştirilen "Milli Eğitim ve Din Eğitimi İlmi Semineri"nde kişilerin milli değerlerle teçhiz edilmiş bir şekilde topluma kazandırılması konusunda kararlar alınmıştır. 1982 Anayasasının 24.maddesinin dördüncü fıkrası Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca İmam Hatip Liselerinden mezun olanlara yüksek öğrenimde istediği bölüme gitme imkanı sağlanmıştır (Çavuşoğlu, 2016).

12 Eylül darbesi sonrası dönemde, Türk İslam Sentezi merkezi ideoloji olmuştur. Gerek kuruluşundan itibaren komünizme karşı takındığı tavır gerekse Anadolu-Türk İslam anlayışına dayalı bir model olarak ortaya çıkması nedeniyle askeri yönetim ve sonrasında gelen hükümetler Türk-İslam sentezini benimsemişler, önünü açmışlar ve benzer oluşumlara hoşgörüyle yaklaşmışlardır. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren devlet kadrolarında, idari görevlerde ve bürokraside yoğun bir şekilde örgütlenen bu ideolojiyi Mümtaz Soysal (1987b) şu şekilde tanımlamıştır:

"Hafiften hafife "Orta Asyacılık" kokan bir milliyetçilik yanında ümmetçi bir İslamcılık Anti-komünizmden kaynaklanan bir Amerikan yandaşlığı yanında Hristiyan ve Musevilik etkileri yüzünden dışlanmaya dönüşmüş bir Batı düşmanlığı, Japon modelinden esinlenen bir teknoloji hayranlığı yanında ucu nerdeyse tasavvufa kadar uzanan bir "manevi değerler" edebiyatı."

Metropollere göç eden ancak kökenlerinden kopmak istemeyen dindar esnaf ve tüccarlara dayanan bu toplumsal taban 1980 darbesinden sonra ve 1990'larda ciddi bir sermaye birikimi oluşturmuş ve dindar bir burjuvazinin temellerini atmıştır. Böylece İslamcılık içindeki sınıfsal çelişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çelişkiler sınıfsal bir çatışmaya dönüşmese de serbest piyasa yanlısı dindar burjuvazi ile toplumsal adalet isteyen kenar mahalle insanları arasında gidip gelen, net bir ekonomik programa sahip olmayan bir ideolojidir (Tuğal, 2011: 24).

3.5.Türkiye’de İlmli İslam ve Cemaatleşme

Antikomünizmin sona ermesi ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte radikal İslam’la ABD arasındaki işbirliği sona ermiştir. Küresel hegemonyasını tahkim etmek isteyen ABD’nin Batılı değerlere daha yakın bir İslamcılığı desteklemeye başlaması ve Türkiye’de ılımlı İslam’ın yükselmesi ve sonucunda bir iktidar bloku oluşturması aynı döneme denk gelmiştir. Bu bölümde İslamcılığın küreselleşmenin gerekleri doğrultusunda biçimlenmesini ve özellikle 12 Eylül askeri darbesinden sonra devletle olan ilişkisi ele alınacaktır.

3.5.1. Türkiye’de İslamcı rejimin inşasında tarikat ve cemaatler

Kutub’un da önemle vurguladığı (Haddad, 1989) cemaatleşmenin bu kadar yaygın olmasının temelinde ayet ve hadisler büyük rol oynamaktadır:

“Ey iman etmiş olanlar! Allah’a itaat edin, Allah’ın Resul’üne ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin!” (Nisa Suresi, 59. ayet)

“O namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve (cemaatle namaz kılarak) rükû’ edenlerle birlikte rükû’ edin” (Bakara Suresi, 43. Ayet)

“Üç kişi bir sefere çıkarsa kendilerinden birini emir seçsinler!” (Ebu Davud)

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren devletin din konusundaki sert tutumuna karşı din eğitimi alanında sivil inisiyatifler ortaya çıkmıştır. Din ve din eğitimi alanında DP döneminde yaşanan gevşemeyle birlikte Süleyman Hilmi Tunahan’ın yetiştirdiği kadrolar Diyanet İşleri Başkanlığında görevlendirilmişlerdir. Böylece cemaat ve tarikat tipi yapılanmaların devlet içinde gizli ya da açık bir şekilde örgütlenmeleri, Süleymancılarla birlikte başlamıştır.

1965 tarihli 633 sayılı yasayla birlikte Diyanet kadroları imam-hatip okulları ve İlahiyat fakültelerinden karşılanmaya başlamış, 7 Ekim 1971 tarihli yönetmelikle de Kur'an kursları Diyanet İşleri başkanlığına devredilmiştir. 12 Eylül'den sonra bu cemaate ait kurumların Milli Eğitim Bakanlığına devredilmesi gerektiğine dair raporlar ve mahkeme kararlarına rağmen, askeri yönetim dini cemaat ve tarikatların örgütlenmesine göz yummuştur.

Cumhuriyet tarihi boyunca etkili olan bir diğer dini yapılanma da nurculuktur. Bu cemaatin üyelerinin en büyük yükümlülükleri arasında, asrın müceddidi olarak tanımlanan Said-i Nursi tarafından anlaşılması güç ve gramer hatalarıyla dolu olan Risale-i Nurları okumak vardır. Kitapların bu özelliği cemaat üyeleri arasında bunlara bir kutsiyet atfetmelerine neden olmuştur. Bu yüzden kitaplara Kur'an tefsiriymiş gibi bir anlam yüklenmiş ve buna kimse itiraz etmemiştir. Hiyerarşik olarak örgütlenmiş olan nurcular arasında lidere olağanüstü özellikler atfedilmiştir. Nurcular'a göre risaleler pozitif bilimlere uygundur. Risalelerden başka bir kaynaktan beslenmekten imtina eden nurcuların büyük bölümü fanatik derecede cemaatlerine bağlıdırlar. Bu kitle imam hatiplilere ve diğer cemaatlere mesafelidirler.

Cemaat ve tarikatların verdikleri eğitime toplum içinden fazla itiraz çıkmamıştır. Maddi olarak zor durumda olan eğitime susamış kitleler çocuklarının eğitimini üstlenen bu yapılanmalara sempatiyle yaklaşmıştır. Bunun en önemli nedeni ataerkil toplum yapısına sahip olan Türk toplumunda ailelerin çocuklarının itaatkâr ve yumuşak başlı birer birey olarak yetiştirilmelerini istemeleridir. Bu kurumlar gençleri şiddetin kol gezdiği sokaklardan uzak tuttuğu için aileler tarafından tercih edilmiştir. Ancak zaman içinde aldıkları eğitim onların ciddi bir telkine tabi olmalarına, bu grupların çıkarlarını ailelerinin önünde tutarak ailelerinden uzaklaşmalarına neden olmuştur.

Nurcular; yazıcılar ve okuyucular, meşveretçiler, Kurdoğlu grubu, Yeni Asyacılar, Kırkincılar ve Fetullah Gülen cemaatinden oluşmaktadır. Bunların içinde en fazla bilineni ve küreselleşeni sonuncusudur. Ay (2018) Fetullahçı hiyerarşiyi “Ene (ben) bir buz parçasıdır ve Nahnu (biz) havuzuna atılmalıdır” ve “abi mafyası” ifadeleriyle betimlemiştir. Bu örgüt üyeleri yukarıdan gelen emirleri sorgulamadan yerine getirmekle mükelleftirler. Gülen'in vaazlarında “Az gülün, çok ağlayın” (Tevbe

sureti, Ayet 82) ayetini hatırlatarak ağlaması müntesiplerin cemaate olan bağlılıklarını artırma ve daha fazla himmet toplamanın bir yöntemidir. Ay, AKP mensuplarının bazı toplantılarda ağlamalarını bu grupla olan ideolojik akrabalıklarına ve yakın zamana kadar yaptıkları işbirliğine bağlamıştır.

Gülen'in takipçileri de Nursi'ninkiler gibi liderlerinin dini çağın ihtiyaçlarına (müceddid) göre yorumladığını iddia etmişlerdir. Bu da aslında Ortodoks İslam'la farklılıklar gösteren bir dinsel anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Landau, 1978: 325). Komünizmi en büyük tehlike olarak gören Nursi, DP hükümetine mektup yazarak komünizme karşı birlikte mücadele etmeyi teklif etmiştir. Bu dönemde Nursi'nin Amerikan ajanı olduğuna dair iddialar ortaya atılmıştır.

3.5.2. İlmli İslam: radikal İslam'ın panzehiri

Benard'a göre (2003: x) Müslümanlar arasında hâkim olan dört akım vardır. İlk olarak köktenciler kendi aşırı görüşlerini, kuracak oldukları otoriter ve bağınaz devletin hukuku haline getirmeyi hedeflemektedirler. Bunlar, Batılı kavramları reddetseler de, hedeflerine ulaşmada yardımcı olacak olan modern teknolojiye ve yeniliklere karşı değillerdir. İkincisi moderniteye, yenilenmeye ve değişime mesafeli duran gelenekçilerdir. Üçüncü olarak, İslam dünyasının modern dünyanın bir parçası olmasını isteyen modernistler. Son olarak da dini özel alanla sınırlandırmak gerektiğini düşünen laiklerdir. Dolayısıyla, İslam dünyası içinde, demokrasi ve moderniteye yatkın ve uluslararası toplumla uyum içinde ve küresel barışa hizmet eden unsurları desteklemek makuldür.

İlk iki gruptan oluşan Radikal İslam'a köktenci, fundamentalist, Siyasal İslam ve reformist gibi tanımlamalar getirilirken, ılımlı İslam da sofizm ve modernist ifadeleriyle tanımlanmışlardır. ABD bir dönem Sovyet tehdidine karşı birlikte hareket ettiği radikal İslam'ı kendisine karşı öncelikli tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bunun üzerine radikal İslam'ı etkisizleştireceğini düşündüğü ılımlı İslam projesini hayata geçirmiştir.

Peygamberin sünneti ve ilk Müslümanların yaşamı hem radikal hem de ılımlılar için kutsal olduğundan her iki akım da bu kaynaklardan kendi ideolojisine örnek alabileceği normlar çıkarmıştır. İlmli İslamcılar, cihat konusunda daha mutedil kaynakları referans alırken, radikal unsurlar cihadı ilk zamanlardaki haliyle içeriğini

değiştirmeden benimsemişlerdir. İlmîlîlar mûntesiplerinin Allah’a tam bir tevekkûlle bağlanmalarını isterlerken, radikaller bu tutumun toplumsal çürümeye ve reformlara engel olduğunu savunmuşlardır (Milson, 2004).

İlmîlî İslam bir devlet desteği, finansal kaynak ve sistematik bir doktrine sahip değildir. Milson (2004) ılımlı İslam’dan ziyade ılımlı Müslüman teriminin daha isabetli olduğunu savunmaktadır. Çünkü ılımlı İslam taraftarları arasında din adamlarından çok gazeteciler ve akademisyenler bulunmaktadır. İlmîlî Müslümanların demokrasi, kadın haklarında iyileştirmeler ve ifade özgürlüğü gibi talepleri vardır. Ayrıca, bunlar Müslümanlar arasında çok yaygın olan dış güçler, masonlar ve Amerikan ajanları gibi komplo teorilerine karşı çıkmaktadırlar. Radikal İslam’ın şiddete öykünen yönünü eleştirirler de, aynı ideolojik kökene sahip olmalarından dolayı bu yüzeysel eleştiriyle yetinmektedirler. İlmîlî Müslümanların bazıları da zulmü ve despotizmi yenmek için dışarıdan yardım alınabileceği görüşündedir. Örneğin, ılımlîlar Filistin sorununa radikallerden farklı olarak barış görüşmeleri temelinde bir çözüm bulunması gerektiğini savunmaktadırlar.

Komünizm bertaraf edildikten sonra batılı yaşam tarzına ve kapitalizmin genişlemesine en büyük tehdit olarak gösterilen radikal İslam ılımlı İslam’la terbiye edilmeye çalışılmıştır. Çünkü Ortadoğu’nun daha yönetilebilir parçalara bölünmesini ve dolayısıyla kapitalizmin/küresel sermayenin daha fazla sömürüsüne açılmasını öngören Büyük Ortadoğu Projesinin (BOP- Greater Middle East Initiative) önündeki en büyük engel artık Radikal İslam’dı. Bu nedenle, Radikal İslam’la silahlı mücadelenin yanısıra ideolojik bir mücadelenin de yapılması zorunluluğu doğmuştur. Bu yeni “ılımlı” İslam anlayışı ABD’nin Ortadoğu bölgesindeki politikalarıyla uyum içinde olan, daha çok sivil alanda faaliyet gösteren, siyaset alanına girmeyen ve gerektiğinde Amerikan politikalarını kendi görüşleriymiş gibi sunacak hoşgörü ve diyalogu önceleyen bir ideolojiyi yansıtmaktadır. Soft Müslümanlar, Batının çıkarlarıyla çatışmadan ve Batıyla işbirliği içinde dine hizmet ettiklerini düşünürken, Radikal İslamcılar Soğuk Savaş döneminde ittifak ettikleri Batıya karşı cihat yürütmektedir.

ABD’nin ılımlı İslam’ı desteklemesinin ardında İslam coğrafyasında kendi politikalarıyla çatışmayacak, apolitik, teslimiyetçi ve kolayca manipüle edilebilecek

gruplar oluşturarak, içeriden bir müttefik edinme çabası yatmaktadır. Böylece hoşgörü, diyalog ve demokratik değerler söylemlerini seslendiren bu gruplar aracılığıyla bölge ülkeleri nezdindeki politikalarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

11 Eylül saldırılarından sonra batılı siyasetçiler İslam'ın aslında bir barış dini olduğu konusundaki açıklamaları kendi içlerindeki Müslüman azınlıkların aşırı uçlarının girişebilecek oldukları eylemleri önlemeye dönük bir stratejidir. Benard'a göre, bu stratejinin iki hedefi vardır: kısa vadede Müslüman liderlerin terörizme mesafeli durmalarını, uzun vadede ise Müslüman siyasi aktörlerin ve devletlerin modern uluslararası sistemle bütünleşmesini sağlamaktır. Akademisyenler, Müslüman din adamları ve aydınlar da İslam dini içindeki liberal ve hoşgörü öğelerini ön plana çıkarmışlardır. Radikal örgütlere karşı mücadele edilmesi gerektiğini savunan Abd al-Hamid al-Ansari, İslam'ın günün şartlarına uyarlanması için reform yapılması gerektiğini dile getiren Gamal al-Bana, Arap dünyasının bir Atatürk'e ihtiyacı olduğunu iddia eden Mansur al-Nuqaidan bunlardan birkaçıdır (Milson, 2004).

İlımlı Arap reformcular liberal görüşlerinden dolayı genellikle dışlanmışlardır. Birçoğu ülkelerinde ya ölüm tehdidi altında yaşamlarını sürdürmek, bir suikasta kurban gitmek ya da idam edilmek durumundadır. Milson (2004) bu reformcuların desteklenmesi ve onlara cesaret verilmesi gerektiğini önermektedir.

RAND raporu (Rabasa, 2004: 60-66) da İlımlı İslam'ın Radikal İslam'a karşı desteklenmesiyle ilgili ekonomik, siyasi, toplumsal ve gençlerin eğitimiyle ilgili önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler radikal ideolojiyle baş etmede ılımlı İslam'ın nasıl ön plana çıkarılabileceğine odaklanmıştır. Müslüman ülkelerdeki ılımlı İslamcı siyasi partiler bu ülkelerde demokrasinin gelişmesi ve kurumsallaşması için önemlidir. Ancak, bu ülkelerdeki hükümetlerin meşru muhalefeti baskı altına alma ihtimalleri göz ardı edilmemelidir. Bu yüzden ABD'nin radikal İslam'a karşı bu ülkelere verdiği desteğin otoriterleşmeye değil, demokratikleşmeye hizmet ettiğini göstermesi gerekmektedir. Türkiye gibi demokratik yapısı diğerlerine göre daha iyi durumda olan ülkelerde ılımlı partiler desteklenmeli ve onlara demokratik birer aktörmüş gibi davranılmalıdır. Müdahale edilen bölgelerdeki Amerikan askeri varlığı azaltılarak istihbarat, psikolojik operasyonlar ve sivil alanda yapılacak çalışmalara ağırlık verilmelidir. Böylece "işgalci kuvvet" olarak görülen Amerikan ordusunun

neden olduğu şiddet de sona erecektir. Sivil toplumun desteklenmesi gerektiğini savunan Benard (2003: 38-39) da demokrasi, çoğulculuk, eşitlik gibi Batılı değerleri İslam dünyasına uyarlamak isteyen din adamı ve liderler arasında Şerif Mardin ve Fetullah Gülen'i de saymıştır. Rapor, Gülen'in İslam anlayışında sofizmin etkisini ve onun farklılıklara hoşgörüyle yaklaşılması ve şiddetin dışlanması gerektiği yönündeki görüşlerini öne çıkarmaktadır.

ABD her ne kadar ılımlı İslamcı grupları desteklese de Suriye'de Ahrar al-Sham ve Jibhat al-nusra gibi radikal İslamcı örgütleri ılımlı gibi lanse ederek korumaya devam etmektedir. ABD, Rusya'nın bu örgütlerin BM'de terörist ilan edilmesi önerisini bu örgütlerin ılımlı (silahlı) gruplar olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Bu gruplara silah, mühimmat ve istihbarat yardımını CIA'in Adana şubesi sağlarken, nakit para doğrudan Suudi Kralından, sağlık hizmetleri ise Türk hükümetinden gelmektedir. Sahiounie (2016) Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) dahil bütün ılımlı görünümlü radikal grupların bölgedeki Amerikan müttefiki olan devletlerden destek aldıklarını iddia etmektedir.

Condelezza Rice (2003) Washington Post'da İkinci Dünya Savaşından sonra, Almanya'nın dönüşümünü örnek göstererek Ortadoğu'nun da özgürleşeceğini ve burada ABD-Ortadoğu Serbest Ticaret bölgesi kurularak Amerikan sermayesine sömürecek yeni alanlar açılacağını dile getirmiştir. 2003'ten günümüze yaşanan gelişmelere bakıldığında bu plan çerçevesinde ılımlı İslam'ın desteklendiği ve daha fazla özgürlük ve refah isteyen kitlelerin taleplerini duyurmak için Arap Baharı protestolarını gerçekleştirdiği görülmektedir. Alt sınıfların özlemlerini dile getirmek için başlattığı bu gösteriler birçok Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkesinde etkisizleştirilip pasif devrim sürecinden geçirilerek yerleşik elitlerin ve küresel sermayenin çıkarlarını koruyacak yeni bir sistem oluşturulmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, Türkiye'de de ne zaman aşağıdan devrim potansiyeli taşıyan bir hareket ortaya çıksa, benzer pasif devrim süreçleri yaşanmış ve budurum bir süreklilik kazanmıştır.

3.5.3. AKP'nin ılımlı İslamcı söylem ve pratiği: muhafazakâr demokrasi

MNP'den AKP/SP'ye kadar Milli Görüş çizgisinde kurulmuş olan bütün partilerde bir cihat/dava havası hâkimdir. Parti inanan insanların örgütlendiği bir mücahit

örgütü işlevi görmektedir. Bu uğurda mücadele eden herkes mücahit olarak tanımlanmış, seçim sandığında oy kullanmakla kişinin ahiret yaşantısı arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur. Bu ideolojinin kurucusu olan Erbakan kutsal davanın taşıyıcısı, mutlak itaat edilmesi gereken kurtarıcı lider olarak tanımlanmıştır. İtaatsizlik yapanlar, farklı görüş bildirenler fitneci olarak damgalanmışlardır. Dolayısıyla İslamcı ideoloji için lidere itaat bu “kutlu davanın” bir gereğidir.

Çakır (2000: 23-29) 1990’larda RP içinde bir özeleştiriyi yapıldığını ve İslamcı gövde korunarak nasıl bir kitle partisine dönüşebileceğinin yollarının arandığını belirtmiştir. Bir kısım İslamcı daha da radikalleşirken diğerleri küreselleşmenin nimetlerinden yararlanma yoluna gitmiştir.

Erbakan’ın 1990’ların başlarında ABD’ye yaptığı ziyaretlerde İslamcılık çizgisini terk ederek ılımlı İslam çizgisine gelmek için gönüllü olduğu görülmektedir. Gözcü (1994) bu tutumu pragmatizm olarak değerlendirmiş ve laik saldırılardan ABD’ye sığınarak kurtulabileceğini düşündüğü için, RP yönetiminin bu yolu benimsediğini belirtmiştir. Bu dönemde ABD ile ilişkilerin Abdullah Gül ve Oğuzhan Asiltürk gibi isimler üzerinden yürütüldüğü görülmektedir.

Türkiye’nin ılımlı İslam yörüngesinde dizayn edilmesinde kritik rol oynayan CIA Türkiye masası eski şefi Graham Fuller, RP’nin 1991 seçimlerinde Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ile girdiği ittifakın mimarıdır. Gözcü (1994) milliyetçiliğin tükenme noktasından alınıp tekrar palazlandırılmasında, Refah yöneticilerinin rolü olduğu suçlamasını yöneltmiştir. Bu görüşmede, Fuller Refahlı yöneticilere ılımlı İslam telkininde bulunarak, Türkiye’nin diğer İslam ülkelerine model olabileceği güdümlü bir İslam anlayışını önermiştir. 1991’de Erbakan’ın ABD’ye yaptığı gizli ziyaretten itibaren RP’nin bu yönde bir yöneliş içine girdiği görülmektedir. Gözcü, bu aşamadan sonra Milli Görüş ve Adil Düzen kavramlarının demokratlık, laiklik, özelleştirmecilik ve Atatürkçülük kavramlarıyla sulandırılmaya çalışıldığını ifade etmiştir. CIA ve Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT) ajanlarının partiye transfer edilmesinin neredeyse hiçbir İslamcı entelektüeli rahatsız etmemesinin altında yatan neden müesses nizamın partiyi kontrol etmek istemesidir.

“RP’liler yerel başarılarla, temelsiz övünçlerle avunma vaktinin aşıldığının ve kendi hareketlerinin uluslararası komplolarla kuşatılmaya

başlandığı bir arifede basiretli tavırlara ciddi olarak ihtiyaç duyulduğunun farkında olmalıdırlar.” (Gözcü, 1994)

28 Şubat sürecinden sonra, İslamcı hareketin liberalizm, demokrasi ve insan hakları söylemine sarılmasında küresel konjonktür kadar Fazilet Partisi’nin (FP) kapatılması da etkili olmuştur. Bu açıdan, bu dönemde ve bundan sonra radikal İslamcı söylem yumuşatılarak bir merkez sağ görüntüsü verme gayreti içine girilmiştir. Gelenekçilerin temsilcisi olarak TV’lere çıkan Oğuzhan Asiltürk yenilikçi kadronun sermaye ve ABD’nin desteğini alarak bir merkez sağ partisi kurmak niyetinde olduklarını iddia etmiştir. Bundan sonra Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki yenilikçi kadro sistemle uzlaşmaya ve küreselleşmeden övgüyle bahsetmeye başlamıştır. Nitekim Erdoğan (2007) çeşitli vesilelerle milli görüş geçmişinden vazgeçip değiştiğini ve AKP’nin bir kitle partisine dönüştüğünü "Kaç kez 'milli görüş gömleğini çıkardım' dedim" ifadeleriyle dile getirmiştir. 28 Şubat korkularının da etkisiyle İslamcı gelenekten kopan AKP kendini İslamcı değil İslami hassasiyetlere sahip dindar kişilerin oluşturduğu bir muhafazakâr parti olarak tanımlama eğiliminde olmuştur. Çakır (2011), bu durumun çelişkili yönüne işaret ederek, yenilikçi hareketin bir yanılsama olduğunu, bu kişilerin radikal İslamcı akımlardan eskilere göre daha fazla etkilendiğini söyleyerek dile getirmiştir. Bir başka deyişle, Milli Görüş’ün İslamcı siyasetten muhafazakâr demokrat söylemine geçişi takiiyedir. Abdullah Gül’ün başkanlığının ilk günlerinde dünya güzeli seçilen Azra Akın’ı tebrik etmesi (Habervitrini, 2002, 08 Aralık) ılımlı İslamcılarının İslamcılıkla aralarına koydukları mesafenin bir örneğidir. Bu durum İslamcılarının güzellik yarışmalarında Türkiye’yi temsilen yurtdışına giden kızlarla ilgili görüşleri (Odatv, 2017, 23 Eylül) göz önünde bulundurulduğunda ilginç bir tablo ortaya koymaktadır.

Erdoğan’ın Başbakan olmadan önce 2002’deki ABD ziyareti onun meşruiyet, küresel güçlerin de kendileriyle işbirliği yapabilecek güçlü bir lider arayışlarının göstergesidir. Cüneyt Zapsu’nun organize ettiği (Artan, 2018) bu ziyaret sonrasında 31 Aralık 2002’de AKP ve CHP’nin desteğiyle Erdoğan’ın siyaset yasağı kalkmış, 9 Mart 2003’te Siirt’te seçimler yenilenmiş ve Erdoğan milletvekili olarak parlamentoya girerek Başbakan olmuştur (Hoşgör, 2011).

11 Eylül saldırılarından sonra, Milli Görüş gömleğini çıkarmak, küresel sermayenin önünü açacak uygulamaları yürürlüğe koymak ve küresel güçlerle uyumlu bir ilişki içine girmek AKP hükümetlerinin ılımlı İslamcı olarak tanımlanmasına zemin hazırlamıştır. Partiyi ılımlılaştıran şey söylem ve uygulamalarının yanı sıra bu çekirdek kadronun yanında yer alan Egemen Bağış ve Mehmet Şimşek gibi küresel sermayeyle iyi ilişkileri olan kişilerdi.

AKP kendini DP/Anavatan Partisi (ANAP) geleneğinin devamı “muhafazakâr demokrat” bir parti olarak tanımlayarak ulusal ve uluslararası meşruiyet sağlama gayreti içinde olmuştur. Bu dönemde kapitalist sisteme eklenmek amacıyla birçok İslami olmayan uygulama fiiliyata geçirilmiş, İslamcı tabanın da entegrasyonunun sağlanması ve yastık altındaki paraların sisteme kazandırılması için katılım bankacılığı gibi uygulamalara hız verilmiştir.

Bu noktada, muhafazakâr kavramını açmakta fayda vardır. Muhafazakâr düşünce ilk zamanlardan bugüne birbiriyle çelişen yapılar da dâhil olmak üzere her türlü kurum ya da yapıyı muhafazayı kendine görev edinmiştir (Birler, 2013: 315). Muhafazakârlık devrimsel değil evrimsel değişimleri esas almaktadır. Yeni muhafazakârlık ise gelenek, din, millet, devlet, otorite gibi eski muhafazakarlık kavramlarını liberal toplumu korumak üzere savunmaktadır. Yalçın Akdoğan’ın (2003) AKP için hazırladığı “AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi” isimli kitapta muhafazakârlığın bu yönüne işaret etmiştir. Özipek (2007) muhafazakârlığı “... insanın akıl, bilgi ve birikim bakımından sınırlılığına inanan, bir toplumun tarihsel olarak sahip olduğu aile, gelenek ve din gibi değer ve kurumlarını temel alan, radikal değişimleri ifade eden sağ ve sol siyasi projeleri reddederek ılımlı ve tedrici değişimi savunan ve siyaseti, bu değer ve kurumları sarsmayacak bir çerçeve içinde sınırlı bir etkinlik alanı olarak gören bir düşünce stilidir” şeklinde tanımlamıştır. Neoliberal ekonomi politikalarına paralel olarak yeni muhafazakârlık sosyal refah devleti modeline karşıdır.

Başbakan Erdoğan AKP (2004: 7) tarafından organize edilen “Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumunun” açılış konuşmasında AKP’nin “muhafazakar demokrasi” anlayışını şu şekilde açıklamıştır:

“AK Parti, kendi geleneğimizden hareketle oluşturacağı değerler sistemini evrensel standartlardaki muhafazakâr siyaset çizgisiyle buluşturarak yeniden üretmek amacındadır.”

Şaban Kızıldağ'ın (2005) AKP'nin ilk dönemlerinde yapmış olduğu bir çalışmaya göre AKP muhafazakâr, liberal ve milliyetçilerden müteşekkil bir lider partisidir. Fahrettin Altun (2005) AKP'nin kimlik temelli politikaların toplumda gerilime neden olduğunu gördüğünü ve bundan dolayı kurucu kadronun İslamcı geçmişiyle muhafazakâr demokrasi kavramı aracılığıyla yüzleştiğini ifade etmiştir. Muhafazakarlıkla toplumsal değerler arasında bağ kurmak parti tabanının konsolide olmasına yardımcı olurken, İslamcılıktan uzaklaşmak uluslararası toplumda meşruiyet kazandırmıştır. Ömer Lütfi Mete (2003) de “AK Partiye birileri tarafından siyasal İslam'ı bitirme görevi verildiğini” ima etmiştir.

AKP'nin muhafazakâr tanımlaması değişime direnme ekseninden ziyade İslami temellere atıfta bulunmaktadır. Bu, evrensel bir meşruiyet kaygısı taşıyan muhafazakârlık tanımlamasıyla kökenlerine sadık ya da köksüz olmayan bir siyasi akımı bir araya getirmiştir. Ortaya çıkan sentez neoliberalizmle barışıktır. Akça'ya (2010) göre, AKP'nin muhafazakâr demokrat kimliği büyük paradoksalar barındırmaktadır. Bir taraftan ilerlemeci diğer taraftan muhafazakar, bir taraftan özgürlükçü diğer taraftan İslamcı yönleri ağır basan, ahlakçı söylemlere sahip bir karaktere sahiptir.

Osman Yıldız (2018) İslamcılığı bir kenara iten AKP'yi yeni muhafazakâr bir parti olarak tanımlamaktadır. Çünkü AKP geleneği korumaktan ziyade mevcut şartlara uyum sağlamaya ve hatta dinde güncelleme tartışmalarıyla (diken.com.tr, 2018) dini ve geleneği günün şartlarına uygun şekilde dönüştürmeye dönük bir siyaset izlemektedir.

AKP'yle birlikte gelen ılımlılık diyalog, hoşgörü, ortak insani değerler, medeniyetler işbirliği gibi mesajlarla belirgin bir hal almıştır. Erdoğan zaman zaman İslamcı tabanını konsolide etmek için İslam'ın radikal ve ılımlı şeklinde kamplara ayrılmasına karşı çıksa da (Radikal Gazetesi, 2004, 14 Haziran) bu sempozyumda yapılan vurgular 11 Eylül sonrası radikal İslam'ın tasfiyesi ve yerine ılımlı İslam'ın ikamesiyle paralellik göstermektedir.

AKP'nin İslamcılığı daha çok toplumun değerlerini ve ahlakını yansıtan, lidere (Recep Tayyip Erdoğan) itaatin ağır bastığı ve Türk-İslam sentezine öykünen bir İslamcılıktır. Dolayısıyla, AKP iktidara gelinceye kadar Kemalist milliyetçilik etkisini sürdürürken 3 Kasım 2002 tarihinden itibaren bu ton ümmetçi milliyetçiliğe kaymıştır. Ümmetçi milliyetçiliğe kaymada Filistin meselesi taşıyıcı bir işlev görmüştür. Mavi Marmara ve “one minute çıkışı” AKP'nin Filistin meselesini ülkesel bir soruna dönüştürdüğü dönüm noktaları olarak belirmiştir. Erdoğan hem Ortadoğu'da popülaritesini artırmış hem de içeride kitlelerin kendi etrafında İsrail zulmüne karşı birleşmesini sağlamıştır. Bundan sonra İslamcı öğeler Filistin davası üzerinden daha fazla vurgulanmaya başlanmıştır.

3.5.4. İlmli İslam, Fetullah Gülen ve CIA

ABD'li yetkililer İslamcılığın sistem dışına çıkarılması yerine ılımlı unsurların desteklenmesini ve böylece meşru siyaset zeminine çekilen İslamcı unsurların belirli bir ekonomik programa sahip olmamaları nedeniyle ya başarısız olup tasfiye olacaklarını ya da sistemle uzlaşmak zorunda kalacaklarını öngörmüşlerdir. Bu çerçevede projenin ilk ayağını Türkiye oluşturmuştur.

ABD Afgan savaşı sırasında mücahitlere destek vererek radikal İslam'ı desteklese de, Filistin politikasından dolayı bu örgütler ABD'den uzaklaşmış, ABD kurum ve ordusu hedef alınmıştır. Radikal İslam'la mücadele amacıyla Gülen cemaati gibi ılımlı fraksiyonlar ön plana çıkarılmıştır. Türkiye'de diğer İslami gruplara ve siyasi partilere mesafeli bir tutum takınan örgüt uluslararası düzlemde de radikal İslam'ın karşısında ve ABD'nin yanında yer almıştır.

Türkiye merkezli bir ideoloji olarak İlmli İslam'ın Arap ülkelerine demokrasi getirmek için uygun bir yaklaşım olacağı Batı'da sıklıkla dile getirilmiştir. Ruşen Çakır (2004) bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Afganistan'ın Taliban'ı, Vahhabiliğin de El Kaide'yi üretmesi üzerine ABD'nin bu sefer daha yumuşak ve ılımlı İslam yorumlarını teşvik etmeye başladığı gözlemlendi. Bu kapsamda geliştirilen Büyük Ortadoğu Projesi'nde (BOP) Türkiye'ye daha özel bir önem atfedilmeye başlandı. Türkiye cumhuriyet deneyimi, laik bağlamından soyutlanarak, İslam ile demokrasinin bağdaşabileceğinin en somut örneği olarak gösterildi.

Bütün bunların, İslamcı geçmişten gelen AKP hükümetine denk gelmesiyle de, Türkiye bir "ılımlı İslam" (moderate İslam) ülkesi olarak tanımlanır oldu."

Genelde tüm tarikat ve cemaatlerde olduğu gibi Gülen'in liderliğine müntesipleri tarafından kutsiyet atfedilmesi bu grupları yabancı istihbarat örgütleri için kullanışlı hale getirmiştir. 1999 yılında sağlık sorunlarını bahane ederek yurtdışına giden Gülen bu gidişi hicret olarak tanımlayıp kutsallık atfetse de, bu olay küresel güçlerle işbirliğine geçişin miladı olarak görülmektedir. Gülen, küresel hedeflerine ulaşmak için ABD'nin dümen suyuna girmenin gerekli olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

"...Dünyanın halihazırdaki durumuyla, şu çerçevesiyle, Amerika da şu andaki konum ve gücüyle bütün dünyaya kumanda edebilir. Bütün dünyada yapılacak işler buradan idare edilebilir ve hatta denilebilir ki, şöyle veya böyle Amerika ile dostça geçinmeden destek almak değil, dostça geçinmeden, Amerikalılar istemezlerse, kimseye dünyanın değişik yerlerinde hiçbir iş yaptırmazlar. Şimdi bazı gönüllü kuruluşlar dünya ile entegrasyon adına gidip dünyanın değişik yerlerinde okullar açıyorlarsa, bu itibarla, mesela Amerika ile çatıştığınız sürece bu projelerin gerçekleştirilmesi mümkün olmaz. Amerika, hâlâ bu dünya gemisinin dümeninde oturan bir milletin adıdır." (TBMM, 2017: 57).

Aşırı sağcı Gladyo üyelerinin 1980 darbesini kolaylaştırmak için kanlı saldırılarda bulunduklarını, Gülen'in de, Fuller'in ifadeleriyle, devleti korumak için bu darbeyi desteklemek zorunda kaldığını belirten Engdahl (2017), Gülen'in NATO'nun desteklediği Türk Gladyosuna 1980'lerde katıldığını iddia etmektedir. Gülen'in bir kanaat önderi olarak önemli bir figür olduğunu ve zaman içinde güçlenip ABD'nin kontrolüne geçtiğini ifade eden Genelkurmay İstihbarat Dairesi eski Başkanı Emekli Korgeneral İsmail Hakkı Pekin (2018) de Fetullah Gülen'le ilgili şu iddiada bulunmuştur:

"Fetullah Gülen, Mehmet Şevket Eygi gibi isimler 1959'da Özel Harp Dairesi içinde görevlendirildi. Görevleri, Yeşil Kuşak projesi çerçevesinde komünizmle mücadele faaliyetleriydi. 12 Eylül'den sonra yakalanan Fetullah Gülen'in serbest bırakılması için Genelkurmay

Başkanı aradı ve serbest bırakıldı....Özel Harp Dairesi'ne bağlı Seferberlik Tetkik Kurulu'nun elemanıydı. Eleman muvazzaf subay gibi daimi görevli değil. Bunlar ismen kaydedilmiş gerektiğinde kullanılmak üzere adamlar.... 1980 yılında İzmir'de Sıkıyönetim Komutanı amiral Fetullah Gülen'i tutukluyor fakat daha sonra serbest bırakıyor... En son Kenan Paşa'nın telefonundan sonra serbest bırakılıyor.”

TBMM FETÖ Komisyonu raporunun (2017: 66-68) emekli MIT müsteşarı Emre Taner'den alıntılanıdığı bilgilere göre; Gülen hareketi 1970'lerde iyi niyetli bir eğitim faaliyeti olarak başlasa da, sonraları başta ABD olmak üzere yabancı istihbarat örgütlerinin yörüngesine girmiştir. Örgüt, ABD'nin ılımlı İslam projesine uygun bir ideolojiye sahiptir. MIT'in ilk zamanlarından itibaren faaliyetlerini takibe alması örgütün ABD'ye naklini gündeme getirmiş ve bundan sonra örgüt ABD ve küresel sermayenin güdümüne girmiştir. Raporda, Gülen'in CIA, mafya ve Gladyo ile uyuşturucu işine girdiği iddialarına da yer verilmiştir. Wayne Madsen de, Fuller, ABD'nin eski Ankara Büyükelçisi Morton Abromowitz ve CIA Analiz Bölümü Direktörü George Fidas'ın Gülen'e kefil olduklarını ve yargıçların 2008'de Gülen'in faaliyetlerini ABD'ye faydalı olduğu kanaatiyle ABD'de oturma izni verdiklerini iddia etmiştir. Fuller, Gülen hareketini bir tarikat olarak değil “Bugünkü İslam'ın en cesaret verici yüzlerinden birisi” olarak tanımlamıştır. Engdahl (2017) Fuller'in hayatında sadece bir kere gördüğünü iddia ettiği bir kişiye FBI'nın, Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin ve iç güvenlik yetkililerinin itirazlarına rağmen kefil olarak “Green card” almasına yardım etmesini manidar bulmuştur.

Fuller, Paul B. Henze ile birlikte yazdığı “Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China” isimli kitabında, SSCB'nin dağılmasından sonra Gülen'in CIA ile işbirliği içinde bir jeopolitik ağ kurduğunu belirtmiştir. Gülen ve CIA arasındaki ilişkiyi “% 100” olarak tanımlayan Engdahl (2017) Gülen hareketinin siyasal İslam'ı silahlandırmak için kurgulanan onlarca yıllık bir proje olduğunu belirtmiştir (Engdahl, 2016). Fuller'ın yine eski bir CIA ajanı olan Henri Barkey'le birlikte, 15 Temmuz başarısız FETÖ darbe girişimini planlayan kişi olduğu düşünülmektedir (BBC News Türkçe, 2017, 01 Aralık).

Yeşil Kuşak projesi kapsamında, CIA Orta Asya’da Gülen okullarının açılmasını desteklemiş ve buralarda ajan olarak Amerikalı İngilizce öğretmenlerini görevlendirmiştir. MİT’in eski dış istihbarat şefi olan Osman Nuri Gündeş Gülen hareketinin sadece Kırgızistan ve Özbekistan’da 130 CIA ajanına iş verdiğini iddia etmiştir (Engdahl, 2017). Alexander Dugan da Rusya’nın Gülen okullarının NATO’nun jeopolitik lobisinin planlarına hizmet ettiğini öğrendiklerinde bu okulları kapattığını ifade etmiştir. Federal Soruşturma Bürosunda (FBI- Federal Bureau of Investigation) bir süre çevirmen olarak çalışan Sibel Edmonds Türkiye’yi laik bir demokrasiden İslamcı bir ülkeye dönüştüren sürecin baş aktörü olan Gülen’in dünyanın en geniş terör ağının lideri olduğunu iddia etmiştir. Edmonds’un yönelttiği suçlamalar arasında uyuşturucu kaçakçılığı, nükleer madde satışı ve kara para aklama vardır. Edmonds’a göre, eski başkanlardan ve onların derneklerinden Gülen’e destek verenler çıkmıştır (Washington's Blog, 2017, 28 Kasım).

FETÖ Çatı iddianamesinde komünizme karşı mücadele etmek için desteklenen Gülen’in CIA ile olan ilişkisi şu şekilde açıklanmıştır:

“...Fetullah Gülen ile CIA ilişkisi, 1983 yılında Moon Tarikatının Türkiye'deki uzantısı Kasım Gülek üzerinden sağlanan irtibatla başlamıştır. Resmi adı Birleştirme Kilisesi olan Moon Tarikatını kullanarak komünizme karşı blok oluşturmak isteyen ABD, Türkiye'de komünizmle mücadele kuruluşlarına destek vermektedir. Komünist harekete karşı olan Fetullah Gülen'in de bu politika çerçevesinde Türkiye'de desteklenip büyümesini sağlamış, lise ve kolejler açmasına izin verilmiştir.... Amerikan gizli servisi CIA Başkanlığına getirilen Morton Abromowitz ile 1983 ve 1990 yılları arasında görüşüp dostluk kurmuştur....”

Vatikan’ın inisiyatifıyla başlatılan dinler arası diyalog süreci Gülen tarafından 1983’ten itibaren benimsenmiştir (TBMM, 2017: 52). Örgüt Soğuk Savaşın sona ermesini ilk başlarda Türklük şuurunu ön plana çıkararak Orta Asya’daki Türk Cumhuriyetlerine, daha sonra da evrensel söylemlerle tüm dünyaya yayılmıştır. TBMM raporu (2017: 53) örgütün “Türkiye’nin temsilciliğinin dahi olmadığı ülkelerde” okullar açarak Türkiye’yi “alınının akıyla” temsil etme söylemini bir

paravan olduğunu iddia etmektedir. Rapora göre örgüt milli ve manevi değerleri manipüle ederek toplumun, bürokrasinin ve devlet yöneticilerinin desteğini sağlamış ve kirli emellerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Rapor (2017: 55) Papa II. Jean Paul'un "Redemptoris Missio (kurtarıcı Mesih)" genelgesine ve 24 Aralık 1999 Milenyum mesajına atıfta bulunarak Gülen'in sıkı sıkıya sarıldığı dinler arası diyalogun Hristiyanlığa hizmet eden bir proje olduğunu ileri sürmektedir. Gülen bu projeye bağlılığını ve hizmete hazır olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

"Papa VI. Paul cenapları tarafından başlatılan ve devam etmekte olan Dinler Arası Diyalog için Papalık Konseyi misyonunun bir parçası olmak üzere burada bulunuyoruz. Bu misyonun tahakkuk edişini görmeyi arzu ediyoruz. En aciz bir şekilde hatta biraz cüretle, bu pek kıymetli hizmetinizi icra etme yolunda en mütevazı yardımlarımızı sunmak için size geldik..."

Sharon-Krespin (2009: 55-66) Gülen'in Papa ve Yahudi din adamlarıyla görüşmesini dinler arası diyalog ve hoşgörü söyleminin savunucusu olduğunu pazarlayabilmek için savunmaktadır. Ulus üstü bir eğitim, finans ve basın ağına sahip olan Gülen'in ABD'de Georgetown Üniversitesi dâhil birçok kuruma sahip olduğunu, Avrupa ve ABD'de onun adına birçok konferans ve etkinlik düzenlendiğini dile getirerek örgütün küresel misyonuna dikkat çekmektedir.

Her ne kadar ılımlı İslam, İslam demokrasisi, hoşgörü ve diyalog gibi kavramlar ön plana çıksa da Gülen'in gizli bir ajandası olduğuna dair şüpheler hem Türkiye'de hem de ABD'de her zaman vardı. Gülen hareketinin ABD'de açtığı okulları konu edinen "60 Minutes" isimli bir programda bu okulların yöneticilerinin ve ülkedeki Fetullahçıların bu okullarda dini eğitim değil akademik eğitim verildiğini söylemeleri bu okullarla ilgili şüpheleri gidermemiştir (Bar-On, 2012).

Örgütün mevcut yasalarla çatışma içine girmek istememesi, verdiği hoşgörü ve diyalog mesajları mevcut iktidarlar tarafından sempatiyle desteklenmiştir. Önceleri RP'ye oy verilmemesi konusundaki katı tavır 1994 yerel seçimleriyle birlikte zımni bir desteğe dönüşmüştür. 2000 Mayıs'ında Erdoğan ABD'de Gülen'i ziyaret etmiş ve Türkiye'deki siyasi gelişmelerle ilgili görüş alışverişinde bulunmuştur. Güngör'e (2002: 88-92) göre, bu görüşmede, Gülen "daha kucaklayıcı bir dil" kullanması

telkininde bulunmuştur. Her iki harekete yakınlığıyla bilinen Fehmi Kuru da Milli Görüş çizgisiyle Gülen hareketinin birlikte çalışabileceğini ancak bazı risklerin de olduğunu dile getirmiştir³⁴. Birbirine mesafeli iki İslamcı fraksiyonun işbirliği Gülen'in Erdoğan'a "ılımlılaştırma tavsiyesi" ile başlamış gözükmektedir.

Akşam Gazetesinde yayınlanan röportajında Ortadoğu'nun demokratikleşmesinin ABD'nin her zaman istediği bir şey olduğunu ifade eden Fuller (Yıldız, 2011), BOP'un yeni bir proje olmadığını ve laik bir anlayışla yönetilen Türkiye'nin Ortadoğu'da model olamadığını belirtmiştir. Bu yüzden kendi değerleriyle barışık ve bağımsız politikalar izleyebilen, bazı demokratik adımları atmış ve ekonomik gelişmede ivme kazanmış bir Türkiye'nin Ortadoğu'daki demokratikleşme sürecine katkı sağlayacağına işaret etmiştir. Diğer taraftan, Türkiye'nin izlediği politikalar kendi yönetimlerini ABD'ye bağımlı olmakla suçlayan Arap halkları için heyecan vericidir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Arap Baharı protestoları öncesinde ve sonrasında Ortadoğu toplumları arasında ciddi bir meşruiyeti oluşmuştur (Heising, 2016). Fuller (2011) Gülen'in cami yerine okula odaklanmasının modern ve ilerlemeci bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir. İlmli İslam ve diğer radikal İslamcı akımlarla bir kıyaslama yapan Fuller, Gülen hareketinin bu noktada iyi bir örnek olduğunu ifade etmiştir:

"Türkiye'nin İslam'ın rolü konusunda ikiye bölünmüş olduğunu görüyorum. Dünyadaki İslami hareketlere baktığım zaman, pek çoğu ilkel, yok sayıcı, rasyonel olmayan, toleranssız, şiddet içeren ve negatif hareketler. Gülen Hareketi'ni çağımızdaki İslami düşüncenin modern, akılcı, olumlu, yapıcı, sosyalleşmiş, barışçıl ve toleranslı olarak evrilmekte olan göze çarpan bir örneği olarak görüyorum. Bu perspektiften Gülen Hareketi çok iyi görünüyor. Ben bunun 'Türkiye'nin geleceği olduğunu veya Türkiye'yi yönetmesi gerektiğini' söylemiyorum. Sadece onu bir küresel güç olarak diğerleriyle kıyaslıyorum."

³⁴ Güngör 2018 Cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası sırasında bu iddiaları dile getiren Muharrem İnce'ye cevaben attığı tweette kitapta yer alan bu bilgilerin gerçekleri yansıtmadığını ifade etmiştir. https://twitter.com/nasuhigunor/status/1001815029879070720?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1001815029879070720&ref_url=https%3A%2F%2Ftr.sputniknews.com%2Fturkiye%2F201805301033660010-muharrem-ince-erdogan-gulen-gorusmesi-iddiasina-kaynak-gosterdigi-nasuhi-gunor-kendi-kendini-yananladi%2F Erişim: 08.01.2019.

Her ne kadar her iki hareket de ılımlı İslam'ın temsilcisi olduklarını iddia etseler de, AKP ve FETÖ arasında temel bir farklılık vardır. FETÖ tabandan başlayarak bireylerin İslami yaşam tarzını benimsemesini sağlamayı öngören eğitim anlayışına sahipken, AKP ise bu dönüşümü devlet iktidarını ele geçirerek gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Ben-Meir ve Xharra (2018) Erdoğan'ın bu dönüşümü kademeli olarak ve toplumun rızasını ilk döneminde bir dizi demokratik açılım ve ekonomik gelişimi sağlayarak gerçekleştirdiğini, sonraki aşamada ise başta Gülen olmak üzere kendisine rakip olarak gördüğü muhaliflerin tasfiyesi sürecini başlattığını belirtmişlerdir.

Wikileaks'te (2012) yayınlanan bir rapora göre, Gülen hareketi tüm dünyaya karşı bir cihat halindedir. Dolayısıyla hedefe ulaşmaya kadar savaş hilelerine başvurmak caizdir. Yalan ve takiyye gibi aldatmaya dönük hamleler İslami bir toplum kuruluncaya kadar başvurulabilecek yollar arasındadır. Örgütün gizemli yapısı onun ılımlı görüntüsünün altında radikal bir öz olduğu şüphelerini artırmaktadır. Örgütün uluslararası ilgi ve dikkat konusu haline gelmesi, onun yapı ve niteliğine ilişkin bir fikir vermektedir.

3.5.5. Legal görünümlü illegal örgüt

1980'lerden sonra sınava dayalı bir eğitim sisteminin dayatılması, köyden kente göç eden yığınların eğitim dışında üretim araçlarına ulaşabilecek vasıtalardan yoksun olması, bu kitlelerin çoğunun ucuz işgücü yığınları olması, işsizlik ve diğer birçok neden bu kitlelerin ucuz/parasız eğitim veren ve istihdam imkanı sunan cemaatlere yönelmelerine neden olmuştur.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi öncesi bu terim örgüt mensuplarını ve örgütü tanımlamak ve çevrelemek için kullanılan hazırlayıcı bir adlandırma olarak görülebilir. Zira o zamana kadar toplumda oluşan sempatinin aşılması açısından terimin niteliği özel bir işlev görmektedir. “Ulusal güvenliği tehdit eden legal görünümlü illegal yapı” kavramı 2015 Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararlarıyla “Milli Güvenlik Siyaset Belgesine” girmiştir. Böylece “paralel yapı” devlete karşı bir tehdit olarak sınıflandırılmıştır. Bu karar ve bundan önceki (2014) MGK toplantısı ile birlikte FETÖ'nün kripto yapılanmasına karşı yargıda ve kolluk kuvvetlerinde topyekûn bir mücadele başlatılmıştır (Müderrişoğlu, 2015).

Dersaneler, okullar, basın-yayın organları, şirketler, STK'lar örgütün görünen ve legal yüzünü oluştururken illegal faaliyetler ise bürokrasi ve yargıdaki kripto elemanları aracılığıyla yürütülmektedir. Bu elemanlar sivil imamlar kanalıyla kontrol edilmekte, örgüt hiyerarşisi içinde yukarıdan gelen talimatlar ilgili birimden sorumlu imam tarafından iletilmekte ve rapor alınmaktadır. Bu yapı içerisinde emirler sorumlu amirden değil örgüt abisinden alınmaktadır. Sonuç olarak devlet hiyerarşisinden ayrı bir emir-komuta zinciri oluşmuştur. Dersaneler dışında hücre evlerinde (ışık evler) o bölgedeki fakir ve zeki çocuklar zincire dahil edilerek üniversite öğrencileri tarafından eğitime tabi tutulmuşlardır. 40 yılı aşkın bir süredir devam eden bu sistemli büyüme stratejisi başta askeriye olmak üzere önemli kamu kurumlarında örgüt adına faaliyet gösteren elemanların yetiştirildiği merdiven altı yapılarıdır. Örgüt, devlet kadrolarına yerleştirdiği bu elemanlarla uluslararası güç odaklarının yörüngesine girmiş bir yönetici sınıf oluşturmak istemiştir. Örgütün bürokrasideki gücünden çekinen ve bu güçten faydalanmak isteyen iş adamları ihalelerden pay kapmak için bu yapıya destek vermişlerdir. Yardımda bulunmayı reddedenler ise çeşitli bürokratik inceleme ve soruşturma vasıtalarıyla takibe alınmış ve cezalandırılmışlardır (TBMM, 2017: 214).

Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının (2017: 29) FETÖ iddianamesinde askeri bir hiyerarşiden daha sistemli merkezi bir yapılanmaya sahip olan örgütün, faaliyetlerini Gülen'in fikirleri doğrultusunda yürüttüğünü, haberleşme ve diğer konularda gizliliğe önem vererek bir istihbarat örgütü gibi örgütlendiği ifade edilmiştir. Aynı iddianamede (2017: 31) Gülen'in devlet ile çatışmanın yıpratıcı olacağı, bu nedenle, mevcut sistemi yıkmak yerine kurumların içine sızmayı bir yöntem olarak benimsediği belirtilmiştir. Örgüt, Zaman Gazetesi, Aksiyon dergisi, Samanyolu TV gibi basın-yayın organları aracılığıyla kendi düşünce eksenini etrafında kamuoyu oluşturmayı, programlara çıkarttığı aydınlar aracılığıyla ulusal ve uluslararası politikalara yön vermek için algı oluşturmayı hedeflemiştir.

Örgüt siyasete mesafeli yaklaştığını iddia etse de her dönemde kazanmaya yakın merkez sağ partilere ve bölgesel olarak da diğer partilerin adaylarına destek vererek siyasetin göbeğinde yer almıştır. Gülen değişik vesilelerle verdiği mesajlarda partiler üstü bir konuma sahip olduğu imajını topluma yaymaya çalışmıştır. Bu strateji örgüte her dönemde önemli kazanımlar getirmiştir. Cemaat oylarına talip olan siyasiler

örgüte birçok faydalar sunmuşlar, faaliyetlerine destek olmuşlar, bir kısmı da ses çıkarmamıştır. Örgüt bu konumunu yurtdışına açtığı okullar ve Türkçe olimpiyatları gibi toplumun gururunu okşayacak kültürel faaliyetler vasıtasıyla elde etmiştir.

FETÖ Çatı İddianamesinde yer alan tanık ifadeleri 15 Temmuz giden yolun taşlarının 2009'dan itibaren döşenmeye başladığına işaret etmektedir. Bu dönemde yoğun bir şekilde kişinin hangi partiye mensup olduğuna bakılmaksızın herkesle ilgili istihbarat çalışmaları yapıp bu bilgiler oluşturulan bir havuzda toplanmıştır.

Örgütün illegal yüzü Gülen'in kamuya açık olmayan istişare toplantılarında örgüt üyelerine verdiği mesajlarda gizlidir. "Kılcallarına kadar sızma" talimatı çerçevesinde kırk yıllık süre içinde devlet kadrolarında ciddi bir örgütlenme kapasitesine ulaşan örgüt, daha sonra kullanılmak üzere birçok fişleme, dinleme ve bilgi toplama gibi illegal faaliyet içine girerek devlet içinde devlet kurmuştur. Askeriye, polis ve yargı gibi devletin kritik kadroları ele geçirildikten sonra, engel olarak görülen kişilerin havuzda toplanan bilgileri kullanılarak şantaj ve tehdit yöntemleriyle devre dışı bırakılması sağlanmıştır. 1999'da dönemin Ankara Emniyet müdürü Cevdet Saral örgütün illegal tarafını ortaya koyan bir rapor hazırlamıştır. Raporda (TBMM; 2017: 57-58), Gülen'in gizli bir ajandasının bulunduğu, ağlayarak verdiği vaazlarla kitleyi etkileyip istediği yöne çekmeyi başardığı, ordu ve polis başta olmak üzere devlet kadroları içinde örgütlendiği, örgütün milli bir tarafının bulunmadığı, yalancı bir tevazu ve tedbir adı altında takkiye yaparak hedeflerine ulaşmada her yolu mubah gördüğü dile getirilmiştir.

Ergenekon davalarıyla başlayan süreçte örgüt, kripto üyelerinin yürüttüğü operasyonlarda, AKP hükümetinin de desteğiyle merkezi oluşturan blok olan Kemalistlere karşı bir hesaplaşma içine girmiştir. Geri kalmışlığın nedeni olarak gösterilen bu kesim şeytanlaştırılmış, devletin ideolojik aygıtları vasıtasıyla toplum ikna edilmiş ve devlet içinde örgütlenmiş olan kadro operasyonu başlatmıştır.

3.6.Türkiye'de Neoliberalizm, İslamcı Siyaset ve Otoriterleşme

Türkiye'nin bir ılımlı İslam kapitalizmine dönüştürülmesinin en önemli kilometre taşı olan 1980 darbesi küreselleşme ve neoliberalizm çağında Türkiye'nin ılımlı İslamcı bir kimlikle dünya sistemine entegrasyonunun önü açılmıştır. Bu dönemde cemaatleşme kentlerin çeperlerine yığılmış yoksul emek yığınlarını politik

işlevlerinden arındırarak lümpenleştirmiştir. Sivas katliamı ve İran üzerine yıkılan faili meçhul cinayetlerle toplumda şeriat korkusu yayılmış, Gülen cemaati başta olmak üzere diğer ılımlı aktörlere karşı sempati geliştirilerek meşruiyet kazanmaları sağlanmıştır. 28 Şubat'ı böyle bir gösteriş kavgasının ürünü ve son halkası olarak değerlendiren Özdal (2017) Cemalettin Kaplan gibi radikallerin Türkiye'nin neoliberalleşmesi yolundaki işlevini şu şekilde açıklamıştır:

“Türkiye'nin 12 Eylül'le birlikte son sürat girdiği İslamcılışmasının asıl aktörlerini gizleyen, hatta onları 'yobazlarla mücadele eden laikler' gibi gösteren yanılsamalardan birini de üretiyordu böylelikle.”

Sermaye ve serbest piyasa düşman olarak görülse de İslamcılar laik devletle olan sorunlu ilişkisinden dolayı kamusal alandan ziyade iktisadi alanda büyümek zorunda kalmıştır. 28 Şubat müdahalesi Türkiye'de İslamcılığı devlete karşı sermayenin yanına doğru itmiştir. Bunun nedeni sermayenin devlet baskısı ve otoritesine bir denge oluşturabileceği fikridir. Tuğal (2011: 28) bunun ilkesel bir duruştan ziyade siyasi bir hesap olduğunu ifade etmiştir. FP'nin devletin bu tahakkümünü AB'ye üyelik vizyonu ile aşmaya çalışması, neoliberal ekonomi politikalarının eksiksiz kabulü anlamına gelmiştir. Önceleri “düşman, öteki ve kâfir” olarak değerlendirilen AB, İslam düşüncesinin terakkisi için başlıca dayanaklardan birisine dönüşmüştür.

AKP'nin kurulması neoliberalizmin İslamcı kitle tarafından daha fazla benimsenmesine yardımcı olmuştur. Tuğal (2006: 25-30) bunun nedenini neoliberalizmin taşıyıcısının dindar bir elit olmasına bağlamıştır. AKP iktidarlarının birinci ve ikinci dönemleri gayrimenkul rantı üzerinden kurulan bir sınıf uzlaşısının sağladığı toplumsal destek yaratmıştır. Ayrıca yapılan altyapı yatırımları uluslararası şirketlerin ülkeye ilgisini artırmış ve kar oranlarının artmasına yardımcı olmuştur.³⁵ 11 Eylül saldırılarının neden olduğu atmosferden dolayı ABD'den kaçan Arap sermayesinin bir kısmı Türkiye'ye gelerek ekonomik göstergeleri iyileştirmiştir. Ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıkların kesintiye uğrattığı neoliberal dönüşüm AKP döneminde hız kazanmıştır (Uzgel, 2010). Meclis, bu dönüşümün altyapısını

³⁵ Örneğin duble yolların uzunluğunun artması, sıcak asfalt uygulaması otomobil satışlarını artırmıştır. Buna bağlı olarak turistik bölgelerde herşey dahil konseptinde hizmet veren uluslararası otel zincirleri birer birer açılmıştır.

oluşturacak yasaların çıkarılması için fazladan mesai yapan bir mekanizmaya dönüştürülmüştür.

Kendisini İslamcı değil “muhafazakâr demokrat” olarak tanımlayan AKP iktidara geldiği dönem itibarıyla emek sınıfının kazanımlarının tırpanlanması, sosyal refah devletinin tasfiyesi, özelleştirmeler vb. gibi neoliberal politikaları uygulamaya koymuştur.

Uzgel (2010) Erdoğan’ın dönemin ABD Büyükelçisi Morton Abramovitz’le belediye başkanlığı öncesi ve sonrasında görüşerek sisteme daha önceden entegre olduğunu ve yıllar önce okumuş olduğu şiirden dolayı hapis yatmasını da İslamcılar arasında bir dava bilinci oluşmasını sağlayacak bir sürecin işaret fişeği olarak görmektedir. Başta Abdullah Gül olmak üzere, AKP’li yetkililerin ABD’li yetkililer ve Yahudi kuruluşlarıyla kurdukları ilişkilere dikkat çeken Uzgel’in iddiaları arasında, 28 Şubat paşalarından Çevik Bir’in AKP’li yöneticilerle olan ilişkisi de vardır. AKP’li yetkililerin kendilerinin temsil ettiği (İslamcı) hareketin kapitalist sisteme bir tehdit oluşturmadığı yönündeki ikna çabaları içeride (TUSIAD) ve dışarıda yoğun bir şekilde sürmüştür. İslamcıların bir sermaye sınıfı olarak güçlenmeleri, neoliberal dönüşüme entegrasyonlarının sonucunda hız kazanmıştır. Bu paralelde İslamcı kadrolar Batı karşıtı ve otoriter söylemlerini bir kenara bırakıp, insan hakları ve demokrasi söylemlerini dile getirmeye başlamışlardır.

AKP iktidarı toplumun farklı kesimleriyle geliştirdiği diyalog (kilise, laikler, liberaller vs.) aracılığıyla içeride dışlayıcı siyasetten uzaklaşarak meşru bir siyaset zemini elde etmiş, özelleştirmelerden ve teşviklerden elde ettikleri yüksek karlarla sermayeyi memnun etmiştir. AKP iktidarı Kemal Derviş’in uygulamaya koyduğu IMF politikalarını devam ettirerek, Türkiye’de neoliberalizmin yerleşmesini sağlamıştır. Eski İslamcı reflekslerini bırakıp kucaklayıcı bir kitle partisine dönüştüğünü göstererek yabancı yatırımcıya, AB’ye ve ABD’ye güven ve işbirliği mesajı vermiştir. Özelleştirmelerle tasfiye edilen kurumların yapacağı işler partili şirketlere ihale edilerek arkasındaki Anadolu sermayesinin İstanbul sermayesine karşı güç kazanması sağlanmıştır. Uğur’a (2016) göre, Cengiz İnşaat, Limak Grup, Kolin Grubu, Çalık Holding, Sancak Grubu ve Torunlar Grup AKP iktidarında büyüyen şirketler arasında en büyükleridir. Çalık Grubu FETÖ’yle işbirliği içinde

faaliyetler göstererek Orta Asya'ya açılmış, 90'lı yıllarda küçük bir firma iken AKP iktidarı ve FETÖ ile birlikte bir enerji ve medya devine dönüşmüştür.

Erdoğan ve AKP iktidarının ılımlı ilk döneminden sonra yeniden radikal İslamcı olarak anılmaya başlaması “one minute” çıkışı ve Mavi Marmara saldırısından sonraya denk gelmektedir. Duran (2017) Kemalist merkezin Erdoğan'ı her zaman İslamcı olarak nitelediğini, Gezi olaylarından sonra diktatörlükle suçladıklarını, kendi taraftarlarının ise onu İslam dünyasının sorunlarıyla ilgilenen bir lider olarak gördüğünü dile getirmiştir.

3.6.1. İktidar blokundaki çatlak ve olağanüstü hal

Aradaki görüş ayrılıklarına rağmen “Müslüman bir kardeşin” seçimle işbaşına gelmesi FETÖ'ye birçok fırsat sunmuştur. O zamanlar siyaseti meşru bir araç olarak görmeyen “Gülen Cemaati” ve Milli Görüş arasında hedefe varmak için kullanılacak yöntem konusunda fikir ayrılıkları vardı. 28 Şubat'ta Gülen'in başörtüsüyle ilgili verdiği fúruat fetvası siyasal İslamcılar için davanın acze düşürülmesiydi. Bu düşünce 17-25 Aralık operasyonlarından sonra sıklıkla dile getirilmiştir (Karahasanoğlu, 2016). Yine de menzil “Tevhid inancını yüceltip hâkim kılma” anlamına gelen İ'lay-ı Kelimetullahtı (Yurdagür, 2000: 62-63).

Gülen Cemaati o dönemde laik merkeze karşı AKP'nin bürokrasi içinde ittifak kurabileceği en önemli gruptur. 2004 yılındaki MGK kararlarının uygulanmaması, Gülen'in 2006'da 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununda yapılan bir değişiklikle beraat etmesi, bu grubun yurtdışındaki okullarının AKP'li siyasetçiler tarafından ziyaret edilmesi, Türkçe olimpiyatlarına katılımın teşvik edilmesi gibi birçok işbirliği noktaları bulunmaktadır.

Çakır (2012a) AKP'nin iktidara gelişinden itibaren örtük olarak başlayan FETÖ-AKP ittifakının en belirgin hale geldiği olayın 27 Nisan e-muhtırası olduğunu belirtmiştir. Bayramoğlu (Çakır, 2012c) da bu işbirliğini 2002-2003'te planlandığı iddia edilen darbe girişimlerine götürerek her iki tarafın askeri vesayete karşı paralel bir savaşa girdiğini ve bu mücadelenin iki gücü bir araya getirdiğini savunmuştur. Bu dönemde iktidar çekişmesinin Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), AKP ve Gülen Cemaatinden arasında gerçekleştiğini belirten Çakır daha sonra TSK'nın bu mücadelede saf dışı kaldığını ifade etmiştir.

Emniyetteki Gülen örgütlenmesine “silahsız terör örgütü” suçlamasıyla 2001’de soruşturma başlatan Adil Serdar Saçan’a (2016) göre örgüt, AKP iktidara gelmeden önce emniyet teşkilatı içindeki kadrolaşmasını tamamlamıştır (Saçan’dan akt. Sharon-Krespin, 2009). Bu kadrolar daha sonra Ergenekon ve devamındaki soruşturmalarda cemaat üyesi olmayan ve AKP’ye muhalif kadroları tasfiye etmişlerdir.

Çakır (2012b) FETÖ’nün Ergenekon davalarıyla başlayan süreçte bir polis-savcı-yargıç üçgeni kurmasının hükümeti uzun zamandan beri rahatsız ettiği yolundaki iddiaları dile getirmiştir. Cemaatin bu süreçte politik bir yapıya dönüştüğüne işaret eden Bayramoğlu (Çakır, 2012c) her şeyi asayiş penceresinden değerlendiren örgütün ülkede ciddi bir otoriterleşme kaynağına dönüştüğünü savunmuştur. KCK operasyonlarından sonra güvenlik politikaları cemaatin mücadelesinde varoluş aracına dönüşmeye başlamıştır.

Barolar Birliği Başkanı Metin Feyzioğlu (2014) AKP’yle FETÖ arasındaki ittifakın kırılma noktalarını sırasıyla İlker Başbuğ’un tutuklanması, MİT Müsteşarı Hakan Fidan’ın sorguya çağırılması, Başbakan’ın Ortadoğu’da mezhepçi bir politika izlemesi, dershanelerin kapatılması kararı ve 17 Aralık operasyonunun oluşturduğunu belirtmiştir. Feyzioğlu, AKP yönetiminin bürokraside güçlü olan “paralel yapının” kendine muhalif olacağını düşünemediğini belirtmiştir. Gülen’in Mavi Marmara olayındaki tutumu önemli bir kırılma noktasıdır.

Gezi Parkı protestolarıyla başlayan süreçte hükümet düşmanın tespit edilmesi konusunda bir şaşkınlık yaşamıştır. FETÖ’nün yayın organı olarak Zaman gazetesi yazarlarından bir kısmının protestolara verdiği destek hükümet nezdinde bir hayal kırıklığı yaşatmış, bu protestoların FETÖ ve onun dış destekçileri tarafından tertiplendiğine dair suçlamalarda ifadesini bulmuştur (Kıran, 2018). Bazı yazarlar bu olayların emniyet güçleri içinde yuvalanmış FETÖ’cüler tarafından protestocuların aşırı güç kullanılarak kışkırtılması suretiyle çığırından çıkarıldığını ileri sürmüşlerdir (Ulaş, 2017). Bu durum hükümetin küresel güçlerin Türkiye’nin seçilmiş hükümetine darbe yapmak istediği söylemini kullanarak popülist milliyetçi bir söylem geliştirmesine olanak vermiştir. “Türkiye, üzerinde operasyon yapılacak, üzerinde ameliyat yapılacak, üzerinde kirli oyunlar denenecek bir ülke de değildir.” Bu

söylem bundan sonra iktidarın muhalif ve eleştirel yaklaşımları dış güçlerle ve onların içerideki hain destekçileriyle ilişkilendireceği bir dayanağa dönüşmüştür.

PKK yöneticisi Murat Karayılan ve ardından Ergenekon sanıklarından Ahmet Zeki Üçok (T24, 2014, 14 Nisan) FETÖ'nün 2010'ların başlarında Ötüken adında silahlı bir örgüt kurduğunu iddia ederek Rahip Santoro, Hırant Dink, Zirve ve Danıştay cinayetlerinin faillerinin muhafazakâr olmasını bununla ilişkilendirmiştir (Medya Gündem, 2014, 14 Nisan). İktidar bloku içindeki mücadelenin başlangıcı olan Muhsin Yazıcıoğlu'nun ölümünden sonra siyasete kaset kumpaslarıyla şekil verilirken Kozmik Oda, Askeri Casusluk ve darbe davalarıyla da merkezin cisimleştiği kurum olan TSK hedef alınmıştır.

MİT krizi Kürt sorununun çözümünde izlenecek yolla ilgili hükümetle FETÖ arasında sürecin nasıl yürütüleceğiyle ilgili görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı olaydır. Oslo görüşmelerinin ses kaydı Kürdistan İşçi Partisinin (PKK) yayın organı Dicle Haber Ajansının (DİHA) internet sayfasında “*Görüşmelerin İçyüzü Erdoğan'ı Yakacak*” başlığıyla yayınlanınca, site yönetimi olayın bir sanal saldırı olduğunu açıkladı (Hurriyet Gazetesi, 2011, 14 Eylül). Oğur (2015) sızdırma işinin PKK tarafından yapıldığına dönük bir algı oluşturmaya çalışan FETÖ'cü polisler tarafından Erdoğan'a dönük bir operasyon olduğunu ima etmiştir.

Bu olay iktidar bloku tarafından “yargı darbesi” olarak tanımlanmıştır (Çakır, 2012b). Bu olay üzerine, MİT müsteşarı Hakan Fidan'ın ifade vermeye çağırılması sonrasında, MİT kanununda yapılan bir değişiklikte MİT mensuplarının görevleri kapsamındaki konularla ilgili ifade vermesi Başbakanlık iznine bağlanmıştır. 2014'te çıkan ve MİT mensuplarının yargılanmasını MİT müsteşarlığının iznine bağlayan (madde 26) yasayla MİT mensuplarına geniş yetkiler verilmiştir. MİT'le ilgili haber sızdıran, belge yayınlayan muhabirler veya gazetecilere hapis cezasına çarptırılmasının yolu açılmıştır (madde 27). İnternet erişimine getirilen kısıtlamalar (youtube, wikipedia, booking.com vb.) insanların bağımsız kaynaklardan bilgi edinmesini kısıtlarken MİT yasasında yapılan değişikliklerle bireylerin kişisel verilerine ulaşma konusunda hükümete olağanüstü yetkiler verilmiştir. Bu yasa MİT ajanlarını ceza soruşturmalarından muaf tutarken, devletin birliğini ve bütünlüğünü tehdit eden haber yayını yapan gazetecilere verilecek cezaları artırmıştır. Bu olay

aynı zamanda Oslo görüşmelerinin tıkanmasına neden olmuştur. Görüşmelerin sızdırılmasından FETÖ'yü sorumlu tutan Zübeyir Aydar (Hamsici, 2012) kendilerinin görüşmelerin gizliliğine riayet ettiklerini belirtmiştir. FETÖ özel yetkili savcılar aracılığıyla Hakan Fidan başta olmak üzere MİT yöneticilerini hapse attırmaya çalışmıştır.

TBMM raporunda (2017: 62-63) 17 Aralık sonrasında yayınlanan beddua mesajında 25 Aralık'ın talimatının verildiği iddia edilmiş, çatışmanın ulaştığı boyut kullanılan "Yezit, Karun, Nemrut, Firavun" ifadeleriyle belirtilmiştir. Rapora göre, FETÖ'nün 2011 ve 2014 seçimlerine müdahale ettiği yönünde iddia ve delillere ulaşılmıştır.

İktidar bloku içindeki çatışmanın net bir şekilde gün yüzüne çıkması FETÖ için büyük öneme sahip olan ve en önemli insan kaynağını oluşturan dershanelerin kapatılmasıdır. 17 Aralık 2013'de devlet kadrolarında örgütlenmiş olan örgüt elemanları tarafından başlatılan "yolsuzluk ve rüşvet" soruşturmalarıyla, çatışma geriye döndürülemez bir hal almıştır. Hükümet bunu bir darbe girişimi olarak nitelerken, muhalefet ve FETÖ yayın organları yozlaşmış bir iktidarın kirli çamaşırlarının ortaya saçılması olarak sunmuştur. Erdoğan (2013) aynı gün bu soruşturmanın uluslararası bir komplo olduğunu ve bunun içeride işbirlikçileri olduğunu ifade ederek Gülen cemaatini işaret etmiştir. 25 Aralık operasyonu ise hükümetin yeni göreve atadığı polislerin savcı Muammer Akkaş'ın gözaltı talimatını yerine getirmeyi reddetmesinden dolayı sonuçsuz kalmıştır. Bu tarihten sonra her iki taraftan karşılıklı hamleler birbiri ardına gelmiş ve çatışma artık kamuoyunun gözünün önünde cereyan etmeye başlamıştır.

Birçok web sitesi ve medyada MİT tırları operasyonunun FETÖ tarafından planladığı yazılmıştır. Tırların IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) başta olmak üzere Suriye'de savaşılan muhalif gruplara silah taşıdığı iddia edilmiştir. MİT tırları devlet içindeki aynı düşünsel temellerden gelen iki fraksiyonun ciddi bir çatışma riskiyle karşı karşıya kaldığı bir olaydır. Çakır'a göre 2007'de, bize göre 3 Kasım 2002 seçimleriyle başlayan işbirliği ve ittifakı bitiren bu olaydır. Bu noktadan sonra, Erdoğan FETÖ'ye karşı merkezi oluşturan blokla yeni bir ittifak kurmuştur (Yıldız, 2015). Bu dönem ve sonrasında "milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde veya kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasının muhtemel olduğu durumlarda" (RTÜK)

uygulamaya konması gereken yayın yasakları, hükümete zarar vereceği düşünülen olayları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

AB Komisyonu'nun İlerleme Raporu (2014) ve Amerikan Dışişleri Bakanlığının hazırladığı İnsan Hakları Raporlarında (NTV, 2015, 26 Haziran) yukarıda bahsedilen konularla ilgili erkler ayrılığı, yargı bağımsızlığı ve temel hak ve özgürlüklerin çiğnenmesine dair endişelere yer verilmiştir (Boratav, 2016). İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (HRW-Human Rights Watch) (2014) raporunda AKP iktidarının hükümetin kendi hakkındaki yolsuzluk iddialarını örtbas etmek için yargı bağımsızlığını ve hukukun üstünlüğünü gerilettiği belirtilmiştir. Hükümetin hukukun üstünlüğünü askıya alması ve muhalefeti ceza yargısı aracılığıyla sindirmeye çalışması ülkedeki siyasi kutuplaşmayı derinleştirmiştir.

İktidar içindeki çatışma gün yüzüne çıktığında getirilen “devlet içinde yuvalanmış kripto terör örgütü” tanımlaması hukukun siyasetin emrine girmesine zemin hazırlamıştır. Bu tanımlama; devlet kadroları içinde bulunan terör örgütü elemanlarının tasfiye edilmesine, muhalif kadroların temizlenmesine, daha önce ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilen birçok konunun suç kapsamına alınmasına, yapılan düzenlemelerle kişisel verilerin gerektiğinde kişinin aleyhinde kullanılmak üzere bir havuzda toplanmasına olanak vererek, korkuya dayalı bir yönetim anlayışına geçişin meşrulaştırılmasına hizmet etmiştir. 11 Eylül sonrası Amerikan Başkanı Bush'un “Bundan böyle ya bizimlesiniz, ya da teröristlerle” söylemine paralel bir şekilde, iktidar bloku 17-25 Aralık operasyonlarını bir kutuplaştırma stratejisi olarak kullanmıştır (Çongar, 2001). Nitekim hükümet bu tarihleri 15 Temmuz'dan sonra tutuklamalar, memuriyetten atmalar ve el koymalar için bir milat olarak belirlemiştir.

15 Temmuz sonrasında Batıdan gelen gecikmeli tepkiler hukukun üstünlüğüne ve ölçülülüğe vurgu yaparken (Landler, 2016) Rusya ve İran ülkenin seçilmiş hükümetine karşı tertiplenen bu saldırıyı hemen kınamıştır. 15 Temmuz'dan sonra Batıdan gelen gecikmeli tepkiler Erdoğan'ın Batı-karşıtı politikalarını daha yüksek bir ses tonuyla dile getirmesine neden olmuştur (Bayraklı ve Keskin, 2016). ABD ve FETÖ işbirliğini ön plana çıkaran Erdoğan içerideki düşmanın bir dış düşmanla işbirliği yaparak devletin bekasını tehdit ettiğini iddia etmiştir. Bu saldırının kendi

şahsında vücut bulduğunu belirten Erdoğan, miting meydanlarında bu söylemi etkili bir şekilde kullanarak arkasındaki halk desteğini daha da artırmıştır. Bu destek, hükümeti her türlü muhalefeti terörize ederek otoriter yöntemlere başvurma konusunda cesaretlendirmiştir.

2015 yılında çıkarılan “Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” birçok hukuk dışı uygulamaya kaynaklık etmiştir.³⁶ Akabinde 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilmek istenen FETÖ darbe girişiminden sonra uygulamaya konan olağanüstü hal (OHAL) yedi kez uzatıldıktan sonra Temmuz 2018’de meclise sunulan kanun teklifi ile sürekli hale gelmiştir. Bu gelişmeler birçok temel hak ve özgürlüklerin askıya alınmasını beraberinde getirmiştir. OHAL grev hakkının engellenmesi, toplantı gösteri ve yürüyüşlere yasaklamalar getirilmesi gibi sermayenin hoşuna gidecek düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Sermayenin çalışanlar üzerindeki tahakkümü Suriye’den göç eden ucuz işgücünün mevcut işleri tehdit etmesiyle katlanarak artmıştır. FETÖ ile iltisaklı şirketlere el konması sermayenin ürkmesine ve ekonomik krize zemin oluşturmuştur.

Anayasanın OHAL’i düzenleyen 15. ve 121. maddeleri iktidarın aşırılıklarına karşı temel hak ve özgürlükleri garanti altına almıştır. Bu hükümler OHAL Kanun Hükmünde Kararnamelerini (KHK) konu, zaman, getirdiği kurallar, AYM ve parlamentonun denetimi bakımından belli sınırlandırmalara tabi tutmuştur. Ancak OHAL döneminde çıkarılan KHK’ların içeriğine bakıldığında bu sınırlandırmaların birçoğunun işlevsizleştiği göze çarpmaktadır. FETÖ’nün süreklilik arz etmesi ve 40 yılı aşkın bir süredir devlet kadroları içinde ve toplumsal yapı içinde çetrefilli bir şekilde örgütlenmiş bir yapı olmasından dolayı, OHAL döneminde çıkan KHK’lar parlamento bünyesinde yasalaştırılmıştır. FETÖ’ye getirilen “kripto örgüt” tanımlamasından dolayı kendini tehdit altında hisseden AYM üyeleri ve milletvekillerinin denetim görevini yerine getirebilmeleri imkânsız hale gelmiş, toplumsal muhalefet de FETÖ ile ilişkilendirilerek itibarsızlaştırılmıştır.

³⁶ Toplumda iç güvenlik yasası olarak bilinen “Polis Vazife ve Salahiyet kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” hakkında daha fazla bilgi almak için bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6638.html>.

Cumhurbaşkanlığı referandumuyla yasamanın yetkileri sembolik bir düzeye indirilerek yürütmeye olağanüstü yetkiler verilmiştir (TRT Haber, 2018, 22 Haziran). Bütün bunlar “Yeni Türkiye”, “Güçlü hükümet”, “Parlamenter sistemin zaafı”, “Başkanlık sistemi Türk tarihiyle uyumlu” söylemleriyle meşrulaştırılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kabul edildikten sonra yapılan ilk seçimlerde seçilen ilk cumhurbaşkanı olarak Erdoğan parlamenter sistemin tasfiyesiyle birlikte kurulan kabinede genel olarak sermayenin temsilcilerine yer vererek “devleti şirket gibi yönetme” idealine (Çalışkan, 2017) yaklaşmıştır.

3.6.2. Muhafazakâr demokrasiden muhafazakâr milliyetçiliğe

Yeni muhafazakârlık devletin neoliberal yeniden konumlanması çerçevesinde devletin ekonomik ve toplumsal alandan çekilişinin getirebileceği otorite ve disiplin boşluğunu din ve gelenek gibi kavramlarla doldurmuştur. ABD’de Ronald Reagan, İngiltere’de Margaret Thatcher ve Türkiye’de Turgut Özal’ın bayraktarlığını yaptığı yeni muhafazakârlık serbest piyasanın yanı sıra gelenekler, aile ve din gibi kavramları da yüceltmıştır. 1990’larda ise organik bir toplum tasavvuruna sahip olan yeni muhafazakârlığa milliyetçilik de eklenmiştir. Bu dönemdeki terör olayları vatanseverliğin insan hak ve özgürlüklerinin üstünde konumlandırılmasına yardımcı olmuştur.

Türkiye’de muhafazakârlığın gelişimini 1980 darbesiyle birlikte değerlendiren Gambetti (2010) bu dönemde solun ağır bir darbe yemesinin muhafazakar ve sağ ideolojilerin karşısında bir muhalefet bırakmadığını, neoliberal politikalarla ekonominin önce serbest piyasaya, sonra da küresel sermayeye teslim edilmesinin bir tepki olarak muhafazakârlığı ve milliyetçiliği artırdığını savunmuştur. Ayrıca, bürokratik ve ideolojik iktidarı elinde tutan Kemalist bloka karşı verilen savaş ve geleceğe dair taşınan ümitler muhafazakâr kitlenin davaya bağlılığını canlı tutmuştur. Ayrıca, 1990’ların kötü mirası olan ekonomik yapı ve altyapıdaki düzelmeler dindarların kapitalizm tarafından emilmesini kolaylaştırmıştır.

Türk toplumunu İslamlaştıran etken AKP ve Gülen hareketi tarafından ortaklaşa yürütülen eğitim faaliyetleridir. MBK’nın benimsediği yaklaşıma paralel olarak, Gülen’e ait kurumlarda, İmam Hatip okullarında ve diğer vakıf ve cemaatlerde yetişen birçok kişi bürokraside kritik kadrolarda görev almışlardır. Gülen hareketinin

iktidarı etkilemekten öte ele geçirmeye dönük faaliyetleri olduğunu belirten Sharon-Krespin (2009: 55-56), ülkedeki İslamcılaşmayı cami, Kur'an kursu, imam-hatip okulu sayısı ile hastane ve okul sayısı arasında bir kıyaslama yaparak vermiştir. Sharon-Krespin bir finans imparatoru olarak nitelediği Gülen'in AKP'yi iktidara getiren güç olduğunu iddia etmiştir. Sharon-Krespin, Gülen ve ülkeyi yöneten İslamcı liderlerin İslam'ın özel alandan çıkıp hayatın her alanına hâkim kılınması gerektiğini düşündüklerini dile getirmiştir.

AKP'nin iktidara ilk geldiği zamanlardaki “din eksenli siyasete alet olmayacakları” söylemi ve Milli Görüş kökenlerini reddetmeleri, Siyasal İslam'ın önünü tıkamış, onun yerine hoşgörü ve diyaloga dayalı ılımlı İslam söylemi ön plana çıkmıştır. 17-25 Aralık olayları da FETÖ'cü bürokrasinin temizlenmesi sürecini başlatmış, 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasında çıkan OHAL KHK'ları ile bu süreç tamamlanmıştır. Devlet yönetiminde ise Erdoğan'ın birlikte yola çıktığı İslamcı kadrolarından etkili ve yetkili hiç kimse kalmamıştır. FETÖ'nün boşalttığı kadroların bir kısmı ülkücülerle geri kalan kısmı da diğer tarikat, cemaat ve hükümete yakın sendikalara üye olanlar tarafından doldurulmuştur.

Osman Yıldız (2018) AKP'nin ilk dönemindeki uzlaşmacı tavrın yerini yeni muhafazakâr politikaların aldığını belirtmiştir. Özellikle Gezi protestolarıyla başlayıp 15 Temmuz'a kadar giden süreç AKP'yi milliyetçi muhafazakâr politikalara doğru savurmuştur. Yıldız, Erdoğan'ın “rabia” işaretiyle 28 Şubat dönemi sloganları arasında paralellik kurarak (tek millet, tek bayrak, tek devlet, tek vatan) milliyetçiliğin yeni ideolojik paradigmanın merkezine oturduğunu belirtmiştir. Ortaya çıkan muhafazakâr milliyetçilik ideolojisi, 15 Temmuz'dan sonra vatanın bir tehdit altında olduğu algısıyla toplumun tepkilerini canlı tutup desteğini almıştır.

İslamcılığın ulus-devlet ideolojisi olarak milliyetçilikle girdiği ittifak devletin ideolojik aygıtları aracılığıyla topluma benimsetilmeye başlamıştır. Daha önce her türlü milliyetçiliği ayaklar altına alan AKP'de yaşanan pasif devrimin izlerini ülkücü ideolojik kavram Kızıl Elmanın İ'la-yı Kelimetullahla özdeşleştirilmesinde (Küçükaşçı, 2018: 26-29) görülebilir. Gezi olayları sırasında belirgin bir hal alan İstanbul sermayesi ve Anadolu sermayesi arasındaki kavga 17-25 Aralık'tan sonra siyasette kartların yeniden karılmasına yol açmıştır. Ayrıca, bu dönem İstanbul

sermayesi, ordu ve eski bürokrasiden oluşan blokun devlet iktidarı için yeniden sahne aldığı tarihsel bir dönemeçtir. Erdoğan'ın Harp Akademileri Komutanlığında yaptığı konuşma bunun önemli bir yansımasıdır. Bu dönemde Erdoğan, Fahri Kasırga (Cumhuriyet Gazetesi, 2018, 3 Ağustos) ve Kenan İpek'i (Biyografi.info, 2019) kritik görevlere getirerek FETÖ'nün tasfiyesi sürecinde rejimin eski aktörleriyle işbirliği yapmıştır.

Devlet Bahçeli bu noktada kritik bir rol oynamıştır. 2002'de ANAP-MHP-Demokratik Sol Parti (DSP) koalisyonuna son verip AKP'yi iktidara getiren seçimlere giden süreci başlatan Bahçeli, 2007'de Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesinde önemli rol oynayarak hegemonya krizlerinde AKP'ye her zaman örtülü bir destek vermiştir (BBC News Türkçe, 2018, 25 Haziran). 7 Haziran 2015 seçimlerine kadar AKP'ye muhalif bir görüntü çizen Bahçeli bu seçimlerden sonra ortaya çıkan tabloda muhalefetle birlikte değil de AKP'yle birlikte hareket etmiştir. Muhalefetin ve iktidarın koalisyon çağrılarına olumsuz yanıt veren Bahçeli yine seçimlerin yenilenmesinin önünü açarak AKP'nin yeniden tek başına iktidara gelmesini sağlamıştır (BBC News Türkçe, 2018, 25 Haziran). 7 Haziran seçimleri sonrasında MHP'nin kırmızıçizgisi olarak tanımlanan PKK ile silahlı mücadele AKP'nin yeni terör politikası olarak benimsenmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında AKP'ye koşulsuz desteğini açıklayan Bahçeli 11 Ekim 2016'da AKP'nin Başkanlık Sistemi önerisini desteklediğini açıklayarak “fiili duruma hukuki boyut” kazandırmıştır. Bahçeli AKP ile Cumhur ittifakını kurarak 24 Haziran 2018'deki seçimlerde Erdoğan'ın başkanlığını desteklemiştir. Böylece, darbe girişimi sonrasında başlayan işbirliği, ittifak seviyesine yükseltilmiştir (BBC News Türkçe, 2018, 25 Haziran). ANAP-DSP-MHP koalisyon hükümetinden bu yana Devlet Bahçeli'nin yapmış olduğu bu hamlelere bütünsel olarak bakıldığında, neoliberalizmin uygulayıcısı olan AKP ve Erdoğan her zaman kazançlı çıkmıştır.

Erdoğan cumhurbaşkanı olduktan sonra, onun devletle yaşadığı krizleri “iktidarın şahsileşmesi” olarak tanımlayan Bayramoğlu'na göre bu tartışmalar en çok çözüm süreciyle ilişkili yaşanmıştır. Çözüm sürecinde yaşanan yol kazaları ve gecikmeler Erdoğan ve AKP'yi zayıflatırken MHP'yi güçlendirmiştir (Çakır, 2015). Bu çerçevede, AKP HDP'li belediyelere kayyum atayarak MHP ile yakınlaşıp milliyetçi oylara talip olmuştur.

Tepede uyumlu gözüken bu ittifak tabanda zaman zaman kabul görmemiştir. AKP'nin milliyetçilikle kurduğu ittifakın İslamcı tabanda yarattığı rahatsızlık “Köklü Değişim”in 146. sayısında eleştirel bir yaklaşımla ele alınmıştır. İslamcılarının milliyetçilik anlayışı din kardeşliğinden oluşan millet kavramı üzerinden şekillenmektedir. MHP ise milliyetçiliği aynı dili, kültürü ve değerleri paylaşan ulus üzerinden ele almaktadır. Nitekim 2019'daki yerel seçimlerden önce Erdoğan ve Bahçeli arasında af ve öğrenci andı konusunda yaşanan gerilim (Haber7, 2018, 24 Ekim) hem her iki partinin milletvekilleri arasında (Gazete Duvar, 2018, 24 Ekim) hem de tabanda yankı bulmuştur.

3.6.3. AKP, neoliberalizm ve otoriterleşme

Neoliberal çağda, ulus-devletlerin tapu senedi niteliğinde olan, temel hak ve özgürlükleri koruyan bir metin olarak anayasayı itibarsızlaştıran açıklamalardan ilki Turgut Özal'dan gelmiştir. Özal, “Anayasa bir kere delmekle bir şey olmaz” (Haber.sol, 2010, 17 Nisan) diyerek normla karar arasındaki tercihini ikincisinden yana kullanmıştır. İlk olarak meclis onayına başvurmadan Türk hava sahasını Amerikan uçaklarına açmak için kullanılan bu söylem daha sonra Anayasada atıfta bulunulmamasına rağmen özelleştirmeler için de geçerli olmuştur. Yürütmenin uygulamalarında hukuksuzluğun ve keyfiliğin önünü açan bu söylem ve yöntem daha sonra gelen siyasetçiler tarafından da kullanılmaya devam etmiştir. Mahkemelerin Anayasaya ve yasalara uygun olarak verdikleri kararlar, hükümet yatırımlarının önünde bir engelmiş gibi gösterilerek siyasi kişiliklerin söylemlerinin bir parçası olmuş ve ulus-devletin fren ve denge mekanizmaları hedef alınmıştır. Bu söylem bir taraftan “halkı için çalışan” iktidar blokuna meşruiyet sağlama işlevi görürken diğer taraftan da ulus-devleti kurumlarıyla birlikte savunanları ihanete kadar varan suçlamaların temelini oluşturmuştur. Hukuk devletini yatırımların önünde engel olarak gören bu yaklaşım, yargı sistemini ve bürokratik yapıyı zaman içinde işgal eden bir kadro, siyasi iktidar ve sermaye üçgeninde gerçekleşmiştir.

Türkiye’de sosyal refah devletinin kurumlarıyla birlikte tamamen tasfiyesi ve neoliberalizm özünde İslamcı gelenekten gelen ve neoliberal bir parti programına sahip olan AKP iktidarıyla gerçekleşmiştir.³⁷ Bu gerçekleşmeyi ilginç kılan, muhalif

³⁷ AKP'nin parti programına ulaşmak için bkz: <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/>.

bir hareket olarak İslamcılığın yine İslamcı AKP'li kadrolar ve Gülen Cemaati tarafından dönüştürölüp kapitalizme massedilmesidir.

Uzgel'e (2010) göre, BOP'un Kemalist bir iktidar blokuyla gerçekleştirilmesi olanaksız olduğu için, Arap ölkelerine örnek teşkil edecek yeni bir model gerekiydi. Çünkü ABD yönetiminin Irak sorununun diyalogla çözölmesini isteyen 90'lı yılların parçalı iktidar yapısından beklentisi düşüktü. Bu yüzden, neoliberal yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve IMF politikalarını uygulamak üzere Kemal Derviş görevlendirilmiştir. Bu politikaları güçlü bir şekilde hayata geçirecek olan AKP'nin iktidara gelmesini sağlayan ise 2002'de yaptığı erken seçim çağrısı ile Devlet Bahçeli olmuştur. Böylece, bozuk bir ekonomiyi IMF ve küresel sermayenin katkılarıyla düzeltecek olan teknokrat kadro ve bu yüzden geniş bir toplumsal tabana ve desteğe sahip Müslöman-demokrat siyasi kadrolar ölkö ekonomisinin küresel düzenle bütünleşmesini sağlamışlardır.

Neoliberalleşmenin önünde engel olarak görölen bürokrasi, ordu ve yargıdaki kadroların tasfiyesi için başlatılan yargı erkinin yürötmeye bağlanarak güçler ayrılığının rafa kaldırılması süreci “Özel Yetkili Mahkemelerle” başlamıştır. Ergenekon yargılamalarını yapan FETÖ'cü hakim ve savcılara sağlanan ayrıcalıklar yargıçların yürötmenin tahakkümü altına girmesine yol açmıştır. Davanın basında sürekli işlenmesi ve yürötmenin davaya müdahalesinden dolayı, yargılama süreci hukuk kurallarından ziyade ideolojik aygıtlar tarafından oluşturulan kamuoyuna, basına ve yürötmenin beklentilerine göre şekillenmiştir. Devlet sırrı taşıyan belgeler mutlaka mahkeme tarafından incelenmesi gerekirken emniyet tarafından incelenmiş ve rapor haline getirilmiştir. Emniyet mensupları usule aykırı olmasına rağmen tutuklu şüphelilerin ifadelerinin alınması için cezaevine giderek baskı ve korkutma yöntemlerine başvurmuştur. Ergenekon davası sanığı Veli Küçük davanın siyasi bir amaç için kurulduğunu iddia ederek oluşturulan delillerin hayali bir terör örgütü içinde hiyerarşik bir konuma sahip olduğu izlenimi yaratmayı hedeflediğini iddia etmiştir. Muzaffer Tekin ise davadaki hukuksuzluklardan şikâyet etmiş delilden şüpheliye gitmek yerine delil imal edildiğini belirtmiştir (Milliyet Gazetesi, 14 Kasım 2008,). İlhan Selçuk, Türkan Saylan vb. gibi birçok kişi sağlık durumları elvermemesine rağmen tutuklu yargılanmalarına devam edilmiştir. Kuddusi Okkır ölümünden sonra bile FETÖ yayın organları tarafından aleyhte propagandaya tabi

tutulmuştur (Akşam Gazetesi, 5 Ağustos 2014). Ergin Saygun, Balyoz davasının 98. Duruşmasında yaptığı savunmada davanın icra planının önceden hazırlandığını ve sanıkların itirazlarının bu yüzden dikkate alınmadığını düşündüğünü söylemiştir (Haberler, 16 Ağustos 2012).

Gambetti (2010) 1980 sonrasında İslamcılığın başarısını tabana inerek seçmenle kurduğu diyalogun yanında solun dağınıklığı ve başarısızlığına bağlamaktadır. Yeni muhafazakârlık bayrağını devralan AKP baskıcı merkeze karşı liberal demokrasiyi sahiplenmiştir. Muhafazakâr demokrasinin değişim anlayışı baskı ve eşitsizliklere değinmeyen ve toplumsal değişimi tedrici bir süreç olarak ele alan bir yaklaşımdır. AKP de ilk dönemi itibariyle statükoya karşı değişimi savunsa da özellikle 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimi ve 2010 Anayasa referandumlarıyla iktidar gücünü tam olarak kullanmaya başlamış ve merkeze oturmuştur. Erdoğan iktidarının ilk yıllarında dile getirdiği kendisinin ve lideri olduğu İslamcı hareketin dönüşümünü muhafazakâr demokrat bir düzleme oturarak dini siyasal alanın dışına itmiştir. Ancak, özellikle Gülen hareketiyle girdiği ittifak çerçevesinde sivil alanda cemaat ve tarikatları serbest bırakmış ve bu örgütlenmeleri toplumsal istikrar ve otorite açısından önemli görmüştür. Akça'ya (2010) göre bu duruş dine siyasal bir anlam yüklemiştir.

Akçay (2018b) AKP'nin Gülen cemaatiyle koalisyon halinde olduğu 2008 küresel krizine kadar olan ilk dönemini “piyasa otoriterizmi”, bundan sonraki dönemi de “otoriter popülizm” olarak tanımlamıştır. İlk dönemde AKP iktidarda kalabilmek için neoliberal ekonomi politikalarına uygun olarak ekonomiyi teknokratların eline bırakmıştır. Küresel olarak uygulamaya konan piyasa eksenli politikalar gereği emek piyasaları esnekleştirilmiş, sendikalar zayıflatılmış ve özelleştirmeler yapılmıştır. Bu dönemde, AB politikaları ekseninde yürütülen askeri-bürokratik vesayeti geriletmeye dönük demokratikleşme adımları, sosyal ve finansal içerilme politikaları ile alt sınıfların baskılanması politikaları birlikte uygulanmıştır. Bu süreç emeğin karar alma süreçlerinden dışlandığı ve ortaya çıkan teknokratik devlet yapısının sermayenin emrine girdiği bir piyasa otoriterizmidir. Yakıtı ekonomik büyüme olan bu teknokratik-otoriter yapı, 2008 küresel krizinden sonra krize girmiştir. İktidar blokunun gücü tamamen ele geçirdiği 2010 referandumundan sonra ise demokratikleşmenin yerini otoriter popülizm almıştır. Bu dönemde birinci

dönemdeki teknokratik ekonomi politikalarının yerini siyasi iktidarın ekonomiye doğrudan müdahale ettiği bir sisteme geçilmiştir (Babacan, 2011). Siyasi iktidarı sınırlandıran bağımsız neoliberal kurullar ve kurumlar (merkez bankası) milli iradenin önündeki engeller olarak görülmeye başlanmıştır. Akçay (2018b) küresel olarak cereyan eden otoriter popülizmin neoliberal piyasa reformlarına bir tepki olarak geliştiği görüşünü savunmaktadır.

3.6.4. Otoriter popülizme geçişte tarihsel bir dönemeç: 2010 Anayasa değişikliği referandumu

2010 Anayasa değişikliği referandumundan önce medyada, yapılacak reformların sivilleşmeyi, bireysel hak ve özgürlükleri güçlendireceği yönünde yayınlaryapılarak yargıyı yürütmenin denetimi altına alacak değişiklikler maskelenmiştir. Evetçi liberal ve “solcu” aydınlar 1980 darbesinin mirası olan askeri ve bürokratik vesayetle mücadele etmek için İslamcılarla bir blok oluşturmuşlardır. “Yetmez ama evetçiler” olarak bilinen bu blokun o zamana kadar bürokrat ve asker elitlerin kontrolünde olan devlet aygıtının “çoğunlukçu” otoriter bir rejime evrilmesinde etkileri vardır. Referandum, gücün demokratik yöntemlerle siyasi iktidarda yoğunlaşmasının bir yöntemine dönüştüğü kritik bir aşamadır. Bu referandum, demokrasinin temeli olduğu varsayılan halk egemenliğinin otoriterleşmenin bir aracına dönüştüğü tarihsel bir dönemeçtir. Gambetti (2010) 12 Eylül Anayasa referandumunun sağladığı toplumsal destek ve güçle İslamcıların sistemde rıza ve dayatma gücünü kullanarak istediklerini yapma gücünü elde ettiklerini belirtmiştir.

Anayasa değişikliğiyle toplu sözleşme hakkı çalışanların hakkını koruyan ve kollayan sendikalara değil iktidar yandaşlığıyla büyüyen ve sahip olduğu ideolojik özdeşlikle iktidar tabanını kendine çeken sendikalara verilmiştir. Böyle bir yapı özünden uzaklaşarak iktidarın politikalarının meşrulaştırıcı bir nesnesine dönüşmüştür. Öte yandan, taraflar arasında uzlaşmazlık olması durumunda başvurulacak Kamu Görevlileri Hakem Kurulunun kararlarının kesin ve toplu sözleşme hükmünde olması çalışanların haklarında bir ilerleme yapılmadığının göstergesidir. Anayasanın 10. maddesine eklenen “Çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.” fıkrası, bireysel hak ve özgürlükleri koruyup

artırmaktan öte, yaptığı şehit ve gazi vurgusuyla yurttaşları edilgen birer nesneye dönüştürerek uğrunda ölmeleri gereken kutsal devlet anlayışı yeniden üretmiştir.

Referandum maddeleriyle kuvvetler ayrılığı ilkesi rafa kaldırılmış, bireysel hak ve özgürlükler, yürütme lehinde erozyona uğramıştır. Anayasanın 125. maddesine yapılan eklemeyele ordudaki irticai faaliyetten dolayı ihraçların önüne geçilerek yargı yolunun açılması dışında bir sivilleşme adımı görülmemektedir. 159. maddede yapılan değişiklikler Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun (HSYK) bağımsızlaşmasına değil, Adalet Bakanına verdiği yetkilerle yürütmenin ukdesine girmesine imkân tanımaktadır. Yürütmenin icraatlarını ve yasamayı denetleme görevi olan AYM'yi düzenleyen 146. madde ise mahkeme üyelerinin seçiminde objektif kriterleri ortadan kaldırarak yürütmenin gücünü artırmıştır.³⁸ Balkız'a (2010) göre, 12 Eylül referandumunun getireceği değişiklikler, muhafazakâr partileri güçlendirmeyi hedefleyen bir durum yaratıp, neoliberalizmin ekmeğine yağ sürmeyi hedeflemiştir.

3.6.5. Yargı bağımsızlığının sonu ve gücün yürütmede toplanması

Türkiye'de uygulamaya konan ekonomik büyüme modeli küresel sermayeyi memnun edecek şekilde tasarlanmıştır. Sosyal refah devletinin girdiği krizden bu yana devlet aygıtının, küreselleşmenin beklentilerine uygun olarak, otoriter dönüşümü şirketlerin devlet yapısına nüfuzunu kolaylaştırmıştır. Hukuk devletinin fren ve denge mekanizmalarından mustarip olan sermaye sınıfı, devletin “burjuvazinin icra komitesi” rolünü güçlendirmek için güçlü yürütme, bağımlı bir yargı ve etkisiz bir yasamanın olduğu bir dönüşümü öngörmüştür. Bu çerçevede, ilk önce toplumsal süreçlerle birlikte devlet yönetiminde yaşanan krizler sonucunda yargıyı yürütmeye bağlayacak uygulamalar hayata geçirilmiş; ikinci aşamada da yasamanın ve diğer kurumların yetkilerini yürütmede toplayan dönüşüm plebisiter yöntemlerle bir varoluş meselesine dönüştürülerek tek elde toplanmıştır.

2010'daki Anayasa değişikliğiyle birlikte “Paralel Yapının” ağırlığını artırdığı kritik kurumların başında HSYK gelmekteydi. Referandumda yapılan değişikliklerle, HSYK başkanı olarak Adalet Bakanına geniş yetkiler verilmiştir. İktidar bloku içinde

³⁸ 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu maddeleri için bkz: <http://www.anayasa.gen.tr/5982.htm>

yaşanan çatışmanın şiddetlenmeye başlamasıyla, 2014 Mart ayında “Terörle Mücadele Kanununda” yapılan bir değişiklikle Paralel Yapının bir silahına dönüşen “özel yetkili mahkemeler” kaldırılmıştır (Resmi gazete, 2014:1). Ayrıca FETÖ’nün yüz binlerce kişiyi dinlediği ve 2012 öncesine ait usulsüz dinleme kayıtlarını sildiği 2014’teki Telekomünikasyon İletişim Başkanlığında yürütülen soruşturma kapsamında tespit edilmiştir. Buna benzer şekilde 17-25 Aralık’tan önce başlatılan bütün soruşturma ve davalar yeniden görülmüş ve hepsinde takipsizlik kararı verilmiştir. Bu davalara bakan yargı üyeleri ve güvenlik güçleri hakkında soruşturma ve davalar açılmıştır.

Daha önceki düzenlemelerle üyelerinin hâkimler ve savcılar arasında yapılan seçimle belirlendiği HSYK’nın 2014’te yapılan seçimlerinde hükümetin desteklediği Yargıda Birlik Platformu (YBP) Paralel Yapının desteklediği adaylara karşı bir zafer elde etmiştir. Mücadele halindeki iki güçten ilerlemeci olan hegemonya için giriştiği “HSYK mevzi savaşını” (seçim kampanyası) kaybederek siyasi iktidarın yargı içindeki Kemalist blokla ittifak halinde gücü ele geçirmesine ve daha kuvvetli bir saldırı için hazırlanmasına fırsat vermiştir. İktidar krizi sonrasında ortaya çıkan bu Sezarist durum, yeni iktidar blokunun yargı kurumları üzerinde tam bir hakimiyet kurmasına izin vermiştir. Gücün yürütmeye toplanmasına ve yargının siyasallaşmasına hizmet eden değişikliklerin önü HSYK’yla ilgili çıkarılan torba yasalarla açılmıştır. Yapılan her değişiklik Adalet Bakanı ve Müsteşarın kurulda ağırlığının artmasıyla neticelenmiştir. 2014’te sunulan kanun teklifi³⁹ kurulda Adalet bakanına (Başkan) olağanüstü yetkiler vermeyi öngörmüştü. Ancak bu kanun tasarısı Mecliste kabul edilse de, daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (CNNTürk, 2014, 11 Aralık). 2014’ün sonuna doğru 17-25 Aralık sonrasında çıkarılan yasalar ve değişikliklerle yargı içinde kümelenmiş olan FETÖ/PDY üyeleri hedefe konmuş gözükse de, Adalet Bakanı lehine yapılan değişikliklerin yargının yürütmenin ukdesine girmesine hizmet ettiği görülmektedir.

³⁹ Kanun teklifinin tam metni için bkz: <https://tammetin.blogspot.com/2014/01/hsyk-kanun-teklifi-tam-metin.html>

Yine 2014'te Ceza Muhakemeleri Kanununda (CMK) yapılan değişikliklerle “somut delillere dayalı kuvvetli” ibaresi “makul şüphe” şeklinde deęiştirilerek⁴⁰ el koyma, gözaltı ve arama konularında polisin yetkileri artırılmıştır. Paketin devlete karşı işlenen suçlarda avukatlara getirdiğı dosyaya erişim sınırlaması, dinlemeleri kolaylaştırması ve kolluk kuvvetlerinin kişisel bilgilere erişimini kolaylaştırmasıyla otoriter uygulamalara yol açtığı değerlendirmeleri yapılmıştır (AljazeeraTurk, 02 Aralık 2014). 11 Eylül olayları sonrasında Amerikan hükümetinin çıkardığı terör yasalarına benzer şekilde, 6-8 Ekim Kobani protestoları ve sonrasında Bingöl Emniyet Müdürünün şehit edilmesi üzerine ve aynı zamanda Paralel Yapıya karşı yapılacak operasyonlar çerçevesinde yürütmenin elini güçlendirmek için bu değişiklikler yapılmıştır (Armutçu ve Benli, 2014).

Balyoz-Ergenekon davalarıyla başlayıp 17-25 Aralık süreciyle iktidar içi çekişmelerle hız kazanan güç yoğunlaşması süreci terörle mücadele görüntüsü altında tüm muhalif kesimleri de kapsayarak genişletilmiştir. İktidar blokunun beka sorunu ile ilişkilendirerek şekillendirdiğı terörle mücadele konsepti çerçevesinde sınıfsal mücadelelerin yerini kimliksel ve ideolojik kamplaşmaların almasını sağlayacak bir retorik geliştirilmiştir. Bu retorığın sağlam bir zemine oturduğu en belirgin hadise devletin bekasına ve milli iradeye yönelmiş bir tehdidin ete kemiğe büründüğü 15 Temmuz darbe girişimi olmuştur. Bu tehdit içeride bürokraside örgütlenmiş bir yapı ile dışarıda fırsat kollayan dış düşmanların işbirliği çerçevesinde milli iradeye karşı kurduğu bir kumpas olarak tanımlanmıştır. 15 Temmuzun getirdiğı mağduriyet iktidar blokunun devletin tüm kurumlarında tam bir hakimiyet kurmak için ihtiyaç duyduğu toplumsal desteği sağlamış ve muhafazakar-milliyetçi iktidar yapısının meşruiyet sorununu çözmüştür.

Sezarist çözümlerle iktidar blokuna yeni alanlar açan Devlet Bahçeli'nin (2016) 16 Nisan 2017 referandumuna giden yolu “fiili duruma hukuki yol aranmalı ...” sözleriyle açarak yönetici sınıfın elini rahatlatmıştır. AKP ve MHP'nin kurduğu ittifakın zaferiyle kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine göre, AYM Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini Anayasaya uygunluk bakımından denetleme yetkisine sahip olsa da, olağanüstü hallerde mahkeme bu yetkiyi

⁴⁰ Ceza Muhakemesi Kanunu hakkında yapılan değişiklikler için bkz: <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>

kullanamamaktadır.⁴¹ Bu durum OHAL KHK'larıyla benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan AYM üyelerinin seçiminde partili cumhurbaşkanının (12 üye), diğer adayların seçiminde de mecliste çoğunluğa sahip bloğun etkisi (3 üye) artırılmıştır.⁴² 703 sayılı KHK'nın 208. maddesi Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun (HSK) (bu KHK ile kuruldaki "yüksek" ibaresi kaldırılmıştır) yapısında önemli değişiklikler yapmıştır. Bundan sonra HSK üyeleri Başkan olarak Adalet Bakanı, bir Bakan Yardımcısı, Cumhurbaşkanınca seçilen dört, TBMM tarafından seçilen yedi üye olmak üzere on üç üyeden oluşacak şekilde düzenlenmiştir. Böyle bir düzenleme mecliste çoğunluğu elinde bulunduran partiye ve partili Cumhurbaşkanına kurulun tamamını oluşturma yetkisi vermiştir. Yargı mekanizmasının en üst kurulu olarak HSK'nın böyle bir yapıya kavuşturulması onun yürütmenin emrine girmesi gibi bir sonuç doğurmuştur.⁴³ Önceden, Bakanlar Kurulu kararıyla ya da müşterek (üçlü) kararname ile yapılan atama yetkisi, çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Cumhurbaşkanına devredilmiştir. Sonuç olarak, parlamenter sistemde kurumlar arasında dağıtılan yetkiler Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle Partili Cumhurbaşkanında toplanmış, fren ve denge mekanizmaları etkisizleştirilmiştir. Nitekim, 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde İstanbul'un kaybedilmesi sonrasında iktidar bloku tarafından sürdürülen hukukun siyasallaştırılması sürecinin sonuçları daha belirgin hale gelmiştir. Sivilleşme söylemleri arkasında yürütmenin emrine giren yargının bir kolu olarak Yüksek Seçim Kurulu (YSK) üzerinde kurduğu baskı ve yönlendirme yıllardır sürdürülen demokrasiyi sandığa indirgeyen anlayışın altını oymuştur. Bu durum da hem geçmişte yapılan halkoylamalarının hem de iktidarın kazandığı seçimlerin meşruiyetinin sorgulanmasına kaynaklık etmiştir.

Sandık kurullarının oluşturulması süreci, mühürsüz pusulaların hesaba katılmaması gibi daha önce iktidarın menfaatine yapılan uygulamalar iktidarın kaybı söz konusu olduğunda usulsüzlüklerin gerekçesi olarak sunulmuştur. Bu durum, iktidar tarafından oluşturulan hukuk/hukuksuzluğun yine iktidar eliyle yok edilmesidir. Bu, bizi devletin kendi yarattığı hukuka uyması tartışmasına götürmektedir. Bu durum

⁴¹AYM'nin görev ve yetkileriyle ilgili bkz: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/norm-denetimi/>

⁴²AYM üyelerinin nitelikleri, seçimi ve atanmasıyla ilgili bkz: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/kanun/>

⁴³ 02.07.2018 tarihli 703 sayılı KHK ile Hakimler ve Savcılar Kurulu Kanununda yapılan değişiklikler için bkz: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6087.pdf>

2017 referandumuyla kurumsallaşan (Baban'dan akt İsmi, 2017) otoriter rejimin meşruiyetini de tartışmaya açmıştır.

3.6.6. Güç ve İslamcılık: kaba otoriterizm

Türk milliyetçiliğiyle İslamcılık arasındaki fark İslamcıların ulus-devlete olan bağlılıklarının kendi ideolojilerine (cemaat, tarikat, İslamcı parti ya da lider) olan bağlılıklarından zayıf olmasında yatmaktadır. İslamcılar için lider yenilmez ve yenilmezdir. Çünkü o İslam sancağının taşıyıcısı ve ümmetin kurtarıcısıdır. Eğer dava bir zaafa uğramışsa bu liderden değil müslümanların İslam'a olan bağlılıklarının zayıflığından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden ona mutlak itaat şarttır. Aksi bir durum Allah'a itaatsizliktir. Bu açıdan fethedilmesi gereken bir alan olarak ulus-devlet cihadın hedefini oluşturmaktadır. Bu cihadın başarıya ulaşması için demokrasi ve seçimler bir araçtan öteye bir anlam ifade etmemektedir.⁴⁴ Bir başka deyişle, seçimler genel iradenin tecelli ettiği bir mecra değil, İslam'ı hâkim kılmak için iktidarı ele geçirip kafir ulus-devleti İslamlaştırarak olması gereken konuma getirmenin bir aracıdır. Siyasi mücadelenin bir cihat olarak görüldüğü seçimlerde savaş hilelerine başvurmak caizdir. Çünkü “Harp hiledir.” (Buhârî, Cihâd, 157; Müslim, Cihâd, 17).

İslamcıların cihat, milliyetçilerin de vatanseverlik kavramları etrafında örgütledikleri siyasal şiddet “Cihan hakimiyeti” ülküsü çatısı altında birleşmiştir. İslamcılığın ulus-devletin sınırlarını aşıp uluslararasılaşması İslam ülkeleri ve SSCB'nin dağılmasıyla serbest kalan Türk cumhuriyetlerinin ve Türk-İslam sentezi çatısı altında bir araya getirilmesini öngörmüştür. Bu örgütlenmenin sivil ayağını FETÖ⁴⁵ diğer ayağını ise AKP çatısı altında toplanan STK görünümündeki tarikat/cemaat yapılanmaları ve Kızılay gibi devletin resmi kurumları oluşturmuştur. İslami değerleri dünyanın her yerine ulaştıran bu faaliyetlerin içerideki yansıması ise İslamcı-milliyetçi kadrolarda

⁴⁴ Bu konuda bkz: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahimkaragul/-turkiye-ekseni-turkiye-ittifaki-sonsuz-mucadele-bae-ve-dahlanin-suikast-timleri-bu-sefer-kimi-oldurecektin-emir-istanbula-el-koydular-secim-degil-milli-guvenlik-meselesi-2050101>; <https://www.yenisafak.com/yazarlar/omerlekesiz/kayyum-yerine-dogrudan-belediye-baskani-atanamaz-mi-2049997>; <https://www.yenisafak.com/yazarlar/omerlekesiz/agir-bir-kelime-demokrasi-2050017>

⁴⁵ Yurtdışındaki FETÖ okullarında okuyan yabancı öğrencilere istiklal marşının okutulması, Türkçe olimpiyatlarının düzenlenmesi milliyetçi kadrolarla İslamcı kadroların yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

özgüven patlaması şeklinde olmuştur. Bu durum 2000’lerde dünyadaki likidite bolluğu ve Arap sermayesinin 11 Eylül saldırılarından sonra sığınacak bir liman olarak İslamcı AKP yönetimindeki Türkiye’ye kaçmasıyla yaşanan ekonomik büyüme dönemiyle desteklenmiştir. Para bolluğu ve düşen faizlerden dolayı görece artan ekonomik refah, sosyal içerilme programları ve AB hedefleri doğrultusunda yapılan demokratik açılımlar İslamcıların merkezde olduğu bu yapıyı güçlendirmiştir. 2008’de yaşanan küresel krizden sonra paranın belli merkezlerde toplanmamaya başlaması, bu toplumsal desteği tutmakta zorlukların yaşanmasına, iktidar blokunda çatlaklara ve otoriter bir anlayışın hız kazanmasına zemin hazırlamıştır.

İktidar bloku, FETÖ’yü bir sopa olarak kullanarak siyasal ve toplumsal muhalefeti sindirmiş; kendini ise 17-25 Aralık sınırlaması getirerek koruma altına almıştır. HDP üzerindeki baskı PKK’nın siyasi kanadı olma suçlamasıyla yapılmıştır. Diğer partiler içindeki milletvekilleri ve belediye başkanları da FETÖ ile ilişkileri çerçevesinde suçlanmışlardır. Siyaset bundan sonra “FETÖ ile ilişkide bulunma” suçlamaları çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Gücü elinde bulunduran iktidar parti içi muhalefeti FETÖ ile ilişkilendirip bastırırken muhalefeti de milletvekilleri, gazeteciler, toplumsal sınıfları, bürokrasiyi vb. de “kripto tanımlaması” çerçevesinde şekillendirmiştir. FETÖ ile ilişkilendirildiği 2014 seçimlerinden itibaren CHP, Erdoğan tarafından ihanetle suçlanmaya başlamıştır (Radikal Gazetesi, 23 Şubat 2014).

Kripto tanımlaması ile Sözcü ve Cumhuriyet gibi muhalif gazeteler ve yazarları hakkında “*hiyerarşik yapıya dahil olmamakla birlikte bu örgüte bilerek - isteyerek yardım etmek*”⁴⁶ gibi bir suçlama getirilmiştir. Benzer şekilde, 2019 yerel seçimlerinde sandık görevlilerinin FETÖ ilişkileri araştırılarak seçim sonuçlarıyla ilişkilendirilmiş ve ekonomik darbe, gezi darbesi, yargı darbesi, askeri darbe gibi tanımlamalarına sandık/seçim darbesi (Karagül, 2019) tanımlaması eklenmiştir. Bu şekilde, iktidarın başarısız olduğu seçimler FETÖ müdahalesi ve uluslararası komplo olarak değerlendirilmiş ve itibarsızlaştırılmış, her aşamasına siyasi iktidarın

⁴⁶ Bu ifade Sözcü Gazetesi yazarları için kullanılmıştır. Daha fazla bilgi için bkz: https://expressioninterrupted.com/tr/wp-content/uploads/2019/04/SOZCU_GAZETESI_Mutalaa.pdf

müdahale ettiği yargı sisteminin bir parçası olan YSK siyasi müdahalelerle⁴⁷ hukuki olmayan bir karar almak zorunda kalmıştır. İnsel’e (2019) göre aynı zarfın içinden çıkan pusulalardan sadece birisinin iptal edilmesi yönündeki YSK kararının tutarsızlığı otoriter gücün keyfilığının, gücün bu kadar kaba bir şekilde kullanılması ise çaresizliğinin göstergesidir. YSK’nın İstanbul seçimlerini iptal etmesini tek adam rejimlerinin dayandırıldığı “efsane” kavramına dayandıran Ulagay (2019) seçimlerde yaşanan kaybın bu imaja zarar verdiği ve bunun telafisinin mümkün olmadığı düşüncesinden kaynaklandığını belirtmiştir.

3.6.7. Sürekli pasif devrim kısılcığında Türk siyaseti

Sürekli bir kriz alanı olarak kapitalist devletin karanlık dehlizlerinde yaşanan iktidar mücadelesi ittifakların kurulup bozulmasını ve yeniden kurulmasını gerekli kılmaktadır. AKP’nin ilk döneminden itibaren ordu, İstanbul sermayesi, merkez medya ve ulus-devlet bürokrasisinden oluşan bloka karşı FETÖ’ye bağlı bürokrasi ve Anadolu sermayesinden oluşan blokla giriştiği iktidar mücadelesi Ergenekon ve Balyoz davalarıyla kristalize olmuştur. 2010 referandumuna kadar uyguladığı plebisiter yöntemlerle iktidardaki yerini sağlamlaştıran AKP iktidar blokunu oluşturan diğer unsur olan FETÖ’yü Gezi olayları ve 17-25 Aralık soruşturmalarıyla başlayan süreçte merkezin bir kısım aktörleriyle girdiği ittifakla tasfiye etmiştir. Terör belli semboller (vatan, şehit, bayrak gibi) çerçevesinde devletin katılaşmasına, iktidar blokunun kitleleri arkasında toplamasına, askerileşmesine ve dolayısıyla otoriterleşmesine zemin hazırlayan olgudur. Bu kapsamda, Gezi olaylarının (dolayısıyla İstanbul sermayesinin) terörize edilmesi, legal görünümlü illegal yapılanma kavramının, cemaatin önce paralel yapıya ve nihayet FETÖ’ye dönüşmesi sürecinde kurulan “İslamcı-milliyetçi” neoliberal ittifakın kitlelerin desteğini arkasına almasına yardımcı olmuştur. Bu sürekli kriz durumu anayasanın anlamsızlaşmasına ve siyasal olanın normun yerini almasına neden olmuştur. Terör milliyetçiliğe yeni bir zemin kazandırarak, iktidarın tek elde toplandığı bir sistemin yerleşmesine giden sürecin anahtarı olmuştur. Diğer taraftan alt sınıfların talepleri sermaye fraksiyonlarının temsilcisi olan devlet karşısında her seferde duvara

⁴⁷ Bu müdahaleler iktidar kanadının YSK’nın seçimlerin yenilenmesiyle ilgili kararı öncesinde Cumhur İttifakından gelen açıklamalardır. Bu açıklamalarla ilgili daha fazla bilgi için bkz: <https://tr.euronews.com/2019/05/04/cumhurbaskani-erdogan-dan-ysk-ye-ortada-saibe-var-secimler-yenilenmeli> ve <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48167648>

çarparak bir pasif devrimle etkisizleştirilmiştir. Bir çevre hareketi olarak başlayan İslamcılık içinde yer alan alt sınıflar ilk önce Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MUSİAD)-adil düzen gerilimiyle massedilmiş (burada itaat kültürü önemli rol oynamıştır) daha sonra da gayrimenkul rantına dayalı ekonomik büyüme modeliyle kapitalist sistem tarafından yutulmuştur.

Pasif devrim genelde kapitalist ilişkilerin tam olarak yerleşmediği, yani üretim ilişkisinin güçler ilişkisini tayin etmekte zorlandığı durumlarda, bürokrasi ve uluslararası ilişkilerin bu durumu belirleyici olmasıdır. Günlü (2014: 68-70) İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomi politığının Türkiye’de sınıflar arası dengeyi bozduğunu ve bu durumun bir pasif devrimle sonuçlandığını vurgulamıştır. Bu dönemde paradoksal bir şekilde demokratik kazanımlarla elde edilen belli haklar bu yönde kullanılırken diğer taraftan toplumsal tabakaların yaşam standartlarında gerileme meydana gelmiştir. Bu pasif devrim stratejisi siyasal katılım mekanizmalarında yeni bir atılım ortaya koyamazken eski rejimi hedef tahtasına koyarak geleceğin siyaset dilini de kurmuştur. Bundan sonraki dönem Kemalizm savunusu ve onun eleştirisi üzerine bir siyasal bölünmeyi tekrar tekrar sahneye koyan bir tiyatro oyunu gibidir. 1980 darbesi de bu duruma gerici bonapartizmle (sezarizm) tepki vererek bu çatışma halinin ihtiyaç duyduğu bürokratik restorasyonu sağlamıştır. Böylece bu durum Türkiye’de eşitlik temelinde gerçekleştirilecek bir siyasal katılım mekanizmasını ötelemiştir. Diğer taraftan küresel planda süren neoliberalleşme karar verme mekanizmalarını yeniden düzenleyerek İslamcı politikayı devreye sokmuştur. PKK terörü bürokrasi ve orduya duyulan ihtiyacı canlı tutarak temel hak ve özgürlükleri baltalamaya ve merkezin iktidarını desteklemeye devam etmiştir.

Egemen sınıf fraksiyonları arasında cereyan eden hegemonya savaşı Türk siyaset tarihi boyunca değişik biçimler almıştır. Bürokrasiyi sermayenin işlerini kolaylaştırıcı bir mekanizma olarak ele aldığımızda bu fraksiyonların verdiği iktidar mücadelesi daha anlaşılır hale gelecektir. Küreselleşme sonrası bütün dünyanın tek bir pazara dönüşmesi sermaye-devlet aygıtı ilişkilerinde birincisi lehinde bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Önceleri birçok alanda kamu etkinken neoliberalizm ve yönetim kavramlarıyla birlikte devlet faaliyetlerinde sermaye ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu da, çoğu zaman bir sermaye fraksiyonunun bir iktidar bloku oluşturarak, bürokraside hakimiyet elde etmek için diğer fraksiyonlarla

çatışmaya girmesiyle sonuçlanmıştır. Bir başka deyişle, devletin sermayeye kar için yeni alanlar açması sermaye fraksiyonlarını iktidarda söz sahibi olmak için iştahlandırmıştır.

2010 öncesi piyasa otoriterizmi alt sınıfların haklarını eriterek yeni bir pasif devrime yol açmıştır. Pasif devrim süreçlerinde demokratik katılım mekanizmalarının kendi konumunu zora sokacağını düşünen hükümetler eski bürokrasiyi tasfiye edip kendi bürokrasisini oluşturma gayreti içinde devletin merkezine yerleşmeye ve siyasal kaynakları ele geçirmeye çalışmaktadır (Günlü, 2014b: 68-69). Eski bürokrasiyle hesaplaşma çerçevesinde yürütülen operasyonlar sonucunda bürokratik istikrar bozulmuştur. Yerine ikame edilen bürokrasi ise içinde bulunulan savaş halinden dolayı denetimi ele geçirmekte zorlanmakta ve partinin devlete hâkim olması için daha otoriter uygulamalar kaçınılmaz hale gelmektedir. İktidar bloku tarafından oluşturulan ve transfer edilen kaynaklar toplumsal meşruiyet için seferber edilen ideolojik aygıtların beslenmesine ayrılmaktadır. Ancak mülkiyet hakkı gibi temel haklara yapılan saldırılar sermayenin ürkmesine ve ekonomik krize neden olmaktadır. Küçülen pastadan dağıtılan pay azalınca blok içi çatışmalar artmakta ve bunları bir arada tutmak için daha da otoriterleşme kaçınılmaz olmaktadır.

3.7.Değerlendirme ve Analiz

Yarı çevre özellikleri taşıyan, NATO kurulduğundan bu yana Amerikan müttefiki olan ve jeopolitik olarak sınırda olan, bundan dolayı da önem arz eden Kolombiya ve Türkiye sürekli bir pasif devrim döngüsünün yaşandığı iki ülke olarak incelemeye değer görünmektedir.

Küreselleşme ve yönetim kavramları ulus-devlet yapılarını aşındıran süreçlerdir. Merkez devletler ve onların uluslararası şirketlerinin çıkarları doğrultusunda hareket eden küresel yönetim kurumları (IMF, Dünya Bankası, BM vb.) küresel düzlemde bir üretim zinciri yaratarak çevre ve yarı-çevre ülkelerin proleterleşmesini sağlamışlardır. Birer yarı-çevre ülkesi olan Türkiye ve Kolombiya uluslararası anlaşmalar, merkez devletlerin bu ülkelerdeki faaliyetleri ve yerel seçkinlerin uluslararası bağlantıları vasıtasıyla bu dünya sistemine tabi kılınmışlardır. Bu ülkeler uluslararası legal ve illegal ticaretin önemli parçalarına dönüştürülmüşlerdir.

Sermaye sınıflarının kar güdüsü devlet iktidarını sürekli bir kriz alanına dönüştürmüştür.

Her iki ülkede de sendikalar zayıflatılarak yerlerini küresel yönetim mekanizmalarının çıkarlarını koruyan “STK’lar” almıştır. Bunların görevi iktidar blokunun politikalarına toplumsal meşruiyet sağlamaktır. Türkiye’de bu rolü üstlenen dini cemaatler birer yönetici sınıf fraksiyonu olarak 2010’larda iktidar mücadelesine girişmişlerdir. Kolombiya’da ise yönetici sınıflar insan hakları örgütleri, çevre örgütleri ve sendikaları hedef alarak sınıf çıkarlarını koruma yoluna gitmişlerdir. Çünkü legal ve illegal ticaretten bütün sermaye fraksiyonları pay almaktadır.

Türkiye ve Kolombiya’da yaşanan çatışmalar devlet politikalarında toplumsal desteğin sağlanması konusunda din ve milliyetçiliğe önemli bir rol biçmiştir. Askerlik ve vatan için ölmenin kutsanması kırsal nüfuslar için bir onur rampası olmasının yanı sıra toplumsal sınıflar arası geçişin bir yolu olmuştur. Türkiye’de holist milliyetçilik ve dine dayalı kitle siyaseti alt sınıfların sınıfsal çıkarlarını zayıflatmaktadır. Benzer bir durumun yaşandığı Kolombiya’da liberaller ve muhafazakarların anlaşarak kırsal nüfusu dışlaması sonucunda ortaya çıkan gerilla örgütleri ülkedeki askerileşme ve otoriterleşmenin zeminini oluşturmuştur. Yönetici sınıfı oluşturan büyük toprak sahipleri ve diğer yerel aktörlerle Amerikan devleti ve ona bağlı küresel şirketlerin çıkarlarını çakıştıran FARC’ın yeraltı kaynakları bakımından zengin bir coğrafi bölgede üstünlük kurmasıdır. FARC’ın toplumsal desteği 2000’lerde aldığı mağlubiyetler ve devletin ideolojik vasıtalarıyla yaptığı propaganda sayesinde ciddi şekilde azalmıştır. Bu durum yönetici sınıflar lehinde bir barış anlaşmasının yapılmasına olanak tanımıştır. Böylece bu bölgeler madencilik faaliyetlerine açılmış, FARC yüzünden buralarda üstünlük kuramayan uyuşturucu kartellerine yeni alanlar açılmış ve buralardaki kırsal nüfus uyuşturucu kartellerine ve her biri bir küresel şirketle ilişki içinde olan ve yönetici sınıfların çıkarları doğrultusunda faaliyet gösteren paramiliter örgütlere karşı korumasız bırakılmıştır.

Gramsci’nin Sezarizm tanımlamasından yola çıkarak Türkiye’de kişisel Sezarizmin parlamenter Sezarist çözümler ve Bonapartizmin tarihsel olarak vaka olduğu değerlendirilebilir. Türkiye’de askeri müdahaleler sonrasında karmaşık toplumsal ve

iktidar ilişkilerinden dolayı, ordunun geri adım atarak yönetimi egemen sınıflara devrettiği görülmüştür. Kapitalist devletin girdiği krizler sermaye ve yönetici sınıfların yeniden mevzi kazanmasıyla sonuçlanan sürekli bir pasif devrimler süreciyle sonuçlanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğundan bir kopuşla gerçekleşen ilerlemeci pasif devrim daha sonra meydana gelen bonapartist (askeri darbeler) ve sezarist çözümlerle (parlamento içi uzlaşmalar veya sermaye sınıflarının desteğini sunduğu güçlü liderler) gerilek bir görünüm kazanmıştır (mevcut sınıf ilişkilerinin korunması). İhtiyaç duyulan toplumsal destek ve meşruiyet de ilk başlarda antikomünizm ve İslamcı/milliyetçi politikayla sağlanmıştır. Bunda kırsaldan kente göç eden kitlelerin bir korunma iç güdüsüyle muhafazakarlaşmasının etkisi büyüktür.

Türkiye’de yaşanan her yönetim krizi sonrasında hakim sınıflar mevcut partileri yeniden yapılandırarak sınıf egemenliğini devam ettirme yoluna gitmişlerdir. 1990’ların sonunda yaşanan ekonomik kriz, deprem ve yönetim krizi 1980 sonrası İslamcılığın yükselişiyle paralel olarak karizmatik bir liderin ön plana çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Üzerinde 1979 İran devriminin etkisinin devam ettiği İslamcı ideolojinin kapitalizm tarafından massedilmesi süreci bu şekilde başlamıştır. 1980 sonrasında uygulamaya konan neoliberal ekonomi politikaları ile sermaye fraksiyonları arasındaki çatışma İslamcıların devlet aygıtıyla olan sorunlu ilişkisinde bir can simidi vazifesi görmüş onların özel alanda örgütlenmeleri hız kazanmıştır. İslamcılar arasındaki sınıfsal çatışmaların sonucunda galip gelen sermaye sınıfı (MUSIAD-TUMSIAD-TUSKON) 1990’larda sadece piyasa odaklı kalarak, AKP döneminde de devlet imkanlarını kullanarak güç kazanmıştır. Dönemin inşaata dayalı birikim rejimi onların diğer sermaye fraksiyonlarına karşı mevzi kazanmalarına olanak tanımıştır. Bu süreç 2010’larda İslamcıların milliyetçilerle sıkı bir ittifak ilişkisine girerek (kaba) otoriterleşmesine zemin hazırlayacak olan fraksiyon içi çatışmaların da zeminini oluşturmuştur. İlk önce İstanbul sermayesinin desteğini arkasına alan askeri ve sivil bürokrasi Ergenekon ve Balyoz davalarıyla tasfiye edilmiş, ardından iktidar blokunun diğer üyesi olan FETÖ’nün tasfiye süreciyle birlikte otoriter yönetime geçilmiştir. Sonuç olarak “adil bir düzen” kurmak iddiasıyla iktidara gelen İslamcılık yeterli beşeri ve kültürel sermayeye sahip olmadığı ve alternatif bir ekonomik model ortaya koyamadığı için kapitalizm tarafından emilmiştir.

AKP'nin ilk döneminde kurulan iktidar bloku içindeki bu kırılma 2010'dan itibaren yaşanan gerilimlerle görünür hale gelmeye başlamıştır. Gezi olaylarıyla birlikte beliren hegemonya bunalımı iktidar blokunu otoriter yöntemler kullanmaya itmiştir. Blok içi çatışma yeni ittifakların kurulmasına, yargının yürütmenin uhdesine girmesine ve FETÖ'nün tasfiyesiyle birlikte otoriterleşmenin önünün açılmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, 15 Temmuz ve sonrasında uygulanan olağanüstü hal rejiminin blok içi çatışmanın bir yansıması olduğu söylenebilir.

Modern devlette sürekli bir düzen arayışı en kötü bir düzenin bile düzensizliğe tercih edilmesine neden olmuştur. Pretoryen bir devlet geleneğine sahip olan iki ülkede de askerileşme içeride düşman olarak belirlenen bir grubun etrafında şekillenmiştir. Gerek Kolombiya'daki gerilla örgütleri, gerek Türkiye'deki terör örgütleri sürekli bir korku ve endişe atmosferi toplumun en kötü düzene razı göstermelerine yardımcı olmaktadır. Kolombiya'ya göre Türkiye'de de sık sık askeri müdahalelerle karşılaşmıştır. Bunda Türkiye'de sanayi burjuvazisinin geç gelişmesinin yanı sıra Anadolu sermayesini kendine rakip olarak gören büyük sermayenin asker ve sivil bürokrasiyle olan sıkı ilişkileri rol oynamıştır. Kolombiya'da ise büyük toprak sahiplerinin temsilcisi konumundaki devlet aygıtı kırsal nüfusun ve onun temsilcisi olan FARC'ın toprak reformu taleplerine baskı aygıtlarını devreye sokarak tepki vermiştir. Bazı dönemlerde özellikle FARC'ın etkin olduğu bölgelerde sivil yönetim yetkilerini orduya devretmiştir.

Kolombiya ve Türkiye'de başta terör olmak üzere aynı zamanda ekonomik nedenlerden ötürü kentlere göç eden yığınlar buralarda çetelerin ve aşırı sağcı grupların etkisine maruz kalmışlardır. Bunun nedeni kentlerde bu yığınları absorbe edecek iş alanlarının yetersizliğidir. Kısa yoldan zengin olma arzusu suç oranlarında artışa, korunma güdüsü de hemşeri dernekleri etrafında şekillenen ideolojik kamplaşmalara yol açmıştır. Sonuç olarak, çıkarlarını her şeyin üstünde tutan neoliberal birey bu ülkelerdeki yeni sermaye sınıflarının ve lümpen kitlelerin tanımıdır.

Hem Kolombiya hem de Türkiye'de, legal ve illegal sermaye grupları devlet bürokrasisiyle işbirliği yapmışlardır. Eski asker ve polislerden oluşan paramiliter gruplar kendilerini topluma “nizam” vermekle görevlendirmişlerdir. Kolombiya'da

bu örgütler sermaye sınıflarının desteğini alarak insan hakları savunucuları ve sendikalara baskı uygulamışlardır. Türkiye’de dini cemaatler neoliberal politikalar doğrultusunda sosyal refah devletinin yükümlülüğündeki eylemleri devralarak onu zayıflatma işlevi görmüşlerdir. Bu gruplar 1980’lerden itibaren zayıflatılan sendikaları daha da işlevsizleştirmiştir.

Her iki ülkede de plebisiter metotlar ve parlamento içi sezarist çözümler kaçınılmaz bir şekilde kullanılmıştır. Demokratik eylem ve söylem plebisitler vasıtasıyla ve parlamentolarda egemen sınıfların çıkarlarına uygun kararların çıkarılması için kullanılmaktadır. Her iki ülkede de demokratik süreçlere hâkim sınıfların çıkarları doğrultusunda müdahale edilmektedir. Bu kapsamda yönetici sınıflar alt sınıfları cesaretlendirecek her türlü muhalefeti terör kapsamına alacak ve bunu topluma yayacak düzenlemelere gitme konusunda tereddüt göstermemişlerdir. Kolonyalizm sonrasında küresel güneyde yaşanan demokratikleşme dalgaları küresel hegemonya ve hiyerarşinin yerleşmesinde önemli bir işlev görmüştür. Küreselleşmenin getirdiği yeni sermaye grupları ülke yönetimlerini ele geçirerek sınıfsal çıkarlarını tüm topluma dayatmışlardır. Merkez devletlerde örgütlenen bu ağlar insan hakları (BM) gerekçelerinin yanı sıra ekonomik krizlerde kurtarıcı rolü üstlenerek (IMF ve Dünya Bankası) çevre ve yarı-çevreye müdahalede bulunmaktadırlar. Sunulan bu neoliberal reçeteler ülkeleri merkeze karşı daha da savunmasız bir hale düşürmektedir. Amerikan askeri gücü de bu hiyerarşinin kuruluşunda ve korunmasında kilit rol oynamaktadır. Bu hiyerarşi Amerikan ordusu ve çevre/yarı çevre orduları arasındaki eğitim ve işbirliği anlaşmalarıyla desteklenmektedir. Hem Türkiye hem Kolombiya ABD’den ciddi anlamda askeri destek görmektedir.

Sermayenin sosyal refah devletine yaptığı saldırıların sonucunda, devlet vatandaşına asgari bir refah sağlama işlevini bırakarak serbest piyasa düzeninin devamlılığını sağlama görevini üstlenmiştir. Devlet bunu krizlerin maliyetlerini topluma yayarak gerçekleştirmiştir. Kapitalist sistemin devamlılığı demokratik süreçlerin önüne geçmiştir. Nitekim Kolombiya’da FARC’la imzalanan barış anlaşmasındaki referandum sürecinde bu durum net bir şekilde görülmüştür. Bu ülkelerde gerçekleştirilen yapısal düzenlemelerle ortaya çıkan neoliberal hukuk devletinin amacı toplumda var olan eşitsizlikleri gidermekten öte piyasaların işlerliğini garanti altına almaktır. Bu ülkelerle ilgili uluslararası tahkimin verdiği kararlar devlet

iktidarını sınırlandırırken aynı zamanda sermaye fraksiyonlarının işine yaramıştır. Ancak, neoliberalizmin neden olduğu çelişkiler demokratikleşmenin değil otoriterleşmenin önünü açmıştır. Bu da yeni sağ politikaların güçlü lider, güçlü devlet anlayışı çerçevesinde popülist otoriter liderlerin bir düşman yaratarak toplumsal destek kazanmasında etkili olmuştur. Bu süreç bu ülkelerde yasama ve yargı yürütmenin uhdesine girmesiyle sonuçlanmıştır. Demokrasi de otoriterleşmenin önünü açan bir anahtara dönüşmüştür.

İdeoloji hakim sınıfın egemenliğini sürdürmesinin bir yöntemidir. Dolayısıyla otoriter rejimler her zaman ideolojiye ihtiyaç duyarlar. Bu ideoloji geleceğe dair ümitler, şanlı geçmişin ihtişamı ve bir düşmana ihtiyaç duyar. İslamcılık ve milliyetçilik bunların hepsine sahiptir. Dahası, kamusal alana devlet iktidarıyla hakim olan iktidar bloku medya, aydınlar ve diğer ideolojik aygıtlar aracılığıyla da özel alana hakim olmuştur. Bu durum hakim ideolojinin topluma yayılmasına yardımcı olmuştur. İslamcılık-milliyetçilik sınıf içi bir mücadele sonrasında egemen ideolojiye dönüşmüştür. Ancak tutarlı bir ekonomik programa sahip olmadığı ve kapsayıcı olmadığı için hegemonya üretememiş ve kapitalizm tarafından massedilmiştir. Sonuçta, kapitalizmle girdiği ilişki İslamcılığın kaba bir otoriterizm üretmesiyle sonuçlanmıştır.

Katolizmin hakim dini inanç olduğu Kolombiya’da eski polis ve askerlerden oluşan paramiliter örgütler gerilla örgütleri ve onlarla ilişkilendirilen toplumsal muhalefete karşı ABD ile yakın ilişkileri olan yönetici sınıfların çıkarlarını korumaktadır. Uyuşturucu ve madencilik gibi yasal ve yasadışı ticari faaliyetlerden gelen yüksek karlar sermaye sınıflarına motivasyon kaynağı oluştururken, ABD ülkeyi tüm kıtayı kontrol altında tutabileceği bir askeri üs hüviyetine sokmuştur. Bunda iki devlet arasındaki askeri ve ticari işbirliği anlaşmalarının yanı sıra yerel sermayeyle ABD merkezli küresel sermayenin çıkar ortaklıklarının da önemi vardır. Türkiye’deki antikomünist milliyetçi-İslamcı çizginin sınıfsal karakterli toplumsal hareketlere karşı konumlanması mevcut sınıfsal ilişkilerin korunmasının yanı sıra sınıf içi mücadelelerde de Anadolu sermayesinin mevzi kazanmasında etkili olmuştur. 1980 sonrasında komünizmle toplumsal alanda mücadele eden cemaat ve tarikat tipi yapılanmaların destek bulması zaman içinde İslamcı-milliyetçi siyasetin toplumsal destek bulmasına yardımcı olmuştur. Sonuç olarak her iki ülkede de hakim olan

düzen arayışı antikomünizm ve terör gibi korku ve endişe kaynaklarının yardımıyla askerileşmenin ve otoriterleşmenin önünü açmıştır. Medya, siyaset ve sermayeden oluşan iktidar bloku otoriterleşmenin amilleri konumundadır. Bu bloklar tahakkümlerini plebisiter metotlarla, siyasi ve toplumsal muhalefeti iç ve dış düşmanlarla ilişkilendirip itibarsızlaştırarak kurmaktadır. Bu çerçevede, olağan hukuk askıya alınıp olağanüstü hukuka geçiş sağlanmaktadır. Vatanseverlik ve din bu kutsal devlet anlayışına geçişte birer rampadır.

Poulantzas'ın da ifade ettiği gibi Kolombiya ve Türkiye'de siyasi partiler iktidara geldikten sonra küresel sermayenin temsilcisi olan devletin çıkarlarını kendi tabanlarına kabul ettirme derdine düşmüşlerdir. Türkiye'de bu durum İslamcılığın kapitalizm tarafından pasif devrime tabi tutularak massedilmesiyle sonuçlanmıştır. Kendi sınıfsal çıkarlarını koruma güdüsü eski devlet yapısının tasfiyesi için hukukun araçsallaştırılmasına ve ardından yaşanan blok içi çatışmalar otoriterleşmeye yol açmıştır. Sonuç olarak sosyal refah devleti kurumlarıyla birlikte tasfiye edilip küresel sermayeyle birlikte kendine bağlı yerel sermayeye transfer edilirken ortaklaştırılan bu çıkarlar devletin ideolojik ve baskı aygıtları tarafından koruma altına alınmıştır. Kolombiya'da da barış anlaşması otoriterleşmenin çıkış noktasını oluşturmaktadır. En önemli üretim aracı olan toprağın mülkiyeti sömürge döneminden bu yana küçük bir azınlığın elinde toplanmıştır. La Violencia döneminde dışlanan kırsal nüfusu temsil eden FARC büyük toprak sahipleri, Amerikan devleti ve bu ülkeye bağlı küresel sermaye için en büyük tehdidi oluşturmuştur. Antikomünizm döneminde sermaye gruplarının temsilcisi olan devlet gerilla gruplarına karşı askeri vasıtalarla başvurarak mevcut sınıfsal yapıyı koruma yoluna gitmiştir. 2000'lerden sonra uyuşturucunun eonomideki payının artması ile birlikte FARC'ın da bu gelirden pay almak istemesi, Uribe döneminde alınan askeri yenilgiler ve kuruluş amacı olan toprak mülkiyeti konusundaki eşitlik taleplerinden uzaklaşması örgütün toplumsal desteğinde azalmaya yol açmıştır. Gücü kırılan örgüt toprak sorununa bir çözüm getirmeyen bir anlaşmaya imza atarak kapitalist devlet sistemine dahil olmuştur. Böylece bir taraftan kırsal nüfus yönetici sınıfların temsilcisi olan devlet karşısında korumasız kalırken diğer taraftan FARC'ın hakimiyetinde olan bölgeler madencilik faaliyetlerine ve uyuşturucu kartellerine açılmıştır. Böylece Kolombiya'daki eşitsiz

toplumsal düzen daha da ağırlaşarak farklı bir boyut kazanmıştır. Her iki ülkede de toplumsal düzen bir iç düşmanın yardımı çağrılmasıyla sağlanmıştır.

Şiddetin günlük hayatın bir parçası olduğu Kolombiya’da ise toplumun FARC’ı hala devlet şiddetine karşı bir denge olarak görmesi referandumda istenen sonucun çıkmamasında etkili olduğu gözükmemektedir. Bu durum olağan hukukun istisnai bir yöntemle aşılarak çözüme kavuşturulmasıyla sonuçlanmıştır. Bir doğrudan demokrasi uygulaması olarak referandumda barış anlaşması aleyhinde bir karar çıkmasına rağmen “toplumsal düzen”in çıkarları doğrultusunda anlaşma olağanüstü bir şekilde parlamentoda kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de de sermaye içi fraksiyonlar arasında cereyan eden çatışmada (Ergenekon ve Balyoz davaları) olağanüstü hukuka başvurulmuştur. Daha sonra blok içi çatışmaların patlak vermesi sonucunda istisnai uygulamalara geçilerek hukuk yürütmenin yörüngesine girmiş ve hukuk devletinin en önemli karinelerinden olan erkler ayrılığı ortadan kalkmıştır. Yapılan düzenlemeler terör tehdidiyle meşrulaştırılarak toplumsal rıza oluşturulmuş ve karar anayasal normların yerini almıştır. Böylece hepimizin birliğini temsil eden kutsal devlet hukuk dışı uygulamalarla koruma altına alınmıştır.

Yargının yürütmenin emrine girmesi hukukun yürütmenin bir sopasına, ceza hukukunun da muhalefetin yola getirilmesinde kullanışlı bir araca dönüşmesine yol açmıştır. Sürekli bir tehdide karşı ancak sürekli bir olağanüstü hal rejimiyle başa çıkılabilir. Bu yüzden, yasamanın ve yargının devre dışı bırakılarak kararların daha hızlı alındığı kararnamelerle yönetimin esas olduğu bir devlet formuna geçiş önem kazanmıştır.

Ceza hukuku bireylerin sosyal devletten gelen haklarına saldırarak egemen sınıfların elinde bir silaha dönüşmüştür. Terörle mücadele kanunlarında ve ceza hukukunda yapılan değişiklikler daha geniş kitlelerin denetim altında tutulmasına olanak vermiştir. Böylece, her iki ülkede de muhalif hareketlerin terör kapsamına alınarak baskı altına alınması kolaylaşmıştır. Diğer taraftan, özel yetkili mahkemeler devlet iktidarı üzerinde hakimiyet kurmak isteyen rakip ideolojilerin hesaplaştığı mecralar olmuştur. Bu durum küresel anlamda 11 Eylül saldırılarıyla başlamıştır. Yani bu saldırılar ABD merkezli küresel iktidarı örgütleyerek bu düzenlemelerin yarı-çevrede de gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

Hukuk sisteminde yapılan değişiklikler devletin otoriter görünümünü maskeleyi amaçlamıştır. Dolayısıyla, yapılan her değişiklik demokratikleşme ve yargı reformu argümanlarıyla meşrulaştırılmıştır. Ortaya çıkan yoruma dayalı hukuk iktidara sınırsız yetkiler bahşetmiştir. Türkiye’de 2010 referandumundan itibaren yoğunlaşan bir şekilde hukukun yürütmeye tabi olduğu görölmektedir. Terör ve başarısız darbe girişimi olağanüstü yetkileri kullanmak için iktidarın ihtiyaç duyduğu toplumsal desteği sağlamıştır. Bu durumun toplumun kaostansa en kötü düzene bile razı oluşuyla ilişkilidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada otoriterleşmenin örneklemine iki yarı çevre ülkesi –Kolombiya ve Türkiye- oluşturmaktadır. Bu ülkelerde tarihsel olarak burjuvazinin güçsüzlüğü asker ve bürokrat elitlerin iktidarı elinde tuttuğu pretoryen bir devlet yapısına kaynaklık etmiştir. Kolombiya’da büyük toprak sahiplerinin taşıyıcılığını yaptığı iktidar 1960’lara kadar toprak ağalarının kontrolünde kalırken Türkiye’de uzun yıllar İstanbul sermayesine yaslanmıştır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası dinamikleri içinde bu ülkelerde antikomünizm iktidarların belirleyici ideolojisi olmuştur. Bu ülkelerde çıkarları ABD’nin küresel çıkarlarıyla uyumlu olan seçkinler aşağıdan devrim potansiyeli taşıyan hareketlere müsamaha göstermemişlerdir. Bu, Türkiye’de kimlik temelinde bir siyaset anlayışının yerleşmesine zemin hazırlayarak hastalıklı bir siyasal kültürün oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Kolombiya’da ise İspanyol sömürgeciliğinin mirası olan sorunlu toprak sahipliğine karşı mülksüz sınıfların toprak reformu talepleri siyasal yapıyı şekillendirmiştir. Avantajlı konumlarını yitirmek istemeyen büyük toprak sahiplerinin çıkarları yayılmacı Amerikan devletinin kıtaya dönük politikalarıyla uyumludur. Soğuk Savaş döneminde Kolombiya’daki Amerikan müdahaleciliğini Amerikan askeri varlığı ve küresel tarım şirketlerinin faaliyetleri oluştururken, daha sonra buna madencilik faaliyetleri de eklenmiştir. Türkiye’de ise cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulan katı seküler anlayışa karşı ortaya çıkan İslamcılığın temsil edildiği Anadolu sermayesi (küçük burjuvazi) köyden kente artan göçle birlikte merkezde İstanbul burjuvazisi/sermayesi ile çatışma içine girmiştir. Merkezde gücünü artıran küçük burjuvazi belediyeceilikte elde ettiği özgüvenle İslamcılığı kapitalist düzenle barıştırarak siyasal ve toplumsal iktidarı ele geçirmiştir. Küreselleşme çağında ulus-devletlerin küresel sermaye ve onun yerel uzantılarının beklenti ve talepleri doğrultusunda şekillendirilmesi görevi yasama ve yürütme erklerine verilmiştir. Yasama emeklilik yaşı, asgari ücret dayatması, özelleştirme gibi neoliberal yasaları hayata geçirirken yürütme sürekli bir olağanüstü hal atmosferi yaratarak insanlığın siyasal mücadelelerle elde ettiği kazanımların altını oymaktadır.

Bu durumun bu ülkelerdeki hukuk devleti anlayışı bakımından ciddi sonuçları olmuştur. Belli bir anayasaya sahip her devletin bir hukuk devleti olduğu varsayıldığında yürürlükte olan hukukun işlerliği açısından ister merkez ister çevre

ve yarı çevre olsun her devlet bir hukuk devletidir. Burjuva toplumunun gelişimiyle koşutluk gösteren hukuk devleti anlayışı sınıfsal karakterinin yanı sıra başta mülkiyet ve yaşam hakkı olmak üzere doğal hakları da garanti altına alması beklenmelidir. Bu özellikleriyle, hukuk devleti anlayışı devlet iktidarını sınırlandıran bir konuma sahiptir. Diğer taraftan, hukukun üstünlüğünün evrensel boyutlarda istenen bir kriter olması uluslararası kurumların devletlerin içişlerine nüfuzunu kolaylaştırmıştır. Bu çerçevede insan hakları ve ekonomik krizler IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarla birlikte merkezin çevreye ve yarı çevreye müdahalesini kolaylaştıran bir araca dönüşmüştür. Türkiye’de 1980 darbesiyle başlayıp piyasa otoriterizmi ve sonrasında popülist otoriterleşme sürecinde temel hak ve özgürlüklerde yaşanan gerilemeler bu yanılısamanın bir sonucudur. Sendikal hareketlerin en fazla saldırıya uğradığı ülkelerin başında gelen Kolombiya’da ise alt sınıflar devletin baskı aygıtlarının desteğini alan illegal kuvvetlerin baskısı altındadır. Bu iki ülkede hukuk devleti toplumun tüm kesimlerinin doğal haklarını değil yönetimi elinde bulunduran blokun haklarını savunmaya odaklanmıştır. Anayasaların bir imtiyaz olarak tanıdığı olağanüstü hal yetkisi genelleştirilerek tüm nüfus üzerinde denetim kurmanın bir aracına dönüşmüştür. Bu sürekli olağanüstü hal sermayenin işlerini kolaylaştırırken alt sınıfların hak arama mekanizmalarının felç etmiştir. Norm devre dışı bırakılarak istisnai hallerde verilen “karar” anayasaların yerini almıştır. Böylece siyasi olan (karar) hukuki olanın önüne geçmiştir. Bir grup ya da kişiden çıkan aykırı bir sesin susturulmasında ceza hukuku işlevsel bir rol oynamaktadır. Terörle ilişkilendirilen kişi hakkında muhbir sistemi ve sosyal medya paylaşımları ile elde edilen deliller kullanılarak ya da delilsiz tutuklamalar yapılabilmektedir. Birçok davada delilden şüpheliye gitmek yerine delil üretilerek insanlar hapse konmaktadır. Bu çerçevede davaların seyri somut delillere göre değil makul şüpheyi göre değişiklik göstermektedir. Bu durum çıkarılan yasalarla desteklenmekte, yargı yürütme karşısında bağımsızlığını yitirmekte, yasama ise güçsüzleştirilmektedir. Böylece OHAL kalıcı hale getirilmektedir.

Sosyal hukuk devletinin yerini alan piyasa odaklı neoliberal hukuk devleti temel hakların korunmasından ziyade kapitalist sistemin devamını amaçlamaktadır. Bu çerçevede küresel sermaye ve onların yerel uzantıları olan egemen sınıfların temsilcisi durumunda bulunan iktidar partileri ve parlamentolar onların önünü açan

yasa ve uygulamaları hayata geçirmektedir. Toplumsal düzenin sağlanması, eşitlik ve adalet gibi işlevlerinden uzaklaşan yasa egemen sınıfların çıkarlarının teminatına dönüşmektedir. Bunun için gereken toplumsal meşruiyet de yeni sağ partilerin belli bir düşman etrafında şekillenen otoriter söylem ve pratikleriyle oluşturulmaktadır.

İki ülkedeki devlet yapılarının otoriterleşmesi Amerikan devleti ve uluslararası şirketlerin çıkarları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Devlet aygıtının aldığı biçim bu aktörlerin ve yerel eklentilerinin beklentilerini karşılayacak şekilde düzenlenmektedir. Bu beklentiler devletin üretim faaliyetlerinden elini çekerek birçok karlı alanın özel sektöre bırakılmasını ve hızlı kararlar alınarak onların faaliyetlerini kolaylaştıracak düzenlemeler yapılmasını içermektedir. Ulus-devlet bürokrasileri, güçlü yasama, AYM ve güçler ayrılığı gibi fren ve denge mekanizmaları tasfiye edilerek, yatırımları destekleyecek ve “milli” çıkarları ön planda tutarak şirket gibi çalışacak bir devlet mekanizması ikame edilmiştir. Özel sektöre ihale edilerek iyileştirilen altyapı, sosyal içerilme programları, 11 Eylül sonrası petrodolarların yönünü Türkiye’ye çevirmesi sonrasında yaşanan likidite bolluğunun getirdiği görece refah ve güçlü tek parti hükümetlerinin getirdiği “istikrar” bu seçimli otokrasilerde ihtiyaç duyulan toplum desteğini sağlamıştır. ABD’nin bir eyaleti gibi değerlendirilebilecek olan Kolombiya’da da, benzer şekilde, devlet iktidarı blokunu oluşturan büyük toprak sahipleri, muhafazakar ve liberal partiler, başta madencilik olmak üzere birçok sektörde faaliyet gösteren küresel şirketler, devletin baskı aygıtı içinde kümelenmiş çıkar grupları, paramiliter örgütler ve uyuşturucu kartellerinin çıkarları doğrultusunda biçim almaktadır.

Bir hegemonya projesi olarak yeni sağ politikaları çerçevesinde Türkiye’deki milliyetçi-İslamcı partiler muhafazakârlığı dinsel alana hapsederek mevcut yapıyı korumak yerine sosyal refah devletinin altını oyacak söylem ve pratikler geliştirmeye başlamışlardır. Devletin boşalttığı bu alan da devlet iktidarını gerçekleştirdikleri gizli faaliyetlerle ele geçirmeye çalışan tarikat ve cemaatler tarafından doldurulurken devletin ekonomik alandan dışlanması küresel şirketler ve onların yerel eklentilerinin bu alanı işgal etmesiyle neticelenmiştir. Milliyetçi-muhafazakar ideoloji çerçevesinde geliştirilen neoliberal politikalar için meşruiyet oluşturma işlevini medya ve aydınların başını çektiği ideolojik aygıtlar üstlenmiştir. Sosyal refah devletinin ekonomik krizlerin nedeni olduğunu ve parlamenter demokrasilerin denge

ve fren mekanizmalarının küreselleşen dünyanın gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kaldığı iddiası işlenmiştir. Kolombiya’da ülkenin birçok yerinde meşru şiddet tekelinin paramiliter örgütlere, gerilla örgütlerine ve uyuşturucu kartellerine terk edilmesi ulus-devlet ve sosyal refah devletinin altını oymuştur. Bu duruma devletin cevabı askerileşme/barış görüşmeleri gitgelleri olmuştur. Kolombiya’da yapılan barış anlaşması neoliberal devletin doğal kaynaklar açısından zengin FARC bölgesine nüfuzunu hızlandırmak için hazırlanmış bir proje görünümündedir.

Geç kapitalistleşmeden dolayı, toplumsal sınıfların yeterince güçlü olmaması nedeniyle her iki ülkede de pasif devrimler ve sezarist çözümler süreklilik kazanmıştır. İslamcılık ve Kolombiya’daki gerilla hareketleri gibi kapitalizme muhalif hareketlerin bir pasif devrim sürecinden geçirilerek sisteme entegrasyonu sağlanmaktadır. Bu sürecin sonunda Kolombiya rejim bloku kadroları ile Türkiye’de İslamcı kadrolar kapitalistleşmiş, FARC üyeleri de elde ettikleri uyuşturucu gelirleriyle alt sınıfların çıkarlarını koruma iddiasından vazgeçmiş bir şekilde seçkinler arasında kendilerine bir konum ayarlama derdine düşmüşlerdir.

Geç kapitalistleşme ve yarı sömürge durumu her iki ülkede de bürokrasi ve ordunun yönetici sınıf içinde konumlanmasına yol açmıştır. Burjuvazi ve proleteryanın zayıflığı bürokrasi ve ordunun yönetimde söz sahibi olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum da kutsal devlet anlayışının yerleşmesine, bireyin yurttaşlıktan çıkarak hiçleşmesine neden olmuştur. Birey kendini vatani uğruna feda etmesi beklenen bir askerden başka bir şey değildir. Bu durumda doğal hukuktan gelen temel haklar anlamsızlaşmaktadır.

Sosyal refah devletinin çözülüp sendikaların işlevsizleştiği küreselleşme çağında kapitalist devlet iktidarı sermayeye sunduğu olanaklardan dolayı sınıf fraksiyonlarının ittifaklar kurarak, blok oluşturup iktidarı ele geçirmek için mücadele ettiği bir alana dönüşmüştür. Yani, daha önce sınıflar arasında gerçekleşen iktidar mücadelesi şimdi sınıf içinde gerçekleşmektedir. Bir sınıf fraksiyonunun diğerleri üzerinde hegemonyasını kurduğunda otoriter devlet görece istikrara kavuşur. İstikrar bir blokun diğeri üzerinde hakimiyet kurmasıyla sağlanabileceği gibi parlamento içi ya da dışı sezarist/bonapartist çözümlerle de sağlanabilir. Her iki ülkenin tarihi bu tip çözümlerle doludur.

Türkiye’de tarikat ve cemaatlerin ordu ve bürokrasi içinde gizli bir şekilde örgütlenmeleri bu durumun bir sonucudur. Kolombiya’da ise büyük toprak sahipleri ve sermaye ordu ve bürokrasiye eleman sağlamanın yanında demokratik kurumlarda ve yargıda da söz sahibidir. Dolayısıyla alt sınıflardan gelen baskılar devletin baskı aygıtları, paramiliter örgütler, uyuşturucu çeteleri ve küresel sermayenin işbirliğiyle savuşturulmaktadır. Her iki ülkede de yönetim krizleri egemen sınıfların yeniden organize olarak kendi sınıf çıkarlarını koruyacak yapıyı yeniden inşa etmeleriyle sonuçlanmaktadır. Bu krizlerin aşamadığı durumlarda yine sınıf iktidarını korumak için olağanüstü rejimler devreye girer. Sınıf içi çatışmalar ya parlamentoda gerçekleşen uzlaşmalar çerçevesinde ya da üçüncü bir gücün (2001 krizinde IMF tarafından görevlendirilen Kemal Derviş ya da AKP-FETÖ çatışmasında ulus-devlet asker ve bürokrasinin aktif rol alarak bir olağanüstü hal rejimiyle krize son vermesi gibi) devreye girip yönetim krizine son vermesi sık görülen olgulardır. Bunlar sınıf iktidarının sürdürülmesi için devreye sokulan çözümlerdir. Kolombiya’da ise alt sınıfların temsilcisi olan gerilla örgütleriyle kurulan ilişkide (barış anlaşması ya da askerileşme) egemen sınıfların çıkarları belirleyicidir.

Demokrasi de demagoglar (güçlü lider) marifetiyle sermayenin kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarıymış gibi sunmasının bir aracına dönüşmüştür. Türkiye’de demokratikleşmenin iktidar blokunu tedirgin etmesi onların daha çok kimlik siyasetine yönelmesi, diğer grup/sınıfları ötekileştirmesi ve bu kalıplar içinde bir toplumsal destek sağlama yolunu tercih etmesiyle sonuçlanmıştır. Demokrasiyi ülkeyi şeriat tehdidinden koruyarak, oligarşik yönetimlerini garanti altına almak isteyen bürokrat ve asker elitlerin yanı sıra İstanbul sermayesinden müteşekkil merkez, dar bir tabana dayandığı için çoğu zaman cebir (askeri darbe ve muhtıralar) yöntemlerini kullanmıştır. 2002’den sonra merkezde yoğunlaşan çevre iktidarı ele geçirmiş, ilk dönemlerde diğer toplumsal aktörlerle uyum içinde askeri vesayete karşı demokratikleşme adımları atsa da, özellikle Balyoz ve Ergenekon davaları ve nihayet 2010 referandumundan sonra demokrasiyi otoriterleşme için bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Seçim kampanyaları, öteki dünyayla ilişkilendirilip bir dış düşman ve onun yerel işbirlikçileri hedefe konarak, bir cihada dönüştürülmüş ve seçimlerde harp hilelerinin meşru olduğu yönünde bir anlayış yerleşmiştir. Böylece demokratik seçimler Allah’ın gölgesi olan iktidarın devamlılığının sağlanması için

bir formaliteye indirgenmiştir. Türkiye gibi bir seçimli otokrasi olan Kolombiya'daki rejim kıtadaki askeri diktatörlüklerle yönetilen diğer rejimlerden ayrılmaktadır. La Violencia döneminde Liberal Parti ve Muhafazakar Parti arasında uygulamaya konan dönüşümlü başkanlık sistemi demokratik seçimleri anlamsızlaştırmıştır. Toplumun büyük bir bölümünün temsil edildiği köylü hareketleri devre dışı bırakılarak yarım asır sürecek olan yeni bir çatışmalı döneme kapı aralanmıştır. Dönemsel olarak barış görüşmeleri yapılsa da toprak sorununa esaslı bir çözüm getirilememesi mülksüz sınıfların devletle arasının açılmasına ve FARC'a yakınlık duymasına neden olmuştur. Halk iradesi barış anlaşmasının oylanmasında da yok sayılmış, “hayır” sonucu çıkmasına rağmen tekrar referanduma gitmek yerine parlamentoda yapılan bir oylamayla barış anlaşması kabul edilmiştir. Bu anlaşma toprak sorunu çözülmeyen kitlelerin yerine FARC bölgelerinde madencilik faaliyeti ve nitelikli tarım yapacak olan küresel şirketleri memnun etmiştir.

Terör olayları ve kitlesel kalkışmalar gibi kriz durumlarından sonra kabul edilen terör yasaları olağanüstü hali olağanlaştırmakta ve istisna kural haline gelmektedir. 11 Eylül ve sonrasında çıkarılan terör yasaları ve sonrasında Ebu Gureyb ve Guantanamo gibi cezaevlerinde meydana gelen insan hakkı ihlalleri küresel düzeyde bir olağanüstü hal uygulamasıyla sonuçlanmıştır. Bu durumun yarı çevre ülkelerine yansması farklı olmamıştır. Sürekli olağanüstü hal durumu terör, darbe girişimi, İslamofobi, küreselleşme karşıtı protestolar ya da suni bir tehditle beslenmektedir. Türkiye’de 1980’lerin başından bu yana PKK terörü, 17-25 Aralık’tan sonra da FETÖ kutsal devlet anlayışını kuvvetlendiren katalizörler olmuşlardır. Ergenekon ve Balyoz davaları da merkezi oluşturan asker ve bürokrat unsurların İslamcı kadrolarca tasfiye edildiği dönüm noktalarıdır. Ancak daha sonra birbiriyle kıyasıya bir iktidar savaşına tutuşan bu güçlerden AKP bürokrasi içinde örgütlü halde duran Kemalist unsurlarla birlikte FETÖ’yü oyun dışı bırakmıştır. Devlet içindeki ittifaklar yeniden şekillenmiş, AKP yardıma çağırdığı milliyetçi-Kemalist unsurlarla sezarist bir uzlaşa gerçekleştirmiştir. FETÖ için getirilen “kripto” örgüt tanımlaması herkesi potansiyel FETÖ’cü yapmıştır.

Kolombiya’da ise FARC yarım asırı bulan çatışmalı süreçte birçok kez hükümetlerle başarısız barış görüşmesi gerçekleştirmiştir. Ancak ciddi bir tabana dayanan örgütün adı uyuşturucu ticaretiyle yanyana anılmaya başlayınca itibarı azalmıştır. Birçok

cephede Kolombiya ordusu, Uribe döneminde Amerikan ordusu, paramiliter örgütler ve uyuşturucu kartelleriyle mücadele etmek zorunda kalan örgütün gücü zayıflamış ve Santos döneminde barış masasına oturmak zorunda kalmıştır. Köylü sınıfının toprak sorununa en ufak bir atıfta bulunmayan bir anlaşmaya imza atan örgüt legalleşmiş ve parlamentoda temsil edilmeye başlamıştır. Sonuç olarak bir kez daha pasif devrim gerçekleşmiş, köylü sınıfına dayanan örgüt kapitalizme, dolayısıyla büyük toprak sahiplerine, yenik düşerek emilmiştir.

Türkiye’de haklar terör örgütleriyle mücadele görüntüsü altında OHAL rejimleriyle açık bir şekilde gaspedilirken, Kolombiya’da barış anlaşması otoriterleşmenin üstünü örtmektedir. Barış türküleri eşliğinde silahlar toprağa gömülürken alt sınıflar lehinde hiçbir gelişme olmamış, FARC’ın boşalttığı alanlar küresel şirketlere, uyuşturucu kartellerine ve paramiliter örgütlere devredilirken kırsal nüfus açık bir şekilde büyük toprak sahiplerinin ve küresel madencilik şirketlerinin çıkarlarını koruyan devlet güçlerinin insafına terk edilmiştir. Bu arada FARC yöneticileri parlamentoda seçimli ya da seçimsiz bir koltuğa sahip olarak yıllarca mücadele ettikleri kapitalizmin merkezindeki yerlerini almışlardır.

Sonuç olarak kutsal devlet anlayışının hakim olduğu, toplum tabakalarından devlet için fedakarlık yapmalarının istendiği iki ülkede bürokrasi ve devletin kolluk kuvvetleri sermaye ve onun temsilcisi olan siyasi iktidarların icra komitesi hüviyetindedir. Ancak sermaye sınıfının da kendi içinde parçalı bir yapıya sahip olması bu alanlarda iktidar mücadelesini kızıştırmaktadır. Soğuk savaştan kalma ulus-devlet bürokrasisi küreselleşme ve neoliberalizmin hızına ayak uydurmakta zorlanmıştır. Küreselleşme, yönetim ve doğrudan dış yatırım gibi kavramlar küresel sermayenin devletlerin bürokratik, demokratik ve idari yapılarına nüfuz etmelerine olanak tanımıştır. Bu çerçevede sınırlar, yargı sistemleri ve güçler ayrılığı ilkeleri gibi içeriden devlet egemenliğini sınırlandıran ulus-devletlerin fren ve denge mekanizmalarıyla birlikte ekonomide aktif bir şekilde rol alan, alt sınıflara belli haklar tanıyan planlamacı sosyal refah devleti tasfiye edilmiştir. Yerine gelen neoliberal devlet egemen sınıfların ve küresel sermayenin çıkarlarını koruyacak düzenlemelere gitmiştir. Bunları gerçekleştiren siyasi yönetimler yine kendilerine yakın şirketlere ihale ettikleri altyapı yatırımlarıyla hem sermaye birikimi oluşturmuşlar, hem de toplumsal destek sağlamışlardır. Gerekli yer ve zamanlarda

olumsuzluklar ulus-devletin ve sosyal refah devletinin kalıntılarının sırtına yüklenerek özelleştirmeler gerçekleştirilmiş, ayakbağı olan yargı yürütmeye bağlanarak hukuk devleti tasfiye edilmiştir. Bütün bunların yanında, terör olayları ve darbe girişimleri OHAL uygulamalarının geliştirilmesi için fırsat sunmuştur. Bu çerçevede, ceza hukuku muhaliflerin susturulması için bir araca dönüştürülmüştür. Kısacası küreselleşme bir taraftan ulus-devleti zayıflatırken diğer taraftan sermayeye bağlı bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu yapı içinde sermaye fraksiyonları kar maksimizasyonu güdüsüyle davranmakta ve demoratik süreçlere yaslanarak ya da bürokrasi içinde gizli yapılanmalarla iktidarı ele geçirmek ya da iktidarda kalabilmek için sınıf içi mücadelelere girişmektedir.

Otoriterleşme, zorba rejim, hukukun askıya alınması, tarihsel olarak devlet biçiminin salınımı içinde bir olgudur. Faşizmler, zorbalığın aldığı sistematik en ağır biçimler olarak kaydedilebilir. Otoriter rejimleri ayırt eden en temel biçim seferber edici karakteridir. Devlet aygıtı ve uzantıları, siyasi ve sivil uzantıları ile otoriter rejimi demokratik rejimlerden ayıran temel nitelik, seferber edici bir organizma olarak çalışması ve çarkların ezdiği insanların sessizleşmesi ile konuşmaya zorlanmasının biraradalığıdır.

Tezde ulaşılan sonuçlar göstermektedir ki, geleceğe dönük olarak, ulusaşırı şirketlerin getirdiği nimetlerden pay almak isteyen yerel sermaye gruplarının birbirleriyle süregelen iktidar mücadelesinin daha da kızışacağı söylenebilir. Bu durum toplumsal destek arayışındaki sermaye fraksiyonlarının pasif devrimleri alt sınıfları massetmek için bir yöntem olarak kullanmaya devam edeceğinin göstergesidir. Askeri darbelerden ziyade demokratik toplumlara özgü parlamento içi sezarist çözümler ve populist yöneticilerin toplumsal rıza oluşturmak için kullandıkları plebisiter yöntemler yönetici sınıfların meşruiyet-birikim gerilimini çözmelerinde kullanışlı bir araç olarak kalacaktır. Diğer taraftan küresel düzlemde ulus-devlet kurumlarının sermaye tarafından ele geçirilmesi ulusötesi kapitalist sınıfın hegemonyasını tahkim etmesine fırsat tanımaktadır. Böylece, ulusal hukuk bir taraftan bu sınıfın amaçlarına hizmet eden uluslararası kurumların beklentileri doğrultusunda şekillenirken, kapitalist sistemin devamını garanti altına almayı görev edinen neoliberal hukuk devletinin de yönetici sınıfların önündeki engelleri kaldıracak düzenlemeleri yapmaya devam edeceği öngörülmektedir. Terör ve

ekonomik krizlerinin neden olduğu hegemonya bunalımları da milliyetçilik ve din gibi yeni sağın ideolojik misyonerleri aracılığıyla birlik ve beraberlik retoriğini güçlendirecek ve sınıfsal farkları çaprazlama kesmeye devam edecektir. Böylece kimlik siyasetine hapsolmuş gündelik siyaset din ve uyuşturucu gibi araçlarla lümpenleştirilmiş kitleleri iktidar bloklarının ardında tutmaya devam edecektir. Yeni sağ ideolojisinin din/milliyetçilikle liberalizmi birleştirme projesi tepkisel olarak toplumda seküleşmeyi artırsa da yönetici sınıflar sınıf hegemonyasını devam ettirmek için ideolojik aygıtları devrede tutacaklardır. İdeolojik aygıtlar yönetici sınıfların politikalarını meşrulaştırma görevlerini yerine getirirken devletin baskı aygıtları neoliberalizmin neden olduğu toplumsal huzursuzlukların bastırılmasında kullanılmaya devam edecektir. Sonuç olarak meşruiyet ve birikim geriliminin küresel kapitalist düzeni tehlikeye atmasını istemeyen yönetici sınıflar iki ileri bir geri adımlarla muhalif hareketleri dönüştürerek massetmeyi sürdüreceklerdir.

Otoriter hükümetler, dayandığı seçmen tabanlarını dağıttıkları nemalar karşısında sessiz kalmaya zorlayarak demokrasinin gerçek temeli olan sorgulamadan ve inisiyatiften uzaklaştırmakta, demokrasinin yeniden güçlenmesinin de temellerini çökertmekte, demokrasinin asgari uzlaşma kültüründen uzaklaştırmaktadır. Mevcut eğilimler ve uluslararası koşullar altında demokrasi gelecek dünyada öngörülebilirlik dışına çıkmaktadır. Demokrasi neoliberalizm ile girdiği ilişkide girdaba kapılmış, Sovyet blokunun çözülmesiyle dayanaklarından çok şey yitirmiştir. Hükümetler çoğunlukçu bir çizgide varlığını sürdürdüğü gibi, çoğulcu yapının imkanları da ortada görülmemektedir. Britanya örneğinde en son olarak görülebileceği gibi sağcı bir liderin alternatifi daha sağcı ve sermaye taraftarı olmuştur. Wallerstein'ın demokratik ve eşitlikçi bir gelecek ile otoriter ve hiyerarşik bir seçimin çatallanması olarak gördüğü seçim süreci ikincisi lehine bir eğilimin dünyayı kuşattığı söylenebilir. Demokrasi için örgütlü güçlerin önemi ve ezilenlerin bilinç bulanıklığının açılması gelecek için en önemli imkan olarak karşımızda durmaktadır.

Kolombiya ve Türkiye arasında karşılaştırma yaparak otoriterleşmenin tarihsel olarak gelişiminin ele alındığı bu çalışmada otoriterleşmenin ortak amacının mevcut sınıflar arası ilişkileri korumak olduğu ortaya konmuştur. Devlet iktidarını ele geçirmek isteyen sermaye fraksiyonları arasında gerçekleşmekte olan mücadele otoriterleşmenin hızını kesmeyeceğinin göstergesidir. Demokratik ve otokratik

özellikleri bünyesinde barındıran hibrit rejimlerin sayısının arttığı küreselleşme çağında ülkeden ülkeye farklılıklar gösteren otoriterleşme siyaset bilimciler için zengin bir araştırma sahası oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abadan, Y. (1954). *Hukuk Felsefesi Dersleri*. Ankara: AÜHF Yayınları.
- Abrahamson, P. (1999). The Welfare Modelling Business. *Social Policy and Administration*, 33(4), 394-415.
- Acar, C. (1991). *Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası*. Ankara: MN Ofset.
- Acaray, D. (2017). Hukuk Devleti İlkesi, Anka Enstitüsü, <http://ankaenstitusu.com/hukuk-devleti-ilkesi/>
- Agamben, G. (2001). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Agamben, G. (2006). *İstisna Hali* (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Ağaoğulları, M. A. (2004). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (1998). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B. ve Köker, L. (1994). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A., Zabcı, F. Ç., ve Ergün, R. (2005). *Kral-Devletten Ulus-Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ahmad, F. (2014). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AK Parti. (2004). *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*. İstanbul: AK Parti Siyasi ve Hukuki İşler Başkanlığı.
- Akad, M. ve Dinçkol, B. (2000). *Genel Kamu Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Akal, C. B. (1991). *Yasa ve Kılıç*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Akal, C. B. (2005). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Akarsu, B. (1961). John Locke'un Devlet Felsefesi. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, 12, s. 72-85.

- Akça, İ. (2010, 01 Ekim). Neoliberal kapitalizme “yeni” efsun? Muhafazakâr demokrasi, Halkevleri, <http://www.halkevleri.org.tr/diger/neoliberal-kapitalizme-yeni-efsun-muhafazakar-demokrasi-ismet-akca>
- Akçay, Ü. (2018a, 19 Mart). Neoliberal Popülizm ve Yeni emek Rejimi, Bir Artı Bir, <https://birartibir.org/emek/36-neoliberal-populizm-ve-yeni-emek-rejimi>
- Akçay, Ü. (2018b, 24 Temmuz). İki farklı AKP ve otoriterleşme, Gazete Duvar, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/07/24/iki-farkli-akp-ve-otoriterlesme/>
- Akdoğan, Y. (2003) Muhafazakar Demokrasi, TBMM <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2633>
- Akşam Gazetesi. (2014, 05 Ağustos). Kumpas Kurbanı, Akşam Gazetesi, <https://www.aksam.com.tr/siyaset/kumpas-kurbani/haber-329548>
- Akşit, E. E. (2009). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Kamusalılık Kavramının Dönüşümü ve Dışladıkları. *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64(1), s. 1-21.
- Aktan, C. C. (2002). Bir Piyasa Başansızlığı Nedeni Olarak Gelir Dağılımında Adaletsizlik. Aktan (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* (ss. 1-22). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C. (2003). *Değişim Çağında Devlet*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- AljazeeraTurk. (2014, 02 Aralık). Yargı paketi TBMM'de kabul edildi, Aljazeera, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/yargi-paketi-tbmmde-kabul-edildi>
- Althusius, J. (1995). *Politics Methodically Set Forth and Illustrated with Sacred and Profane Examples*. Indiana: Liberty Funds.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (A. Tümerterkin, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (2005). *Montesquieu-Siyaset ve Tarih* (A. Tümerterkin, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Altun, F. (2005, Aralık). İslamcılığın Muhafazakâr Demokrasiyle İmtihanı, Anlayış, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=31&makaleid=4704>

- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Appadurai, A. (2017). Demokrasi Yorgunluğu. Geiselberger (Ed.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üzerine Uluslararası Bir Tartışma* (M. Şahin, A. Biçen, A. N. Bingöl, ve O. Kılıç, Çev.), (ss. 17-29). İstanbul: Metis Yayınları.
- Araz, S. (2015, 25 Şubat). Küresel Güney ve BRICS Ülkeleri, Akademik Perspektif <http://akademikperspektif.com/2015/02/25/kuresel-guney-ve-brics-ulkeleri/>
- Arendt, H. (1962). *The Origins of Totalitarianism*. Ohio: The World Publishing Company.
- Arendt, H. (2011). *İnsanlık Durumu*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arın, T. (1985). Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (I): Gelişmiş Kapitalizm. *Onbirinci Tez Kitap Dizisi* (s. 104-138). İstanbul: Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti.
- Aristoteles. (2000). *Politika*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Arnhart, L. (2004). *Plato'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi* (A. K. Bayram, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Aron, R. (1973). *Toplumbilim Düşüncesinde Ana Akımlar Pareto Weber Durkheim*. (F. Yalım, Çev.) Ankara.
- Artan, Ş. (2018, 01 Haziran). Erdoğan'ın 2002'deki ABD Ziyaretinde Öne Çıkan Kişi, Bianet, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/197776-erdogan-in-2002-deki-abd-ziyaretinde-one-cikan-kisi>
- Atalay, A. H. (2010). Kelsen ve Hart: Bilinebilir Hukuk. *HFSA*, s. 104-113.
- Ataöv, T. (1977). *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Avrupa Komisyonu. (2014, 08 Ekim). Komisyon tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim: Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, AB, https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf

- Ay, N. (2018, 23 Mart) A'dan Z'ye Said Nursi ve Nurculuk, Odatv, <https://odatv.com/adan-zye-said-nursi-ve-nurculuk-23031855.html>
- Aydemir, S. R. (2004) Hans Kelsen'in Saf Hukuk Teorisi ve Devlet Anlayışı, Mevzuat Dergisi, <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/04.htm> adresinden alındı
- Aydın, R. (2017). 1980'li Yıllarda Türkiye'de Siyasal İktidar ve Bürokrasi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Aydın, R. (2018). Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (6)1, s. 229-256.
- Aydınlı, H. İ. ve Ayhan, V. (2004). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. (5)1, s. 67-84.
- Babacan, A. (2011, 29 Eylül) Babacan'dan Avrupa'yı kızdıracak açıklamalar, Ahaber, <https://www.ahaber.com.tr/ekonomi/2011/09/29/babacandan-avrupayi-kizdiracak-aciklamalar>
- Baehr, P. (2004). Max Weber and Avatars of Caesarism. Baehr ve Richter (Ed.), *Dictatorship in History and Theory Bonapartism, Caesarism and Totalitarianism* (ss. 155-174). New York: Cambridge University Press.
- Baehr, P., ve Richter, M. (2004). Introduction. Baehr ve Richter (Ed.) *Dictatorship in History and Theory Bonapartism, Caesarism and Totalitarianism* (ss. 1-28). New York: Cambridge University Press.
- Bagley, B. M. (1990). The Society and Its Environment. Hanratty ve Meditz (Ed.), *Colombia: A Country Study* (s. 56-131). Washington: Government Printing Office.
- Bahçeli, D. (2016, 11 Kasım) Bahçeli 'başkanlık' için referandum ya da yasa dedi: Fiili duruma hukuki yol aranmalı, Diken, <http://www.diken.com.tr/bahceli-baskanlik-icin-yasa-ya-da-referandum-istedi-fiili-duruma-hukuki-yol-aranmali/>

- Bakan, S. ve Tuncel, G. (2012). Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi. *Birey ve Toplum*, 2(3), s. 51-65.
- Balcı, M. E. (2013). Carl Schmitt'in Değerlendirmeleri Doğrultusunda Modern Toplumda Siyaset-Siyaset Dışı İlişkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, s. 59-70.
- Balkız, N. O. (2010, 04 Eylül) Anayasa Değişikliği Düzenlemelerine Neden Hayır?, Bianet, <https://bianet.org/biamag/insan-haklari/124588-anayasa-degisikligi-duzenlemelerine-neden-hayir>
- Balta, T. B. ve Kubalı, H. N. (1960). Türkiye'de Hukuk Devleti Anlayışı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3(15), s.1-10.
- Barber, B. R. (1969). Conceptual Foundations of Totalitarianism. Friedrich, M. Curtis, ve Barber (Ed.), *Totalitarianism in Perspective Three Views* (ss. 3-52). London: Pall Mall Press.
- Barker, E. (1982). *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüüşü*. (M. Tunçay, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Bar-On, S. (Yönetmen). (2012). *The Gulen Movement* [Belgesel]. ABD
- Başak, C. (2003). *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Başak, C. (2010). *Uluslararası Örgütler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Başyayla, F. (1999). Sunuş: Küreselleşme ve Kapitalizmin Müzminleşen Krizi. Başyayla (Ed.), *Küreselleşme mi? Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü* (ss. 9-22). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Baumann, Z. (2000). *Siyaset Arayışı*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Baumann, Z. (2003). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bayraklı, E. ve Keskin, K. (2016, 28 Temmuz) 5 Soru: Uluslararası Kamuoyu Darbeye Nasıl Tepki Verdi?, SETA, <https://www.setav.org/5-soru-uluslararasi-kamuoyu-darbeye-nasil-tepki-verdi/>

- Bayraktar, F. (2015). Yönetişim Paradigması ve Neoliberalizm: Çelişki ve Kopuş mu Uyum ve Süreklilik mi? *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 71-94.
- Bayramoğlu, S. (2002). Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim. *Praksis*, 7, 85-116.
- BBC News Türkçe. (2017, 01 Aralık) Eski CIA Yetkilisi Graham Fuller Hakkında Yakalama Kararı, BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42196162>
- BBC News Türkçe. (2018, 25 Haziran) Devlet Bahçeli'nin Türkiye'de Son 16 Yılda Siyasete Yön Veren Kararları, BBC News Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/43799117>
- Bell, S. ve Hindmoor, A. (2009). *Rethinking Governance: The Centrality of the State in Modern Society*. New York: Cambridge University Press.
- Benard, C. (2003). *Civil Democratic Islam: Partners, Resources and Strategies*. Santa Monica, Arlington, Pittsburgh: RAND Corporation.
- Benhabib, S. (1996). *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*. London: SAGE Publications.
- Benjamin, W. (2010). Şiddetin Eleştirisi Üzerine. Çelebi (Ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (E. Göztepe, Çev.) (ss. 19-42). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ben-Meir, A., ve Zharra, A. (2018, 01 Aralık) *Gülen and Erdogan's Islamic Rivalry and Its Consequences*, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/gulen-and-erdogans-islamic-rivalry-and-its-consequences/5661575>
- Berkkurt, A. G. (2012). Sosyolojinin Kaçınılmaz Nesnesi Devlet Üzerine: Pierre Bourdieu'nün 1989-1992 Yılları Arasında Collège de France'da Verdiği Dersler. *Sosyoloji Dergisi* 3(25), 31-56.
- Besnard, A. M., Clément, O. ve Mehl, R. (1983). *Hristiyan İlahiyatı*. (M. Aydın, Çev.) Konya: Arı Basımevi.

- Birler, Ö. (2013). Muhafazakarlık. G. Atılğan, ve E. A. Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (ss. 315-328). İstanbul: Yordam Kitap.
- Biyografi.info. (2019, 15 Ocak). Kenan İpek, Biyografi, <https://www.biyografi.info/kisi/kenan-ipek>
- Blum, W. (2002). *Rogue State*. Claremont: Spearhead.
- Blum, W. (2008, 31 Ağustos) The Real Drug Lords: A Brief History of CIA Involvement in the Drug Trade, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/the-real-drug-lords-a-brief-history-of-cia-involvement-in-the-drug-trade/10013>
- Bobbio, N. ve Viroli, M. (2003). *The Idea of Republic*. (A. Cameron, Çev.) Cambridge: Polity Press.
- Bodin, J. (1969). Devlet Üstüne Altı Kitaptan Seçme Parçalar. Tunçay (Ed.), *Batıda Siyasi Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar II, Yeni Çağ*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Boratav, K. (2016, 05 Ağustos). ABD, Erdoğan'ı Gözden Çıkarırsa Cemaat Dosyaları İşler Hale Gelir -Korkut Boratav (İleri), Toplumsal, <http://www.toplumsol.org/index.php/abd-erdogani-gozden-cikarirsa-cemaat-dosyalari-isler-hale-gelir-korkut-boratav-ileri/>
- Bouillon, H. (1998). *John Locke*. (A. İ. Savaş, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Boztemur, R. (2006). Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi. Milliyetçilik I. *Doğu Batı Dergisi*, 9(38), s. 161- 180.
- Bozkurt, E. (2011). *İnsan Hakları Temel Metinler*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Braud, P. (2011). Devlet: Hukuki Öğretinin İkilemleri. Akal (Ed.), *Devlet Kuramı* (s. 359-376). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Briggs, A. (1961). The Welfare State in Historical Perspective. *Archives Européennes de Sociologie*, 2(2), s. 221-258.

- Brittain, J. J. (2009a, 28 Ekim). US Strategic Interests in Latin America: The Militarization of Colombia, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/us-strategic-interests-in-latin-america-the-militarization-of-colombia/15853>
- Brittain, J. J. (2009b, 30 Kasım). Colombia and America's War on Drugs, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/colombia-and-america-s-war-on-drugs/16213>
- Brodzinsky, S. (2017, 14 Temmuz). Colombia Producing More Cocaine Than Ever Before, UN Figures Show, The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/14/colombia-cocaine-united-nations-figures>
- Brooke, J. (1994, 23 Haziran). Drug Cartel Tied to Vote In Colombia, New York Times, <https://www.nytimes.com/1994/06/23/world/drug-cartel-tied-to-vote-in-colombia.html>
- Bushnell, D. (2010). Historical Setting. Hudson (Ed.), *Colombia: A Country Study* (ss. 4-61). Washington DC: Government Printing Office.
- Butler, J. (2013). *Kırılğan Hayat Yasın ve Şiddetin Gücü*. (B. Ertür, Çev.)İstanbul: Metis Yayınları.
- Carnoy, M. (2001). Gramsci ve Devlet. *Praksis*, 3, s. 252-278.
- Cassier, E. (1984). *Devlet Efsanesi*. (N. Arat, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi*. (N. Domaniç, Çev.) İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi.
- Cicero. (1959). De Republica. Abadan (Ed.), *Devlet Felsefesi* (N. Abadan, Çev.). Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Clasen J. ve Oorschot W. V. Changing Principles in European Social Security. 2nd COST 15 Conference on Welfare Reforms for the 21st Century, s. 1-24, 5-6 Nisan 2002.

- CNNTürk. (2014, 11 Aralık). HSYK Kanununda Adalet Bakanına verilen yetkiler iptal edildi, CNNTürk, <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/hsyk-kanununda-adalet-bakanina-verilen-yetkiler-iptal-edildi>
- Coleman, W. D.ve Porter, T. (2000). International Institutions, Globalisation and Democracy: Assessing the Challenges. *Global Society*, 3(14), s. 377-398.
- Copleston, F. (1998). *Felsefe Tarihi*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Coutrot, T. (1999). Fabrikaların Despotizminden Piyasaların Despotizmine. Başkaya (Ed.), *Küreselleşme mi? Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü* (M. A. Kılıçbay, Çev.)(s. 159-172). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Cramer, C. (2006). *Conclusion in "Civil War is not a Stupid Thing: Accounting for Violence in Developing Countries"*. London: Hurst.
- Crozier, M., Huntington, S. P. ve Watanuki, J. (1975). *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Com-mission*. New York: New York University Press.
- Cumhuriyet Gazetesi. (2018, 03 Ağustos) Cumhurbaşkanı'nın Başdanışmanı Oldu: Fahri Kasırga Kimdir?, Cumhuriyet Gazetesi, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/1044527/Cumhurbaskani_nin_basdanismani_oldu__Fahri_Kasirga_kimdir_.html
- Çağlar, D. (2006). Kamuoyu Oluşturulmasına Bir Örnek: 1945-1955 Yılları Arasında Gazetelerde Antikomünizm, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. Sosyal Biliimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Çağlar, G. (2010) Otoriter liberalizmden 'Totaliter' liberalizme, <https://www.birgun.net/haber-detay/otoriter-liberalizmden-totaliter-liberalizme-10805.html>
- Çakır, R. (2000). Fazilet Kongresi: Demokrasi Virüsü FP'ye de Sızdı. *Birikim Dergisi*(134-135), s. 23-29.
- Çakır, R. (2004, 02 Nisan) Bu Gaf Çok Konuşulacak, Gazetevatan, <http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-25395-yazar-yazisi-bu-gaf-cok-konusulacak/>

- Çakır, R. (2012a, 17 Şubat) Kökleri Derinlerde Olan Bir Rekabet..., Gazetevatan: <http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-431423-yazar-yazisi-kokleri-derinlerde-olan-bir-rekabet---/>
- Çakır, R. (2012b, 19 Şubat) Üçüncü Şahıslar Heyecanlanmasın Krizin Geleceğini İki Taraf Belirler, Gazetevatan, <http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-432002-yazar-yazisi-ucuncu-sahislar-heyecanlanmasin-krizin-gelecegini-iki-taraf-belirler/>
- Çakır, R. (2012c, 23 Şubat) İslami Kesim İçinde Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Kavgası Yaşanıyor, Gazetevatan, <http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-432670-yazar-yazisi-islami-kesim-icinde-cumhuriyet-tarihinin-en-buyuk-kavgasi-yasaniyor/> .
- Çakır, R. (2015, 25 Şubat) Devlet Krizi ve Çözüm Süreci'ne Muhtemel Yansımaları, Aljazeera, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/devlet-krizi-ve-cozum-surecine-muhtemel-yansimalari>
- Çalışkan, K. (2017, 14 Mart) "Şirket Gibi Yönetmek İstiyorum", Odatv, <https://odativ.com/sirket-gibi-yonetmek-istiyorum-1403171200.html>
- Çavuşoğlu, Ö. (2016 Nisan). Tarihte İmam Hatip Okulları. İlkadım Dergisi, 333, <https://ilkadimdergisi.net/arsiv/yazi/tarihte-imam-hatip-okullari-1672>
- Çetin, H. (2002). Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), s. 1-16.
- Çiftçi, K. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında ABD: Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), s. 203-219.
- Çınar, M. (2016). Demokrasi. Taşkın (Ed.), *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (ss. 203-249). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çongar, Y. (2001). Bütün Ülkeler Tercihini Yapsın, Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/2001/09/22/guncel/agun.html>
- Das, D. (2002). Globalization: A Guide for the Concerned Policymaker. *CSGR Working Paper*, 91(2), s. 1-42.

- Davidson, A. (1999). Yeni Küresel Üretim Tarzı: Başarılar ve Çelişkiler. Başyayla (Ed.), *Küreselleşme mi? Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü* (ss. 83-104). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Daviş, A. (2004). *Arap Milliyetçiliği*. (L. Yalçın, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- De Angelis, M. (2003). Neoliberal Governance, Reproduction and Accumulation. *The Commoner*, 7, s. 1-28.
- Della Porta, A. (2017). Geç Neoliberalizmde İlerici ve Gerici Siyaset. Geiselberger (Ed.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üzerine Uluslararası Bir Tartışma* (M. Şahin, A. Biçen, A. N. Bingöl, ve O. Kılıç, Çev.), (ss. 44-58). İstanbul: Metis Yayınları.
- Demir, G. ve Göymen, A. Y. (2017). Yapısalcılıktan İlişkiselliğe Poulantzas'ın Devlet Kuramı. *Alternatif Politika*, 9(1), s. 35-60.
- Demir, H. (2017). FARC üzerine, Gazetaduvar, <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2017/10/06/farc/>
- Dent, N. J. (2010). *Rousseau Sözlüğü*. Ankara: Sarmal Yayınevi.
- D'Entréves, A. P. (2011). Devlet Kavramı. Akal (Ed.), *Devlet Kuramı* (ss. 193-211). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Derlugian, G. M. (2000). Devletlerin Toplumsal Birliği Sağlama Gücü. T. K. Hopkins ve I. Wallerstein (Ed.), *Geçiş Çağı Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)* (N. Ersoy, E. Abadoğlu, O. Akalın, Y. Kaya, Çev.) (ss. 186-224). İstanbul ve Diyarbakır: Avesta Yayınları
- Deschamps, M. (2016, 04 Ekim). The Plebiscite: Most Affected Colombians Voted for Peace, Who Voted 'No'?, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/most-affected-colombians-voted-for-peace-who-voted-no/5549199>
- Dickie, J., (2004). *Cosa Nostra AHistory of the Sicilian Mafia*. New York: Palgrave Macmillan.
- Didier, J. (2009). *John Locke*. (A. Altınörs, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Diken.com.tr, (2018, 8 Mart) Erdoğan'dan 'hocalar'a: islam'a güncelleme gerek, bunu bilmeyecek kadar acizler, Diken, <http://www.diken.com.tr/erdogandan-hocalara-islama-guncelleme-gerek-bunu-bilmeyecek-kadar-acizler/>
- Donnelly, J. (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*. (M. Erdoğan ve L. Korkut, Çev.) Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Draitser, E. (2015, 09 Eylül) "Silent Invasion": The US and the Militarization of Latin America, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/silent-invasion-the-us-and-the-militarization-of-latin-america/5474814>
- Drug Policy Alliance. (2018, 24 Ekim). A Brief History of the Drug War, Drug Policy Alliance: <http://www.drugpolicy.org/issues/brief-history-drug-war>
- Duguit, L. (2011). *Egemenlik ve Özgürlük*. Akal (Ed.), Devlet Kuramı (ss. 379-402). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Duman, D. (1996). Çok Partili Dönemde Türkiye'de İslamcılık, Yayımlanmamış Doktora Tezi, DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Dumont, L. (2011). Bireycilik Üzerine Denemeler: Doğuş, XIII. Yüzyıldan Başlayarak Siyaset Kategorisi ve Devlet. Akal (Ed.), *Devlet Kuramı* (s. 141-174). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Dunn, J. (2001). John Locke: Güvene Dayalı Siyaset. Redhead (Ed.), *Siyasal Düşüncenin Temelleri* (s. 145-160). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Duran, B. (2017, 29 Nisan). *AK Parti, Erdoğan ve "İslamcıların Tasfiyesi"*, Sabah Gazetesi, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/duran/2017/04/29/ak-parti-erdogan-ve-islamcilarin-tasfiyesi>
- Dursun, Ç. (2001) *Tv Haberlerinde İdeoloji*. Ankara: İmge Yayınları.
- Duru, B. (2006). Küresel Sermaye Birikimi ve Ekolojik Bunalım. *Birikim Dergisi*, 201, s. 45-57.
- Duverger, M. (1986). *Siyasal Rejimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ebbinghaus, B. ve Manow, P. (2001). Introduction: Studying Varieties of Welfare. Ebbinghaus ve Manow (Ed.), *Comparing Welfare Capitalism: Social Policy*

- and Political Economy in Europe, Japan and the USA* (ss. 1-24). London: Routledge.
- Ebenstein, W. (1996). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*. (İ. Özel, Çev.) İstanbul: Şule Yayınları.
- Eğitim-İş. (2012, 09 18) Eğitim-İş:" Başbakan Bu Kez Okulları Bölüyor", Eğitim Ajansı, <https://www.egitimajansi.com/haber/egitim-is-basbakan-bu-kez-okullari-boluyor-haberi-15811h.html>
- Ekin, N., Alper, Y.ve Akgeyik, T. (1999). *Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Emerson, R. (1965). *Sömürgelerin Uluslaşması*. (T. Ataöv, Çev.) Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Engdahl, F. W. (2012, 14 Eylül) Salafism and the CIA: Destabilizing the Russian Federation?, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/salafism-and-the-cia-destabilizing-the-russian-federation/5304451>
- Engdahl, F. W. (2016, 19 Temmuz) Behind The CIA Desperate Turkey Coup Attempt. Huge Geopolitical Shift, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/behind-the-cia-desperate-turkey-coup-attempt-huge-geopolitical-shift/5536494>
- Engdahl, F. W. (2017, 11 Aralık) The CIA, Fetullah Gülen and Turkey's Failed July 2016 Coup, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/the-cia-fetullah-gulen-and-turkeys-failed-july-2016-coup/5622321>
- Eralp, A. (2014). Sistem. Eralp (Ed.), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*.(ss. 125-153) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Erdoğan, R. T. (2007, 20 Temmuz). Erdoğan: Gömleği Kaç Kez Çıkardık, Haber7, <http://www.haber7.com/siyaset/haber/257136-erdogan-gomlegi-kac-kez-cikardik>
- Erdoğan, R. T. (2013, 17 Aralık) Kimse Türkiye'ye istikamet çizemez, İnternet Haber, <http://www.internethaber.com/kimse-turkiyeye-istikamet-cizemez-619724h.htm>

- Erözden, O. (1997). *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Esgin, A. (2001). Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), s. 185-192.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (2002). Towards the Good Society, Once Again? Esping-Andersen (Ed.), *Why We Need a Welfare State?* (ss. 2-25). New York: Oxford University Press.
- Faguet, J.-P., Sanchez, F. ve Villaveces, M.-J. (2016, Temmuz) The Paradox of Land Reform, Inequality and Local Development in Colombia, LSE Research Online, <http://eprints.lse.ac.uk/67193/>
- Fajardo, J. (2018, 16 Ekim) Colombia is the Deadliest Country for Human Rights Defenders, with One Activist Killed Every Three Days Since the 2016 Peace Agreement, Equaltimes, <https://www.equaltimes.org/colombia-is-the-deadliest-country#.XTBz8uszbIW>
- Falay, N. (2014). Kamusal Alanın Oluşumu, Dönüşümü ve İktisadi Boyut. *Journal of Life Economics*, 2, s. 51-70.
- Falk, R. (2002). *Yırtıcı Küreselleşme*. (A. Çaksu, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Fatton, R. J. (1986). Gramsci and the Legitimization of the State. *Canadian Journal of Political Science*, 19(4), s. 729-750.
- Faulkner, N. (2014). *Marksist Dünya Tarihi Neandertallerden Neoliberallere*. (T. Öncel, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Febvre, L. (1994). *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Yayınları.
- Fenger, M. ve Bekkers, V. (2007). The Governance Concept in Public Administration. V. Bekkers, G. Dijkstra, A. Edwards ve M. Fenger (Ed.), *Governance and the Democratic Deficit Assessing the Democratic Legitimacy of Governance Practices* (ss. 13-34). Rotterdam: Ashgate.

- Finley, M. (2003). *Antik ve Modern Demokrasi*. (D. Türker, Çev.) Ankara: Ayraç Yayınları.
- Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (S. İrvan, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat
- Flanz, G. H. (1956). *XIX Asır Avrupa'sında Anayasa Hareketleri*. (N. Erder ve Ş. Mardin, Çev.) Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Foa, R. S. ve Mounk, Y. (2016). The Democratic Disconnect. *Journal of Democracy*, 27(3), s. 5-17.
- Fontana, B. (2004). The Concept of Caesarism in Gramsci. Baehr and Richter (Ed.), *Dictatorship in History and Theory: Bonapartism, Caesarism, and Totalitarianism* (ss. 175-195). Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fox, J. (1993). *The Politics of Food in Mexico: State Power and Social Mobilization*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Frank, A. G. (1994). Demokratik Olmayan Bir Piyasada Piyasa Demokrasisi. Amin, Frank ve Chomsky (Ed.), *Düşük Yoğunluklu Demokrasi: Yeni Dünya düzeni ve Yeni Politik Güçler* içinde (A. Fethi, Çev.) (ss. 47-74). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Frank, A. G. (1995). *Yeniden Doğu: Asya Çağında Küresel Ekonomi* (K. Kurtul, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Context*, 25/26, s. 56-80.
- Fraser, R. (1995). *İspanya'nın Kanlı İç Savaş Deneyimi: 1936-1939* (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Friedrich, C. J. ve Brzezinski, Z. K. (1965). *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Furtun, A. (1997). *İngiliz Analitik Pozitivizmi: John Austin'in Hukuk ve Devlet Teorisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Gaddis, J. L. (1997). The Cold War, The Long Peace and the Future. Hogan (Ed.), *The End of the Cold War: Its Meaning and Implications* (ss. 21-38). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gambetti, Z. (2010, 01 Ekim) Şimdi Herkes Muhafazakar, Halkevleri, <http://www.halkevleri.org.tr/diger/simdi-herkes-muhafazakar>
- Garret, G. ve Mitchell, D. (2001). Globalization, Government Spending and Taxation in the OECD. *European Journal of Political Research*, 39, s. 145-177.
- Garthoff, R. L. (1998). Who is to Blame for the Cold War? Booth (Ed.), *Statecraft and Security: The Cold War and Beyond* (ss. 56-70). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gauchet, M. (2011). Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri. İlkelerde Din ve Siyaset. Akal (Ed.), *Devlet Kuramı* (ss. 33-70). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gazete Duvar. (2018, 24 Ekim) AK Parti Kulisi: Böyle Dengesiz Biriyle Çok Bile Sürdü, *Gazete Duvar*: <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2018/10/24/ak-parti-kulisi-boyle-dengesiz-biriyle-cok-bile-surdu/>
- Geddes, B. (1999). What do We Know about Demokratization After Twenty Years? *Annual Review of Political Science*, 2(1), s. 115-144.
- Ghai, D. (1995). Yapısal Uyum Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi. Prendergast ve Stewart (Ed.), *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma* (İ. Eser, Çev.)(ss. 39-71). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulus-Devlet ve Şiddet*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gierke, O. (2011). Ortaçağ'da Siyasi Kuramlar: Devlet ve Hukuk. Akal (Ed.), *Devlet Kuramı* (ss. 129-137). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gill, T. D. (1989). *Litigation Strategy at the International Court: A Case Study of the Nicaragua v. United States Dispute*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Gomez, C. J., Sanchez-Ayala, L. ve A.Vargas, G. (2015). Armed Conflict, Land Grabs and Primitive Accumulation in Colombia: Micro Processes, Macro

- Trends and the Puzzles in between. *The Journal of Peasant Studies*, 42(2), s. 255-274.
- Gough, I. (2003). Refah Devleti. (K. Güngör, Çev.)(s. 895-897) *New Palgrave Dictionary of Economics*, Vol:4
- Gök, Ö. F. (2017, 17 Ekim) Schmitt ve Benjamin: İki Olağanüstü Hâl, Hukukpolitik, <https://www.hukukpolitik.com.tr/2017/10/17/schmitt-ve-benjamin-iki-olaganustu-hal/>
- Gökberk, M. (1996). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Gören, Z. (2014). Sosyal Hukuk Devletinde Özgürlük ve Yükümlülük. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(26), s. 26-46.
- Göymen, A. Y. (2017) Neoliberal Dönemde Siyasal Öznelliğin Dönüşümü ve Rejim Tartışmaları. *İktisat Dergisi*, 536, 24-33.
- Gözcü, A. (1994, Kasım) Erbakan'ın Amerika Seyahatleri Kaynak: Erbakan'ın Amerika Seyahatleri. Haksözhaber: <http://www.haksozhaber.net/okul/erbakanin-amerika-seyahatleri-773yy.htm>
- Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Gözler, K. (2007). *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gözler, K. (2009). *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2017, 05 Mart) Referandum mu, Plebisit mi?, Türk Anayasa Hukuku, <http://www.anayasa.gen.tr/plebisit.htm>
- Gözübüyük, Ş. (1996). *Yönetim Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri: Seçmeler*. (K. Somer, Çev.) İstanbul: Onur Yayınları.
- Grant, N. (1985). *Çağdaş Dünya Tarihi (1 Cilt)*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Green, P. S. (2018, 27 Kasım) The Syndicate, WSJ: <https://www.wsj.com/ad/cocainenomics>

- Greene, T. H., (1990), *Comparative Revolutionary Movements*, Third Ed., New Jersey: Prentice Hall.
- Greenfeld, L. (1992). *Nationalism: Five Road to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Greve, B. (1998). *Historical Dictionary of the Welfare State*. London: The Scarecrow Press.
- Grotius, H. (2011). *Savaş ve Barış Hukuku*. (S. L. Meray, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Gönenç, L. (2007). *Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi*, AÜFHD, 56(1), s. 145-168).
- Gurr, T. R. (1971). *Why Men Rebel?* Princeton: Princeton University Press.
- Gül, S. S. (2004). *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!* İstanbul: Etik Yayınları.
- Gülalp, H. (1993). *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*. (O. Akınhay ve A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Güler, E. Z. (2011). *Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Günel, Y. (1964). Hukuk Devleti Kavramı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3(19), s. 103-124.
- Gündüz, Ş. (1998). *Mitoloji ile İnanç Arasında*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Güngör, N. (2002). *Yenilikçi Hareket: Yeni Dünya Düzeni Ekseninde Bir Değerlendirme*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Güngör, C. (2006). “Devrim Kuramları-II”, *Muhafazakâr Düşünce*, 2 (8), s. 169-198.
- Güngör, S. (2001). Althusser'de İdeoloji Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), s. 221-231.
- Günlü, R. (2014a Yaz). Katılaşma ve Sıvılaşma Diyalektiği Olarak Devlet. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 14(55), s. 10-39.

- Günlü R. (2014b). Siyaset ve İktisat İlişkisinde Bürokrasinin Konumu: Pasif Devrimin Sürekliliği. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 12(46), s. 39-72.
- Gürbüz, A. (2004). *Hukuk ve Meşruluk: Evrensel Erdem Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Güriz, A. (1955). Hobbes, Şahsiyeti ve Siyasi Fikirleri. *AÜHFD*, 1(12),s. 298-315.
- Güriz, A. (1985). *Hukuk Felsefesi*. Ankara: AÜHF Yayınları.
- Güzel, A. ve Okur, A. R. (1990). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Haber7. (2018, 24 Ekim) AK Parti-MHP İttifakı Tamamen Bitti mi? Son Durum Nedir?, Haber7, <http://www.haber7.com/guncel/haber/2742390-ak-parti-mhp-ittifaki-tamamen-bitti-mi-son-durum-nedir>
- Haberler. (2012, 16 Ağustos) Ergin Saygun: Bu Dünyadan Darbeci Damgası ile Gitmek İstemiyorum, Haberler, <https://www.haberler.com/ergin-saygun-bu-dunyadan-darbeci-damgasi-ile-3870933-haberi/>
- Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibetleri*. (M. Beyaztaş, Çev.) İstanbul: Bakış Yayınları.
- Habermas, J. (2003). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. (T. Bora ve M. Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (2004). Kamusal Alan. Özbek (Ed.) *Kamusal Alan* (ss. 95-102). İstanbul: Hil Yayınları.
- Habervitrini. (2002, 08 Aralık) Başbakan Gül, Azra Akın'ı Kutladı..., Habervitrini, <http://www.habervitrini.com/gundem/basbakan-gul-azra-akini-kutladi-47866>
- Haber.sol. (2010, 17 Nisan). Türkiye halkı onu unutmayacak, Haber.sol, <http://haber.sol.org.tr/turkiye/turkiye-halki-onu-unutmayacak-26998>
- Haddad, Y. Y. (1989). Seyyid Kutub: İslami Uyanışın İdeologu. Esposito (Ed.), *Güçlenen İslam'ın Yankıları* (E. Çatalbaş, Çev.). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Halliday, F. (1999). *Revolution and World Politics*, London: MacMillan Press.
- Hamsici, M. (2012, 24 Eylül) Oslo Süreci Neden Tıkandı?, BBCTürkçe, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/09/120924_oslo_pkk.shtml

- Hamsici, M. (2016, 28 Eylül) 10 Soruda Kolombiya Barış Süreci, BBC News Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37490795>
- Haque, M. S. (2004). Governance Based On Partnership with NGOs: Implications for Development and Empowerment in Rural Bangladesh. *International Review of Administrative Sciences*, 70(2), s. 271-290.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2015). *İmparatorluk*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hart, M. (2003). Felemenk Ayaklanması 1566-1581. Parker (Ed.), *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek* (ss. 30-51). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2010). *Devletler Arası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Hayek, F. A. (2005). *The Road to Serfdom*. London: The Institute of Economic Affairs.
- Hayes, C. J. (1940). The Novelty of Totalitarianism in the History of Western Civilisation. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 82(1), s. 91-102.
- Hegel, G. W. (2003). *Tarihte Akıl*. İstanbul: Ara Yayınları.
- Hegel, G. W. (2011). *Tinin Görüngübilimi*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Heising, Y. M. (2016, 16 Ağustos) Alman Avukattan Erdoğan'a Övgü, Ahaber, <https://www.ahaber.com.tr/webtv/dunya/alman-avukattan-erdogana-ovgu>
- Hermann, R. K. ve Lebow, R. N. (2004). What was the Cold War? When and Why did it End? Hermann ve Lebow (Ed.), *Ending the Cold War: Interpretations, Causation and the Study of International Relations* (s. 1-30). New York: Palgrave Macmillan.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*. (B. B. vd., Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler*. (A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın ve B. Kalkan, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (1998). *Küreselleşme Sorgulanıyor*. (Ç. Erden ve E. Yücel, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Hobbes, T. (1993). *Leviathan*. (S. Lin, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Hoşgör, Ş. (2011, 30 Haziran). 2002’de Erdoğan’ın Yolu Nasıl Açıldı?, *Gazetevatan*, <http://www.gazetevatan.com/2002-de-erdogan-in-yolu-nasil-acildi--386242-siyaset/>
- Hourani, A. (2012). *Arap Halkları Tarihi*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Howell, J. (2002). In Their Own Image: Donor Assistance to Civil Society. *Lusotopie*, 1, s. 117-130.
- Hristov, J. (2014). *Paramilitarism and Neoliberalism: Violent Systems of Capital Accumulation in Colombia and Beyond*. London: Pluto Press.
- HRW. (1996). *Colombia's Killer Networks: The Military- Paramilitary Partnership and the United States*. Human Rights Watch Publications.
- HRW. (2001). *The Sixth Division: Military-Paramilitary Ties and U.S. Policy in Colombia*. New York, Washington, London, Brussels: Human Rights Watch Publications.
- HRW. (2014) Turkey’s Human Rights Rollback, HRW, https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/turkey0914_ForUpload.pdf
- Huber, E. R. (1970). Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27(3), s. 27-51.
- Huntington, S. P. (1966). Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma. (E. Özbudun, Çev.) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(1),s. 55-107.
- Huntington, S. P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Heaven and London: Yale University Press.
- Huntington, S. P. (2002). Revolution and Political Order. Gladstone (Ed.), *Revolutions: Theoretical, Comparative and Historical Studies*. Wadsworth: Wadsworth Publishing.

- Hurriyet Gazetesi. (2011, 14 Eylül) PKK ile MİT'in Oslo Görüşmesi Sızdı İddiası, Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkk-ile-mit-in-oslo-gorusmesi-sizdi-iddiasi-18726260>
- İsmi, A. (2017, 20 Nisan) Referendum Result Sets Up Authoritarian Rule in Turkey, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/referendum-result-sets-up-authoritarian-rule-in-turkey/5586082>
- İçli, G. (2001). Küreselleşme ve Kültür. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), s. 163-172.
- İkeda, S. (2000). Dünya Üretimi. Hopkins ve Wallerstein (Ed.), *Geçiş Çağı Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)* (ss. 57-111). İstanbul ve Diyarbakır: Avesta Yayınları
- İnsel, A. (2007). Post-Demokrasi, İyi Yönetişim ve Caudillo. *Birikim* (223), 29-40.
- İnsel, A. (2017a, Haziran). Pretoryen Devlet ve Sahipleri, *Birikim Dergisi*, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4920/pretoryen-devlet-ve-sahipleri#.W3ED0s4zbIU>
- İnsel, A. (2017b, 31 Ağustos) Mevcut Rejim, İktidar veya Devlet Faşist midir?, *Birikim Dergisi*, <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8486/mevcut-rejim-iktidar-veya-devlet-fasist-midir#.XL7wpjAzbiW>
- İnsel, A. (2018, 12 Aralık). Seçimli Otokrasilerde Seçimler Tuzak mıdır?, *Birikim Dergisi*, <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/9263/secimli-otokrasilerde-secimler-tuzak-midir#.XL7yRzAzbiU>
- İnsel, A. (2019, 09 Mayıs) Açık Oturum (190): Osman Ulagay, Ahmet Insel ve Murat Somer ile yeniden İstanbul seçimleri, Medyascope, <https://medyascope.tv/2019/05/09/acik-oturum-190-osman-ulagay-ahmet-insel-ve-murat-somer-ile-yeniden-istanbul-secimleri/>
- Isaza, D. P. (2016 Kasım). Colombia's Old Agrarian Reforms Challenge a New Rural Reform to Finally Benefit the Rural Poor. *Agrarian, Food and Environmental Studies* (s. 1-60). Hague: International Institute of Social Studies.

- İspir, N. (2003). Thomas Hobbes ve Demokrasi. *Felsefe Dünyası*, 38, s. 141-148.
- Işıktaç, Y. (2004). *Hukuk Felsefesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Jessop, B. (1998). The Rise of Governance and the Risks of Failure: the Case of Economic Development. *International Social Science Journal*, 155, s. 29-45.
- Johnson, C. (1966). *Revolutionary Change*, Boston: Little, Brown and Company.
- Jones, W. T. (2006). *Batı Felsefesi Tarihi*. (H. Hünler, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Kalemci, T. (1998, Şubat) Sosyal Demokrasi ve İşçi Sınıfı, Gelenek, <https://www.gelenek.org/sosyal-demokrasi-ve-isci-sinifi>
- Kansu, I. (2012, 11 Aralık) Türkiye Üzerinde Rabıta Gölgesi-1, Haber Güncel, <https://haberguncel.blogspot.com/2012/12/turkiye-uzerinde-rabita-golgesi-1-isik-kansu.html>
- Kantorovicz, E. (2011). Ortaçağ Siyasi Düşüncesinde "Vatan İçin Ölmek-Pro Patria Mori". Akal (Ed.), *Devlet Kuramı* (ss. 109-128). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Kapani, M. (2004). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kaplan, O. (2014, 06 13). Colombia Calls a Draw in the War on Drugs, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2014/06/13/colombia-calls-a-draw-in-the-war-on-drugs/>
- Karagül, İ. (2019, 3 Nisan) 31 Mart'ta Türkiye'ye seçim üzerinden darbe yapılmıştır. Bir İstanbul projesi için FETÖ'cüler kullanılmıştır. 15 Temmuz sonrasının ilk adımları atılmıştır. * Öyleyse İstanbul'da seçimler yenilenmeli, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahimkaragul/-31-martta-turkiyeye-secim-uzerinden-darbe-yapilmistir-bir-istanbul-projesi-icin-fetoculer-kullanilmistir-15-temmuz-sonrasinin-ilk-adimlari-atilmistir-oyleyse-istanbulda-secimler-yenilenmeli-2049881>
- Karahasanoğlu, A. (2016, 28 Temmuz). "Başörtü fûruattır"dan, "halkına bomba atma"ya nasıl geldik!, Yeni Akit, <http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/ali->

karahasanoglu/basortu-furuattirdan-halkina-bomba-atmaya-nasil-geldik-15891.html

- Karakaş, Ş. (2011, 10 Kasım). 1. Enternasyonal: Sosyalizm, İşçi Sınıfının Kendi Eylemidir. *Altüst Dergisi*, <http://www.altust.org/2011/11/i-enternasyonal-sosyalizm-isci-sinifinin-kendi-eylemidir/>
- Karayalçın, Y. (2003). Hukukun Üstünlüğü (Kavramlar-Bazı Problemler). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi*, 3(47), s. 193-214.
- Karlsson, I. (2005). *Din, Terör ve Hoşgörü*. (T. Kayaoğlu, Çev.) İstanbul: Homer Kitabevi.
- Kateb, G. (1961). Aspects of Rousseau's Political Thought. *Political Science Quarterly*, 76(4), s. 519-543.
- Kaynar, M. K. (2014). Anayasa, Yasama, Yürütme ve Yargı. Y. Taşkın (Ed.), *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (ss. 285-334). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kazgan, G. (2002). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kendhammer, B. (2007). Dubois the Pan-Africanist and the Development of African Nationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 30(1), s. 51-71.
- Kennedy, P. (1990). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Keskin, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Keyman, S. (1978). Hukuki Pozitivizm. *AÜHFD*, 35(1-4), s. 17-55.
- Kılıç, M. (2015). Uluslararası İlişkiler, Yeşil Kuşak Teorisi ve Örnekleri. *International Journal of Political Science Researches*, 1, 1, s. 50-72.
- Kıran, K. (2018, 31 Mayıs). FETÖ'nün Büyük Oyunu Gezi Kalkışması, *Sabah Gazetesi*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/05/31/fetonun-buyuk-oyunu-gezi-kalkismasi>

- Kızıldağ, Ş. (2005, 20 Haziran). Yüzde 28'de Harem Selamlık Protokolü, Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/yuzde----de-harem-selamlık-protokolu/siyaset/haberdetayarsiv/20.06.2005/120806/default.htm>
- Kizima, V. (1999). Global Bir Çete Yönetimi Koşullarında Toplumsal Adalet Sorunu. Başyayla (Ed.), *Küreselleşme mi Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Kocacık, F. (2000). Kitle Toplumu, Küreselleşme ve Türkiye. *Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi (Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan)*.
- Kooiman, J.ve Vilet, M. V. (1993). Governance and Public Management. Eliassen ve Kooiman (Ed.), *Managing Public Organizations: Lessons from Contemporary European Experience*. London: Sage Publications.
- Koray, M. (2003a). Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış ve Yeni Bir Küresel Anlayışın ve Örgütlenmenin Kaçınılmazlığı. *2000-2003 Petrol-İş Yıllığı*, s. 47-89.
- Koray, M. (2003b). Avrupa Refah Devleti: Anlamı, Boyutları ve Geleceği. *Görüş Dergisi*, 57, s. 64-74.
- Kotler, J. (2001, 1 Ekim) Killing of Popular Colombian Cultural Figure Puts Peace Process in Doubt, Independent, <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/killing-of-popular-colombian-cultural-figure-puts-peace-process-in-doubt-9169501.html>
- Kovalik, D. (2012, 12 Aralık) Massacres Under the Looking Glass: The ICC and Colombia, Global Research, https://www.globalresearch.ca/massacres-under-the-looking-glass-the-icc-and-colombia/5315577?utm_campaign=magnet&utm_source=article_page&utm_medium=related_articles
- Krastev, I. (2017). Çoğunlukçu Gelecekler. Geiselberger (Ed.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (ss. 86-100). İstanbul: Metis Yayınları.

- Krouse, R. W. (1982). Polyarchy and Participation: The Changing Democratic Theory of Robert Dahl. *Polity*, 14(3), s. 441-463.
- Kumar, K. (1995). *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Küçükaşçı, M. S. (2018) Kızıl Elmadan İ'lay-ı Kelimetullah'a Tarih Şuuru, Diyanet, <https://www2.diyaret.gov.tr/DiniYay%C4%B1nlarGenelMudurlugu/Sayfalar/DergidenSecmelerDetay.aspx?rid=+93>
- Landau, J. M. (1978). *Türkiye'de Aşırı Akımlar: 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler*. (E. Baykal, Çev.) Ankara: Turhan Kitabevi.
- Landler, M. (2016, 22 Temmuz) Obama Denies U.S. Involvement in Coup Attempt in Turkey, The New York Times: <https://www.nytimes.com/2016/07/23/us/politics/obama-denies-us-coup-turkey.html>
- Lazar, H. ve Stoyko, P. (1998). The Future of the Welfare State. *International social security Review*, 51(3), s. 3-36.
- Lebaron, F. (1999). Ekonomi Emperyalizmi. F. Başyayla (Ed.), *Küreselleşme mi? Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü* (s. 117-124). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Leftwich, A. (2011). Theorizing the State. P. Burnell, V. Randall ve L. Rakner (Ed.), *Politics in Developing World* (ss. 223-240). Oxford: Oxford University Press.
- Lendman, S. (2008, 27 Mayıs) Plan Mexico: Plan Colombia Heads for Mexico, Global Research: <https://www.globalresearch.ca/plan-mexico-plan-colombia-heads-for-mexico/9084>
- Lenin, V. İ. (1998). *Ulusal Siyaset ve Proleter Enternasyonalizm Sorunları*. (K. Somer, Çev.) Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Leongomez, E. P. (2004, 09 Mayıs) Marquetalia: el Mito Fundacional de las FARC, Universidad Nacional de Colombia: <http://historico.unperiodico.unal.edu.co/ediciones/57/03.htm>

- Lidén, G. (2014). Theories of Dictatorships: Sub-Types and Explanations. *Studies of Transition States and Societies*, 6(1), s. 50-67.
- Linton, M. (2014, Ekim) Cocaturismo: How Cocaine in Colombia Became a Tourist Attraction, UTNE: <https://www.utne.com/media/cocaine-in-colombia-ze0z1410zcvil>
- Lipset, S. M. (1986). *Siyasal İnsan* (M. Tunçay, Çev.) Ankara: V Yayınları
- Loomba, A. (2000). *Kolonyalizm Postkolonyalizm*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Macchiavelli, N. (1994). *Prens*. (N. Güvenç, Çev.) İstanbul: Anahtar Yayınları.
- MacDonald, L. (2018, 24 Aralık) The Nature of Islamic Fundamentalism, Links, <http://links.org.au/node/88>
- Madsen, W. (2016, 01 Haziran) Uncle Sam's Support for Terrorism Laid Bare. There are No "Moderate Terrorists", Global Research, <https://www.globalresearch.ca/uncle-sams-support-for-terrorism-laid-bare-there-are-no-moderate-terrorists/5528317>
- Mairet, G. (2011). Padova'lı Marsilius'tan Louis XIV'e Laik Devletin Doğuşu. Akal (Ed.), *Devlet Kuramı* (ss. 215-242). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Mandel, E. (1991). *Marksist Ekonomi Kuramına Giriş*. İstanbul: Ünlü Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (1990). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marks, K. (2000). *Kapital I, II, III*. İstanbul: Sol Yayınları.
- Marks, K. (2003). *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*. New York: Socialist Labour Party of America.
- Marks, K. ve Engels, F. (1997). *Komünist Manifesto*. (Gaybiköylü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Mason, A. C. (2010). National Security. Hudson (Ed.), *Colombia: A Country Study* (s. 283-364). Washington DC: US Government Printing Office.

- Mater, N. (2009). *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu?* İstanbul: Metis Yayıncılık.
- McDermott, J. (2014a, 26 Mayıs) The FARC and the Drug Trade: Siamese Twins?, Insight Crime, <https://www.insightcrime.org/investigations/farc-and-drug-trade-siamese-twins/>
- McDermott, J. (2014b, 02 Mayıs) The BACRIM and Their Position in Colombia's Underworld, Insight Crime: <https://www.insightcrime.org/investigations/bacrim-and-their-position-in-colombia-underworld/>
- Medya Gündem. (2014, 04 14). Paralel Silahlı Örgüt "Ötüken" İlk Kez 3 Yıl Önce Böyle Deşifre Oldu! 10.01.2019 tarihinde Medya Gündem: <http://www.medyagundem.com/paralel-silahlı-orgut-otuken-ilk-kez-3-yıl-boyle-desifre-oldu/> adresinden alındı
- Meisel, J. H. (1966). *Counter-Revolution: How Revolutions Die*. New York: Atherton Press.
- Melton, J. V. (2011). *Aydınlanma Avrupasında Kamunun Yükselişi*. (F. B. Aydar, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Mete, Ö. L. (2003, 11 Ağustos) Ak Görev: Siyasi İslamcılığı Tasfiye, Sabah Gazetesi: <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/08/11/y01.html>
- Mısır, M. B. (2013a). Egemenlik. Atılgan ve Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (ss. 55-67). İstanbul: Yordam Kitap.
- Mısır, M. B. (2013b) Hukuk ve Devlet Özdeşliğinin Ötesinde Kamu Hukuku. *Ankara Barosu Dergisi*, 3, s. 209-243.
- Miliband, R. (1970). The Capitalist State: Reply to Nicos Poulantzas. *New Left Review*, 59, s. 53-60.
- Milliyet Gazetesi. (1978, 11 Ekim) Uluslararası Komünizmin 5. Kolu, Türkiye'yi bir İç Savaşın Eşiğine Getirdi, Gazete Arşivi, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/mSVoToUKMDIX7ohNfc pZag_x3D__x3D_

- Milliyet Gazetesi. (2008, 14 Kasım) Muzaffer Tekin'den Şok İfade: Kurtlar Vadisi ile Ergenekon İddianamesi Örtüşüyor, Milliyet Gazetesi: <http://www.milliyet.com.tr/-kurtlar-vadisi-yle-ayni--siyaset-1016091/>
- Mills, W. (1974). *İktidar Seçkinleri*. (Ü. Oskaya, Çev.) İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Milson, M. (2004, 15 Eylül) Reform vs. Islamism in the Arab World Today, The Middle East Media Research Institute (MEMRI), <https://www.memri.org/reports/reform-vs-islamism-arab-world-today>
- Mineau, A. (1999). *The Making of the Holocaust*. Amsterdam: Rodopi B. V.
- Milli Nizam Partisi Program ve Tüzük*. Ankara: As Matbaası.
- Montesquieu, C. D. (1959). Kanunların Ruhu. Abadan (Ed.), *Devlet Felsefesi* (B. Daver, Çev.). Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Morton, A. D. (2003). Structural Change and Neoliberalism in Mexico: "Passive Revolution" in the Global Economy. *Third World Quarterly*, 24(4), s. 631-653.
- Mosqueira, V. B. (2019, 18 Temmuz) The worrying reversal of peace in Colombia, Equaltimes, <https://www.equaltimes.org/the-worrying-reversal-of-peace-in?lang=en#.XTBwv-szbIV>
- Mumcu, U. (1993). *Rabıta*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Munck, R. (2003). *Emeğin Yeni Dünyası*. (M. Tekçe, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Müderrişoğlu, O. (2015, 01 Mayıs) Legal Görünümlü İllegal Yapı, Sabah Gazetesi, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/muderrisoglu/2015/05/01/legal-gorunumlu-illegal-bir-yapi>
- Myles, J. ve Quadagno, J. (2002). Political Theories of the Welfare State. *Social Service Review*, 76(1), s. 34-57.
- Narlı, N. (1998). *Demokrasinin Batı Avrupa ve ABD'de Doğuşu ve Gelişmesi Süreci, İslam ve Demokrasi*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Neumann, F. (1966). *The Democratic and the Authoritarian State*. London: The Free Press.

- Neumann, S. (1965). *Permanent Revolution*. New York: Fredrick A. Praeger Publishers.
- Nicolet, C. (2004). Dictatorship in Rome. Baehr ve Richter (Ed.) *Bonapartism, Caesarism and Totalitarianism* (s. 263-278). New York: Cambridge University Press.
- Nock, A. J., (1928). *On Doing the Right Thing and Other Essays*. New York and London: Harper and Brothers Publishers
- NTV (2015, 26 Haziran) ABD İnsan Hakları Raporu'nda Türkiye'ye eleştiri, NTV, <https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-insan-haklari-raporunda-turkiyeye-elestiri,PD8vyATAt0GZIV1LxlznzQ>
- Nunes, S. F. (1996). The Limits of the Welfare State. *International Advance in Economic Research*, 2(4), s. 434-443.
- O'Connor, J. (1973). *The Fiscal Crisis of the State*. New York: St. Martin's Press.
- Odatv (2017, 23 Eylül) Keriman Halis'in Fendi Yandaşların Yarışmasını Yendi, Odatv, <https://odatv.com/keriman-halisin-fendi-yandaslarin-yarismasini-yendi-2309171200.html>
- Oğur, Y. (2015, 02 Şubat). Bir "Sızıntı" Hikayesi, Türkiye Gazetesi, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/yildiray-ogur/584624.aspx>
- Oğuz, Ş. (2010, 05 Eylül). Neoliberal Otoriter Devletçilik, Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/radikal2/neoliberal-otoriter-devletcilik-1017615/>
- Okandan, R. G. (1951). Devlet İktidarının Tahdidi ve Bu Hususta İleri Sürülen Muhtelif Noktayı Nazarlar. *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XVII(1-2), s. 3-23.
- Oktay, C. (2010). *Siyaset Bilimi İncelemeleri*. İstanbul: Alfa Basım Yayım ve Dağıtım.
- Olcaycan, E. (2018, 18 Haziran) Kolombiya'nın Yeni Lideri: FARC ile Yapılan Barış Anlaşmasını Değiştireceğim, Euronews, <https://tr.euronews.com/2018/06/18/kolombiya-yeni-devlet-baskani-farc-ile-yapilan-baris-anlasmasin-degistirecegim>

- Oran, B. (1980). *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*. Ankara: Işık Yayıncılık.
- Orhan, Ö. (2012). Jean Jacques Rousseau'da Genel İrade Kavramı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, s. 1-25.
- Owen, J. M. (1994). How Liberalism Produces Democratic Peace. *International Security*, 19(2), s. 87-125.
- Ökmen, M. (2003). *Kent, Çevre ve Globalleşme*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Öngen, T. (2011a, 04 Mart) Faşizmi Anlama Kılavuzu (2), Birgün Gazetesi, <https://www.birgun.net/haber-detay/fasizmi-anlama-kilavuzu-2-19229.html>
- Öngen, T. (2011b, 12 Mart). Faşizmi Anlama Kılavuzu (3), Birgün Gazetesi, <https://www.birgun.net/haber-detay/fasizmi-anlama-kilavuzu-3-turkiye-19230.html>
- Özbek, N. (2002a). *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet, 1876-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbek, N. (2002b). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet. *Toplum ve Bilim*, 92, s. 7-33.
- Özbudun, E. (1993). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özcan, M. T. (2006) Hukuk Devleti: Modern Toplumun Hukuk Aracılığıyla Siyasal Meşruiyeti. *İÜHFİM*, 64(2), s. 119-144.
- Özdal, H. (2017, 17 Mayıs) 'Kaplancı'lardan 'Derin Tarih'çilere: Tencere tava Hep Aynı Hava, Gazete Duvar, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/05/17/kaplancilardan-derin-tarihcilere-tencere-tava-hep-ayni-hava/>
- Özdek, Y. (1999). Globalizmin İdeolojik Hegemonyası. *Amme İdaresi Dergisi*, 32(3), s. 25-47.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Özel, M. (2002). Avrupa'da ve Japonya'da Kapitalizm. *Divan İlmi Araştırmalar*, 2(13), s. 1-105.

- Özel, M. (2003). Devlet, Yerel Yönetimleri Geliştirme Açısından Yerel Yönetim ve Küreselleşme Kavramları Üzerine. *Türk İdare Dergisi*, 75(441), s. 191-215.
- Özenç, B. (2014). *Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özeren, S., Akdoğan, H., Sözer, M.A. ve Yılmaz, K. (2013, 29 Ağustos), Terör Kısacasında Kolombiya FARC Örneği, UTSAM, Ankara, Türkiye.
- Özgöker, U. (2006). *Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler*. İstanbul: Der Yayınları.
- Özipek, B. B. (2007 Kış). Muhafazakarlık Nedir?, Köprü Dergisi(97), <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=822>
- Özkazanç, A. (2014). Devletin Örgütlenmesi. Taşkın (Ed.), *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (ss. 139-170). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özşuca, Ş. T. (2003). Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Rafah Devleti. *İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7(2), s. 227-237.
- Öztan, G. G. ve Bezci, E. B. (2015). Türkiye'de Olağanüstü Hal: Devlet Akli, Askerler ve Siviller. *Mülkiye Dergisi*, 39(1), s. 159-186.
- Paye, J. C. (2009). *Hukuk Devletin Sonu: Olağanüstü Halden Diktatörlüğe Terörle Mücadele*. (G. D. Lüküslü, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Pekin, İ. H. (2018, 10 Aralık) Fetullah, Özel Harp Dairesi Elemanıydı (T. Bengin, Röportaj Yapan), <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tunca-bengin/fetullah-ozel-harp-dairesi-elemaniydi-2792428>
- Peppe, M. (2015, 05 Ekim) US Military Intervention against the FARC Insurgency and Plan Colombia: Misrepresentation of the Colombian Conflict, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/us-military-intervention-against-the-farc-insurgency-and-plan-colombia-misrepresentation-of-the-colombian-conflict/5479922>
- Pérez-Rincon, M. ve Meynen, N. (2018, 10 Ocak) Corporate Mining in Latin America is the Source of Social Conflict: “The Andes now Resembles a War

Zone”, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/corporate-mining-in-latin-america-is-the-source-of-social-conflict-the-andes-now-resembles-a-war-zone/5625561>

Petras, J. (1999). NGOs: In the Service of Imperialism. *Journal of Contemporary Asia*, 29(4), s. 429-440.

Petras, J. (2009, 12 Ağustos) Latin America: Social Movements in Times of Economic Crises, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/latin-america-social-movements-in-times-of-economic-crises/14747>

Petras, J. (2011, 06 Ağustos) The De-Militarization of Colombia. Ending US Military Presence: Pillage, Promise and Peace, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/the-de-militarization-of-colombia-ending-us-military-presence-pillage-promise-and-peace/25917>

Petras, J. (2012, 11 Eylül) Colombia: Extractive Capital and Peace Negotiations, Global Research, https://www.globalresearch.ca/colombia-extractive-capital-and-peace-negotiations/5304074?utm_campaign=magnet&utm_source=article_page&utm_medium=related_articles

Petras, J. (2013, 07 Temmuz) Washington’s “Dual Imperial Strategy” in Latin America: Breakdown of the Colombia-Venezuela -FARC Peace Process, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/washingtons-dual-imperial-strategy-in-latin-america-breakdown-of-the-colombia-venezuela-farc-peace-process/5338107>

Petras, J. (2018, 14 Temmuz) Trump Marches Onward and Downward, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/trump-marches-onward-and-downward/5647509>

Phippen, J. W. (2016, 01 Temmuz) Who Will Control Colombia's Cocaine Without FARC?, The Atlantic, <https://www.theatlantic.com/news/archive/2016/07/farc-cocaine-colombia/489551/>

- Pierre, J. ve Peters, B. G. (2000). *Governance, Politics, and the State*. New York: St. Martin's Press.
- Pierson, C. (1998). *Beyond the Welfare State: The New Political Economy of Welfare*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Pierson, C. (2000). *Modern Devlet*. (D. Hattatoğlu, Çev.) Ankara: Çivi Yazıları Yayınları.
- Pino, G. (1999). The Place of Legal Positivism in Contemporary Constitutional States. *Law and Philosophy*, 18(5), s. 513-536.
- Piyal, B. (2000). Sosyal Güvenlik Reformu ve SSK Gerçeği. *Sendikal Notlar*, 6, s. 87-109.
- Platon. (1998). *Devlet*. (S. Eyuboglu, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Polanyi, K. (2003). *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. (A. Buğra, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Popper, K. L. (2014). *Açık Toplum ve Düşmanları*. (M. Tunçay ve H. Rızatepe, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*. (K. Somer, Çev.) Ankara: Savaş Yayınları.
- Poulantzas, N. (2004). *Devlet, İktidar, Sosyalizm*. (T. Ilgaz, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- Poulantzas, N. (2012). *Faşizm ve Diktatörlük*. (A. İnsel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Poulantzas, N. (2014). *Siyasal İktidar ve Toplumsal sınıflar*. (Ş. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Epos Yayınları
- Powell, M. ve Barrientos, A., "Theory and Method in the Welfare Modelling Business", The 2nd COST 15 Conference on Welfare Reforms for the 21st Century, Oslo, s. 7-9, 5-6 April, 2002.
- Pringle, K. (1998). Europe and Social Welfare. Pringle (Ed.), *Children and Social Welfare in Europe*. Buckingham: Open University Press.

- Rabasa, A. M. (2004). Overview. Rabasa, Benard, Chalk, Fair, Karasik, Lal, Lesser ve Thaller (Ed.) *The Muslim World After 9/11*. Santa Monica, Arlington, Pittsburgh: RAND Corporation.
- Rabasa, A. ve Chalk, P. (2001). *Colombian Labyrinth: The Synergy of Drugs and Insurgency and its Implications for Regional Stability*. Santa Monica: Rand Corporation.
- Radikal Gazetesi. (2004, 14 Haziran). 'İlimli İslam' Sözü Erdoğan'ı Kızdırdı, <http://www.radikal.com.tr/yorum/ilimli-islam-sozu-erdogani-kizdirdi-713846/>
- Radikal Gazetesi. (2014, 23 Şubat) Başbakan Erdoğan: CHP ile Paralel Yapı Kol Kola, <http://www.radikal.com.tr/politika/basbakan-erdogan-chp-ile-paralel-yapi-kol-kola-1178179/>
- Reifer, T. ve Sudler, J. (2000). Devletlerarası Sistem. Hopkins ve Wallerstein (Ed.), *Geçiş Çağı Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*(ss. 25-56). İstanbul ve Diyarbakır: Avesta Yayınları
- Resmigazete. (2014, 06 Mart). Yasama Bölümü, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140306M1.pdf>
- Rhodes, R. (1996). The New Governance: Governing Without Government. *Political Studies*, 44, s. 652-667.
- Rhodes, R. A. ve Bevir, M. (2003). *Interpreting British Government*. London: Routledge.
- Rice, C. (2003, 07 Ağustos) Transforming the Middle East, The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/08/07/transforming-the-middle-east/2a267aac-4136-45ad-972f-106ac91e5acd/?noredirect=on&utm_term=.58ab6092cf20
- Richani, N. (2013). *Systems of Violence*. New York: Suny Press.
- Richter, M. (2004). Tocqueville and French Nineteenth-Century Conceptualizations of the Two Bonapartes and Their Empires. Baehr ve Richter (Ed.),

Dictatorship in History and Theory Bonapartism, Caesarism and Totalitarianism (ss. 83-102). New York: Cambridge University Press.

Roberts, J. M. (1999). *Yirminci Yüzyıl Tarihi*. İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları.

Roberts, K. (2015). Populism, Social Movements and Popular Subjectivity. Porta ve Diani (Ed.), *Oxford Handbook on Social Movements* (s. 681-695). Oxford: Oxford University Press.

Roberts, P. C. (2018, 20 Temmuz) The Coming Coup to Overthrow President Trump? Sedition at the Highest Levels, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/the-coming-coup-to-overthrow-president-trump-sedition-at-the-highest-levels/5648038>

Rokkan, S. (1975). Dimensions of State Formation and Nation Building: A Possible Paradigm for Research on Variations in Europe. C. Tilly (Ed.), *The Formation of Nation States in Western Europe* (ss. 562-600). Princeton: Princeton University Press.

Rosanvallón, P. (2004). *Refah Devletin Krizi*. (B. Şahinli, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Rosenfeld, M. (2014). Hukukun Üstünlüğü ve Anayasal Demokrasinin Meşruiyeti. *Hukuk Kuramı*, 1(2), s. 30-61.

Roskin, M. G., L.Cord, R., Medeiros, J. A. ve Jones, W. S. (1988). *Political Science an Introduction*. New Jersey: Prentice Hall.

Rothbard, N. M., (2004). Devletin Anatomisi. Liberal Düşünce. *Liberal Düşünce*, 36, s. 267-285.

Rousseau, J. J. (2012a, 20 Aralık). Rousseau: Efendiler Tarafından Yönetilmeye Alışmış Olan İnsanlar, Artık, Onlardan Vazgeçemezler, Cafrande, <https://www.cafrande.org/rousseauin-insanlar-arasindaki-esitsizligin-kaynagi-ve-temelleri-uzerine-yaptigi-konusma/>

Rousseau, J. J. (2012b). *Toplum Sözleşmesi*. (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- RTÜK. Cumhurbaşkanlığı Yayın Yasakları, 10.01.2019 tarihinde, <https://www.rtuk.gov.tr/basbakanlik-yayin-yasaklari-5321> adresinden alındı
- Saçan, A. S. (2016, 14 Ağustos). FETÖ'yü İşaret Etti, 16 Ay Hapis Yattı (Y. Şenkal, Röportaj Yapan), NTV, <https://www.ntv.com.tr/video/turkiye/fetoyu-isaret-etti-16-ay-hapis-yatti,SB8FciOry0e-gn1r09iphQ>
- Sahakian, W. (1995). *Felsefe Tarihi*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınları.
- Sahiounie, S. (2016, 21 Mayıs) Obama Administration Overtly Supported “Moderate” Terrorists Involved in Al Zira Massacre in Syria, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/obama-administration-overtly-supported-moderate-terrorists-involved-in-al-zira-massacre-in-syria/5526408>
- San, C. (1971). *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*. Ankara: Ankara İTİA Yayınları.
- Sancar, M. (2002). *Ulus Devletler ve Küreselleşme*. İzmir: İletişim Kitabevi.
- Sancar, M. (2014). *"Devlet Akli" Kısacında Hukuk Devleti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sanchez, G. ve Meertens, D. (2001). *Bandits Peasants and Politics: The Case of "La Violencia" in Colombia*. (A. Hynds, Çev.) Austin: University of Texas Press.
- Sander, O. (2012). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sarıca, M. (1973). *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Sarpyener, A. (1980). Bürokratik Görüşlerin Parsons ve Silverman modellerinde İzlenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 145-155.
- Sassoon, A. S. (1987). *Gramsci's Politics*. Minnesota: University of Minnesota.
- Saull, R. (2008). American Foreign Policy During the Cold War. Cox ve Stokes (Ed.), *US Foreign Policy* (ss. 63-87). Oxford: Oxford University Press.
- Savran, G. A. (2019, 21 Mayıs) Marx'ın Düşüncesinde Demokrasi, Academia, https://www.academia.edu/10264646/Marx%C4%B1n_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnncesinde_Demokrasi

- Scharpf, F. W. (2000). The Viability of Advanced Welfare States in the International Economy: Vulnerabilities and Options. *Journal of european Public Policy*, 7(2), s. 190-228.
- Schmitt, C. (2005). *Siyasi İlahiyat*. (E. Zeybekoğlu, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Schmitt, C. (2006). *Siyasal Kavramı*. (E. Göztepe, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Schmitt, C. (2014). *Parlamenter Demokrasinin Krizi*. (A. E. Zeybekoğlu, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Selbin, E. (1997). Revolution in the Real World: Bringing Agency Back in. J. Foran (Ed.), *Theorizing Revolutions* (s. 123-136). London and New York: Routledge.
- Senarclens, P. D. (1998). Governance and the Crisis in the International Mechanism of Regulation. *International Social Science Journal*, 50(155), s. 91-104.
- Sennett, R. (2005). *Otorite*. (K. Durand, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (S. Durak ve A. Yıldız, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sercan, A. (2014, 01 Ocak) Karşı Devrim, Dağarcık Türkiye, <http://www.dagarcikturkiye.com/karsi-devrim-yd-966.html>
- Serter, N. (1994). *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet*. İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayınları.
- Sever, A. (2016, 19 Kasım) Kolombiya'da "Eksik Barış", Bianet, <https://bianet.org/biamag/siyaset/180863-kolombiya-da-eksik-baris>
- Sevinç, M. (2012). Anayasa. Atılgan ve Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler* (ss. 215-225). İstanbul: Yordam Kitap.
- Sharon-Krespin, R. (2009, Kış). Fetullah Gülen's Grand Ambition. *Middle East Quarterly*, s. 55-66.
- Shils, E. (2002). Merkez-Çevre (Y. Z. Çelikkaya, Çev.). *Türkiye Günlüğü*, 70, s. 86-96.

- Sır, O. (2010). Hukuk Devleti Açısından Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. (S. E. Türközü, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Somel, C. (2004). Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme. *Doğu Batı Dergisi (Küreselleşme)*, 18(2).
- Sorokin, P. A. (1925). *The Sociology of Revolution*. Philadelphia: J. B. Lippincott.
- Soysal, M. (1987a). *100 soruda Anayasa*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Soysal, M. (1987b, 01 Temmuz). Resmi İdeoloji, Milliyet Gazete Arşivi, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/LMUusv1EpxAaoWfRYY_x2B_dzw_x3D__x3D_
- Sönmez, S. (2011) Sermaye Birikimi Rejimi ve İhracata Yönelik Sanayileşme (I), Bilim, Teknoloji, İnovasyon Politikaları Tartışma Platformu, <http://www.inovasyon.org/pdf/Sinan.S%C3%B6nmez.2011.B%C3%B6l%C3%BCm.I.pdf>
- Sözen, Y. (2015). Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler. Sayarı ve Bilgin (Ed.), *Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar* (ss. 45-74). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sözer, A. N. (1994). *Türkiye'de Sosyal Hukuk*. Ankara: Kamu-İş Yayınları.
- Spinoza, B. (2007). *Tractatus Politicus*. (M. Erşen, Çev.). İstanbul: Dost Yayınları.
- Stalin, J. (1976). *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*. (M. Ardos, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Stephens, J. D. (1996). The Scandinavian Welfare States: Achivements, Crisis, and Prospects. Esping-Andersen (Ed.), *Welfare State in Transition: National Adaptations in Global Economies* (ss. 32-65). London: Sage Publishing.
- Stevenson, N. (2008). *Medya Kültürleri*. (G. Orhon ve B. E. Aksoy, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınları.

- Stiglitz, J. E. (2002). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*. (A. Taşçıoğlu, ve D. Vural, Çev.) İstanbul: Plan B Yayıncılık.
- Stoker, G. (1998). Governance as Theory: Five Propositions. *International Social Science Journal*, 50(155), s. 17-28.
- Strauss, L. (2011). Tabii Hak ve Tarih. Akal (Ed.), *Devlet Kuramı* (s. 269-320). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Sturges-Vera, K. M. (1990). Historical Setting. Hanratty ve Meditz (Ed.), *Colombia: A Country Study* (s. 1-56). Washington: U.S. Government Printing Office.
- Sunar, L. (2006). 19. Yüzyılda Avrupa: Bir Cennet Düşünden Bir Kabusun Doğuşu. *İLEM Yıllık*, 1(1), s. 75-92.
- Sweezy, P. M. (1994). The Triumph of Finance Capital. *Monthly Review*, 46(2), s. 1-11.
- Şaylan, G. (2003). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şen, F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus-devlet*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Şen, H. (2010). Küreselleşme ve Demokrasi Krizi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, s. 145-161.
- Şenel, A. (1984). *İrk ve İrkçılık Düşüncesi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şenel, A. (1996). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şenses, M. (2018). Hans Kelsen'e ve Hukuki Pozitivime Dair Bir Eleştiri Denemesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), s. 130-142.
- T24. (2014, 14 Nisan) Cemaate Atfedilen 'Ötüken Örgütü' İddiasını Karayılan da Dile Getirmişti, T24, <http://t24.com.tr/haber/cemaate-atfedilen-otuken-orgutu-iddiasini-karayilan-da-dile-getirmisti,255941>
- Taşkın, Y. (2016). Siyaset Nedir? Taşkın (Ed.), *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (ss. 19-48). İstanbul: İletişim Yayınları.

- TBMM (2012, 30 Kasım) Türkiye Üzerinde Rabita Gölgesi,
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/GazeteHaberBaskan.haber_detay?pkeyit_no=1444853
- TBMM. (2017 Ocak). *Fetullahçı Terör Örgütünün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. Ankara: TBMM.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1950, 06 Aralık) On Beşinci Birleşim, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c003/tbmm09003015.pdf>
- Telegraph. (2008, 07 Kasım) Revealed: The Secrets of Colombia's Murderous Castaño Brothers,
<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/southamerica/colombia/3391789/Revealed-The-secrets-of-Colombias-murderous-Castano-brothers.html>
- Telesur. (2018, 07 Ocak) 170 Social Leaders Killed in Colombia in 2017: Report, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/170-social-leaders-killed-in-colombia-in-2017-report/5625296>
- Terray, E. (2011). Devlet, Rastlantı ve Zorunluluk. Bir Tarih Üzerine Düşünceler. Akal (Ed.), *Devlet Kuramı* (s. 95-108). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Therborn, G. (1989). *İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı*. (İ. Cüre, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thomas, P. D. (2012). *Gramsci Çağı-Felsefe, Hegemonya, Marksizm*. (E. Ekici ve İ. Akçay, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tickell, A. ve Peck, J. (2003). Making Global Rules: Globalization or Neoliberalization? Peck and Yeung (Ed.), *Remaking the Global Economy: Economic-Geographical Perspectives* (s. 163-181). London: Sage Publications.
- Tilly, C. (1995). *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*. İstanbul: Afa Yayıncılık.

- Tilly, C. (1998). Counterrevolution. Goldstone (Ed.), *The Encyclopedia of Political Revolutions*. New York: Routledge.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. (K. Emiroğlu, Çev.) Ankara: İmge Yayınevi.
- Timeline. (2017, 26 Haziran) Watch: Ronald Reagan and his ‘War on Drugs’, <https://timeline.com/ronald-nancy-reagan-war-on-drugs-crack-baby-just-say-no-cia-communism-racial-injustice-fcfeadb3548d>
- Toku, N. (2003). *John Locke ve Siyaset Felsefesi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Topal, A. (2012). Yeni Sağ. Atılğan ve Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (ss. 423-436). İstanbul: Yordam Kitap.
- Topateş, H. (2016). Devletin Dönüşümü, Kamusal Alan ve İşçi Sınıfı. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 7(9), s. 21-42.
- Torrenegra, J. D. (2011, 27 Temmuz) US Sponsored “Democracy” in Colombia: Political Assassinations, Poverty and Neoliberalism, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/us-sponsored-democracy-in-colombia-political-assassinations-poverty-and-neoliberalism/25794>
- Townsend, P. (2002). The Restoration of "Universalism": The Rise and Fall of Keynesian Influence on Social development Policies. *The UNRISD Programme on Social Policy and Development* . Geneva: UNRISD Publishing.
- Troper, M. (2011). Hukuk Devleti Kuramı Üzerine. Akal (Ed.), *Devlet Kuramı* (ss. 341-356). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- TRT Haber. (2018, 22 Haziran). Cumhurbaşkanlığı Sistemi'nin Tüm Ayrıntıları Belli Oldu, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskanligi-sisteminin-detaylari-belli-oldu-371226.html>
- TUC (2010, 14 Haziran) ILO Sanctions Colombia's Poor Human Rights Record, <https://www.tuc.org.uk/research-analysis/reports/ilo-sanctions-colombias-poor-human-rights-record>

- Tuğal, C. (2006, Nisan) AKP İktidarı: Sermayenin Pasif Devrimi, Birikim Dergisi: <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3372/akp-iktidari-sermayenin-pasif-devrimi#.W0xhM9UzbIU>
- Tuğal, C. (2011). Pasif Devrim ve İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi. *Küyerel Düşünce Enstitüsü*, 5-67.
- Tuncel G. ve Gündoğmuş B., (2012). Türk Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu, *Gazi İİBF Dergisi*, 14(3), s. 137-158.
- Tunçel, A. (2010). *Cumhuriyetçi Özgürlük*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TUSIAD. (1995). *Optimal Devlet*. İstanbul: Tüsiad Yayınları.
- Türk, İ. (2003). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türkoğlu, R. (2014). Kolombiya'da La Violencia Dönemi, Rojas Pinilla Askeri Rejimi ve Ulusal Cephe, *Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi*, Ankara.
- Uğur, C. (2016, 24 Şubat) 'Yürü ya Kulum' Denen 6 Şirket, Birgün Gazetesi, <https://www.birgun.net/haber-detay/yuru-ya-kulum-denen-6-sirket-104583.html>
- Uğuz, H. E. ve Saygılı, R. (2016, Ekim). Küresel Dünyada Ulus Devlet. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 32, s. 127-147.
- Ulagay, O. (2019, 09 Mayıs). Açık Oturum (190): Osman Ulagay, Ahmet İnsel ve Murat Somer ile yeniden İstanbul seçimleri, Medyascope, <https://medyascope.tv/2019/05/09/acik-oturum-190-osman-ulagay-ahmet-insel-ve-murat-somer-ile-yeniden-istanbul-secimleri/>
- Ulaş, F. (2017, 01 Haziran) Gezi Kalkışması Baştan Sona Fetö Tezgahı Çıktı, Sabah Gazetesi, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/06/01/gezi-kalkismasi-bastan-sona-feto-tezghi-cikti>
- Uygun, O. (2003). Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklar Üzerine Etkisi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 20, s. 250-284.

- Uygur, G. (2003). Hukuki Pozitivizmin Değişen Yüzü Mü? *AÜHFD*, 52(1-3), s. 145-176.
- Uzgel, İ. (2010, 01 Ekim). Neo-liberal Dönüşümün Aktörü AKP, Halkevleri, <http://www.halkevleri.org.tr/diger/neo-liberal-donusumun-aktoru-akp-ilhan-uzgel>
- Vergin, N. (2014). *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Walker, P. G. (1988). National Security. Hanratty ve Meditz (Ed.), *Colombia: A Country Study* (ss. 254-310). Washington D.C.: U.S. Government Printing Office.
- Wallerstein, I. (1992). *Tarihi Kapitalizm*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, I. (2000). Küresel Resim: 1945-90. Hopkins ve Wallerstein (Ed.), *Geçiş Çağı Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)* (ss. 263-283). İstanbul ve Diyarbakır: Avesta Yayınları
- Wallerstein, I. (2014). *Dünya Sistemleri Analizi*. (E. Abadoğlu ve N. Ersoy, Çev.) İstanbul: Bgst Yayınları.
- Walters, W. (2004). Some Critical Notes on 'Governance'. *Studies in Political Economy*, 73, s. 27-46.
- Waltz, K. N. (1999). Globalization and Governance. *Political Science and Politics*, 32(4), s. 693-700.
- Washington's Blog (2017, 28 Kasım) Who's in the Pocket of the Russians? Why Prosecutor Robert Mueller Is Really Indicting Trump's One Time Foreign Policy Adviser Michael Flynn, Global Research, <https://www.globalresearch.ca/whos-in-the-pocket-of-the-russians-why-prosecutor-robert-mueller-is-really-indicting-trumps-one-time-foreign-policy-adviser-michael-flynn/5620442>
- Watson, A. (2002). *The Evolution of International Society*. New York: Routledge.
- Weber, M. (1927). *General Economic History*. (F. H. Knight, Çev.) Illinois: The Free Press.

- Weber, M. (1985). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Z. Aruoba, Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.
- Weber, M. (2006). *Meslek Olarak Siyaset*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Weber, M. (2008). *Sosyoloji Yazıları*. (T. Parla, Çev.) İstanbul: Deniz Yayınları.
- Westad, O. A. (2010). The Cold War and the International History of the Twentieth Century. Leffler ve Westad (Ed.) *The Cambridge History of the Cold War vol. 1: Origins* (s. 1-19). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wikileaks (2012, 07 Mart). Gulen Movement, https://wikileaks.org/gifiles/docs/15/1532300_gulen-movement-turkey-s-third-power-.html
- Wilson, S. (2001, 28 Ocak). Chronicle of a Massacre Foretold, Washington Post, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/01/24/AR2008012402532.html??noredirect=on>
- Wolch, J. R. (1990). *The shadow state: Government and Voluntary Sector in Transition*. New York: The Foundation Center.
- Woloch, I. (2004). From Consulate to Empire: Impetus and Resistance. Baehr ve Richter (Ed.), *Dictatorship in History and Theory Bonapartism, Caesarism and Totalitarianism* (ss. 29-52). New York: Cambridge University Press.
- Wood, E. M. (1999). Küreselleşme, Postmodernite ve Diğer New Age'ler: Sol Entellektüeller ve Yeni Bir Çığır Tutkuları. Başyayla (Ed.), *Küreselleşme mi? Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü* (ss. 71-82). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Woody, C. (2016, 06 Kasım) The Palace of Justice Siege: 31 Years Since Rebels Unleashed Colombia's Holocaust, Business Insider, <https://nordic.businessinsider.com/colombia-palace-of-justice-siege-2016-11?r=US&IR=T>
- Yalçın, S. (1988). *Aydınlar Ocağı ve Türk İslam Sentezi, yeni Bir Yüzyıla Gिरerken Türk İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz Gençlik ve Meseleleri 21. Yüzyıla Doğru Türkiye*. İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayınları.

- Yanatma, S. (2019, 11 Ocak) Uluslararası Tahkim 'Mahkemesi' Nedir, Nasıl Çalışır?,
<https://tr.euronews.com/2019/01/11/uluslararasi-tahkim-mahkemesi-nedir-nasil-calisir>
- Yetiş, M. (2012). Hegemonya. Atılğan ve Aytekin (Ed.) *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (ss. 87-98). İstanbul: Yordam Kitap.
- Yıldırım, M. (2004). Küreselleşme Sürecinde Egemenlik. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), s. 35-48.
- Yıldırım, S. (2018). İç Savaş Öncesi ve Sonrasında İspanya'da Devlet ve Sınıflar. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), s. 1-19).
- Yıldız, M. (2015, 20 Mart). Erdoğan'ın Harp Akademileri Konuşmasının Şifreleri, Odatv, <https://odatv.com/erdoganin-harp-akademileri-konusmasinin-sifreleri-2003151200.html>
- Yıldız, O. (2018) Yeni Muhafazakar Demokrasi ve Milliyetçilik, Köklü Değişim Dergisi,
<http://www.kokludegisimdergisi.com/index.php?p=makaleDetay&makale=690>
- Yıldız, Ş. (2011, 08 Şubat) BOP, Bir Amerikan İdeali ve Hala Masada Duruyor, Akşam Gazetesi, <https://www.aksam.com.tr/roportaj/bop,-bir-amerikan-ideali-ve-hala-masada-duruyor--18278h/haber-18278>
- Yıldızoğlu, E. (2006). *Küreselleşmeden Sonra: Geçiş Sürecinde Gezintiler*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yılmaz, Z. (2016). OHAL ve Plebisiter Otoriterlik: Korkuyu Beklemek ya da Demokrasiyi Kazanmak! *Birikim Dergisi*, 332, s. 41-49.
- Yurdagür, M. (2000). *İslam Ansiklopedisi*. İslam Araştırmaları Merkezi.
- Zamosc, L. (1990). The Political Crisis and the Prospects for Rural Democracy in Colombia. *The Journal of Development Studies*, 26(4), s. 44-78.
- Zeybekoğlu, E. (2009). Carl Schmitt'in 20. Yüzyıl Devlet ve Siyaset Kuramına Katkısı. Yayımlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Sertan ÇINAR

Doğum Yeri: Yatağan

Doğum Tarihi: 24/02/1977

Medeni Hali: Evli

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lisans: Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği
(1994-1998)

Yüksek Lisans: Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, Uluslararası İlişkiler
ABD (2012-2013)

MESLEKİ BİLGİLER

1998'den itibaren Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren okullarda
İngilizce öğretmenliği.